

SBORNÍK
STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU
V PŘEROVĚ

1995

Upozornění

Chtěl bych touto cestou upozornit případné čtenáře následující knihy, že text včetně fotodokumentace (tato byla srovnána a popsána za pomoci kamarádů) jsem zpracoval pomocí skeneru jako nevidomý pro vlastní potřebu a další nevidomé zajímaví se o tuto oblast. Proto prosím omluvte případné překlepy a rozdělovací znaménka v řádku, záměnu písmen jako z na s a chyb u některých jmen , originál byl v jiném formátu než je současný proto také případné odvolávky na číslo stránky neodpovídá skutečnosti. Kontrolu neskenovaného textu provádím pouze pomocí hlasového výstupu v počítači .

Dále upozorňuji že nemám souhlas autora (ů) o zpracování do této podoby.

Jiří Rosmus

www.rosmus.cz

SBORNÍK STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU V PŘEROVĚ. 3.

Vydal Státní okresní archiv v Přerově v roce 1995.

Odpovědný redaktor PhDr. Jiří Lapáček.

Grafická úprava Vojtěch Sklenář.

Vytiskla Knihtiskárna Jar. Strojil v Přerově.

Náklad 400 výtisků.

Neprodejně.

Obsah

Předmluva

Ivan Krška - K nejstaršímu záznamu o Oseku nad Bečvou

Bohumír Indra - Jednota bratrská v zápisech městských knih Lipníka nad Bečvou
v 16. a počátkem 17. století

Jiří Jurok - Pernštejnové a dvě vývojové etapy českého režijního velkostatku

Zdeněk Fišer - Spor o prapor národní gardy v Přerově roku 1848

Zdeněk Fišer - Hospodářský spolek v Tovačově na počátku své existence
(1865—1870).....86

Jiří Lapáček - Historie přerovského gymnázia do roku 1918

Vojtěch Cekota - Přerovské gymnázium od roku 1918 do současnosti

Na přední straně obálky původní návrh budovy přerovského gymnázia od architekta Antonína Grušky z r. 1876.

Na zadní straně obálky rozmístění učeben ve třech podlažích budovy přerovského gymnázia z r. 1914.

Předmluva

Obsah 3. čísla Sborníku Státního okresního archivu v Přerově je rozdělen na dvě části. V první jsou uveřejněny drobnější regionálně zaměřené články. Prvým je rozbor zápisu o příjmech kostela v Oseku nad Bečvou, který je zároveň nejstarší zmínkou o této obci, ale i o Radvanicích, Staměřicích, Dolním Újezdu a Bohuslávkách. Pořídil jej PhDr. Ivan Krška spolu se zaznamenáním dalšího vývoje kostelních příjmů a charakteristikou instituce kněžských poddaných. V příloze je přetištěn původní text. PhDr. Bohumír Indra ve druhém příspěvku podal ve formě komentovaných výpisů z městských knih historii bratrské obce v Lipníku nad Bečvou. Je zde především obsaženo množství údajů o členech jednoty bratrské, ale i o sboru, jeho majetku, o škole ap. PhDr. Jiří Jurok se pokusil o stručnou charakteristiku problému ekonomicko-politické moci rodu Pernštejnů v souvislosti s různými vývojovými etapami českého režijního předbělohorského velkostatku. Prvý příspěvek PhDr. Zdeňka Fišera je významným přínosem k osvětlení společenských a národnostních poměrů v Přerově v revolučním roce 1848. Druhý pak přibližuje téměř neznámou historii hospodářského spolku v Tovačově.

V druhé části sborníku jsou zařazeny dvě rozsáhlejší práce vztahující se k historii přerovského gymnázia. Autoři je zpracovali ke 125. výročí založení gymnázia a částečně jsou již uveřejněny v almanachu vydaném k této příležitosti. Přestože se na dané téma objevila již řada prací, autoři byli vedeni snahou předložit veřejnosti dosud málo známé skutečnosti. V prvním případě práce PhDr. Jiřího Lapáčka postihuje především měnící se vztahy mezi gymnáziem a městem, které se významně zasadilo o vznik školy, postavilo budovu, ale po postátnění ústavu vliv postupně ztrácelo. V práci PhDr. Vojtěcha Cekoty jsou podána nová fakta k historii gymnázia v letech válečných a především poválečných (1948 a 50. léta).

Redakce

Ivan Krška - K nejstaršímu záznamu o Oseku nad Bečvou

Za nejstarší doklad o Oseku nad Bečvou v okrese Přerov je právem pokládán zápis o příjmech kostela tamtéž z roku 1322.¹ Tento se původně dochoval v soudobém pergamenovém misálu chovaném v oseckém kostele a byl pořízen za plebána Hynka z Kamenné Lhoty. V roce 1343 si zápis opsal a rozšířil o další podrobnosti osecký plebán Václav z Jevíčka. Za dochování textu zápisu vděčíme pavlovickému faráři Janu Jiřímu Středovskému, jenž v souvislosti s pořizováním výkazu užitků farních kostelů lipenského děkanátu provedl na sklonku roku 1708 (2. prosince) přepis zápisu z misálu, a tak ho zachránil pro budoucnost.² Misál totiž padl za oběť požáru, který 21. května 1780 zničil téměř celý Osek. Středovský si opis pořídil též pro svá Apographa.³

Latinský zápis připomíná textem poněkud středověkou listinu, neboť má v úvodu invokaci a promulgaci s datem. V obsáhlé naraci se nejdříve vypisuje, že desátek ve snopech se dává z Podolší, Radvanic, Veselíčka, Chýlce, Staměřic, Tupce, Dolního Újezda, Bohuslávek, Trnávky a od pěti farníků z Buku. Držitel dává čtyři kopy, držitel půllánu dvě kopy, polovinu žita a polovinu ovsa. Pokud jde o dvůr ve Veselíčku, kdo má jeden lán, dává čtyři kopy a stejně i ze dvora v Chýlci, kdokoliv tam má jeden lán. Ti oba dávají dvě kopy žita a dvě kopy ovsa. Ze dvora v Trnávce dávají kopy pšenice, žita, ječmene a ovsa.

V Oseku dávají všichni vyláčené obilí, jak kdo má lán, jako například fojt, jenž dává čtyři měrice (dvě žita a dvě ovsa), a to platí i o ostatních, kteří drží čtvrti polí. Ti dávají polovinu měrice žita 3 polovinu měrice ovsa a to platí o všech usedlých v Oseku. Dále se poznamenává, že jsou v Oseku ještě tři čtvrtiny polí, které patří kostelu. Farář má možnost je buď sám vzdělat, nebo svěřit jiným za každý třetí snop.

Farář má dále příjem z jiných tří čtvrtin pole. Z každé dostává o sv. Jiří a o sv. Václavu čtyři bílé groše. Faráři rovněž jako další požitky patří roboty, vejce, slepice, čtyři groše z každé čtvrti, slepice a půl kopy vajec. Při faře jsou ještě jiné části polí, tzv. Nivy.⁴ Farář z nich dostává každý třetí snop. Fara má tři zahradníky, kteří robotují, dávají vejce a slepice. Z výše uvedených vesnic jsou povinni dávat o Svatém Duchu uzené sýry. Každý je povinen buď dát sýr, nebo čtyři bílé „podýmné“ denáry. Kolem svátku sv. Martina se z lánu vybírají čtyři bílé denáry, z půllánu dva a ze čtvrt lánu jeden denár. Poblíž fary je také krčma, z níž se dává osm bílých grošů o sv. Jiří a o sv. Václavu a právě tolik kop vajec. Krčmář je povinen vozit faráře ve voze či povoze, kam bude třeba. Dávají z ní osm slepic o svátku Povýšení sv. Kříže a k témuž datu platí úrok ve slepicích i ostatní. Celkem je to devatenáct slepic. Konečně má farář z pohřbu bílý groš, a půjde-li s křížem, má čtyři bílé groše. V dodatku plebána Václava z Jevíčka se poznamenává, že jsou čtyři části pole Niv, dvě z nich drží zahradník Voral, třetí Martin Somach a čtvrtou Mikulička, z níž dává toliko osm grošů. Tito všichni jsou povinni dávat posnopné, protože pole je kostelní.

Zabezpečení osecké fary bylo tedy vskutku bohaté a nebude proto nezajímavé uvést, jak obstálo v dalších letech po období husitského revolučního hnutí. Nahlédnutím do register loučných a kopaninných panství helfštejnského z doby kolem roku 1530,⁵ dalšího urbáře ze 40. let 16. století⁶ a do vrbovského urbáře z roku 1609⁷ lze právem dojít k závěru, že toto se sice ztenčilo, avšak v podstatě se udrželo i v době, kdy fara v Oseku byla utrakvistická a později luteránská. Ukazuje to existenci tzv. kněžských poddaných. S nimi jsme se setkali v již citovaném zápisu, kde se hovoří o třech zahradnících, kteří robotují, dávají vejce a slepice. Byli to zřejmě Václavem z Jevíčka k

roku 1343 uvádění Voral, Somach a Mikulička. Helfštejnský urbář z doby kolem roku 1530 mluví o čtyřech „kněžských lidech“, kteří vrchnosti ročně dávají po dvou slepicích. Jmenovitě nejsou uváděni a rovněž tu nejsou uváděny jejich povinnosti vůči faře. Zato má urbář zmínku o čtvrté krčmě v Oseku, „kdež praví, že jest od staradávna kněžská“. V době vzniku urbáře patrně již majetkem fary nebyla, v dalším urbáři ze 40. let se o ní neděje zmínka. V tomto urbáři jsou však jmenovitě uváděni kněžští poddaní Patránek, Tratileto a starý Žule, kteří ročně dávají vrchnosti po dvou slepicích. Z dalších kněžských poddaných drží Tomek Jakubkové spolu se Žulovou čtvrtlán, který patří vrchnosti. Jsou počítáni za jednoho usedlého a platí běžné dávky vrchnosti v penězích a naturáliích. Povinnosti vůči faře nejsou zase uvedeny a nesetkáváme se s nimi ani v urbáři z roku 1609.

Tu je uváděno celkem pět kněžských poddaných, a to Jura Černý, Jan Jandů, paní Lída Otíkova (patrně příslušník rodu Otíků z Penčic), Matouš Krejčí a chalupník Václav Mlynář. Odvádějí vrchnosti roční dávky v penězích za odúmrt' a chmel, vejce a slepice. Černý platí 3 denáry za odúmrt', 1 groš za chmel, 4 vejce a 2 slepice, Jandů 1 groš a 2 denáry za odúmrt', 8 vajec a 2 slepice, paní Lída, vystřídaná později "Václavem Pičkem, 3 denáry za odúmrt', 4 vejce a 2 slepice, Krejčí 6 denárů za odúmrt', 8 vajec a 2 slepice, chalupník Mlynář z chalupy po 2 groších platu svatojirského a svatováclavského. Jde tu zřejmě o držitele vrchnostenské chalupy, neboť jeho dávka je totožná s dávkou vrchnostenského chalupníka Jíry Školauda, jenž je v urbáři uváděn mezi běžnými oseckými poddanými.

Povinnosti vůči faře v Oseku v předbělohorské době je však možno rekonstruovat z údajného českého překladu zápisu z roku 1322, jehož kopie byla pořízena 4. září 1804 na základě údajného originálu, který se tehdy nalézal u Josefa Máti na č. 26.⁸ Nahlédnutím do kopie zjistíme, že tu nejde o přesný překlad nejstaršího zápisu o Oseku nad Bečvou, ale o text, jenž zachycuje příjmy a majetek osecké fary v 16. století. V překladu již není uváděno Podolší jako ves, ale je tu uváděn pouze dvůr v Podolší. Jména poddaných Václav (Vaněk) Kuliček (Kulíšek) a Moczík (Moczek) jsou uváděna v helfštejnském urbáři ze 40. let a pokud jde o Orlova humna, připomíná se Simek Orľů v urbáři z roku 1530. Český „překlad“ zachycuje tedy poměry v 16. století někdy po zániku vsi Podolší, k němuž došlo ve druhé polovině 16. věku.⁹ Třeba též uvést, že ten, kdo zápis z misálu opisoval, též chybně přečetl jeho datum a místo správného roku 1322 uvedl chybně 1327, což později vedlo Jana Baďuru k mylnému závěru.¹⁰

Vraťme se nyní k textu překladu. Již v jeho promulgaci nalezneme odchylku, neboť zápis se nedává ve známost každému plebánu v Oseku, ale „každému lidu obecnímu k faře osecké přináležejícímu“. Podobně je odchylka při úvodu narace, kde se místo vsi Podolší uvádí dvůr Podolší, kdežto výčet ostatních vsí, z nichž se dává desátek, je nezměněn. Dále se uvádí, že se dávají 4 kopy rži a polovici ovsa, ne tedy, že každý láník dává 4 kopy a pololáník 2 kopy. Beze změny se opakuje pasáž o dávkách z Veselíčka a Chylce a navíc je zmíněn i Tupec. Také zmínka o dvanácté kopě v Trnávce ze všeho zrna, jež bylo zaseto, je beze změny. Beze změny je též uvedena zmínka o dávce vymláceného obilí v Oseku až na pasáž o fojtovi. Uvedeno je, že jsou mnozí, kteří mají čtvrtlán a dávají půl měrice žita a půl ovsa. Rovněž tři čtvrtiny polí patří ke kostelu v Oseku (k církvi osecké) a opakuje se, že farář má možnost buď je sám vzdělávat, nebo pronajmout jiným za třetí snop. Změna je však uváděna u dalších tří čtvrtin polí. Místo čtyř grošů o sv. Jiří a sv. Václavu v roce 1322 je nyní uvedeno, že z každé z nich má farář bílý peníz (alb) o obou svátcích. Pokud jde o pasáž o robotách, vejcích a slepicích, poznamenává se, že faráři náleží z každé čtvrti čtyři groše a půl kopy vajec. Zcela nově je zařazen odstavec o tom, že došlo k odkoupení půl čtvrti od Moczky gruntu za Orlovými humny k zahradnické usedlosti, takže když Václav

Kuliček udělá tři fůry, dělá Jan Moczík dvě fůry a Martin Hamach je povinen jednou fůrou nebo šestou robotou a dává větel žita (rži). Tato pasáž nám tedy uvádí kněžské poddané v Oseku a zčásti nás seznamuje s jejich robotními povinnostmi. Šlo patrně o svážení obilí a každá fůra byla počítána za robotu, která se tudíž konala podle vyměřených úkolů. Pasáž o polích Nivách je sice uvedena s tím, že se z nich dává oseckému faráři, není však uvedeno kolik. Pokud jde o svatodušní sýry, uvádí se, že „z těch všech dvorů sejry na sv. Ducha dávají a dávati mají a každý dává sejr faráři aneb 4 denáry alb". Dávka svatomartinská je uvedena beze změny, avšak zcela jinak je podána někdejší pasáž o kněžské krčmě. Místo ní se uvádí, že je vedle fary dvůr, ze kterého se o sv. Jiří a Václavu dává bílý peníz (alb) a jedna kopa vajec. Kdo sedí na krčmě, má vézti faráře vlastními koňmi „na voze, aneb na kočáru, kde potřeba bude, a beze vši vejmluvy". Ze dvora se dává osm slepic a všech je jich, které dostává farář, devatenáct. Odstavec o groši z pocty pohřební a o čtyřech groších, když jde farář s křížem, je změněn tak, že se dává od zvonění mrtvému 1 groš a když se jde bez kříže, rovněž 1 groš. Závěrem se opakuje údaj o misálu, o Hynkovi, zemanu z Kamenné Lhoty a o Václavovi z Jevíčka, který měl toto „zepsat u přítomnosti obce a osadních". V předbělohorské době si tedy osecká fara uchovala svou majetkovou držbu i kněžské poddané, peněžní dávky a naturální dávky však klesly.

Do situace oseckého benefícia v pobělohorské době nám dává nahlédnout děkanská matrika lipenského děkanátu z roku 1672¹¹ a 1690,¹² již zmíněný výkaz užitků farních kostelů z roku 1708, urbář lipenského panství z roku 1688,¹³ urbariální fassé¹⁴ a josefínský katastr.¹⁵

Děkanská matrika z roku 1672 informuje o tom, že osecké faře patří tři čtvrtiny polí o 80 měřicích, zmiňuje se o polích Nivách a o jedné dobré louce, matrika z roku 1690 mluví o 1 lánu pole o 80 měřicích a o 1 louce, dávající ročně 2 fůry sena, výkaz užitků mluví o polích ke stu měřic, z nichž však 20 zůstává ležet úhorem.

V roce 1672 poznačil farář příjmy z misálu z roku 1322 a porovnal je se současnou skutečností. Uvedl, že z Podolší nedostává nic, pole byla připojena k vrchnostenskému dvoru a desátky zcizeny.

Z Radvanic dostává 11 kop pšenice místo žita a stejné množství ovsa. Z opuštěného statku má dostat kopy pšenice a kopy ovsa a ze dvou dalších statků po 1 kopě pšenice a 1 kopě ovsa, dávají však po půl kopě obojího obilí. Z Veselíčka mají dávat 16 kop žita a ovsa a za Karla Podstatského se začalo dávat 10 zl. moravských, 4 provázky dřeva a 10 sudů piva. Kdyby chtěl farář dalších 10 sudů, měla se počítat 1 měrice pšenice za 1 sud. Avšak za faráře Křelovského bylo těch 10 sudů zcizeny. Z Chýlce dostává 12 kop, 15 snopů žita a stejné množství ovsa. Ze Staměřic a Tupce nic, protože pozemky byly připojeny k vrchnostenskému dvoru a desátky zcizeny. Z Dolního Újezda dostává 19 kop a 45 snopů žita a ovsa. Rovněž v Bohuslávkách byly desátky zcizeny a ze všeho zbyl 1 zl. moravský ročně. Z Trnávky má fara čtyři a půl kopy žita a ovsa. Ve vsi jsou dva statky, které mají dát dvanáctý snop nebo dvanáctou kopy ze všeho zrna. Z Oseká bere farář 30 měřic žita a ovsa. Fojt, jenž podle misálu měl z lánu dávat 2 měrice žita a ovsa, se v obci nenalézá. Ve vsi byl dvůr, jenž byl prodán sedlákově a ostatní pozemky byly připojeny k jinému dvoru, a tak jeho držitel dává nyní jen tři čtvrti měrice žita a ovsa. Ze všech vsí se dává od každého obyvatele půl mázu másla, vychází celkem 106 a půl mázu. Zvláště jsou uvedeny příjmy ze svěřené fary Velký Újezd.

Osecká fara má přiděleny k vykonávání robot čtyři poddané, z nichž tři konají jízdní, jeden ruční robotu. Pokud jde o dávky, o sv. Jiří dává Jiří Adam 8 grošů a kopy vajec, Václav Job 6 bílých grošů a půl kopy vajec, Jan Minařík 2 bílé groše a 10 vajec, Matyáš Kaláb bílý groš a 5 vajec. O sv. Václavu se dávají stejné peněžní dávky. Adam dává 8

slepíc, Job 6 slepic, Minařík 2 slepice a Kaláb slepici. Na peněžích celkem vychází 1 zl., 19 kr. a haléř.

Matrika z roku 1690 opakuje údaje o příjmech žita a ovsa v Oseku. Z Radvanic bére farář 11 a půl kopy pšenice a ovsa, ze zámku Veselíčko dostává místo desátku ročně 11 zl. 40 kr., 4 provázky dříví a 6 sudů piva nebo za každý sud 2 měřice pšenice, u Chýlce jsou dávky stejné jak v roce 1672, z Tupce a Staměřic se desátek nedává, z Dolního Újezda bére farář totéž co v roce 1672, rovněž tak se opakují údaje o desátku v Tmávce. Z Bohuslávky dostává farář pouze 1 zl. 10 kr. ročně. Každý usedlý z uvedených vsí dává půl mázu másla až na Staměřice, odkud nepřichází ani máslo, ani desátek. Uvádějí se rovněž příjmy ze svěřené fary ve Velkém Újezdě a údaje o kněžských poddaných, dvou sedlácích a dvou zahradnících, kteří robotují. Od sedláků vychází ročně po 12 groších, 8 slepicích a kopě vajec, jeden zahradník dává 3 groše, haléř a slepici, druhý groš a haléř. Na pšenici, žitu a ovsu vychází faře přibližně 100 kop, v zrně na žitu 60 a půl měřice, na ovsu 47 měřic, 27 zl. 47 kr. a 4 haléře na peněžích, na másle 107 mázů a konečně 17 slepic. Opakují se údaje o zrušených desátcích v Podolší a Tupci a činí se zmínka o misálu.

Výkaz užitků farních kostelů z roku 1708 uvádí, že na žitných desátcích vychází farářů 36 kop, ale rovnají se jen patnácti spravedlivým, na pšeničných 11 kop, které se rovnají šesti spravedlivým a 48 kop ovsa. V Oseku farář bére od 50 sedláků 30 měřic žita a ovsa. Uvádějí se údaje o příjmech z Velkého Újezda, příjmy z Veselíčka jsou stejné jako v roce 1690. Z Bohuslávky vychází faráři ročně 24 grošů. Z polí v Trnávce by měl dostat dvanáctý snop, dostává však kopy pšenice a žita, půl kopy ječmene a ovsa. Na másle by měl dostat 118 mázů, dostává však de facto 100. Farář Petr Pavel Otlapa požádal o vidimaci zápisu v misálu apoštolského (proto)notáře (Středovského). Uvádí, že byl nalezen ještě jeden zápis tamtéž, jenž se však pro stáří nedal přečíst. Fara má 4 robotníky, 3 sedláky a zahradníka (amanuensem). Sedláci mají tři dny v týdnu, pokud není svátek, něco pracovat. O sv. Jiří dávají sedláci 4 groše a grešli a půl kopy vajec, o sv. Václavu stejnou peněžní dávku. Dva dávají pak 5 slepic, jeden 6 a zahradník slepici. Ani v pobělohorské době nedošlo tedy k restituci stavu z roku 1322, i když osectí faráři toto nelibě nesli a starý stav si pečlivě poznamenávali. Dávky od poddaných byly, jak vidno, značně nejednotné a měnily se zřejmě podle požadavků farářů.

V urbáři z roku 1688 jsou jako kněžští poddaní uváděni Jiří Mlynařík, Jakub Job, Jan Mlynařík a Václav Drahotušský, všichni v kategorii zahradníků. Jiří Mlynařík platí vrchnosti ročně 1 kr. za odúmrtí, 1 kr. 2 hal. činže z pole, 14 kr. za husy, 14 kr. za slepice a 2 kr. 2 hal. za chmel. Ročně bére od vrchnosti dřevo za 53 kr. 4 hal. Faráři dává 4 kr. 4 hal. svatojirského a svatováclavského platu, 3 kr. 2 hal. za vejce a 14 kr. za slepice. Job odvádí vrchnosti ročně 4 kr. za vejce, 14 kr. za husy, 14 kr. za kuřata, dřevo za 14 kr. Faráři dává 14 kr. svatojirského a svatováclavského platu, půl kopy vajec a 6 kuřat. Jan Mlynařík dává vrchnosti 4 kr. za vejce, 14 kr. za husy a 14 kr. za kuřata, dřevo bére rovněž za 14 kr. Faráři dává 18 kr. 4 hal. svatojirského a svatováclavského platu, 8 kuřat a kopy vajec. Drahotušský platí ročně vrchnosti 1 kr. 2 hal. za vejce, 14 kr. za husy, 14 kr. za slepice a dřevo bére za 53 kr. 4 hal. Faráři dává po 1 kr. 4,5 hal. svatojirského a svatováclavského platu, 4 vejce a slepici.

Průběhem 18. století dosáhla vrchnost toho, že s výjimkou svatojirského a svatováclavského platu jí odváděli kněžští poddaní stejné dávky jako ostatní poddaní v Oseku. Tak podle urbariální fassé kněžští čtvrtníci Josef Job, Jan Spáčil a Josef Mařa odváděli o Hromnicích 41 kr. 2 hal., 14 kr. o sv. Bartoloměji, 21 kr. o sv. Martinu, 5 kr. o vánocích a 9 kr. 3 hal. o Svatém Duchu jako jiní čtvrtníci. Plat svatojirský a svatováclavský činil pouze 9 kr. 3 hal., kdežto ostatních čtvrtníků 41 kr. 2 hal. Farní

zahradník Mikuláš Kuban odváděl vrchnosti po 18 kr. 4 hal. svatojirského a svatováclavského

1 latu, 4 kr. 3 hal. platu svatodušního, 14 kr. o sv. Bartoloměji a 18 kr. 3 hal. o sv. Martinu. Až na svatojirský a svatováclavský plat byly jeho dávky stejné jako ostatních zahradníků v Oseku, kteří o těchto termínech platili 24 kr. 3 hal. Kněžští čtvrtníci odváděli faráři o sv. Jiří a Václavu 12 kr. 2 hal., 32 vajec a 5 kuřat, zahradník 4 kr. 3 hal. o sv. Jiří a Václavu, 10 vajec a kuře. Urbariální fassé přináší údaje o desátkové povinnosti oseckých poddaných, z nichž každý čtvrtník dával faráři pět osmin staromor. měřice žita a ovsu a půl mázu másla. Zahradník dával pouze půl mázu, chalupník žejdlík másla. Pokud jde o robotu kněžských poddaných, činila tato u čtvrtníků tři dny v týdnu po celý rok. Zahradník robotoval od sv. Jana do sv. Václava tři dny v týdnu a kolik do týdnů přišlo svátků, tolik se odepisovalo robotních dnů. Jinak robotoval jen dva dny v týdnu a když padl do týdne svátek, jen půldruhého dne v týdnu. Zejména u čtvrtníků byla tato robotu výhodnější než u čtvrtníků vrchnostenských, jejichž robotu od sv. Jana do sv. Václava činila celý týden. Šlo přitom zřejmě o úkoly vyměřené faráři, jak plyne ze sporů o robotu v minulém století. Když se v Oseku jednalo o realizaci patentu z roku 1775, rozhodl se kněžský poddaný Spáčil pro starou robotu, ostatní kněžští poddaní se nevyjádřili.

Podle josefínského katastru výměra tehdejších farních polí, luk a pastvin činila 43 25/64 jitra, 10 a 2/4 sáhu, roční daň 62 zl. 44 a půl kr. Robotní povinnosti kněžských poddaných v roce 1789 obnášely u sedláka hodnotu 12 zl., u zahradníka 6 zl. ročně.¹⁶

Spory o konání roboty k osecké faře propukly teprve počátkem 19. století za ambiciózního administrátora Jiřího Wiesnera,¹⁷ jenž kněžské čtvrtníky Františka Skopala z č. 15, Josefa Mařu z č. 26 a Jiřího Spáčila z č. 49 nutil k robotám podle tereziánského robot-mho patentu. Spor byl v letech 1813—1816 vyřešen ve prospěch výše uvedených, jimž bylo přiznáno staré plnění roboty podle vyměřených úkolů. Za faráře Petříka vzplanul spor znovu. Tento tvrdil, že částka

2 zl. 40 kr., kterou platili kněžští čtvrtníci za nekonání roboty od vánoc do svátku Zvěstování, nemá být placena ročně, ale týdně. Dokonce ve své závěti roku 1837 učinil toto předmětem daru pro ústavy hluchoněmých v Praze a Brně. Šetřením však bylo zjištěno, že „týdně“ vzniklo písařovým omylem při projednávám sporu v roce 1815.¹⁸ Robotu se nakonec zmenšila u sedláků na 175 dnů jízdní P. na 104 dny ruční roboty u zahradníka.¹⁹ Třeba dodat, že poddanství nebylo vázáno na určité číslo, vrchnost přidělovala faráři robotníky podle vlastního uvážení. Tím také vysvětlíme jejich kolísavý počet od tří do pěti. Tento názor, s nímž vystoupil již Baďura,²⁰ potvrzuje sesazení dědičného rychtáře Františka Šimona z let 1825—1830 pro zanedbání služby. Vrchnost ho v této funkci nahradila kněžským poddaným Janem Šimonem, za něhož byl faráři přidělen Jan Bouchal z č. 35.²¹

Instituce kněžských poddaných zanikla pádem feudalismu v roce 1848. Jako náhradu zaplatili kněžští poddaní — sedláci po 178 zl. 3 kr., zahradník 63 zl. 12 kr.²² Za opis záznamu zůstává trvalá zásluha Janu Jiřímu Středovskému. Zachránil cenný doklad z předhusitské doby, jenž není jen nejstarší zmínkou o Oseku, zaniklém Pod olší a Chýlci,²³ ale též nejstarší zmínkou pro Radvanice, Sta-měřice, Dolní Újezd a Bohuslávky.²⁴ Nechybíme, když jeho text závěrem uvedeme v příloze.

POZNÁMKY

¹ Baďura, J.: Lipenský okres. Brno 1919, s. 233, 240.

² Státní okresní archiv v Přerově, Archiv děkanství Lipník n. B., inv. č. 2 (viz příloha). (Dále jen SOkA, AD.)

³ Baďura, J.: c. d., s. 239—240.

⁴ Beneficiální fassé osecké fary k r. 1830 udává též pole v trati Niva mezi cestou. SOkA Přerov, Archiv fary v Oseku n. B., inv. č. 126. (Dále jen AF.)

⁵ Zemský archiv Opava, prac. Olomouc, Pozůstalost A. Frela, inv. č. 609 (opis urbáře). (Dále jen ZA.)

⁶ ZA Opava, Sběrka fotokopií (fotokopie urbáře).

⁷ ZA Opava, prac. Janovice u R., Velkostatek Lipník n. B., inv. č. 249 a 4003.

⁸ SOkA Přerov, AF Osek n. B., inv. č. 126.

⁹ Baďura, J.: c. d., s. 244; Hosák, L.: Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848—1960. Ostrava 1967, str. 316.

¹⁰ Na základě toho uvedl, že se jako první farář v r. 1327 připomíná Hynek, zeman z Kamenné Lhoty, ačkoliv Středovského opis klade téhož k r. 1322. Baďura, J.: c. d., s. 233.

¹¹ SOkA Přerov, AD Lipník n. B., inv. č. 1.

¹² Tamtéž, inv. č. 2.

¹³ ZA Opava, Velkostatek Lipník n. B., inv. č. 250.

¹⁴ Moravský zemský archiv v Brně, D 5 (urbáriální fassé Osek n. B.). (Dále jen MZA.)

¹⁵ MZA Brno, D 6 (josefínský katastr Osek n. B.).

¹⁶ SOkA Přerov, AF Osek n. B., inv. č. 126.

¹⁷ Indra, B. — Turek, A.: Paměti drahotoušských kronikářů 1571—1911. Olomouc 1947, str. 79, 83, 89, 91.

¹⁸ ZA Opava, Velkostatek Lipník n. B., inv. č. 1425 (robotní povinnost k osecké faře).

¹⁹ SOkA Přerov, AF Osek n. B., inv. č. 126.

²⁰ Baďura, J.: c. d., s. 236.

²¹ ZA Opava, Velkostatek Lipník n. B., inv. č. 2032 (sesazení Fr. Simona z úřadu).

²² Kronika obce a MNV v Oseku n. B., založená J. Baďurou, dosud na obecním úřadě.

²³ 'Dnes součást Veselíčka, s nímž splynul po r. 1775. Hosák, L.: c. d., s. 317.

²⁴ 'Tamtéž, s. 314—317.

Příloha

Tato příloha není po skenování opravena proto to omluvte.

In nomine domini amen. Notum sit cuilibet plebano de reditibus hujus ecclesiae in Ossek anno domini 1322.

Primūm de villis de Podolssy, de Radvanitzze, de Weselicžko, de Chiletz, de Stan: Muržicze, de Tupetz, de Ugezdz Inferiori et de Bohuslawek, de Trnawka et de Buk šunt quinque, et de illis omnibus villis dant decimam in manipulis. Qui habet laneum, ille dat 4 capecias, et qui medium, ille duas capecias, mediam siliginis et mediam avenae. Praeter curiam Weselicžko, qui habet laneum, ille dat 4 capecias et de curia in Chiletz, quilibet eorum habet unum laneum, et hi ambo dant duas capecias siliginis et 2 avenae. Et de curia in Trnawka de illa dant duo decimam capeciam tritici, siliginis, hordei, avenae [.....] et de omni grano, quod seminatur et hoc Inventum est a multis annis.

Item in Ossek dant omneš triturrata frumenta, ut qui habet laneum, sicut advocatus, qui dat 4 metretas, duas siliginis et 2 avenae. Et sic caeteri, qui habent

quartale agrorum, illi dent mediam metretam siliginis et mediam avenae. Et sic de caeteris, quomodocunque locati sunt, videlicet in Ossek. Item in Ossek sunt adhuc *r.a.* quartalia agri, illa tria quartalia pertinent ad ecclesiam in Ossek [ui ibi parochus fuerit, ille habet cum illis agris agere qualiter ". sive per se arare, sive aliis miteri de tertio manipulo aliter non. Iv_-m sunt adhuc aha tria quartalia, de illis habet parochus de t quartali 4 grossos albos ipso die Wenceslai et divi Georgii :---.T.. Alii fructus, qui pertinent pro parochi in Ossek videlicet cbotas. ova, gallinas et de quolibet quartali 4 grossos, gallinas, iam sexagenam ovorum. Item sunt adhuc aliae partes agrorum de quibus notum est hominibus in Ossek, videlicet Nywy, de illis dant tertium manipulum pro parochi. Item sunt tres hortulani, qui etiam tenentur robotas, ova, gallinas.

Et censum pro parochi illo in Ossek. Item de illis omnibus villis caseos fumales ipso die Spiritus Domini dant et dare debent, ut quilibet eorum dat caseum parochi, aut quatuor albos denarios fumales. Circa festum sancti Martini excipientur de laneo 4 denarii albi et de medio duo et de quartali unum denarium. Et est taberna circa parochiam de illa censuunt 8 grossos albos circa festum sancti Georgii et sancti Wenceslai; totidem sexagenam ovorum. Et ille, qui resident in taberna, debet vehere parochum sive in curru, sive in vehiculo, quorsum opus vel oportunum fuerit, et hoc de iure sine recusatione. Et de illa taberna censuant 8 gallinas circa festum Exaltationis sancti crucis sicut caeteri omnes, qui censuant gallinas, et sunt in numero decem et novem gallinae.

Et de cultu funeralium unus grossus albus, et si iturus cum cruce parochus, habet iterum albos quatuor grossos. Et hoc verum probo cum missale, quod habetur in ecclesia Ossek ab illis annis ut supra numero. Eo tempore erat pro parochi quidam Hynko nobilis generis de Lhota Lapidea, qua est in partibus [.....] annorum ut supra.

Et modo anno currente 1343 ista de missali antiquo ibidem in Ossek per me reverendum dominum Wenceslaum, natum in civitate Gewiczko, filium Joannis Hamera, tunc temporis existente plebano, veraciter rescripta sunt de verbo ad verbum.

Item sunt 4 partes agri, videlicet Nywy, duas tenet Woral hortulanus, tertiam Martinus Somach, quartam Mikuliczka de qua solvit solum 8 grossos, et isti omnes tenentur dare manipulationem, quoniam ager est ecclesiae.

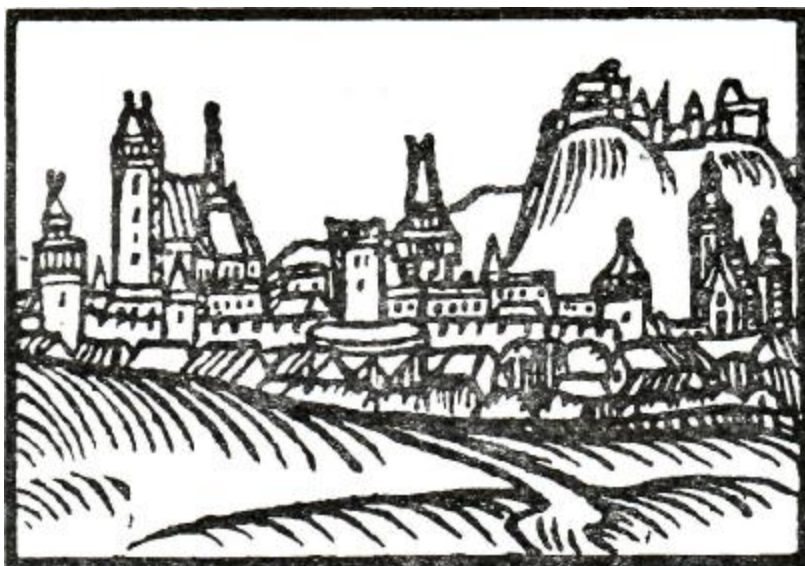
Ego infra scriptus testor, me hoc vidimatum contulisse suo autographo ac de verbo ad verbum per omnia concordare. Ossecae, die 2. decembris anno 1708.

Joannes Georgius Strzedowsky, protonotarius apostolicus, parochus Pawlovicensis

**Bohumír Indra - Jednota bratrská v zápisech městských knih
Lipníka nad Bečvou v 16. a počátkem 17. století**

Bratrský sbor v městě Lipníku patřil v 16. století vedle Přerova a Ivančic k největším a nejvýznamnějším bratrským sborům na Moravě. V druhé polovině 16. století za vlády Kateřiny z Ludanic, členky jednoty, manželky Petra Voka z Rožmberka, která vystavěla na lipenském předměstí nový bratrský sbor, architektonicky nejkrásnější na Moravě, kdy bratrská obec vzrostla přílivem majetných bratrských rodin z Čech, vypuzených královskými mandáty proti bratřím z Čech, narostl vliv a moc bratrské obce, že rozhodovala o správě helfenštejnského panství a po úmrtí Kateřiny uvažovala dokonce o jeho koupi.

Historii bratrského sboru v Lipníku, jeho majetku, kněží a správců od počátku 16. století do počátku třicetileté války zpracoval v prvním celkovém přehledu bratrských obcí v Čechách, na Moravě a okolních zemích v topografickém přehledu Sborové Jednoty bratrské na základě bratrského nekrologia, dekretů a aktů jednoty bratrské, vydaných tiskem, a starší místopisné literatury Ferdinand Hrejsa v letech 1934, 1937 a 1939 v pražském Reformačním sborníku sv. V, VI a VII (Lipník ve sv. VI, s. 36—39). Mnoho významného pramenného materiálu k dějinám bratrských obcí na Moravě je však uloženo v městských knihách té doby a tvoří nezbytný pramenný doplněk historie bratrských obcí, života a, osudů bratrských rodin ap. Po okupaci republiky bylo koncem čtyřicátých a počátkem padesátých let zpracováno a připravováno vydání tohoto pramenného materiálu, doplňujícího Hrejsovy údaje v díle Sbory Jednoty bratrské na Moravě, k jehož vydání však již nedošlo. Poněvadž jsem za svého působení v Lipníku prostudoval a vyexcerpoval všechny dochované rukopisné městské knihy a aktový materiál 16. a počátku 17. století, uložený v městském archivu, byl jsem požádán o zpracování hesla Lipník nad Bečvou z excerpaných rukopisů. Zpracovaný rukopis, dokončený v r. 1951, nemohl být již publikován.

Pohled na město Lipník v hradbách v roce 1593

Vzhledem k rozsahu pramenného materiálu a potřebě publikování všech záznamů městských knih o životě jednoty bratrské v Lipníku prokazujících naprostou převahu bratří a českost města až do počátku 17. století, nástupu nové luterské vrchnosti Vrbnů, uvádím jen stručně komentované výpisy, inventární číslo a folio citovaného rukopisu, jejichž popis je uveden v poznámce,¹ kromě publikovaných prací, vycházejících z tohoto pramenného materiálu.

Uprostřed vysoká čtyřboká hradební věž Osecké městské brány, zapojené do městského opevnění, s předsunutou kruhovou baštou se střelnými, jimiž vedla do města silnice z Přerova a z Olomouce. Městské hradby zpevňuje vlevo věž hradební bašty u farního kostela, vpravo hradební věž u Souhradní ulice.

Ve městě v levém rohu mohutný městský farní kostel luterský s vysokou čtyřbokou věží s ochozem a sedlovou střechou, již se vcházelo do vysoké gotické chrámové lodi s přistavěnou kaplí. Za Oseckou městskou branou s renesanční atikou vidíme rozlehlou budovu městské radnice s vysokou radniční věží s ochozem, krytou valbovou střechou. Radnice byla zničena za zhoubného požáru města v r. 1613 i s farním kostelem, městskou školou, špitálem a desítkami městských domů. Vpravo před hradbami na předměstí stojí skvostná chrámová budova nového bratrského sboru, vystavěna v letech 1590—1592, s vysokou čtyřbokou věží s kopulí a ochozem, s druhou menší nedostavěnou věží (pozdější piaristický kostel).

Za městem na vysokém kopci hrad Helfenštejn ve své stavební rozlehlosti se svými hradbami a baštami od vstupní hradební brány až po hradní palác, sídlo Kateřiny z Ludanic za jejích příjezdů z Čech a pobytů na lipenském panství, i za Hynka Bruntálského z Vrba až do vystavění zámku poč. 17. století v Lipníku.

Zvětšený dřevořez 3,5 x 2,3 cm od Jana Willenbergera z titulního listu 4. dílu knihy Bartoloměje Paprockého Zrcadlo slavného Markrabství moravského, vyd. 1593.)

Excerpta jsou řazena chronologicky podle časového období 1. poloviny 16. století za vlády Viléma a Jana z Pernštejna, v druhé polovině 16. stol. za vlády Ludaniců a počátku 17. století za vlády luterské vrchnosti Hynka a Jiřího Bruntálských z Vrba, v závěru uvádím excerpta o bratrských kněžích pocházejících z Lipníka a působících jinde, resp. kněžích spřízněných s bratrskými rodinami v Lipníku, o nichž jsou zápisy v městských knihách smluv svatebních, pozůstalostních, sirotčích ap. Bohatý materiál zápisů městských knih o bratrském sboru, jeho majetku, kněžích, bratrských rodinách a jejich vztahu ke sboru je nejen nezbytným doplňkem Hrejsovy práce o bratrském sboru v Lipníku, ale i historie města, jednoty bratrské na Moravě a kulturní historie českých zemí.

a) Za vlády Pernštejnů a Václava z Ludanic

Ve starých městských knihách, uložených v městském archivu v Lipníku nad Bečvou, je mnoho zpráv o bratřích. R. 1501 poznamenáno v nejstarší Liber memorialis, že ze 400 zl. uherských, jež město půjčilo pánu na Pavlovicích, bylo též 100 zl. „co nám poručníci dali na obec Bratr **Thuma a s kopce Škoda**“, (*inv. č. 82, fol. O 9*) Sotva šlo o bratra Tůmu Písaře, který podle bratrského nekrologia zemřel a byl pochován v Lipníku r. 1502, nepochybně jde o bratra Tůmu Přeloučského, správce sboru v Přerově, neboť Škoda z kopce je jistě z Přerova. Bratr Tůma Přeloučský pečoval také o bratří v Lipníku a zemřel podle nekrologia v Přerově r. 1518. Ve starých písemnostech města Lipníka jsem našel r. 1951 zlomek soudobého spisu bratra Tůmy Přeloučského „O původu Jednoty bratrské a o chudých lidech“ sepsaný jím r. 1502 pro Albrechta ze Šternberka na Lukově, pořízený patrně pro tehdejšího městského písaře lipenského Václava z

Prahy.² **Jiný bratr Tůma** objevuje se v zápisech městských knih později a zprávy o něm máme až do r. 1542.

Sbor na předměstí v Lipníku existoval již před r. 1500. Toho roku zemřel v Lipníku za návštěvy sboru Matěj Kunvaldský, první biskup jednoty, pochovaný pak v Přerově. Obec bratří v Lipníku byla tehdy již dosti početná. Bratří vedli v té době dlouhý spor s lipenským farářem Jindřichem (doložen 1507—1511), který odpíral pohřbívati bratří na hřbitově, zbil též starého bratrského kněze, protože bratří přišli na jeho kázání „ne pro naučení pravdy a náboženství, ale jen pro polapení v řeči a přidávání neb převrácení řeči“.³ Už r. 1513 odkazuje Matěj Kroměřížský na svém domě v Německé ulici 5 hřiven na sbor, r. 1517 vdova Škopková též 5 hřiven „na chudé Bratří do sboru“, (*inv. č. 82, jol. C 9, H 9*) Sbor ležel v dnešní Bratrské ulici, jež tehdy tvořila součást ulice Souhradní. R. 1516 21. října koupil bratr Tůma purkrecht Květoňovský v Souhradní ulici nad potokem od Jiříka Třesohlávka za 63 hřiven. Zavalil hned 6 hřiven, ročně měl splácet 6 hřiven. Za něho se zaručil: Václav nožář, Hlava kožišník, Matěj nožář. Bratr Tůma vyplácel grunt do r. 1522, kdy 9. října, oznámil pánům starším, že jej již doplatil, (*inv. č. 82, jol. J 9*) V obou nejstarších urbářích lipenského panství z 30. let 16. století je bratr Tůma zván též Tůma lékař. Seděl na purkrechtě v Souhradní ulici nedaleko sboru a z louky u Černého jezera, kterou držel, platil ročně 6 gr. platu. Je zajímavé, že krátce před Tůmou r. 1516 27. května koupil v Lipníku chalupu též Jan lékař za 14 hřiven od pastýřky, ale už 13. dubna 1517 ji zase prodal a dále se již nevyskytuje, (*inv. č. 82, jol. O 4, M 16*) Není vyloučeno, že tento Jan lékař je totožný s Janem lékařem, který se 1520—21 objevuje v Prostějově, u něhož se léčil také Vilém z Pernštejna.⁴ Snad jde o M. Jana Černého. Městské knihy z let 1520—1535 se bohužel nedochovaly, chybí nám proto zprávy z těchto let. Bratr Tůma setrval však v Lipníku i v té době, v r. 1535 se s ním v městských knihách opět setkáváme. Potvrzuje nám to i zpráva nekrologia, že r. 1524 zemřel v Lipníku na lékařství **bratr Jan Kohout**, správce ve Strážnici. Zprávy po r. 1535 o bratru Tůmovi jsou hojné. R. 1535 je bratr Tůma dlužen 7 hřiven Václavu nožáři, který toho roku poručil „na chudé bratrské do sboru“ 10 hřiven, (*inv. č. III*) R. 1536 svědčí spolu s Tobiášem Bezperem, kožišníkem, Janu kožišníku a Anně, vdově po Janu Dutém, při svatebních smlouvách, též Václavu, synu Martina Jáchova z Chropyně, opět s Tobiášem Bezperem. Rok předtím, 1535 činila poručenství tchyně bratra Tůmy, Anna Sokolka. Poručila „pánom starším **na tu cestu do sboru** před zahradu Tomášovu **na opravu** 4 hřivny, dále Kateřině, děveče ve sboru, za posluhování 2 hřivny a cožkoliv šatů chodících, léhacích, skříních, plachetních, konviček i peněz co zůstane po zaplacení dluhů, též včely a louky v šuštině, to mocně poručí chudým Bratrským“. Potvrdila odkaz nebožtíka manžela svého Matěje, který poručil vnúčatkou svým, dětem Barbory, dcery naší 20 zl. a nad to více poručila jim 40 zl. červených a 18 kop českých groši. Poručníky toho člověčenství učinila Matěje nožáře, Macha kováře, Tobše Bezpyru, Václava Doudova. Kdyby vnúčatka zemřela dříve, neměl mít právo k penězům) z přátel nebožtíka Matěje, ani jejich, ani Tůma, ale peníze ty měly dostati k domu bratrskému do sboru na chudé, „tu, kdež m se smrti dochovala“. Co se Tůmy dotýče, vzal postatečný podíl eně své a dceři naší Barboře. Bratr Tůma, otec těch sirotek, : oznámil, že tomu poručenství odpírá a výmince nedává místa. - atx Tůma řídil tu zřejmě lékařský dům při sboru jako bratr Jan ř v Prostějově. R. 1536 činí kšaft Běta, „u Bratra Tůmy nad potokem leže v kázni Boží“. Nic neměla, „než tu postelku, na kteréž im a ještě ledajakous šatu podložila pode mě hospodyň“. Zemře-poručila tu postelku bratru Tůmovi, hospodáři svému. Také Kaina Cechová z Brodu učinila toho roku poručenství „u Bratra Tůmy leže v kázni Boží“. Co měla statečku svého málo nebo mnoho, = poručila bratru Tůmovi, proto, „že mne jest ode 30ti let choval ochraňoval i ochrániti chce až do smrti“, (*inv. č. III*) Ještě v letech 1540—42 vycházejí

bratru Tůmovi peníze z nějaké role prodané [Danielem Kožišníkem a z gruntu Pavla Němce v Hranické ulici. ► ne 9. června 1542 vyzvedl ještě se svolením hranického hejtmána sirotčí díl syna Martina, poněvadž k letům přišel. Vydáno mu 10 zl. na bílých penězích, na zlatě 20 zl. červených a na groších českých) kop. aby je sirotku dochoval. Za bratra Tůmu se zaručili Martin Starů. Janš soukeník, Valenta Češků, Mikuláš Fojtík, Urban švec Jašek. (*inv. č. III*) Ale téhož roku v neděli po sv. Františku 1542 iní Tůma líkař poručenství, leže v kázni Boží. Není nikomu nic Uužen, hotových peněz má 200 zl. Všechn statek i peníze hotové ručil své manželce a dítkáni na rovné díly, na chudé na sukno L kopu gr., Pavlovi písaři poručil z knih svých Petrarku a Českou kroniku. Martinův sirotčí díl 62 zl. 11 gr., co stará matka (Sokolka) poručila a které přijal k sobě, měli páni vzít zase zpět na rathouz sirotčích peněz a opatrovatí mu je. Také Pavel, sirotek po bratru -ho Mikuláši, který hned v mladosti přešel na práci bratra Tůmy, • se dochoval (matka od něho umřela ve 4 nedělích a otec v potí), měl tu statku svého 25 zl., jež měli vzít páni a rovněž mu schovat. R. 1543 byl bratr Tůma již nebožtíkem, neboť Zuzana, vdova po Tůmovi líkaři, učinila nové svatební smlouvy s vdovcem Tomášem nožířem. Svědčil jim Tobiáš Bezper, Vaněk z Pavlovic, její Jakub Tkadlec a Václav Doudů. Byla to druhá manželka ; Tůmy. Ještě r. 1550 se vydávají Martinovi, synu Tůmy líkaře, nějaké peníze z obecních peněz, které poručila stará Sokolka na zatnu, č. 7174) Už r. 1542 objevuje se v městských knihách **bratr Jan**, patrně správce zdejšího sboru. Dne 27. října 1542 činí poručenství Mach kovář a poroučí ze svého statku 4 zl. na chudé sborské, které zapůjčil bratru Janovi, také měchy odkázal bratru Janovi. „Bratr Jan ze sboru“ je dlužen 3. ledna 1546 za včely 3 zl. Pavlu Pavelkovi. (*inv. č. III*) Je to asi **bratr Jan Fanfule**, jemuž povoluje hejtmán na Hranicích Jiřík Horečky z Horky (1539—1548) někdy v této době na jeho žádost, „aby posloužil slovem Božím obci lipenské v **kosteletě**“ bez překážky, patrně v době, kdy dočasně nebylo kněze podobojího (nedatovaný list purkmistrům a obci lipenské). Je totožný asi s **bratrem Janem Miláčkem**. Obec bratří v Lipníku byla v té době již velmi početná, neboť po celou 1. polovinu 16. století za pánů Viléma a Jana z Pernštejna požívali úplnou volnost a ochranu vrchnosti. Nejvíce bratří bylo na předměstí, ale byli i mezi měšťany. Ke sboru patřili také bratří v okolních vesnicích, zejména v Loučce, Dolním Újezdě, Oseku (1546 zde byl Jiřík Pikhart) aj. (*inv. č. III*) Lipenští bratří měli úzké styky s bratrskými obcemi v Přerově, Hranicích, Dřevohosticích a Fulneku založené na příbuzenských svazcích. R. 1538 přiznal se např. panic Řehoř Krajčí z Přerova k Elšce, vdově po Janu Pavlovem do Lipníka. Při smlouvách v Lipníku byli z Přerova bratr **Václav z domu bratrského**, Jakub z kopce, Jakub Rybář, Jan Krajčí, Hanzl Krajčí, Jan Nenadálý, Prokop soukeník z kopce, Martin Zachariáš, nevěstě svědčil její otec Jan Lysay a bratr Jan Lysay, oba z Fulneku, Martin Bartošů z Hranic a z Lipníka Pavel nožíř, Jan Dutay, Daniel Bezpero kožišník a Petr Pavlových. K významnějším bratřím v Lipníku v té době patřil Martin Včelka[^] Tobiáš a Daniel Bezpero, rodina Opavských (Vaněk kožišník, Jan kožišník, Daniel kožišník), Václav Doudů, Jan Dutý, Řehoř Krajčí, Matuš Vrzal, Jiří Třesohlávek, Bláha Medař, Matěj Čáp aj. Jejich zaměstnáním bylo především nožířství, kožišnictví, ševcovství, kovářství aj. Opavští nožíři nechtěli r. 1524 např. přijmout do cechu tovaryše Thomase Dutsche, který se vyučil u **nožíře Pikharta** v Lipníku. Byl přijat až na přímluvu olomoucké městské rady, již olomoucký cech nožířů jako hlavní v zemi onu žádost odevzdal.⁵ Hojně jsou odkazy do sboru na chudé bratří do bratrského špitálu. Kromě již zmíněných poručili r. 1536 Jan Dutý 2 hřivny na chudinu do sboru bratřím (poručníky těch peněz učinil bratra Tůmu, Martina Včelku, Daniele kožišníka a Jana Pavlova), r. 1537 Jan Rambous 1 kopu gr. na chudé do sboru (poručníky toho učinil bratra Tůmu, Tobiáše Bezperu, Daniele kožišníka a Vaňka kožišníka. (*inv. č. III*) Téhož roku mělo vyjítí

bratřím podle odkázky na domě Jiříka Písaře 53 hřiven na dům bratrský. Byly vyplaceny v ročních splátkách 1539—1550, celkem 49 zl. 14 gr. (*inv. č. 83, fol. A 20, D*

15) R. 1539 odkázal Martin Zayda 4 zl. na chudinu do špitálu lipenského 4 zl. na chudinu do sboru lipenského, Matěj nožír starý poručil 1541 20 zl., které půjčil Jakubu nožíři, na bratrský dům na chudé, Dorota Březinka téhož roku 1 zl. na chudé do sboru, r. 1542 soukeník Pavel Hontle 1 kopu gr. na chudé do sboru a Jan Němeček 1 zl. též la chudé do sboru. (*inv. č. 111; inv. č. 83, fol. F 4*) R. 1546 poručil .-dra Dukát 5 zl. na sbor lipenský, 5 zl. na sbor do Přerova a 5 zl. la sbor do Hranic, a po 5 zl. na špitál lipenský, přerovský a hranický. R. 1547 Jiří Kakš poručil na sbor z přípovědi 7 zl. a 14 zl. gruntu Jiříka Mrákavy v Přerově. Peníze byly však vyplaceny z Kakšova domu v ročních splátkách až v letech 1557—1561. R. 1548 Mikuláš, syn Kyzlinkův ze vsi Vražného, osedlý v Lipníku, poručil 4. zl. na sbor lipenský a 4 zl. na špitál. R. 1552 Václav Douda na přípravy do sboru 10 zl. a na chudé do sboru 10 hř Statek měla jeho manželka Anna poručiti po smrti komu chce, nebo do sboru. Zemřela však krátce po svém muži. Peníze vydány do sboru až r. 1555, přijal B Benedikt a Prokop kožišník, hospodáři sboru. Toho roku pamatoval také Štěpán mlynář ve svém poručení 10 zl. na chudé do sboru. měly býti vzaty z mlýna i z domu. (*inv. č. 111; inv. č. 83, fol. K 17; inv. č. 107, fol. 130*)

Ke sboru náležela také sborská zahrada rozkládající se hned oborem a několik kusů polí. R. 1544 koupili bratři ke sboru kus :•■ •".e od sousedního gruntu Jiříka Třesohlávka za 35 hř. hotových. z nebo plot měli bratři udělat sami, a až by sešel, společně. Třesavek si vymínil právo volného průchodu k říčce. Platu z kusu e žádný nedávali, (*inv. č. 83, j E 7*) Podle nejstaršího vrchnostenského urbáře náleželo kol r. 1530 ke sboru několik pozemků. „Bratři sboru“ platili ročně 1 kopu gr., z louky pod Hlinskou hůrou, z louky na Hané lipenské za mostem 2 gr. 2 d., z luk prostředních podle Hané 14 gr., a z jiné, pronajaté Václavu Rakovi, 7 gr. Podle urbáře z r. 1539 pak kromě toho z louky v Novém Suštině (odkázané Sokolkou) 8 gr. 2 d. a z louky na Haškovci 20 gr.⁶

Už před r. 1535 byl v Lipníku osedlý jáhen **Tobiáš Bezpero** se svým bratrem Danielem, oba kožišníci. R. 1536 vdává Tobiáš svou dceru Kateřinu za nožíře Matěje Čapka (Čápa), syna Pavla Medaře z Petřvaldu. Čáp si koupil purkrecht v Osecké ulici a 2 šlejfmě. R 1545 oženil Tobiáš Bezpero svého syna Matěje Bezpyrového, zvaného později Zvedinos. (*inv. č. 102*) R. 1538 prodává Dobeš Bezper purkrecht v Souhradech za 150 hř., r. 1543 grunt Zourkovský za 262 hř.. peníze vycházejí mu z nich až do smrti. R. 1544 prodal roli Čapkovskou za 12 hř. a kopaninu za Bečvou za 70 hř. (*inv. č. 83, fol. B 13. F 1, 20, K 1*) Byl majetný a vážený, často hospodářem sborním, r 1552 starším purkmistrem města. R. 1551 se oženil v Tlumačově znovu s Apolenou Koczmankovou, svatební smlouvy vepsány též do lipenských register smluvčích. Vymínil si jen 50 zl. a louku na Hané. R. 1554 po smrti zetě Matěje Čápa přijal na vychování oba pozůstalé sirotky Jana a Jíru, své vnuky. Vdova Kateřina se znovu vdala. Jan později zemřel, Jíra, zvaný pak Bezpyro se oženil s Lídou, dcerou Matěje Červenky, (*inv. č. 107, fol. 35—37*) Tobiáš Bezpero zemřel r. 1565. Z pozůstalosti vydáno podle poručení jeho 10 zl. na sbor a 10 zl. **na chudé kněží bratrské**. Pozůstalý dvůr po nebožtíku koupil toho roku za 40 zl. jeho vnuk Jiřík Čáp-Bezpyro. Prodána také louka na Hané po něm. O všechen statek, svršky i hotové peníze se rozdělili vdova Apolena, vdova Dorota Zvedinoska na místě dětí po Matěji Zvedinosovi (Bezperovi) a Jiřík Čáp. Vdova Apolena Bezperka koupila si jiný menší grunt v Souhradech a žila ještě r. 1589. (*inv. č. 84, fol. K 3,P 12—13; inv. č. 106*)

Rozkvět bratrské obce lipenské pokračoval i v 2. polovině 16. století, za Puty a Václava z Ludanic, a zejména pak za Kateřiny z Ludanic. Bratří požívají nadále plné ochrany i přízně vrchnosti. Jejich obec rostla přistěhovalectvím z Fulneka a jiných míst, kde byli bratří osazení, zejména z Čech (z Brandýsa nad Labem, Pardubic aj.). R. 1556 se do Lipníka přiznal kovář Albrecht z Krásna, syn Jakubův z **Marecké** země. (*inv. č. 103*) K bratřím náleží již i nejbohatší měšťanské rody, jejich příslušníci zauímají nejpřednější funkce ve správě města. Co do počtu a významu je obec lipenských bratří vedle Přerova z největších a nejdůležitějších v zemi. Správcem sboru je r. 1553 **bratr Matěj Červenka**. Toho roku 15. dubna na žádost bratra Matěje Červenky, správce toho času sboru lipenského, Tobiáše Bezpery a Martina Včelky učiněna dobrovolná smlouva mezi Matoušem Vrzalem a Pavlem Zemanovým, cechmistry a jinými mistry řemesla cechu tkalcovského města Lipníka na jedné, a **Václavem Lanškrounským, mládencem z lipenského domu bratrského**, řemesla tkalcovského, z druhé strany, o jeho přistoupení a děláni řemesla na budoucí časy na domě bratrském. Cechmistři „přehlídájíce na to, že častým v sboru lipenském hospodářův a mládencův řemesla tkalcovského změnňováním, kdyby pokaždé měl hospodář vnově na dům bratrský přistěhovaný, chtíc tímto naším řemeslem mezi námi živnost svou a čeládku svou vésti, dávku a svačinu, jakž za pořádek novým hospodářům v cech náš vstupujícím mezi námi jest činiti, nemalé, ale veliké jim náklady a škody proto bývati musili, a také prohledajíce na to, že **ti lidé jsouce v práci pobožné, nemajíc důchodův církevních, jimiž by se chovati mohli, leč kdo co z milosti dá, sic dosti se tak těžce živí**, učinili jim tu milost, aby od tohoto času, v němž tento Václav přijat do cechu, učiniv tomu všemu od sebe zadosti, co cech za právo má, žádný z potomních po něm hospodářův neb mládencův nebyl povinen nových nákladů na přijímání do cechu neb na svačiny znovu činiti. Každý z budou- h hospodářův a mládencův na témž domě bude mít plnou moc . právo dělat řemeslo jako Václav bez všeho uplácování, jako by ;hen pořádek, co cech za právo má, vykonal." Cechmistři toliko vyhradili, aby ten, kdo by po Václavovi chtěl cech držeti, prokázal rádné vyučení řemeslu tkalcovskému, poctivý rod i zachování. Také, měl-li by kdy jakou čeled' vandrovní neb tovaryše, aby je vysílal do cechu neb společných schůzí, než jeho samého hospodáře neb ho pomocníky „kteřížby se k službě Boží tu oddali", propustili i těch schůzí do spolku a cechu tkalcovského, když jen to, co cech za právo má, pošle a spraví jako jiní mistři. Také na tom cechmistři Václavem zůstali, aby z toho domu bratrského nikdy od cechu tkalcovského nebylo pouštěno, ať už řemeslo dělají nebo ne. Obě -".raný učinily o tom cedule řezané spečetěné, jež na oboustranou radost vepsány 23. června také do městských knih. (*inv. č. 83, fol. T 6—7*) 7

Podle městských knih koupil r. 1553 Matěj Červenka z Čech (jak je zapsán) dům Havránkových ve městě vedle radnice za 440 zl. Do Lipníka přišel s rodinou z města Turnova nad řekou Jizerou v Čechách, odkud se musel vystěhovat po vydání královských mandátů proti .bratřím.⁸ Jako rukojmí se za něho zaručili při kupu domu lipenští měšťané Pavel Piczek, Pavel Žilka, Valenta Masník, Jan Cihlár soukeník, Petr Kloboučníků, Jan Mladvaňků, Černý švec, Blažek kožišník Jakub Stříška, Matěj Zvedinos a Vaněk Kloboučníků, vesměs . nové jednoty. Dům vyplácel Červenka do r. 1566, kdy jej prodal .svému zeti Jiříku Lomnickému, později knězi bratrskému, za 600 zl. Červenka je r. 1567 již nebožtíkem. Jiřík Lomnický byl od r. 1558 ženat s dcerou Červenkovou Kateřinou a držel v Lipníku jiný dům, který r. 1576 prodal. R. 1569 prodal také dům Červenkovský Janu ftehořů, otci **kněze bratra Tobiáše Řehoře**, peníze jsou mu pak posílány do r. 1586. R. 1589 a 1590 jsou odesílány výslovně do Zábřeha :na pozůstalé sirotky **bratra Jiříka Lomnického**. Pocházel z Lomnice. *mv. č. 84, jol. A 1, P 15, 58, W 25—27; inv. č. 83, jol. O 19f* Matěj Červenka zanechal ještě 2 syny a 2 dcery, Mandalenu a Lidmilu, kterou si pak vzal za ženu tkadlec Jiří Čáp-

Bezpyro, vnuk Tobiáše Bezpery. Syn Jan Červenka Turnovský, malíř, se usadil v Hranicích, . ý syn Petr Červenka Turnovský vybral svůj dědický podíl a ode-I r. 1571 do Čech (*inv. č. 108, jol. 43*) a v r. 1582 byl již usedlý jako zednický mistr v Zábřehu ve službách Jana z Boskovic na Moravské Třebové a Zábřehu.¹⁰

V městských knihách najdeme též zápisy o bratrských kněžích, kteří tu snad působili jako pomocníci nebo měli k městu příbuzensky vztah. R. 1567 mělo vyjít ze statku Martina Bydžovského předních peněz za dluh 10 hř. bratru Jakubovi, do r. 1572 vybral 6 hř. 11 gr., další zápisy chybí. (*inv. č. 84, jol. J 12*) Ze statku po Blažku Rybáři a Anně manželce jeho (t1572) vydáno r. 1573 v pondělí den sv. Víta podle poručení Blažkové 4 zl. bratru Simeononovi. (*inv. č. 108, jol. 161*) R. 1577 4. června činí v Lipníku smlouvy poctivý bratr Mikuláš Kučera, syn Jana Kučery z Kostelce nad Orlicí s pannou Dorotou, dcerou Jiříka z Nového Jičina. Svědčí mu členové jednoty Vavřinec, Martin Danielů, Jan Opavský, Tomáš Strejček, Václav Kulhánek a Jiřík Opavský, (*inv. č. 103*) Už před r. 1569 povolil Václav z Ludanic bratřím vlastní hřbitov při sboru. V privilegii z 10. srpna 1569, jímž dal městu Lipníku právo jednati rektora pro školu při kostele lipenském a zakázal jakoukoliv jinou školu pokoutní ve městě i na předměstí, činí výminku „jakož jsou na přímlovu některých pánů a dobrých lidí poddaní moji, kteříž jsou tu při městě Lipník víry bratrské to u mne obdrželi. že jsem jim toho dovolil, aby obzvláštní svůj pohřeb v místě vyměřeném míti mohli, jim na potomní časy bráněno býti nemá, však na ten způsob, kdyby Pán Bůh kterého z nich skrze smrt z tohoto světa povolati ráčil, toho umrlého nejbližší přítel neboli k pohřbu od rektora a žákův sprovedeno bylo, aby to u faráře lipenského nynějšího i budoucího, aby k tomu dovolil, hledal, což odepřino býti nemá, a buď se při kostele zvonilo nebo že by s žáky rektor to tělo mrtvé k pohřbu provodil, nebo-li bez přítomnosti jeho se pochovalo, povinen bude nejbližší přítel umrlého rektorovi školy lipenské, jakž od starodávna ustanoveno, se zachovati a od každého mrtvého kteréhožkoli pohlaví po pěti groších bílých dávatí“.¹¹ Toto privilegium bylo namířeno zřejmě proti bratrské škole lipenské, která kvetla už v letech padesátých. R. 1554 vydáno např. od učení Jiříka Farářového, syna nebohého Matúše nožife „v škole bratrské za dvě čtvrti léta 12 gr. (*inv. č. 107, jol. 152*) Byl to nevlastní bratr známého později luterského kněze Tobiáše Závorky Lipenského, který lipenskou bratrskou školu rovněž navštěvoval. Jeho otec Jiří Závorka i matka byli rovněž členy jednoty.¹² Bratrská škola fungovala však i potom dále. R. 1572 např. ze statku po mlynáři Mikuláši Jičínském, členu jednoty, Janovi, sirotku po Jičínském, 1 zl. do sboru na potřeby a téhož roku Danielu Kožišníkovi od chování Jana i s tím „co ve sboru chován byl“ do roka 6 zl. R. 1574 dáno Janovi 2 zl. 7 a půl gr., že sobě nové písne koupil. Také mladšího sirotka Jičínského Jíru chovali napřed členové jednoty Daniel Kožišník, Jakub Čáp a Pinkas.

V 1574 v pátek po sv. Martinu dáno zaň „kvartálu do sboru“ za půl : gr., v pátek po sv. Václavu dáno od sirotka „kvartálu i na vůz řev do školy“ 11 gr. (*inv. č. 108, jol. 119*) Starý sbor bratrský brzy nestačil. Bratří skupují proto okolní pozemky kol sboru na hřbitov a upravují přístup ke sboru, brzy skupují i sousední grunty z obou stran sboru. R. 1552 kupují bratří starší sboru lipenského zahradu ležící podle sborské zahrady za 38 zl. n Tuček daroval 8 zl., jež mu tu měly vyjít ke sboru, zbytek starší vypláceli ročně do r. 1557, kdy ji doplatili, (*inv. č. 83, jol. M 13, 22*) R. 1557 odkoupili bratří starší sboru lipenského ke sboru od gruntu i na Trávníčka kus dvora proti sboru, na šíř a na zděl, jakž vyměřeno a založeno, za hotových 3 zl. Bratří měli si ten kus hned hradit a užívat k potřebě sboru, jak by se jim zdálo. Trávníček se zavázal, že on ani budoucí držitelé gruntu „nemají při té straně neb soumezí odprodaného kusu dvora žádného stavení stavěti ani dáti dělati, kteráž by okna sborová zastíňovala, ani žádných stromů sázeti a štěpovati, jež by do sboru světlu bránily“, (*inv. č. 83, jol. O 9*) R. 1567 daroval

Jan Květoň na radu přátel od svého gruntu kus *i* mě za chlívy svými napřed od sboru, na němž stavení žádného není, bratřím ke sboru a to zděl, jakž stěna od předku až nazad běží a nyní stojí, to jest naproti pilíři, který je při tom sboru, na šir pak od též stěny těchž chlévův, všechno tak. jak sám to bratřím ukázal a odvedl. Bratří měli to místo k dobru sboru obrátiti, jak nejlépe rozuměti budou. Zápis o tom do městských knih učiněn za přítomnosti Václava Kloboučnickova, Jana Zahradky a Martina, syna Daniele Kožišníka, vyslaných od bratří lipenského sboru. (*inv. č. 84, jol. 79*) R. 1569 koupili bratří sboru lipenského ke sboru grunt i se zahradou po Jiříku Třesohlavkovi pozůstalý, ležící podle bratrského sboru a gruntu Tomáše Kozle, za 300 zl. od vdovy a zeťů nebožtíkových. Grunt koupen k „dobru ke sboru, jakž se potřeba od Bratří v tom uzná“. Mimo závdavek 30 zl. měli grunt vyplácet ročními splátkami po 10 zl. Jako rukojmí za placení gruntu postavili Martina Včelku, Prokopa Daniela, Václava Kloboučnickova, Pavla Picka, Matouše Vrzala, Vavřince Žilku, Jana Chabičovského, Vaňka Opavského, Jakuba Čápa, Jakuba Závorku a Adama Krejčího. Ale už r. 1570 skupili bratří jeden díl spravedlnosti za 33 zl. 20 gr. hotových peněz, druhý nápadník Pavel nožír, který měl za manželku dceru Třesohlávkovu Dorotu, odvedl ze svého dílu 90 zl., téhož roku 40 zl. na chudé sboru lipenského a zbytek 50 zl. prodal bratřím ke sboru za hotových 20 zl. Bratří vypláceli pak jen třetí podíl v ročních splátkách do r. 1596, kdy grunt doplatili, (*inv. č. 84, jol. W 62*) R. 1580 pustil Mikuláš Kotršů bratřím kousek země k zahradě bratrské, jak vymezeno. Bratří dali za to vystavěti plot neboližto parkán i za Mikuláše od jeho zahrady a přidali mu též 2 a půl zl. a k tomu staré dříví z plotu prvního. Budoucně však, kdyby plot sešel, měl Mikuláš nebo držitelé gruntu pravou polovici toho plotu od Bečvy dáti opravovati na svůj náklad a bratří druhou polovici až po stěnu Mikulášovu, jak ten plot dobíhá, (*inv. č. 83, jol. T 16*) Přibylo i pozemků patřících ke sboru. R. 1578 v pondělí po sv. Bartoloměji koupili bratr; ke sboru lipenskému roli ležící mezi rolemi bratrskými za Zborskou ulicí od Jana Bílka za 26 zl. hotově zaplacených. Bratří měli z ní dávat ročního platu 2 gr. 2 d. (*inv. č. 84, jol. A 15*) R. 1569 odevzdaly Anna, vdova po Martinu Včelkovi, a jeho dcera Anna, vdova po Blažku Rybáři, bratřím sboru lipenského včelín s včelami a úly i roli při něm a což k tomu náleží pod Hůrou Hlinskou, poručený nebožtíkem k žáduší bratřím sboru lipenského. Zápis o tom do městských knih učiněn v přítomnosti Prokopa Kožišníka a Matouše Vrzala, vyslaných od bratří sboru lipenského, (*inv. č. 84, jol. W 64*) Velmi četné jsou v té době peněžní odkazy na sbor a na špitál sborní. R. 1555 dala vdova po Martinu Prostějovském podle jeho poručenství 4 zl. do sboru, 10 zl. na chudé do sboru a na kostel 4 zl. (*inv. č. 107, jol. 214*) R. 1556 podle poručenství Martina Tkadle starého dáno 4 zl. na sbor, 5 zl. na špitál bratrský a 5 zl. na špitál městský. Téhož roku poručila Anna Krbcová ze svého statku na sbor lipenský 3 hř. Byly vydány bratřím r. 1558 a vzal je Prokop Kožišníků. (*inv. č. 107, jol. 190, 252*) Také Jokl švec poručil toho roku na sbor 2 zlata červená. Vzal je Kuba nožír „na stavení sboru“. (*inv. č. 107, jol. 237*) R. 1557 poručila Dorota stolařka, vdova po Janu Přesličařovi, 7 hř. na sbor, jež vydány bratřím hospodářům v letech 1557—1559. Téhož roku dány z poručení pana Puty z Ludanic bratřím 3 hř. „na stavení sboru lipenského“ položené na gruntě Šimona žida sklenáře, jež připadly pánovi na tomto odběžném gruntě. Také Pavlova Ševcovka odkázala toho roku na domě Alžběty Kalivodky na stavení sboru a na chudé bratrské 18 hř., jež měly býti ihned vydány. Poněvadž Kalivodka neměla peněz, vyžádala si na bratřích hospodářích toho sboru, že ji propustili z toho placení a přijali těch 18 hř. na domě Pavla Slováčka. Z lásky, že se to protáhlo, přidala jim ze své sumy 1 hřivnu, aby je bratří hospodáři brali, až jim přijde čas. Martin Včelka a Vavřinec Žilka na místě všech bratří dali k tomu svolení. Peníze ty pak vypláceny v letech **1569—1571. R. 1557** vydán Kateřině kuchařce staré ze sboru 1 zl. z prodané šlejfrně nebohého Tůmy nožíře,

také Tobiáš Bezpero vzal na svou přípověď na statek Matěje Hlavy, že zůstal dlužen 5 zl. půjčených zádušních peněz na chudé ke sboru lipenskému. Byly vyplaceny na sbor Kubovi nožíři r. 1559. (*inv. č. 83, jol. Q 18, B 14, N 13, P 9; inv. č. 93, fol. 27*) R. 1560 poručila Frumka do špitálu sborního 10 kop, z nich 4 kopy vydány hned Tobiášovi Bezperovi a Kubovi nožíři, 6 kop vydáno do sboru na chudé r. 1561 po Kubovi nožíři. Za šaty Anny Chlubné, jež poručila chudým do sboru, přijali 20 gr. (*inv. č. 84, fol. D 8*) R. 1563 po smrti ševče Jiříka Závorky, otce kněze Tobiáše Závorky Lipenského, dáno podle jeho poručení „na sbor a na chudé 2 zl. (*inv. č. 107, jol. 327*) R. 1565 poručila Zuzana Holíková --^ opravu sboru 5 hř. a na chudé do sboru 5 hř. Měl je zaplatit její manžel Jan Holík, o vánocích 5 zl., o příštích vánocích 1566 opět 5 zl. nu. č. 106) R. 1567 odvedla Anna Blažková, vdova po Blažkovi Rybáři na gruntě Tomáše Kozle 8 zl. na peníze almužně, od ní dlužné .k sboru lipenskému. Byly odevzdány do sboru r. 1571 po Vavřinci Milkovi. Téhož roku odvedla na jiném gruntě 4 zl. na doplnění dluhu almužních peněz ke sboru lipenskému, co se zadlužila. Byly výplatny na jejím gruntě r. 1570. (*inv. č. 83, jol. N 16; inv. č. 84, jol. R 5*) Téhož roku dáno ze statku po nebožtíku Václavu Horáčkovi podle jeho poručení „na kostel, špitál lipenský, na sbor a cesty při městě Lipníku" 15 zl. (*inv. č. 108, jol. 65*) R. 1569 vdova Margeta Budišalka poručila na gruntě v Osecké ulici 2 zl. na sbor. (*inv. č. 84, fol. W 3*) R. 1570 koupili Pavel Piczek, Vavřinec Žilka. Prokop Kolník, Jan Chabičovský a Matuš Vrzal „více z milosti než jsou zato stáli" 11 zl. 28 gr. od Mojžíška jemu na gruntě náležitých na 5 zl. hotových, jež složili, a ty peníze odvedli na chudé sboru lipenského. byly pak vypláceny ročně do sboru do r. 1580. (*inv. č. 84, jol. F 7, '•' 35*) R. 1570 vydáno podle poručení Pavla Piczka z peněz položených za prodanou kopaninu 10 zl. bratřím do sboru skrze Jana Chabičovského. (*inv. č. 107, jol. 234*) Byl to bohatý a vzdělaný měšťan, z pozůstalosti po něm vzal jeho syn Jan „nové písne pěkně zlatem spravené a kroniku starů Petrarchy Františka", druhý syn Mikuláš vzal „Kosmografii a bibli a jiný malý knížky", (*inv. č. 108, jol. 94*) Také Janovi, sirotku po Řehoři Kraj čím, členu jednoty, vydány r. 1564 3 zl. na šaty a písne, r. 1568 dáno mu 5 zl. „co sobě knihy písne koupil", (*inv. č. 107, jol. 99*) O Janovi, sirotku mlynáře Mikuláše Jičínského, kterému dáno peníze r. 1574 na nové písne, zmínil jsem se již dříve. R. 1572 odvedl Jan Maršálek 52 zl. mu náležitých na bývalém jeho gruntě na chudinu sboru lipenského na těch 10 zl., které přijal podle poručení od Pavla Piczka, a bratři mu z milosti k tomu přidali ještě 2 zl. Peníze byly pak vypláceny z gruntu na chudinu ve špitále bratří sboru lipenského r. 1584 a 1585, kdy páni starší dali bratřím sboru za zbývajících 32 zl. na tomto gruntě z obecních peněz 32 zl. hotových, (*inv. č. 84, jol. W 11*) Téhož roku 1572 dáno podle odkazu vdovy po mlynáři Mikuláši Jičínském bratřím na chudinu 2 zl., na chudinu špitálu lipenského též 2 zl. R. 1573 poručila Pavlicová bratřím do sboru 20 zl. na sbor, jež jim vydány toho a příštího roku skrze Vaňka Drahotušského. Od pochování ji i od zvonění a od hrobu kopání vydáno 18 gr. (*inv. č. 84, jol. E 2*) R. 1575 dáno z pozůstalého statku peněz dlužných almužních za Blažkovou k sboru lipenskému 4 zl. (*inv. č. 108, jol. 181*) R. 1576 oddala Anna Dutá bratřím na opravu sboru 9 zl., které jí byl dlužen Ondra Podmulil za ovce. Byly jim vydány r. 1577. R. 1578 byly vydány bratřím skrze Daniela Kožišníka 2 hř. poručené na sbor Jírou Bystřickým. (*inv. č. 107, jol. 339*) R. 1579 Markéta Jakubka poručenstvím doporučila a přidělila grunt svůj u Hranické brány bratřím, ti ho hned prodali za 114 zl., hotově přijali 19 zl., zbytek měli ročně vybírat ve splátkách. Ale už r. 1580 Prokop Daniel, Jan Zahrádka a Jan Řehoř i na místě jiných bratří sboru lipenského odvedli zbylých 95 zl., k nimž přidali 5 zl. hotových pánům starším do sirotčích peněz k brání. Sumu tu odvedli za těch 100 zl., které páni starší půjčili bratřím r. 1578 v pátek po sv. Petru a Pavlu. Téhož roku Matěj Kotrš poručil bratřím na mlýnci pod Souhrady, které kdysi držel, k vybírání 95 zl.

Vybírali je pak ročně po 2 zl. do r. 1586, kdy zbytek sumy 79 zl. prodali obci. Páni starší lipenští dali jim „v čas potřeby jejich“ za ně 50 zl. hotových, (*inv. č. 84, fol. W 57*) Na sbor pamatují i členové jednoty v okolních vesnicích. Jiřík fojt loučský poručil r.

1570 2 hř. na sbor lipenský, sedlák Pavel Chládek v Loučce 1 hř. na sbor ap. (*inv. č. 107*)

b) Za Kateřiny z Ludanic a Petra Voka z Rožmberka

Za Kateřiny z Ludanic a Petra Voka z Rožmberka dosahuje zámožnost a vliv bratří v Lipníku vrcholu. R. 1585 dostali od vrchnosti privilegium na sbor a dům bratrský, na špitál i hřbitov. Povolena jim svobodná škola pro učení dítek i vyrostlejší mládeže. Tím byla zrušena omezení stanovena privilegiem Václava z Ludanic z r. 1569. Bratří mají nejen správu města ve svých rukou, ale docilují u vrchnosti i odvolání panských úředníků Jana Albina z Helfenburku, který jim zastavil školu, a později Tobiáše Třebochovského, s nimiž se nepohodli. Počátkem r. 1585 po smrti panského úředníka Bostěchovského ujali přední čelní členové jednoty Martin Lorenc a Daniel Havránek na čas sami tento úřad jako „místodržící ouřednictví helfenstejského“. Lipenského purkmistra r. 1584 Martina Lorence (Ponka z Klenová), dlouholetého radního písaře městského, charakterizuje sám Břežan. Bratří staví v letech 1590—1591 velký sbor s 2 věžemi a rozsáhlý bratrský dům, jméno vlašského stavitele není známo. Správcem sboru je bratr Pavel Jessen. R. 1584 vydáno podle poručenství Army Vaškové kloboučnice z prodaného jejího gruntu ulici 20 zl. bratru Pavlu Jessenovi a 8 zl. **bratru Samuelovi** jistě jeho pomocníku. R. 1585 za purkmistrů Jana Řehořova, Jan Hůlka, Daniela Havránka a Zikmunda kožišníka (vesměs členů jednoty) odvedl bratr Pavel Jessen, správce lidu Kristova sboru lipenského 20 zl. odkázaných mu poručenstvím Oršuly Pinkasky obci k vybírání a přijal za ně obecních peněz hned plnou sumu 20 zl. hotových peněz. (*inv. č. 84, fol. P 15*) R. 1586 poručil Václav Špaček :k vybírání za 38 zl. hotově mu vyplacených. Podle dochovaného účetního rejstříku dala obec r. 1586 bratřím sboru lipenského za peníze skoupené na mlýně Albrechta 25 kop, za peníze skoupené na gruntě Pavla Podhorského 20 kop a za peníze skoupené na gruntě Michala Jona 19 kop bratru Pavlu Jessenovi. Pocty do sboru a faráři vydávaly třikrát do roka a to k velikonočům, k hodům svatodušním. k vánocům, vždy půl funtu pepře, i funt zázvoru, 2 loty šafránu 2 loty muškátového květu a 2 loty hřebíčku v ceně 1 kopy 8 gr., díl bratru Pavlovi do sboru a díl na faru. (*inv. č. 7187*)

Také ke sboru jsou v této době bohaté odkazy, příklad dává sama vrchnost. R. 1585 25. ledna koupil Petr Vok z Rožmberka kus pole od Osecké cesty až do dolní cesty od Vavřince Krsala jinak sedláka za 100 zl. hotových a společně s Kateřinou z Ludanic **darovali za dědičnou bratřím do sboru lipenského** k užívání. Platy z ní měli bratří žádné dávati „jakož obdarování, kteréž od Jich Mítí sobě dané mají, všechno v sobě obsahuje a zavírá“. O tuto roli vznikl později za Bruntálských r. 1597 spor. Krsal se jí mocí ujal, osel ji na podzim obilím, bratří dokázali vrchnosti zápisem v městských knihách, že role ta byla bratřím sboru lipenského náležitým způsobem panem z Rožmberka přidělena k užívání. Bruntálský rozhodl nakonec, že role náleží spravedlivě jako věc zádušní správcům jejich vychování, i čeládky jejich a Krsal nemá práva více li navracovat. Co však vysel a ještě na jaře na roli vyseje, to může k svému užitku obrátiti. Konečné porovnání o roli učinili však bratři s Krsalem až v r. 1600. Hospodáři sborní Beneš Albrecht, Jan Nedošlý a Martin Kantůrek na. místě všech bratří sboru lipenského zaplatili Krsalovi hotově 5 zl. 21 gr. za plat a šacunk, který mu půl deváta roku nepomohli platiti, a tím ho spokojili. Z role měli pak bratří ročně platiti pánům

starším na obec platu dvakrát každého šacunku 2 gr. 1 d. a platu, který Jan Mikšů obzvláště vybírá. též po 4 gr. o sv. Jiří a sv. Václavu. Téhož roku 1585 Kateřina Macháčková z Kroměříže, které toho roku připadl dědictvím všechn statek pozůstalý po jejím zemřelém bratru Jiříku Měrkoví, „na předložení od pánů starších lipenských k tomu se ze své dobré vůle naklonila“, že darovala k zadusím v městě Lipníku ke dvoru špitálu městského 2 kusy role a ke sboru lipenskému bratřím a volnému a dědičnému užívání „rolí od Pavlíka kováře, rolí od Petra Hrnčře, rolí od Dobše Černých, též ty kůsky za Hranickou ulicí ležící“. Páni je přidělili bratřím, aby s nimi mohli volně nakládati, (*inv. č. 84, fol. K 20*) R. 1586 odkázala Kateřina Tichovská bratřím sboru lipenského svůj grunt, ti jej však hned prodali za 200 zl. Přijali však jen závdavek 20 zl. a jeden roční plat 6 zl., a již r. 1587 prodali zbytek sumy 85 zl. 7 a půl gr. za 40 zl. hotových k obci. Peníze přijali „hospodáři, kteří opatrují opravy sboru a domu Bratří“, (*inv. č. 84, l. C 9*)

V té době uvažovali již bratří o stavbě nového velkého sboru. R. 1587 v pátek před sv. Vítem koupili proto grunt Mikuláše Květoň ležící podle sboru i se zahradou při něm v ceně 400 zl. na ten způsob, že za všechnu jeho spravedlnost mu dali hotových 66 zl., zbytek 122 zl. vypláceli pak ročně po 6 zl. do r. 1600, kdy Jan Květoň z Napajedel jim zbytek spravedlnosti prodal za 10 zl. hotových, jež mu vyplatili Jan Nedošlý a Martin Kantůrek na místě bratří, (*inv. č. 84, fol. K 7*) Starají se také o úpravu celého okolí sboru a hřbitova. R. 1583 si vyhradili při prodeji mlýnce pod Souhrady, aby stávek, udělaný při zahradách, byl ihned zbořen, protože byl udělán nenáležitě. Nový mlynář Albrecht měl si s vůlí bratří ustavit jiný stávek „tu, kdež býval nížeji, aby neškodil břehům u zahrady bratrské“, že dobrovolně od té uličky pustil a slíbil více se k ní nenatahovati, toliko aby kap měl svobodný jako dosud. (*inv. č. 84, fol. L 12*) R. 1591 oddal Jan Nedošlý od gruntu Stachovského, který toho roku koupil, „kus zahrady ke sboru lipenskému“, jakž mezi nimi vymezeno. Nedošlý nato grunt hned zase prodal, bratří měli do ročních peněz přispívat za ten kus odvedené zahrady při tom gruntě po 2 zl. do r. 1597. (*inv. č. 86, fol. C 23*) R. 1589 oznámili bratří skrze Valuška Rožnovských a Martina Chládku, že učinili frejmark s Martinem Poláčkem o jeho roli jeden a půl čtvrti, ležící mezi rolí Jursovou a rolí Bratrskou od cesty Hranické až k cestě Jezerské. Pustili mu za ni jinou roli od cesty Hranické k Bečvě. (*inv. č. 84, fol. B 5*) R. 1593 oznámil Jan Nedošlý na místě bratří sboru lipenského před pány staršími, že Václav Otrapek pustil bratřím jeden záhon své kopaniny orné, ležící pod Hlinskou hůrou vedle louky Bratrské, k níž žádné cesty nebylo, k ježdění a dědičnému užívání. Bratří mu za to odevzdali loučku pod rolemi za Sborskou ulicí vedle louky Otrapkovy, která jim náležela po Prokopu Daňhelovi. (*inv. č. 84, fol. B 4a*)

V 80. a 90. letech se v zápisech pozůstalostí lipenských měšťanů objevují současné peněžní odkazy na špitál a sbor bratrský, špitál a kostel městský luterský. R. 1582 pustili nápadníci po Petru kožišníkovi z jeho statku 150 zl. hotových k zadusím, a to 60 zl. na kaplu, 80 zl. na kostelní školu a 30 zl. na sbor. (*inv. č. 84, fol. W 64*) Václav Drahotušský poručil na sbor lipenský 10 zl. a na špitál lipenský 2 zl. Téhž roku vydáno ze statku Tomáše Moudrého podle jeho poručení na chudinu 2 zl., do kostelních 2 zl. a na sbor 2 zl. (*inv. č. 108, fol. 261, 289*) Salomena Řezačka, vdova po Martinu Němci řezáči, odkázala toho roku na sbor lipenský 50 zl. a na špitál sboru lipenského 50 zl. Peníze na sbor byly vypláceny v letech 1583—1585, zbytek 19 zl. dali páni starší bratřím z obecních peněz. Peníze poručené na špitál sborní byly vydávány bratřím od r. 1591, r. 1592 však držitel gruntu odvedl zbývajících 47 a půl zl. na gruntě Jana Hnátka k vybírání 63 zl. 3 a půl gr. R. 1583 dány podle poručení Anny Duté 4 zl. položené za roli Martinem Ponkem písařem bratřím na sbor skrze Tomáše Sedláčka, (*inv. č. 84, fol. N 20, M 1*) R. 1584 vydáno bratřím na chudinu sboru lipenského 6 zl.

skrže Martina Lorencova, poručených jim Dorotou Dobšovou. Téhož roku Anna Vašková Kloboučnice kromě odkazů bratru Jessenovi a bratru Samuelovi poručila 10 zl. na opravu sboru, jež vzal Karpíšek. Ještě r. 1589 vydáno z její pozůstalosti 5 zl. na špitál bratrský podle jejího poručení. (*inv. č. 84, fol. T 19, W 2*) R. 1585 poručila Lída Hynková 10 zl. na sbor. Podle poručení Markéty Jakubky mělo vyjít na gruntě Zuzany Hladičky 130 zl. předních peněz na chudinu a na opravu sboru. Byly vypláceny od r. 1586 bratřím do r. 1596. R. 1587 odvedli tu bratři Prokopu Danielovi 70 zl. za to, že založil bratři lipenského sboru na žádost a pro potřebu jejich 66 zl. (*inv. č. 84, fol. Z31, G11., inv. Č. 86, fol. B 30*) Toho roku vydány bratřím podle poručení Markéty tkalcové 98 zl., r. 1587 ještě 15 zl. 10 gr. (*inv. č. 107, fol. 338*) Oršula Pinkaska, vdova po Zikmundovi z Brandeisa od Prahy, nyní manželka Foltina Pinkasa, poručila r. 1585 na domě celou svou spravedlnost 360 zl. bratřím, a to 20 zl. bratru Pavlu Jessenovi, správci sboru, 30 zl. bratřím na sbor, 100 zl. **bratru Beneši Kavkovi**, 50 zl. vdově a 7 sirotkům pozůstalým po nebohém bratru **Eliáši Jeřábkov** a zbytek 115 zl. posledních peněz na děti Beneše a sirotky Eliáše Kavky společně. Její manžel Foltin Pinkas, rovněž člen lipenského sboru, pocházel z Polska. R. 1565 se přizemil k vdově a nabyl velkého jmění. Svým zlým chováním však přišel o celý statek a podle ortele vyššího práva byl vybit i s manželkou z města a panství. Jejich dům připadl vrchnosti a byl r. 1580 na příkaz panny Kateřiny z Ludanic prodán za 1000 zl. Panna Kateřina pak svolila, aby polovina spravedlnosti byla vydána Pinkasovi, druhá Pinkasce. Ta zemřela však již r. 1585 a její manžel r. 1587 v Hranicích, kam posláno na přímluvu pana Jana Skrbenského na Fulneku 15 zl. Janu Vtzalovu za opatrování a pohřbení Pinkase. Bratři nebožtíkovi v Polsku Matys švec ze Syradzin a Jan Prus z Borowna prodali zbytek dílu Pinkasova obci Lipníku za hotové peníze. Peníze poručené Pinkaskou na sbor byly vydány bratřím r. 1585 a 1586 a k nim přidáno z uzlíčkových peněz ještě 10 zl. po Foltinu Pinkasovi r. 1501. Bratru Beneši Kavkovi byly posílány peníze podle poručení Pinkasky v letech 1589 až 1595, od toho roku do r. 1600 vypláceno sedmero sirotků po Eliáši Jeřábkov, peníze odesílány do Boskovic skrže Beneše Kavku. Osmý svůj díl vybrala macecha Margeta, vdova po bratru Eliáši Jeřábkov skrže bratra Tomáše Paskovského r. 1597 a 1598, který jí peníze posílal do Napajedel. Od r. 1600 do r. 1604 byly pak posílány roční splátky peněžní bratru Beneši Kavkovi do Boskovic na jeho děti a sirotky po bratru Eliáši Kavkovi. Zbytek peněz 50 zl. položených v letech 1605—1608 vybral r. 1608 Jan Jeřábek, zmocněný k tomu svým strýcem Benešem Kavkou a švagry svými bratrem Janem Enechem a Martinem Eyznerem. (*inv. č. 84, fol. P 15—16*) R. 1586 odkázal Vaněk Kazda 30 zl. na opravu sboru a 30 zl. na kostel lipenský. Byly pak placeny bratřím v ročních splátkách po 4 zl. v letech 1587—1594. (*inv. č. 86, fol. A 30*) Toho roku vydáno podle poručení Václava špačka 2 zl. na špitál bratrský. R. 1588 Anna Sabalka na gruntě „u mostku k Zborské ulici“ je dlužná almužních peněz do sboru lipenského 1 zl. R. 1590 poroučí Anna Pichková na bývalém svém gruntě v Osecké ulici bratřím na sbor 20 zl. k vybírání, (*inv. č. 86, fol. B 30, 34*) Téhož roku Jiřík Rybář odvedl svou spravedlnost 126 zl. 7 a půl gr. na gruntě Aliny Chmelařky, polovici na chudinu špitálu městského, druhou polovici na chudinu sboru lipenského. Byly pak vypláceny v letech 1597—1614 hospodářům sborním Janovi Nedošlému a Martinu Kantůrkovi, (*inv. č. 84, fol. E 28*) R. 1592 Kateřina Chabičovská ležíc na smrtelné posteli odkázala k záduší na kostel lipenský 50 zl. a na sbor lipenský 100 zl. Peníze na sbor vydány podle kšaftu Martinovi Poláčkovi a Janu Nedošlému, (*inv. č. 108, fol. 374*)

Od poloviny 16. stol. stěhovalo se do Lipníka také dosti bratří z jiných panství, např. z Lanškrouna měšťané Martin Chládek, Beneš Albrecht, Bartoloměj Kvirin, Jan Zahradka, Matouš Haspivo, Jan Smidáček, Matouš Hrozný, Jiřík Menšík, Marek švec,

kteřý bydlel pak u Beneše Albrechta aj., z Kostelce, Zamberka, přirozeně i z Moravy. Lipenští bratři udržovali stálý styk hlavně s bratrskými obcemi ve Fulneku, Dřevohosticích, Přerově, Hranicích aj. Přispívaly k tomu úzké příbuzenské svazky, neboť bratři uzavírali sňatky jen mezi sebou. Tak např. známý lipenský bratrský kronikář panic Eliáš Rožnovský, švec, syn Matěje Rožnovského z Kostelce v Cechách, si vzal r. 1584 za manželku Dorotu, dceru Martina Chládky, který sem přišel z Lanškrouna. Po jeho smrti si vzal r. 1600 vdovu za manželku panic Pavel Syw z Fulneka, syn Václava Sywa z přední bratrské rodiny fulnecké. Druhou dceru Chládkovu si vzal za manželku Beneš Albrecht, příšlý rovněž z Lanškrouna později častý hospodář sborní. R. 1586 se Beneš Albrecht jako měšťan v Lipníku oženil znovu s Liduškou, dcerou po nebožtíku Jakubu Fernutovi, sousedu města Lanškrouna. Svědčí jim několik měšťanů z Kostelce nad Orlicí, sňatek jejich potvrzen také řádně v Kostelci v kostele knězem Samuelem. R. 1589 18. července činí v Lipníku svatební smlouvy bratr Jan Lanecius Strážnický s Dorotou, dcerou nebožtíka Jiříka Trnky. Jeho působiště není udáno, poněvadž mu však svědčí tři význační bratřští měšťané z Drahotuš a jako čtvrtý sborní hospodář z Hranic, je pravděpodobné, že působil tehdy v Drahotuších. Lanecius svědčí též r. 1591 v Lipníku při svatebních smlouvách Mandy Trnkové, sestry své manželky, se soukeníkem Tomášem Zborovským, rodilým z Jihlavy. Manda koupila téhož roku s manželem dům po rodičích v Lipníku od švagra bratra Jana Lanecia za 300 zl., r. 1596 jej však prodali a koupili si dům v Dřevohosticích. Bratru Laneciovi byly v Lipníku posílány peníze za dům ročně, r. 1605—1611 výslovně do Přerova. Tehdy ten dům byl zbořen, na jeho místě postavena renesanční zvonice u kostela stojící podnes.¹³ Z Lipníka pocházel bratr Václav Minuta (Minucius), jediný pozůstalý sirotek po měšťanu Adamu Brandejském. R. 1587 vydáno Václavovi 20 zl. na studium, 1594 na učení 300 zl., r. 1596 studuje teologii v Amberku ve Falci a navazuje přátelské styky s doktorem Borboniem, r. 1599 vydáno mu 31 zl. na živnost. R. 1601 je již knězem bratrským a toho roku vydáno mu . když se do Čech odebrati měl" 100 zl., r. 1605 70 zl., r. 1613 je podle vlastnoruční kvitanice církevním správcem v Příběnicích¹⁴ .kraji Zateckém, kam mu peníze odesílá, stejně jako r. 1618 bratr .lan Záhorský, církevní správce v Lipníku (tj. bratr Jan Zahora). H 1604—1605 bral nějaké nápadnické peníze také z Přerova. Také **bratr Tobiáš Řehořek** pocházel z Lipníka. Otec jeho Jan Řehořek zanechal vdově a sirotkům dům za 1048 zl. Tobiáš šel r. 1594 studovat rovněž do Amberku. Podle sirotčích register posláno mu matkou Dorotou na studium 95 zl., r. 1597 „když se z Němec domů navrátil", dáno mu na jeho žádost 60 zl. „na studium". Také v pozdějších letech se mu ročně odesílají peníze na domě položené skrze matku, r. 1603 do Zábřeha, r. 1607 zdědil i podíl zemřelého bratra Pavla. Poslední peníze přijal r. 1614, příštího roku byl již nebožtíkem, zanechav sirotky (r. 1623 sirotek Zuzana, dcera Dobiášova). Matka jeho Dorota žila v Lipníku ještě r. 1619. (*inv. č. 108, fol. 388, 392*)

Bratrský sbor měl mnoho členů i v blízkých vesnicích, i ve vsích, kde byl kostel a fara podobojí. Bratrskou školu v Lipníku navštěvoval např. koncem padesátých let **Jan Jonáš Symerský**, syn bratrské zemanské rodiny z dvorství v Symři, patřícího k Soběchlebům. Ten se dostal později k bratřím v Polsku a působil tam v osmdesátých letech 16. stol. jako preceptor synů předních bratrských šlechtických rodin polských za jejich studií na kalvinských univerzitách v Basileji ve Švýcarsku, Altdorfu a Heidelbergu v Německu, zapsán v univerzitních matrikách sám jako spolustudující, v letech 1590—1602 a později doložen jako rektor karvinského gymnázia v polském městě Vilně (dnes Litva). Jeho sestra Zuzana byla provdána v Hranicích za měšťana Jana Skřítka, který zůstal dlužen Jonášovi 106 zl. V roce 1596 zmocnil písemně pan Jonáš **bratra Daniela Sirucia z Prus** při jeho návštěvě Lipníka, aby vyzvedl v

Hranicích tyto peníze, které Skřítek při své smrti zajistil na měšťanském domě. Protože město nemohlo tyto peníze hned hotově vyplatit, odvedl bratr Daniel podle zmocnění pana Jonáše 20 zl. Zuzaně, vdově po Skřítkovi, roční splátkové peníze z domu byly pak ukládány na radnici a v r. 1602 zaslány a hotově vyplaceny panu Jonášovi ve Vilně.¹⁵

c) Za vlády Hynka a Jiřího Bruntálských z Vrbna

Za Bruntálských z Vrbna se další rozvoj bratrské obce zastavil. Hynek starší Bruntálský z Vrbna je známá hlava moravských luteránů, také jeho syn Jiří byl pevný luterán. Bratří jsou v obraně proti luteránské vrchnosti. Odešel bratr Jessen, také vůdce bratrské obce Martin Lorenc Ponk z Klenová r. 1593 vše prodal a usadil se v Přerově. Ani stavba druhé věže sborní nebyla již dokončena. Pocty kněžím byly i nadále vydávány, ale napřed na faru, druhý díl do sboru. R. 1596 kupuje Hynek starší Bruntálský z Vrbna v **Zborské ulici vedle sboru grunt Jiříka Jurného a sousední grunt Jana Šonty i se zahradami a rolemi za nimi, aby tu hned v sousedství nového sboru vystavěl panský zámek při panském dvoře.** (*inv. č. 84, fol. S 30; inv. č. 86, fol. K 1*) Současně koupil také od Vavřince Krsala, jinak Adama sedláka velkou roli za Zborskou ulicí až po obecní louku přebíhající. Smrt toho roku zabránila mu však ve stavbě zámku, kterou uskutečnil teprve později jeho syn Jiří Bruntálský z Vrbna. **Ten vystavěl tu pak kromě zámku z druhé strany též německý luteránský kostel.**

Odkazů na sbor za éry Bruntálských je už méně. R. 1597 poručil Jakub Čáp na svém domě 10 zl. na opravu sboru lipenského a na kostel 2 zl. Také jeho vdova Zuzana poručila ze své sumy na opravu sboru 7 a půl zl. a na dlážku k novému krchovu též 7 a půl zl. Peníze byly však vyplaceny až r. 1611. Téhož roku Dorota Budišalka odkázala na sbor 5 zl., jež vydány na místě bratří r. 1599 Nedošlému. (*inv. č. 86, fol. K 10, 13*) R. 1598 v pondělí po sv. Ondřeji odvedl Martin Kantůrek zápisem spolu s manželkou svou Annou spravedlnost, která mu připadla dědickým nápadem po vnuku nebohé Kateřiny Chabičovské na domě někdy Vavřince Rožnovského, k obojímu záduší, a to ke kostelu a kostelnímu záduší 200 zl. a zbytek 113 a půl zl. na opravu sboru. V r. 1606 v pondělí po sv. Jiří prodali Jan Nedošlý a Martin Kantůrků na místě bratří sboru lipenského ty peníze zádušní soukupu toho domu za 70 zl. hotových, (*inv. č. 84, fol. T 19*) R. 1604 paní Salomona Strnadlova darovala dvoje roční peníze (celkem 36 zl.) na domě k vyzdvižení své tetce Anně Karpíškové. Kdyby se nedočkala a zemřela, dříve, měly být vydány bratřím na opravu sboru lipenského (*inv. č. 84, fol. L 8*), Jan Zuzanka od-poručil r. 1606 na svém domě 60 zl. na opravu sboru. Byly vydány v letech 1607—1614 v ročních splátkách skrze Martina. Kantůrka.

Míř č. 86, fol. D 33) R. 1608 odporučil Beneš Albrecht svou spravedlnost, kterou vybíral na gruntě Chládkovském, na sbor. V letech 1608—1612 vyplaceno tu Martinu Kantůrkovi, hospodáři sboru, 24 zl. na sbor. (*inv. č. 84, fol. Z 22*) R. 1614 dáno z gruntu Petra Jedličky na opravu sboru za čtyři léta 8 zl. Martinu Kantůrkovi, (*inv. č. 7198*) Téhož roku v pátek před Novým létem vydány Kantůrkovi podle poručení Jakuba Cápa 10 zl., odporučených jím na **zvon sboru lipenského**, též 7 a půl zl. poručených jeho vdovou Zuzanou, (*inv. č. M, fol. A 30; inv. č. 7198*) R. 1615 odvedl Jiřík Trnků ze své spravedlnosti 6 zl. na opravu sboru lipenského a ostatek 13 zl. 21 gr. 1 d.

na opravu kostela městského. Matouš Aujezdský, manžel Maruše, dcery nebožtíka Beneše Albrechta, poručil kromě odkazu bratru lanu Záhorovi 15 zl. na sbor a tolikéž na kostel městský, (*inv. č. 108, fol. 112, 465*) Podle urbáře helfenštejnského panství z r. 1609 srážela každoročně obec z panských důchodů z peněz, jež odváděla vrchnosti „na Bratřích Pikhartích“ vždy o sv. Jiří 12 gr. 1 d., o sv. Václavu 10 a půl gr. z dvou gruntů a dvou rolí, z platu rychtářského pak o sv. Jiří a sv. Václavu „na Bratřích“ vždy 2 gr.

2 d. Od těchto platů byli bratří osvobození privilegiem Petra Voka z Rožmberka. Podle

urbáře platili však bratří 1 zl. ročně za roli pod horou Hlinskou a 3 a půl gr. za roli Bezpýrovskou.¹⁶

Správce sboru v letech 1595—1596 je výslovně jmenován **bratr Jiřík Konvaldský**, jemuž v těch letech vydány 4 zl. odkázané Annou Šabalkou k vybírání na bývalém jejím gruntě, (*inv. č. 86, jol. B 30*) V letech 1597 a 1598 je správcem sboru **bratr Tomáš Paskovský**, (*inv. č. 84, jol. P 16*) R. 1598 se sem dostal **bratr Pavel Javor-nicky**. Podle rejstříku počtů za rok 1601 vydáno do sboru bratru Pavlovi poctou (současně též lipenskému faráři) k hodům velikonočním díl koření, ryb, aj. věcí v ceně 2 kop 7 gr. 2 d. Téhož r. 1601 dne 12. března vyplacena bratru Pavlovi skrze Jana Nedošlého na kolomaz koupenu obcí 1 kopa gr. (*inv. č. 7191*) V letech 1603—1606 je však správcem sboru **bratr Tomáš**. R. 1603 dne 8. srpna položil mladší rychtář Jan Zahradka přípověď na statek Josefa Ševče „na místě Bratra Tomáše, správce sboru lipenského" o 1 zl. 28 gr. od učení dítek jeho. Anna, vdova po Řehoři Píšťkovi, odvedla mu k vybírání 30 zl. v Hranicích na domě paní Aleny Petřvaldské. Byly vydány r. 1603 „**Bratru Martinovi, vyslanému od Bratra Tomáše z Lipníka**".¹⁷ Témuž bratru Tomášovi bylo vydáno poctou k slavnosti svatodušní 1605 koření a maso za 1 a půl zl. ke Štědrému večeru za 2 zl. 5 gr. a v zelený čtvrtek k velikonočům za 2 a půl zl. (*inv. č. 7194*) Naposled bylo mu poctou odesíláno do sboru maso a koření r. 1607 v sobotu před svátkem Selsání sv. Ducha. (*inv. č. 7196*) Dne 22. listopadu 1606 byl u něho mládenec, syn zemřelého Jana Hory z Dřevohostic. K Hodům vánočním r. 1607 vydává se koření a maso poctou do sboru již **bratru Janovi** (*inv. č. 7196*), témuž se posílají pocty do sboru též r. 1608 k slavnosti Selsání sv. Ducha a k vánocům. (*inv. č. 7197*) R. 1608 „**při sjezdu kněží a starších správců bratrských**" v Lipníku platila obec 4 zl. za víno a tele, poctou jim darované („když Bratří svůj sjezd měli"). Bližší datum není, bohužel, v rejstříku počtů udáno, bylo to však patrně současně se **sjezdem kněží luterských** v Holešově 28. listopadu 1608, kam obec odeslala poctou 2 telata a 2 cařice, za něž dáno 6 zl. 3 gr. (*inv. č. 7197*) Bratru Janovi do sboru odesílá se poctou koření, maso a ryby též k vánocům r. 1611 (*inv. č. 7198*), v pozdějších letech 1612, 1617 není již jméno správce sboru v rejstřících uváděno, ale tehdy je tu bratr Jan doložen již odjinud. Je to **bratr Jan Zahora** (zvaný též Záhorský, který pocházel ze Záhorovi u Uherského Brodu), který se sem dostal z Přerova již r. 1607 a působil tu ještě r. 1621. Podle poručení Jana Měrky vydáno z pozůstalého statku bratru Janovi, správci sboru, 15 zl., vydány mu skrze Martina Kantůrka, (*inv. č. 7198*) R. 1612 odkazuje Zuzana Rušikvasa na svém statku luterskému faráři Matěji Florantiovi 15 zl. a bratru Janu Záhorovi rovněž 15 zl. (*inv. č. 7169*) R. 1613 posílá „kněz Jan Záhorský, správce církevní v městě Lipníku" peníze knězi bratru Václavu Minutiovi do Příběnic v Čechách, r. 1614 svědčí i svatbě bratrského kněze v Přerově.¹⁸ R. 1618 odkazuje Matouš Aujezdecký bratru Janu Záhorovi 15 zl. a tolikéž 15 zl. na sbor, jež nu vydány skrze Václava Bezpyru. (*inv. č. 108, jol. 464*) R. 1612 14. února „v domě bratrském na předměstí lipenském" staly se svatební smlouvy mezi ctihodným knězem bratrem Matějem **Ježovtkým**, toho času pomocníkem ctihodného kněze bratra Jana Zahory. plávce sboru Páně v Lipníku, a pannou Kateřinou, pozůstalém sirotku po Janu Hrubšovi, někdy sousedu dědiny Loučky. Vymínil si jen ty některé zvláštní k ouřadu kněžskému potřebné" a 20 zl. na hotově. Ženichovi svědčí bratrští měšťané lipenští Jan Zahradka, Dobiáš Vrzal, Martin Kantůrek, Jiřík Opavský, Václav Opavský, lati Valoušek, Vavřinec Opavský, Václav Nedošlý, Jan Soška, Mikuláš Hospivo, Václav Pater, Jan Zuzanka, Tobiáš na Michnově, Jan bát. Nevěště z lipenských bratří měšťané Jan Bílek Nedošlý, Mikuláš Chládek a z Loučky Jiřík Záruba, Jan

Dvorský, Daniel Ježenu, nevěstin bratr Daniel, Jan Jehláš a Pavel Psotka, vesměs nové jednoty. R. 1619 dne 22. října činěny opět svatební smlouvy domě bratrském na předměstí lipenském mezi vdovcem Mikulášem Smětákem z dědiny Loučky a pannou Kateřinou, dcerou Václava Klimšová z dědiny Záhorovic. Nevěstě svědčí její otec Václav Klimšů ze Záhorovic, kněz Jan Zahora, správce lidu Božího sboru, ten čas měšť Lipníku, bratr otce nevěsty, a lipenští měšťané Martin Zikmundek, Martin Kantůrek, Martin Slováček, Jan Zahrádka, Jiřík Opavský, Gabriel Šeda, Daniel Nedošlý, Jan Bílek, Dobiáš Vrzal, Václav Opavský, Jan Soška, Mikuláš Hospivo, Šimon Adam, ženichovi pak z Loučky jeho bratři Jan Poňuchal, Pavel Záruba, dále lni strýc Jan Dvorský a Daniel Ježmach, Michal purkmistr aj. Jan Zahora platí r. 1620 podle rejstříku počtů za grunt 12 zl., nelze zjistit za který. Téhož roku z peněz položených od Jana Janše na ceduli řezanou s bratrem Václavem Kopeckým přijala obec 10 zl. A ty mu vydala 23. října.

Při pohřbech zvoněno na sboru i na luterském kostele. R. 1620 pohřben luterán Zikmund Štole z Gostornky, úředník panství helfenštejnského v moravském kostele. Kázal nad ním děkan Florantius a rovázele 7 kněží. Za zvonění velkým zvonem na zvonici zapláceno zvoníkům při kostele hlavním moravským dáno od zvonění po 5 dní 8 zl., zvoníkům od zvonění na německém kostele 2 zl. A „zvoníkům na zbořské věži od zvonění“ dáno též 2 zl. (*inv. č. 7201*) Za koření a maso, jež obec každoročně dávala poctou „díl jeden na faru druhý do sboru“, zapláceno v r. 1620 k velikonočům 9 zl. 28 gr. 4 d., o svátcích svatodušních 7 zl. 6 gr. 3 d. a k vánocům (též za ryby) 11 zl. 8 gr. 5 d. V r. 1621 k slavnosti velikonoční dala obec za maso a koření „pro moravského i německého i pro bratrského“ kněze koupené a každému díl odeslané 9 zl. 29 gr. 6 d. Ke slavnosti svatodušní zaplatila za maso a koření kněžím poctou darované 6 zl. 18 gr., není však udáno, kam bylo odesláno, (*inv. č. 7201*) Bratr Zahora zůstal tedy v Lipníku i v r. 1621. Sbor byl bratřím sice toho roku zavřen, ale potom zase otevřen. V pondělí po neděli Oculi 1621 dává obec bratru řeholníkovi, ve vojsku ležícím v Lipníku posádkou 10 zl. rýnských, „aby zase zborníkům odemknouti místo jejich povolil“, (*inv. č. 7201*) Podle zápisu v jiném rejstříku dáno 15. března 1621 10 zl. rýnských (tj. 8 zl. 17 gr. 1 den. mor.) „mnichovi vojenskýmu, aby zase zboř byl odemknutý Bratřím“, (*inv. č. 7201*) Luterské bohoslužby konány nerušené dále. V neděli po Božím těle 1621 Patři Fulgenti ve vojsku neapolitánském „aby tím volněji služby v kostele konány býti mohly“ 13 zl. 21 gr. 3 d., jsouce přítom od něho šacování za 8 dní po zl. rýn. Už v pondělí po sv. Trojici 1621 bylo město a celé panství vyslanými komisary uято k ruce císařské. Panství darováno kardinálovi Ditrichštejnovi, císařští komisaři uvedli mu město v poddanost ještě téhož roku v pondělí po sv. Filipu a Jakubu, (*inv. č. 7201*) Skutečné odevzdání provedeno pak však až v r. 1622. Bratr Zahora musel opustit město, ale ještě r. 1625 je v Mohelně u Náměště na Moravě.¹⁹ Po Zahorovi již nikdo v Lipníku nepůsobil.

d) Kněží pocházející z Lipníka a emigranti

V městských knihách lipenských je dosti zápisů o bratrských kněžích pocházejících z Lipníka resp. spřízněných s rodinami lipenských bratří. Z Lipníka pocházel bratr Daniel Rufus, který žil r. 1649 v emigraci na Slovensku v Puchově a zemřel r. 1662 ve věku devadesáti let v Trenčíně.²⁰ Je to patrně bratr Daniel Haspivo, syn Matouše Haspivy, souseda města Lipníka, přistěhovalého se sem s jinými bratřimi z Lanškrouna. Matouš Haspivo koupil r. 1582 v Lipníku grunt, r. 1584 je však již nebožtíkem. Vdovu Esteru si vzal r. 1590 vdovec Pavel Podhorský, r. 1601 pak Jan Zahrádka starší. Vdova si vymínila, aby spravedlnost po prvním manželovi Haspivovi v Lanškroune náležela

dětem. Mikuláš, syn nebohého Matouše Haspivy, odvedl pak r. 1603 při svých svatebních smlouvách tuto spravedlnost v Lanškroune k vybírání svému bratru Danielovi, jejich sestra Anna se vdala již r. 1598 za lipenského kožišníka Dobiáše Pištěrybu z Žárů. R. 1607 na žádost bratra Daniela, vlastního bratra Mikuláše Haspivy, vloženy jeho svatební smlouvy do městských knih lipenských; Dvojpoctivosti hodný mládenec bratr Daniel Haspivo učinil r. 1607 v úterý před Božím vstoupením svatební smlouvy s pannou Evou, i mi' nebohého Jiřího Cikána a mateře Zofie z města Těšína. Ženichu svědčili jeho bratr Mikuláš z města Lipníka, Matěj Puchal lun Holas z města Krásna, nevěstě její bratranec Endráš Voldřický a Adam Těšínský z města Meziříče pod Rožnovem a Mikuláš Chládek z Lipníka. Ženich si vymínil jen „knihy všelijaké, kteréž povinnosti ouřadu kněžského přináležejí“. Smlouvy byly uzavřeny asi ve Valašském Meziříčí a bratr Daniel působil tehdy patrně ve sboru v Krásně. Bratru Danielovi je vydávána spravedlnost v Lipníku z gruntu matčina ještě r. 1615. (*inv. č. 84, jol. A 26, D 2*)

V letech 1588—1601 vybírá z Lipníka roční peníze 4 zl. z gruntu Zahrádkovského bratr Pavel Sperat, syn Jana Hansšlofa z Hranic . Anna Vaškova kloboučnice odkázala mu r. 1584 a spolu i jeho bratrům Jakubovi a Matoušovi Hansšlofovům každému po 100 zl. k vy-uui na bývalém jejím gruntě v Lipníku. Jakub byl osedlý v Hranicích, Matouš držel grunt v Lipníku i v Hranicích. Také z gruntu otcovského v Hranicích náleželo bratru Pavlovi Speratovi k vybírání 228 zl. Po smrti bratra Pavla r. 1601 připadla jeho spravedlnost v Lipníku k vybírání vdově a sirotkům Pavlovi po Matouši Hansovi, jenž se pak 1608—1617 usadil ve Strážnici, (*inv. č. 84, jol. f*) *inv. č. 86, jol. J 22—23, B 24*) Ji'dnou z předních a nejrozvětvenějších rodin bratrských v Lipníku v 16. a počátkem 17. století byla rodina Opavských. R. 1600 si I Kateřinu, dceru nebohého Jiříka Opavského, za manželku poctivý mládenec Mikuláš Jestřáb, rodič z města Přerova, syn Václava Jestřába. Svatební smlouvy učiněny v Lipníku před památkou sv. Petra a Pavla. Téhož roku v úterý den památky Stětí sv. Jana Křtitele činil v Lipníku svatební smlouvy s druhou dcerou nebohého Jiříka Opavského Annou poctivý mládenec Martin Jaroměřický, syn nebohého Jana Mikuláše z Jaroměřic. Oba slibují ve smlouvách podle povolání od Pána Boha svěřeného, tou hřivnou sobě propůjčenou poněvadž se ku práci a k ouřadu kazatelskému a kněžskému oddal věrně a spravedlivě živiti", Martin si vymínil též některé latinské. Nevěstám svědčí jejich otčím Tomáš Malinka (vlastně Hodků), bratří jejich Jan a Jiřík aj. Jestřábovi jeho švagr Jan Nedošlý z Lipníka, Martinu Jaroměřickému Matěj Sabin, písař radní , města Drahotuš. (*inv. č. 104, jol. 90, 91*) Podle sirotčích register byl statek po Jiříku Opavském (r. 1585 byl prodán statek (byl již nebožtíkem), měšťanský dům a dvůr na předměstí, rozdělen mezi vdovu a 6 sirotků . Peníze položené r. 1600 na díl Annin přijímá již kněz Martin, její manžel r. 1606 ve středu po sv. Vítu jsou výslovně posílány knězi Martinovi do Drahotuš, r. 1607—1616 bratru Martinovi Philomatesovi. Ale už příštího roku odešel do Mutěnic. Podle dochované kvitance vystavené jím r. 1607 ve čtvrtek po neděli Jubilate přijal peníze za ten rok položené „kněz Martin Philomates Jarecký, služebník zboru Mutěnovského", na druhé kvitanci z r. 1608 se podepsal „Martin Jarucký". (*inv. č. 108, íol. 357, 347*) O jeho vypuzení r. 1607 z Drahotuš máme zprávu v zápisech bratra Václava Preysa, který ho nazývá bratrem Martinem Jaronem. Peníze vydávané na díl Kačin vybírá od r. 1601 do r. 1616 bratr Mikuláš Jestřáb, r. 1606 ve středu před sv. Vítem jsou peníze posílány výslovně knězi bratru Mikuláši do Podhoří. Na třech dochovaných kvitancích z r. 1607, 1608, 1611 se podepsal bratr Mikuláš Přerovský (*inv. č. 108, jol. 358*), odkud rodem pocházel.²¹ Podle lipenských knih smluvčích měl starší jeho sestru Zuzanu od r. 1592 za manželku Havel, syn nebohého Hrbka mlynáře pod Podhořím, druhou sestru Jan Nedošlý, hospodář

lipenského sboru. Bratr Mikuláš působil kol r. 1612 již v Záhorovi-cích, kde se mu narodil syn Samuel. R. 1632 byl již nebožtíkem. Toho roku 18. dubna jeho syn Samuel Jestřáb Záhorský, řemesla barvířského, se ženil v Lipníku. Samuel Jestřáb, jinak Bradýř držel tu dům šenkovní na rynku ještě r. 1650. (*inv. č. 104, fol. 42; inv. č. 84, fol. U 16*) Z Lipníka měl manželku také bratr Ezechiel Jabín. Byla to Mariana, dcera nebohého Václava Vančury, někdy měšťana dřevohostického. R. 1631 prodávají její bratr Eliáš Vančura a švagr Martin Kantůrek i na místě bratra Ezechiela, jeho manželky a dítek, zahradu v Dřevohosticích. Po smrti Eliáše Vančury, primátora města Lipníka, zdědila r. 1645 jeho sestra Mariana Jabinova po nebožtíku jeho dům, dvůr, role a vše, co k tomu dvoru přináleželo. Protože ona ani její rodina se nemohli dědictví sami ujmouti, učinila r. 1646 ve středu po Novém létě v Lipníku porovnání o pozůstalý statek s nevlastním svým bratrem Janem Strakou a synem jeho Jiříkem. Reversem odvedla mu všechn pozůstalý statek, nezanechávajíc tu sobě, manželovi svému Ezechieli Jabinovi na ten čas v městě Lednici na Slovensku zůstávajícím, ani dětem svým žádného práva. Straka slíbil jí za to ústně hned při té první schůzi její vydati zápis obce na 600 zl., půjčených nebožtíkem obci na ranch, pak jí ho však nedal a slíbil jej na Vsetín přinést. Nejdéle ve 3 neb 4 nedělích slíbil přivésti na Vsetín též jiné věci, složené na Helfenštejně, jako truhly a šaty, cínovým náčiním, dva žoky peřin, něco hrachu a kaše. Věci, jež zůstaly v domě, slíbil věrnou rukou otevřítí a Marianě učiniti, aby měla o čem s dítkami svými živa býti, kromě toho slíbil jí vydat 100 zl., jež strží za prodaný dům a dvůr, a k tomu dalších 100 zl. Písemnému narovnání i ústní smlouvě byli přítomni jen emigranti Martin Hyrkan Rejnovský, soused z dědiny Hrabůvky, a Jiřík Žákovský soused z dědiny Lipové. Straka však Marianě pak nic nevydal a také svědek Jiří Žákovský brzy nato zemřel, (*inv. č. 84. fol. W 65*) Bratr Martin Hirkan je znám ze seznamu podporovaných bratrů na Slovensku.

V Lipníku vycházela spravedlnost z gruntu Václava Smetany vdově a sirotkům Jiříka Klimkovského do Napajedel, který Klimkovský kdysi držel. R. 1610 26. února dán výtah o zbytku spravedlnosti bratru Václavovi do Zlína. Těmuž „knězi Václavovi Bratrský-mu ze Zlína“ jsou z gruntu vydávány roční peníze ještě r. 1615 v pondělí po neděli Oculi. (*inv. č. 86, fol. E 40*) Vzal si za manželku vdovu Klimkovského, což dokazuje též zápis v rejstříku městských poetů, dle něhož r. 1618 v pátek po sv. Řehoři byly vydány manželce bratra Václava Tlumačovského z gruntu Václava Smetany poslední peníze 4 zl. (*inv. č. 7200*) Působil-li tehdy ještě ve Zlíně nebo v Tlumačově, nevíme.

Rekatolizační úsilí zpomaleno vpádem Krnovských v druhé polovině r. 1621, ale už poč. r. 1622 bylo v něm opět pokračováno. R. 1622 v úterý po sv. Matouši přeneseny varhany z bývalého německého luteránského kostela do nového hlavního katolického kostela, bývalého farního kostela luteránského (moravského), v němž zřizovány též tři nové oltáře. To stálo obec mnoho peněz. Ve čtvrtek po neděli Masopustní prodáno proto Židům 12 centnýřů mědi kostelní z kostelní věže za 462 zl., pak opět 9 centů za 347 zl., dne 22. března pak 2 centnýře 13 funtů zvonoviny a zastaveny 3 kalichy za 125 zl. (*inv. č. 7201*) R. 1623 v sobotu po Třech králich zaplaceno tesaři od díla na pavlači a stolaři dáno „od spravení stolic zborových“ 20 gr. (*inv. č. 7203*) Stolice ze sboru byly tedy přeneseny rovněž do farního kostela. Také důchody sboru pikartského obráceny k farnímu kostelu pro vychování katolických kněží. Farní kostel byl pak vysvěcen pro katolické bohoslužby až 8. května 1623.

Násilná rekatolizace města, zahájená r. 1622, neměla dlouho úspěchu. Podle relace jezuita Jana Drachovia z 10. prosince 1622 bylo prý ve městě již jen 10 pikartů, hodně však na předměstí, relace ty však nezachycují skutečnou situaci. Ani přestupy nebyly upřímné. R. 1624 trestá např. město Lipník svého zádušního poddaného Martina

Nedbala z Podolší u Oseká (ves patřila k záduší města Lipníka), který se dopustil vejstupku proti katolické římské církvi „na potupu lehkovážně k prvnějšímu svému sektářství přestoupil“. Propadl nejen majetkem, ale měl být trestán i na hrdle k výstraže, byl však jen vypovězen ze zádušních gruntů jako zlopověstný člověk, (*inv. č. 77*)

POZNÁMKY

¹ Autor použil původně inventář městského archivu v Lipníku pořízeného městským archivářem prof. Jakubem Mráčkem. Při redakčních úpravách bylo použito nově zpracovaného inventáře dr. Ivana Kršky, v závorkách. Rkp. 1-Liber memorialis 1488—1535 (82), 4-Registra smluv svatebních 1583 až 1690 (104), 6-Registra smluv svatebních 1535—1567 (102), 9-Registra sirotčí 1550—1607 (107), 15-Registra purkrechtní (trhová) 1535—1595 (83), 16-Registra purkrechtní 1557—1612 (86), 27-Kniha purkrechtní (trhová), tzv. zelená 1557—1612 (84), 83-Kniha sirotčí 1567—1626 (108), 90-Kniha sirotčí 1537 až 1655 (106), 91-Registra přípovědní a smluv před rychtářem 1553—1585 (93), 185-Kniha poručenství 1535—1542 (111), 187-Kniha sirotčí 1550 (7174), 193-Rejstřík výdajů 1586 (7187), 196-Rejstřík výdajů 1605 (7191), 198-Rejstřík důchodů a příjmů 1607 (7196), 199-Rejstřík výdajů 1609 (7197), 200-Rejstřík příjmů 1612 (7198), 201-TJčetní rejstřík 1617—1618 (7200), 202-Účetní rejstřík 1620—1622 (7201), 203-Účetní rejstřík 1622—1623 (7203), 361-Registra smluv svatebních 1535—1567 (103), 663-Příjem peněz 1610—1623 (7169), 637 (77).

² Viz Indra, B.: Rukopisný zlomek Br. Thumy Přeloučského. Vlastivědný věstník moravský, 10, 1955, s. 26.

³ Bidlo, J.: Akty Jednoty bratrské. II. Brno 1923, s. 81 an. - Archiv český I, 88, 90.

⁶ Kuhndel, J.: Vývoj olomouckých řemeslnických cechů. Olomouc 1929, s. 107.

⁶ Státní oblastní archiv v Třeboni, Urbář panství helfenštejského II 163, 4, 4a.

⁷ Celou smlouvu otiskl J. Mráček ve Výroční zprávě české reálky v Lipníku n. B. 1913—1914, s. 7.

⁸ Simák, J. V.: Příběhové města Turnova nad Jizerou. Díl I. Turnov 1903, s. 80 uvádí, že po vydání královských mandátů proti bratřím v Čechách byl Matěj Červenka s ženou zapsán do seznamu bratří v Turnově, jejichž jména oznámena královské komoře do Prahy. Byl pak mezi těmi, kteří se z města vystěhovali pro náboženství. Svůj dům v Turnově prodal Blažkovi Sukorad-skému.

⁹ O knězi bratru Jiříku Lomnickém, správci sboru v Zábřehu na Moravě, jeho ženě a rodině, staviteli Petru Červenkově Turnovském v Zábřehu viz Indra, B.: K dějinám bratrského sboru v Zábřeze. Severní Morava, 1977, s. 50—52.

¹⁰ Malíř Jan Červenka Turnovský v Hranicích byl též vynikající iluminista. O jeho životě a díle, českém spise sepsaném r. 1582 v Hranicích o tavení kovů pro iluminování rukopisů viz heslo Červenka Jan Turnovský v Indra, B.: Příspěvky k dějinám výtvarného umění na Moravě a ve Slezsku v 16. až 19. stol. Časopis Slezského muzea, 1994.

¹¹ Viz pozn. 7.

ⁿ Podrobněji viz Indra, B.: Tobiáš Závorka Lipenský. In: Slezský sborník. Opava 1948, s. 126—134. Týž: Rok narození a úmrtí Tobiáše Závorky Lipenského. Listy filologické, 100, 1977, s. 163—164.

¹³ Opis svatební smlouvy Láneckého a jeho životopis viz Indra, B.: Otcovský přítel Komenského Jan Lanecius a jeho vztahy k Valašsku. Naše Valašsko, 1946, s. 152—161.

¹⁴ Indra, B.: Bratrský sbor v Příběnicích na Žatecku. Časopis Společnosti přátel starožitností českých, 58, 1950, s. 61—62. (Dále jen ČSPS.)

¹⁵ Státní okresní archiv v Přerově, Archiv města Hranic, Třetí registra purkrechtní města Hranic, fol. 69. Viz též Indra, B.: Náš krajan rektorem ve Vilně. Záhorská kronika, 19, 1936—37, s. 62. V universitní knihovně v Basileji je dochováno 22 latinských dopisů Jana Jonáše Morávia, jak se Symer-ský podepisoval, které psal v letech 1580—1589 jako šlechtický preceptor a sám spolu student na univerzitách v Altdorfu a Heidelbergu, z Německa a z let 1590—1598 z Vilna jako rektor tamního gymnázia univerzitnímu profesoru teologie v Basileji dr. Janu Jakobovi Grynaeovi a jeho příbuznému Amandu Polanovi z Polansdorfu, které nebyly dosud publikovány. (Univ. knihovna v Basileji, rkp. G II 8).

Zemský archiv v Opavě, Velkostatek Lipník, Urbář panství helfenštejnského 1609, fol. 1, 9.

Státní okresní archiv v Přerově, Archiv města Hranic, Registra purkrechtní města Hranic, fol. AA 2 (dům Aleny Petřvaldské 1603).

Registra smluv svatebních Přerova 1614. Uloženo v Muzeu Komenského v Přerově.

Snopek, F.: Akta kardinála Ditrichštejna 1619—1935. Časopis Matice moravské, 1915, s. 133.

Časopis Matice moravské, 1931, s. 344, 361. Hrubý, F.: Moravské korespondence a akta z let 1620—1636. II. Brno 1937, s. 296, 540. O Laneciovi viz Indra, B. v Naše Valašsko 1946, 152 an.

O sboru viz Indra, B.: Bratrský sbor v Podhoří u Lipníka n. B. ČSPS, 58, 1950, s. 241

Jiří Jurok

Pernštejnové a dvě vývojové etapy českého režijního velkostatku

Otázka závratného vzestupu a o to krutějšího pádu rodové moci pánů z Pernštejna¹ přitahovala pozornost mnoha historiků a přesto dosud zůstává otázkou nezodpovězenou. Základní problém příčin a zdrojů perňštejnské majetkové expanze, ale především příčin a mechanismů zhroucení perňštejnského velkostatku a jeho rozsáhlé ekonomiky je stále nedostatečně objasněn. Nicméně je zřetelné, že vzestup a pád Pernštejnů úzce souvisí s problematikou hospodářských proměn feudálního velkostatku na přelomu středověku a raného novověku, přesněji řečeno s problematikou tzv. režijního velkostatku v českých zemích. V následujícím se pokusím o stručnou charakterizaci problému ekonomicko-politické moci Pernštejnů právě v souvislosti s různými vývojovými etapami českého režijního předbělohorského velkostatku.² Postupně zaměříme pozornost na tyto problémové okruhy spojené s hospodařením Pernštejnů: 1) Teritoriální vývoj, 2) Hospodářská politika, 3) Struktura hospodaření a 4) Zadlužení. Na závěr se pokusíme o určení místa Pernštejnů v celkovém ekonomicko-sociálním vývoji české předbělohorské šlechty a především českého panstva.

1) Teritoriální vývoj. Na rozdíl od všeobecně rozšířeného mínění, že u počátku vzestupu Pernštejnů stál Vilém z Pernštejna (1435—1521), byl to již jeho loupeživý děd a moravský zemský hejtman Vilém z Pernštejna (11423—1426)³ a zejména jeho otec, bývalý husitský hejtman Jan z Pernštejna (11475), který začal rozšiřovat rodové panství v okolí hradu Pernštejna nákupem statků Křižanov r. 1453, Jimramov r. 1456 a 1462, Strážek a Lesonice r. 1465 a Plum-lov r. 1466.⁴ Od krále Matyáše Korvína získal r. 1471 opravu kláštera Oslavany a v r. 1472 opravu kláštera Tišnov. Společně s Vilémem z Pernštejna kupuje v r. 1475 od Albrechta Kostky z Postupic lacino rozsáhlá zpupná a zástavná panství Helfštejn, Drahotuše a Přerov, Hranice v Pobečvi.⁵ Takřka neuvěřitelný růst perňštejnského dominia za Viléma z Pernštejna není zřejmě vysvětlitelný bez finančních zdrojů zděděných po jeho otci — husitském hejtmanovi Janovi z Pernštejna a snad i jeho dědu vůdci předhusitské zbrojné družiny Vilémovi z Pernštejna, případně získaných věnem po sňatku s Johankou z Liblic (před r. 1475). To by měl osvětlit další výzkum. Další příznivé momenty tkvěly ve Vilémově obratné politice, jeho úvěrech poskytnutých jak Matyáši Korvínovi, tak zejména Vladislavovi II. a naopak získávání řady zeměpanských zástav a církevních oprav za poměrně malé zástavní sumy. Možno uvést např. v r. 1491 koupí zástavy panství Kunětická Hora za 3000 kop grošů českých a úpis 16 000 zlatých uherských od knížete Jindřicha Minstrberskeho,⁶ v tomtéž roce koupí panství Pardubice včetně drobných zástav za 4500 kop grošů českých od Zdislava Jeníka z Mečkova, Jiříka Pardubského a Jindřicha Minstrberskeho⁷ a v r. 1495 koupě rozsáhlého panství Litice za 25 000 kop grošů českých a zástavy panství Potštejn za 4500 kop grošů českých opět od Jindřicha Minstrberskeho apod.⁸

Uděláme-li si přehled skupovaných a prodávaných statků jednotlivými osobnostmi perňštejnského rodu v 15. a 16. století, jednoznačně vyniká investorská aktivita Viléma z Pernštejna, jež několikanásobně převyšuje s 29 skoupenými statky (z toho téměř z poloviny zeměpanské a církevní zástavy a opravy — 14) všechny ostatní.⁹ Jeho otec Jan i Vilémův syn Vojtěch s průměrně se 7—8 skoupenými statky a s minimálním podílem zeměpanských zástav (po 2) se mu nemohou rovnat. Pouze Jan Bohatý (1487—1548) navázal úzce na Vilémovu politiku skupování statků, ačkoliv skoupil jen polovinu

množství statků (16) než Vilém z Pernštejna. Lze tak říci, že jestliže politická moc Pernštejnů dominovala především Vilémem z Pernštejna za králů Vladislava II. a Ludvíka Jagellonského (s přesahy) asi v letech 1487—1534, majetková moc Pernštejnů vrcholila až za Jana Bohatého v počátcích vlády Ferdinanda Habsburského asi v letech (s přesahy) 1520—1544 a především koncentrací majetku v rukou Jana Bohatého v letech 1534—1544. Jako poslední Pernštejn, který ještě získává dva statky, a to v Čechách, vystupuje Vratislav Nádherný (1530—1582). (Podotýkám, že do svých rozborů nezahrnuji jednotlivé drobné rytířské statky, tvrže a vsi.) V počtu skupovaných statků u Viléma více než dvojnásobně převažují statky moravské nad českými a jedním slezským statkem (Hlivice). U jeho syna Vojtěcha jsou to pouze statky české a u syna Jana Bohatého v podstatě statky moravské a hrabství Kladsko v letech **1537—1549** a poručnic-ká správa Těšínského knížectví v letech **1529—1544** za knížete Václava. Rozprodej perňštejnských statků započal (snad kromě nějakých dřívějších směn a prodeje dvou panství na Moravě v r. 1529 Vojtěchem) až po smrti Vojtěcha z Pernštejna (**r. 1534**), a to za Jana Bohatého postoupením věna panství Hluboká (r. 1534), prodejem zástavy královského města Kolína (r. 1536) a poté po r. 1540 a zvláště po r. 1544. Přitom se Jan Bohatý v téměř stejné míře zbavuje statků jak v Čechách (po Vojtěchovi), tak na Moravě. V r. 1548, po smrti Jana Bohatého, jenž rozprodal skoro polovinu všech perňštejnských statků (22), šlo ale stále o největší šlechtické dominium v českých zemích.¹⁰ Celkem asi o polovici méně prodávají Jaroslav z Pernštejna (t r. 1560) v Čechách (5) a Vratislav Nádherný na Moravě (6 — další dva statky prodávají společně). Dílo zkázy završuje po smrti nejvyššího kancléře Vratislava z Pernštejna celkem rychlým tempem (8) Jan z Pernštejna (t r. 1597). Po jeho smrti zbyly perňštejnskému rodu pouhé dva statky — Piumlov (po odprodeji panství Pernštejn 1596, panství Tovačov 1597) a zástavní držba velkého panství Litomyšle.

Je nutné připomenout, že mezi stejným statkem koupeným Vilémem z Pernštejna, a prodaným např. Jaroslavem z Pernštejna takřka po 70 letech perňštejnské držby, byl značný rozdíl. Tak např. velkostatek Pardubice skoupený v roce 1491 původně jako dvě panství — pardubické o rozsahu 1 města a 4 vsí a kunětickohorské o rozsahu 1 městečka a 11 vsí (opět navíc sestávající z bývalého zboží kláštera Opatovice a Sezemice)¹¹ vzrostl do r. 1560 minimálně o 17 rytířských tvrzí a neméně než 111 vsí, takže v r. 1560 při prodeji královské komoře jej tvořilo 1 město, 6 městeček a 126 vsí (jinde se udává 130 až 147 vsí a jejich částí).¹² Prodejní cena oproti 3000 kop grošů českých (kunětickohorská část) a 4500 kop grošů českých (pardubická část) vzrostla r. 1560 na 200 000 kop grošů českých.¹³

Charakteristické pro perňštejnskou teritoriální expanzi je její zaměření na statky položené v úrodných úvalech Morava (Pobečví, Hornomoravský úval) a úrodných nížinách Čech (Polabí). Tyto statky zůstaly součástí perňštejnské državy nejdéle (Piumlov, Tovačov, Přerov, Litomyšl).

Rozmach perňštejnské moci odráží předbělohorská berňová registra, kde **r. 1529** zaujímá 1. místo v Čechách Vojtěch a Jan Bohatý se svými českými statky (nerozdělená Hluboká) a to výši vlastního majetku 248 **500** kop grošů českých a v r. 1557 drží Jaroslav z Pernštejna stále 2. místo se svým českým majetkem ve výši 215 804 kop grošů českých. V dalších vydaných rejstřících od r. 1603 vystupuje již pouze litomyšlská zástava nejprve v rukou vdovy Marie Manrique z Pernštejna (de Mendoza) na 5. místě (**2124** osedlých) a poté v r. 1615 pod poručnictvím Polyxeny z Lobkovic na 4. místě (3000 osedlých — s ostatními Polyxeninými statky).¹⁴ Na Moravě zaujímá v protiturecké berni **r. 1526** přesvědčivě 1. místo moravský zemský hejtman Jan Bohatý s příspěvkem 8 děl ze 40 a 120 koňmi ze 1313. V jednotlivých moravských berních krajích se Jan z Pernštejna podílel nejvíce na berni v r. 1516 na Olomoucku odvodem

1773 zlatých (17,3 % tamějšího stavovského majetku) ze svých 3290 osedlých v 126 vesnicích a v r. 1538 tamtéž odvodem 992,5 kopy grošů českých (21,1% stavovského majetku) ze 6 měst, 6 městeček a 171 vsí. Na Znojemsku zaujal r. 1529 Jan Bohatý 2. místo odvodem 143 kop 14,5 grošů českých (7,3 % tamějšího stavovského majetku).¹⁵

2) Hospodářská politika. O té pojednáme ve dvojnásobném smyslu — jednak v užším — jako o základní hospodářské strategii Pernštejnů a jednak ve smyslu širším — o podmíněnosti perštejnské účasti ve věcech veřejných jejich zájmy hospodářskými. Všeobecně již od Františka Palackého jsou Vilém z Pernštejna a jeho syn Jan Bohatý řazeni k průkopníkům režijního hospodaření feudálů a speciálně rybníkářství v českém státě.¹⁶ Opět se částečně zapomíná na *Vilémova otce Jana, který založil 4 rybníky na panství Pernštejn a Křižanov* již kolem r. 1459.¹⁷ Pemštejnové jsou tak vzhledem ke svému majetkovému postavení vykreslováni jako přední představitelé tzv. první etapy předbělohorského režijního velkostatku do poloviny 16. století, která se vyznačovala právě rozvojem rybníkářství, hornictví a podporou poddanských měst.

Nicméně otázka je složitější. Především vzhledem k situaci na Moravě je nutno označit vlastní vnitřní hospodářskou politiku Pernštejnů za dvojnásobnou — v některých odvětvích za režijní a v jiných odvětvích naopak za zřetelně finančně — rentovní. Každopádně se první velcí Pemštejnové snažili všude převést rentu v úkonech (robotu, dále stará feudální práva, vojenské povinnosti) na peněžní rentu, ale někde i na námezdní práci. Lze uvést v r. 1513 na panství Přerov převedení robot k panskému dvoru na plat, v r. 1515 se v druhé Vilémově závěti nařizuje převedení fůr tarasu z roboty na námezdní práci, v r. 1516 na panství Helfštejn a Tovačov převedení povinnosti fůr tarasu (k rybníkům) z roboty na námezdní práci, v téže roce na panství Pardubice, Potštejn, Litice a Brandýs nad Orlicí převedení rybných a plodových fůr z roboty na námezdní práci, což potvrzovalo Zřízení panství potštejnsko-litického z r. 1525 (včetně lesních fůr), v r. 1543 bylo prodáno v Přerově mýto měšťanům za stálý plat, již v r. 1488 byli poddaní v městečku Nedvědicích zbaveni povinnosti hlásky za stálý plat, taktéž v r. 1495 v Plumlově (i s osvobozením od odúmrtí a šenku — srv. níže), stejně tak i v r. 1498 na panství přerovském a v r. 1506 na panství helfštejnském.¹⁸ Co více, tito Pemštejnové nejméně ve dvou směrech zcela účelově omezovali možnosti svého režijního hospodaření — za první hromadným rozprodejem panských dvorů a relucí tamějších robot na plat (F. Matějka napočítal na Moravě u Viléma a Jana Bohatého 48 rozprodáných panských dvorů)¹⁹ a za druhé vzdáváním se svého propinačního práva jak u piva, tak vína a vůbec prodejem svých panských pivovarů měšťanům. Tak např. osvobodili od povinnosti šenku panského vína r. 1495 Plumlov, r. 1500 Přerov, Třebíč, Měřín, Nové Město, Jimramov, Doubravník, Nedvědice, Bystřice nad Pernštejnem, vzdali se platu z měšťanských pivovarů v r. 1523 v Jablonném a v r. 1526 v České Třebové (zde povolili postavení nového pivovaru), rovněž osvobodili od povinnosti šenku panského vína Velké Meziříčí v r. 1531 a 1539 (podruhé za plat), prodali vrchnostenský pivovar měšťanům v Přerově v r. 1530, pronajali vrchnostenské pivovary v Olešnici u Kunštátu v r. 1540 a v Třebíči v r. 1547, povolovali vaření piva dokonce vesnicím — Lobodice 1506, Oplocany 1511 (v obecní várně) a městečkům — Kralice r. 1562, Určice r. 1563 a Kostelec r. 1564 (p. Plumlov), a ještě v r. 1567 povolil Vratislav Nádherný městu Ústí nad Orlicí vystavení měšťanského pivovaru, dále slíbil Jablonnému, že zde nepostaví vrchnostenský pivovar a v r. 1568 udělil právo vaření piva Lanškrounu.²⁰

Dá se říci, že největší Pernštejnové (Vilém, Vojtěch a Jan Bohatý) stáli sice u počátku českého režijního velkostatku zvláště v rybníkářství (rybníčně soustavy na Tovačovsku, Plumlovsku, v Pobečví, na Třebíčsku, Pardubicku, Hlubocku aj.),²¹ šlechtického obchodu s vínem, mědí, stříbrem a krámským zbožím a podpory poddanských měst, ale

současně právě pernštejnský velkostatek do poloviny 16. století znamenal i největší rozvoj rentovního statku u nás. A tento důraz na peněžní rentu se nakonec pro Pernštejny stal osudným.

Vnější hospodářskou politiku a celkovou politickou orientaci podřizovali páni z Pernštejna výrazně svým hospodářským plánům. Po otevřeném kořistění Viléma, Jana a Bavora z Pernštejna za husitské revoluce se Poděbradovi stoupenci Jan a jeho syn Vilém obratem stávají straníky Matyáše Korvína vzhledem ke svým moravským statkům. (Údajně měli ručit za Viktorína z Poděbrad v r. 1472 obrovskou částkou 100 000 zlatých uherských.)²² Zdaleka nejvíce vynesl Vilémovi z Pernštejna jeho druhý obrat a značná podpora uherských plánů krále Vladislava Jagellonského, což bylo odměněno řadou zástav v Čechách i na Moravě. Mírný katolík, který s katolíky věřil, s podobojími držel a s českými bratry umíral,²³ vychoval své dva syny jako protestanty — Jan Bohatý byl novoutrakvista — luterán a Vojtěch podobojí.²⁴ Teprve při třetí velké změně poměrů — nástupu pravověrných katolických Habsburků na český trůn Pernštejnové nezachytili směr politického vývoje. Dokonce Jan Bohatý se ve 30. letech stal vůdcem moravské i české stavovské, i když dosti loajální opozice.²⁵ Snad i toto byl jeden z momentů, který vychýlil pernštejnské finance z jejich celkem rovnovážné situace. Teprve po r. 1545, kdy jsou posláni na habsburský dvůr — Janovi synové Vratislav, Jaroslav a Vojtěch, začíná se politika Pernštejnů stále úžeji přimykát k politice habsburské. To už ovšem finanční katastrofa Pernštejnů propukla, lavina rozprodeje pernštejnského dominia vrcholí ve 40. a 50. letech 16. století. Poslední význačný Pernštejn Vratislav Nádherný se po smrti svých bratrů Jaroslava (1560) a Vojtěcha (1561) jako katolík vychovaný ve Španělsku a přítel pozdějšího krále a císaře Maxmiliána II. stává důležitým dvorským šlechticem s podstatně otřesenou a zadluženou rodovou majetkovou základnou, plně závislou na habsburském dvoře. Nejvyšší kancléř Vratislav z Pernštejna se svou španělskou manželkou Marií Manrique de Lara,²⁶ ač ještě umírněný katolík, stojí tak u počátků pozdější nesmlouvavé arrivistické „španělské strany“. Pernštejnové se tak již počtvrté od Poděbradových dob spojují s vládnoucí dynastií, tentokrát v roli závislé dvorské šlechty, což je stejně nezachránilo před majetkovým zhroucením za Jana Posledního a po jeho smrti v r. 1597.

3) Struktura hospodaření. Výše jsme právě podali, že charakter pernštejnského velkostatku do poloviny 16. století byl dvojnásobný — na jedné straně rozvoj režijních odvětví (jako rybníkářství, obchod, do určité míry lesnictví, mlynářství — srv. pernštejnská zřízení panství Pardubice okolo r. 1525 a panství Potštejn — Litice též okolo r. 1525)²⁷ a na druhé straně snad největší rozmach peněžně-rentovního hospodaření (parcelace dvorů, reluce robot, stejně tak starých feudálních a vojenských práv, rušení propinačních práv a omezování vrchnostenského pivovarnictví). Bohužel pro konec 15. a 1. polovinu 16. století známé urbáře nepodávají úplné údaje o režijním hospodaření feudálů, a tak nelze toto nesporné konstatování přesněji kvantifikovat.²⁸ Přesto zkoumáme-li poslední pernštejnské urbáře z 80. až 90. let 16. století, překvapivě i tu zjistíme naprostou převahu režijního hospodaření nad rentovním, a to v takové míře a i na takových statech, kde by jsme to nečekali. Tak například v tradičním a hornatém panství Pernštejn v urbáři z let 1582—1596 podíl běžných platů z režijních odvětví dosahoval 76,9% (z toho 43,1% pivovarnictví, 28,3% dvory a pouze 3,7 % rybníkářství a 1,8% pila, lomy) a podíl stálých rentovních platů 23,1% při celkovém hrubém ročním výnosu 5096 zlatých.²⁹ Ve více než pětkrát výnosnějším panství Tovačov s ročním hrubým výnosem 12 950 kop grošů českých — ti. 25 900 zlatých, a mimochodem jednoho ze dvou nejvýnosnějších panství na Moravě byla struktura hospodaření následující. Podle urbáře panství Tovačov z let 1594—1597 tvořily příjmy z režijního

podnikání vrchnosti 73,5% (z toho nejvíce rybníkářství 34,2%, ostatní běžné platy ve výši 39,3% zůstaly nerozlišeny — ze dvorů, pivovarů, mlýnů, cihelny, chmelnice a luk), z renty v úkonech (robota) 15,6% a z peněžní renty 10,9%.³⁰ Ještě vyšší podíl režijního hospodaření vykazovaly pernštejské statky Nové Město (1587) a Bystřice n. P. (1588) v době svého odprodeje — Nové Město s podílem 83,6% : 16,4%, Bystřice n. P. s podílem 89,7% : 10,3%.³¹

Z výše podaného zřetelně vyplývá podstatná hospodářská přestavba zbytku pernštejského dominia ve 2. polovině 16. století. Tato doba je již jednoznačným obdobím rozvoje všech možných režijních odvětví velkostatku v jeho druhé předbělohorské etapě: pivovarnictví, obilnářství, rostlinné a živočišné výroby, různých průmyslových odvětví — železářství, sklářství a především textilnictví a samozřejmě i obchodu a lichvářství. Jen podle opět se zvyšujícího počtu dvorů např. na panství Tovačov můžeme postupný obrat Pernštejnů k dalším režijním odvětvím (pivovarnictví, obilnářství, dále lomy, cihelny, pily, mlýny) klást do 60. let 16. století, povlovně určitě i dříve.³²

Postupnou přestavbu pernštejského hospodářství lze nejlépe sledovat na zástavním panství Litomyšl, kde se ovšem rozvoj režijního podnikání oproti zmíněným moravským panstvím silně opožďoval. Tak v r. 1552 tvoří stálé platy 71,9% hrubého ročního výnosu a běžné platy z režie pouze 28,1%, v r. 1600 je poměr 69,8% : 30,2% (není znám výnos rybníků a lesů), v r. 1610 66,5% : 33,5% (většinou z pivovarnictví, obilnářství), v r. 1615 údajně 60% : 40% a teprve po Bílé hoře v letech 1634—1650 (pernštejské do r. 1631) zde došlo k základní přestavbě ve prospěch režijního hospodaření 65% : 35%.³³ Hrubý výnos litomyšlského velkostatku kolem r. 1600 — 2588 kop grošů českých (tj. 5176 zlatých) je dokonce srovnatelný s mnohem menším hornatým a alodním panstvím Pernštejn v letech 1594—1597 a stejně tak jako nepříznivá výrobní struktura statku — obě tyto skutečnosti nasvědčují, že o litomyšlskou zástavu se Pernštejnové opírali jako o poslední své útočiště, ale rozhodně sem nic neinvestovali (kromě stavby přepychového renesančního zámku Vratislavem v letech 1568—1571).

4) Zadlužení. Otázka pernštejského zadlužení a konečného pádu pernštejského úvěru je takřka ústřední otázkou dějin pernštejského dominia. Ačkoliv definitivní soud bude možno vynést až po prozkoumání a rozboru pernštejských listin a dluhopisů, hospodářské korespondence a pernštejských kodexů v lobkovickém rodovém archivu v Zitenicích,³⁴ z výše naznačeného již jisté závěry plynou.

Původní příznivé momenty jako zděděné finanční zdroje a véna realizovaná v četných půjčkách Matyáši Korvínovi a Vladislavovi Jagellonskému, obratná zástavní až kořistnická politika Viléma z Pernštejna jako vůbec největšího zcizovatele zeměpanských a církevních zástav, dlouholetý příjem Viléma jako královského úředníka — nejprve komorníka brněnského zemského soudu v letech 1475 až 1484, nejvyššího maršálka v letech 1483—1490 a nejvyššího hofmistra v letech 1487—1514 (roční plat 1000 kop grošů českých).³⁵ rozvoj režijního podnikání v rybníkářství a obchodě a obecně nadvláda panské oligarchie v českém státě — se do 30. let 16. století vyčerpaly. Naopak Vilémova orientace na současný rozvoj finančně--rentovního hospodaření se ukázala jako od základu chybná. Zde snad Vilém z Pernštejna vycházel z rozvíjení tradičních představ o zajištění neustálého přílivu peněz rozsáhlým skupováním půdy a na ní usedlých rentovních sedláků. Tato chybná hospodářská politika stupňovaná navíc přímým omezováním některých režijních odvětví — tj. parcelací panských obilných dvorů a s ní spojenou relucí robot a zadruhé rušením propinačních práv a dokonce rozprodejem vrchnostenských pivovarů jen zdůrazňovala význam peněz na úkor zboží. **Podle** nás podstatný zásah zde znamenala cenová revoluce (od 30. let

jsou známa první zvýšení cen u nás) a možná i neúroda let 1530, 1531, 1534, 1538—1540,^{3c} přičemž cenová revoluce znehodnocovala stále více pernštejnské peněžní příjmy a naopak zvýhodňovala jejich poddané, prodražovala správu stále se zvětšujících panství a znehodnotila i pernštejnské královské půjčky a královské zástavy.³⁷ V této chybné ekonomické politice pokračoval určitý čas i Jan Bohatý a tak není zřejmá náhoda, že rozprodej pernštejnského majetku začíná po 1. cenovém nárazu v českých zemích ve 30. letech — po r. 1536 a stále více potom po r. 1544.

Další nepříznivé faktory byly dočasná ztráta podpory královské moci po r. 1526 a s tím spojené habsburské hrazení pouze nejnútnejších výpůjček, dále velice výlohy Pernštejnů v dvorských službách a rovněž na protiturecké berně a vojenská tažení. Dočasný přestup Vojtěcha a Jana Bohatého do tábora stavovské opozice dokumentují jejich odchody z vysokých funkcí — Vojtěcha z Pernštejna z úřadu nejvyššího hofmistra po létech 1514—1523 a 1526—1534 a Jana z Pernštejna z úřadu nejvyššího komorníka na Moravě v letech 1506—1516 a 1520—1523 a moravského zemského hejtmana v letech 1515—1519 a 1526—1530. Posléze již jen Vojtěch z Pernštejna v letech 1554—1557 jako nejvyšší komorník na Moravě a Vratislav Nádherný v letech 1564—1582 jako nejvyšší kancléř získali význačné zemské úřady.³⁸ Po Vratislavově smrti a jeho zaštitění vysokým úřadem také nastává neodvratný konec pernštejnského dominia. Jedině mocné postavení Polyxeny z Pernštejna a Lobkovic zachránilo pro posledního Pernštejna Vratislava Eusebia (1594—1631) zástavní panství Litomyšl, jež mu vydala až po Bílé hoře v letech 1627—1628 a to už jako statek alodní.

První soupisy dluhů Pernštejnů známe ze 30. let 16. století.

V r. 1538 dlužil Jan z Pernštejna 54 věřitelům z řad šlechty 51 930 kop grošů českých, což činilo 41,9% všech dluhů v tamějším Olomouckém kraji. Z těchto 54 věřitelů určité pouze dva Jan Kokorský na Troubkách a Jan Ořechovský z Honbic na Láluhách prodali své statečky existující v r. 1516, nikoliv ale v r. 1538, Pernštejnům.

V dalších pěti případech lze uvažovat o zdědění původního dluhopisu za odprodáný statek potomky či jinými příbuznými — Slavkov (připojeno k panství Helfštejn), Paskov (samostatný statek), Lesná — Víceměřice (k panství Kojetín), Drahanovice a Jindřichov, ale Pernštejnové nakupovali i bez dluhu — např. Tupec (připojeno k Helfštejnu).³⁹ Jak bylo uvedeno výše. Jan Bohatý vynaložil značné náklady na protiturecké zbrojení, např. v berní r. 1526 aj. To potvrzuje i impozantní zbrojnice na hradě Helfštejně r. 1552 (rok před odprodejem), kdy zde bylo sepsáno 8 tarasnic, 250 hákovnic, 200 ručnic, 30 000 kusů kulí k hákovnicím, několik pištělí, 42 000 kusů tvrzníků k nenasazeným šípům, tisíce šípů i smolných, bečky prachu, centnýře sanystru, síry, dřevěného uhlí, olova, množství vojenských lůžek v pokojích, stovky toulců, pavéz, sudlic a oštěpů. Helfštejn zřejmě Pernštejní přebudovávali v protitureckou pevnost, neboť hrad měl dokonce vlastní pekárnu, pivovar, kovárnu, obročnici a vinný, pивní a chlebný sklep.⁴⁰ Neúspěšně skončil pokus Jana z Pernštejna vylepšit si bilanci skupováním konfiskátů v r. 1547. Konfiskované statky měst Hradce Králové, Jaroměře. Dvora Králové. Chrudimi a Tábora v ceně 45 002 kop grošů českých se Janu Bohatému podařilo jen z malé části obratem prodat, a to nejméně za 14 724 až 15 635 kop grošů českých, většina byla směněna podle nás dosti nevýhodně za odstoupená pernštejnská panství Nový Bydžov, Chlumeč nad Cidlinou a Hradištko a malý zbytek připojen přímo k panství Pardubice.⁴¹ Spirála zadlužení se roztočila zvláště po r. 1545, kdy tři Janovi synové vstoupili do dvorských služeb a hradili si sami pobyt u dvora. Tento mezník máme dokonce dosti přesně verifikován ve stavu zadlužení Jaroslava z Pernštejna při prodeji panství Pardubice v r. 1560, který zdědil poměrnou část dluhů svého otce. V r. 1558 z 430 479 kop grošů míšeňských Jaroslavových dluhů jich 190 597 kop grošů míšeňských, což je 44%, vzniklo před r. 1543 v době „starého úroku“

(až 10%)/² Po téměř úplném „očišťení“ Jaroslavova majetku od dluhů a Jaroslavově a Vojtěchově smrti spadly všechny zbývající dluhy na Vratislava Nádherného. Ten navázal snad na Vojtěcha z Pernštejna (| r. 1561) a pokusil se zvláště na svých moravských statcích rozšířit režijní podnikání (růst svorového hospodářství, přehled hospodaření na statcích v sestavených urbářích).⁴³ Vratislav a Jan Poslední se obrátili o pomoc na svá poddanská města. Následovali v tom Jana Bohatého, který již r. 1535 si od Přerova vypůjčil 7000 zlatých za postoupení důchodů z panství Přerov. Vratislav z Pernštejna si v r. 1566 vypůjčil 12 000 zlatých od Bystřice nad Pernštejnem za zrušení pobečovného a závazek nepostavení vrchnostenského pivovaru, Jan Poslední obdobně v r. 1533 8000 zl. od města Prostějova a r. 1584 15 000 zlatých od Přerova.⁴⁴ V záchraně Pernštejnů nepomohl ani pokus o fiktivní prodej panství Tovačov v letech 1585—1594 za 250 000 zlatých Juanovi Manriquez de Lara (švagrovi), který měl Jana z Pernštejna zbavit věřitelů na 200 000 zlatých. Rovněž po prodeji panství r. 1596 za 52 500 zlatých zbyl na panství perňštejnský dluh za Janem Posledním ve výši 14 949 zlatých.⁴⁵

Otázka zadlužení snad nepřímě souvisí i s patriarchálním vztahem Pernštejnů k poddaným. Z výše uváděných příkladů lze doložit, že nejméně do 60. let 16. století Pernštejnové plně podporovali rozvoj svých poddanských měst a rušili i stará feudální práva, vojenské povinnosti a roboty svých poddaných jejich převodem na stálé platy. Ba co více, dbali na zachování většiny původních poddanských povinností a robot ve stejné výši, dokonce se stavěli proti finančnímu podnikání s gruntovními penězi, a tedy proti nepřiměřenému zisku.⁴⁶ Postoj Pernštejnů k poddaným lze tak charakterizovat jako velkorysý. Na závěr k postavení Pernštejnů v rámci obecné situace české šlechty a především panstva v 16. a na počátku 17. století. Poslední výzkumy naznačují, že především uvnitř české šlechty (nikoliv moravské) došlo v předbělohorském období k závažným strukturálním změnám a přesunům a lze mluvit o demograficko-populačním, sociálně ekonomickém, politicko-religiózním a kulturním poklesu či úpadku nebo případně přímo o probíhající krizi uvnitř české šlechty, ale zejména uvnitř českého panstva — staré rodové aristokracie. V dalším budeme používat termínu krize, ačkoliv lze zatím diskutovat o oprávněnosti tohoto termínu.⁴⁷ a) Demograficko-populační krize českého panstva. Již ve starší české historiografii byl znám jev vymírání českých panských rodů na přelomu 16. a 17. století (např. páni z Boskovic r. 1597, Hasištejnové z Lobkovic r. 1599, Krajířové z Krajku r. 1600, z Vartenberka r. 1601, z Hradce r. 1604, z Rožmberka r. 1611, z Pernštejna r. 1631 aj.).⁴⁸ Otázka, jež se tu odtud vznáší — zní — jde o jev náhodný či nikoliv? Vše, co se v posledních létech dovídáme, nasvědčuje, že o náhodný jev v žádném případě nešlo.

b) Sociálně-ekonomická krize. Podle poválečných prací Mikových o velkostatku Rožmberků, Křivkových o velkostatku Pernštejnů a naposledy Ledvinkových o dominiu pánů z Hradce se ukazuje obrovská zadluženost těchto aristokratických ekonomik — až 40% podíl dluhů na celkové hodnotě majetku, což byla hraniční mez zadluženosti/⁹

Ve svých dvou studiích o sociální a majetkové struktuře české šlechty v letech 1557—1620 jsem jako jeden ze závěrů uvedl ekonomický úpadek a pokles sociálního významu českého panstva (zadlužením, odprodejem statků, vymíráním rodů, cenovou depresí zemědělských výrobků, celkovým chudnutím staré rodové aristokracie).⁰⁰ Proměny sociální struktury panstva, jako stavu a jeho narůstající diferenciace se v Cechách úzce spojovaly s poklesem podílu největších magnátů na celkovém majetku české šlechty a naopak s posílením středních vrstev šlechty především z řad rytířstva.⁵¹ Ačkoliv v celkovém objemu majetku šlechty si panstvo udržuje mírný náskok před rytířstvem (r. 1557 v poměru 44% : 43%, r. 1615 45% : 31% — jedná se o procentuální podíly obou stavů na celém majetku feudality v Cechách)⁵² zásluhou povýšení nejbohatších rytíř-

ských rodů (Smiřických, Trčků z Lípy, Vchynských ze Vchynic), vnitřně se jeho struktura mění.

Rubovou stránkou tohoto procesu se stal neustálý růst největších magnátských velkostatků majetkových kategorií C a D, především původně rytířských režijních a lichvářských ekonomik, např. Smiřických, Trčků z Lípy, Hrzánů z Karasova, Vchynských ze Vchynic, Redernů, Zejdlců ze Šenfeldu, Malovců z Malovic, zejména v severovýchodních a severních Cechách (v krajích Boleslavském, Chrudimském, Hradeckém a Litoměřickém).⁵³ Zajímavá je tu určitá paralela mezi ekonomickým úpadkem anglické aristokracie a vzestupem gentry, jak je dokázaly práce R. H. Tawneyovy, L. Stoneovy a J. Thirskové⁵⁴ ze 40.—80. let, a ekonomickým úpadkem části českého panstva (zejména staré rodové aristokracie) a vzestupem některých původně rytířských ekonomik v Cechách, stupňovaná navíc obdobnou situací kulturní anglické i české šlechty a ústící v Anglii do buržoazní revoluce a v Cechách do velkého stavovského povstání.⁵³

c) Politicko-religiózní krize. Je rovněž známá již ze starší české historiografie jako krize společnosti předbělohorských Cech a projevující se nábožensko-politickým rozštěpením šlechty na protestantskou stavovskou opozici a katolickou dvorskou stranu. Nedávné prozkoumání participace jednotlivých vrstev šlechty na politické moci v rámci zemských vlád české a moravské (nikoliv císařských úřadech) potvrdilo sice výsadní pozice staré české a moravské rodové aristokracie, ale současně ukázalo, že na rozdíl od Moravy v Cechách panovala určitá nestabilita a napětí mezi politicky nejmocnějšími a ekonomicky nejsilnějšími šlechtickými rody a skupinami. Nejvyšší zemské úřady totiž jednoznačně ovládli příslušníci katolických panských rodů (Lobkovicové, Stemberkové, Švamberkové, Valdštejnové, páni z Dube a z Hradce) a protestantská šlechta, a to i ta nejbohatší (Smiřičtí, Trčkové z Lípy, Vchynští, Redernové aj.), ale i nově inkolovaná a nobilitovaná katolická šlechta a dále četná nižší šlechta neměla takřka naději na nějaký významnější podíl na politické moci.⁵⁶ Y tom se situace naprosto lišila od Moravy, kde se protestantské panské rody význačně podílely na obsazování zemských úřadů (např. Jan z Pernštejna, nebo Karel st. z Žerotína jako zemští hejtmanové apod.). Politicko-náboženský konflikt a ekonomický rozpor postihoval na jedné straně protestantskou část panstva a vůbec málo urozenou byť sebebohatší nižší šlechtu a na druhé straně ale i starou rodovou katolickou aristokracii, která sice měla moc, ale její hospodářské pozice byly vážně otřeseny.⁵⁷ Po porážce českého stavovského povstání došlo k překonání této krizové situace české aristokracie jejím spojenectvím (včetně příšle cizozemské aristokracie) s absolutismem císařského dvora.⁵⁸

d) Kulturní krize. Nebyla rozhodně všeobecná a týkala se především nejbohatší české aristokracie a rovněž nových nejbohatších magnátů, nedávno přijatých do panského stavu. Celkové sledování např. stavební aktivity české a moravské šlechty ukázalo významné rozdíly mezi Čechami a Moravou — tak jako v sociálně-ekonomické a politické oblasti. Zatímco na Moravě si stavební iniciativu ve stavbě umělecky nejcennějších zámků a jiných staveb udržují v předbělohorském období a zvláště na počátku 17. století nejbohatší aristokraté, v Cechách podíl nejbohatších aristokratů a nových magnátů na stavební činnosti šlechty po r. 1526 neustále klesá, až po r. 1600 je dokonce nulový.⁵⁹ Morava se v tomto ohledu více blížila Rakousku, kde na začátku 17. století vrcholí stavební činnost šlechty.⁶⁰

Celkově byl růst a úpadek moci Pernštejnů prvním příkladem a projevem nastupujícího ekonomického úpadku a krize části českého panstva — staré rodové aristokracie. V méně dramatičtějších formách je v podstatě následovali páni z Hradce a Rožmberkové, kteří ale dříve než Pernštejnové vymřeli po meči. Všechny tyto panské a staré

aristokratické rody těžily z rozvoje svých ekonomik v tzv. první etapě českého režijního velkostatku do 1. poloviny 16. století (víceméně extenzivní). Teprve v tzv. druhé etapě českého režijního velkostatku (naopak intenzivní a s rozšířením do průmyslových odvětví) v 2. polovině 16. a na počátku 17. století je na druhou kolej odsunuly plánovitě budované režijní ekonomiky, původně převážně rytířské, jejichž majitelé se postupně stali novými nejbohatšími magnáty v Čechách, i když bez politické moci (především Albrecht Jan Smiřický).

POZNÁMKY

¹Literatura k Pernštejnům obecně: L. K. Hofman, Rod pánů z Pernštejna, in: Ottův slovník naučný, XIX, Praha 1902, s. 507—510, J. Soukal, Páni z Pernštejna, Časopis Matice moravské, 37, 1913, s. 49—63, 183—200, 257 až 269; F. Wolí, Páni z Pernštejna, Od Trstenické stezky, XV, 1935—1936, s. 14—16, 29—30, 45—48, 55—60; B. M. Paar, Rod erbu zubří hlava, Žďár n. S. 1940; G. Kadlec — J. Kotyk, Pernštejnové, Heraldika a genealogie, 23, 1990, s. 181—224. K počátkům rodu: V Brandl, Počátek rodu Pernštejnského, Památky archeologické a místopisné, IV, 1860, s. 176—178; J. Teplý, Pernštejnové (Příspěvky k dějinám feudálního rodu), Časopis Moravského muzea, řada historická, 1989, s. 28—48; P. Sedláček, Páni z Medlova, Jižní Morava, 28, 1992, sv. 31, s. 37—55. I. Hrabětová, K původu pernštejnské erbovní pověsti, ČMM, CIX, 1990, s. 5—15 naznačuje moravský i polský původ Pernštejnů a rodovou pověst řadí do okruhu mýtů s přeměnou heroa (boha Peruna) v předka rodu — tj. snad až do doby pohanské. Prameny k dějinám Pernštejnů přehledně popsal F. Dvorský v úvodu edice XVII. dílu Archivu českého, čili staré písemné památky české a moravské, sebrané z archivů domácích a cizích, Praha 1897, s. IV—IX a nejnověji včetně přehledu literatury P. Vorel, Páni z Pernštejna (Českomoravský rod v zrcadle staletí), Pardubice 1993. Rodinný archiv Pernštejnů je zčásti zachován jako součást Lobkovického rodinného archivu ve Státním oblastním archivu Zitenice, fondy P 13—15, B 125—206, E 22/33, významné prameny jsou uloženy v Moravském zemském archivu Brno, fondy G 10—13, dále G 1—2, G 2/3, G 147, A 5, F 78, Státním ústředním archivu v Praze, fondy SM, ČDK, Morava, SR, SOA Zámorsk, ZA Opava, pobočka Janovice, SOA Třeboň, Archivu Národního muzea, Archivu města Brna, Národní knihovně aj. Naše předkládaná studie je první soubornou prací o ekonomice a charakteru hospodaření Pernštejnů 15.—17. stol., nepřihlížíme-li k pracím o jednotlivých panstvích a lokalitách. Byla přednesena na konferenci Pernštejnové v českých dějinách konané v Pardubicích 8.—9. 9. 1993. ² K dvěma vývojovým etapám českého režijního velkostatku srv. A. Mika, Poddaný lid v Čechách v první polovině 16. století, Praha 1960, s. 132, 321, 334; F. Matějek, Feudální velkostatek a poddaný na Moravě s přihlédnutím k přilehlému území Slezska a Polska, Praha 1959, s. 111, 153, 182, 438 an.; J. Petráň, Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století, AUC, Phil. et historica, Monographia V, Praha 1963, s. 5, 141 an., 157 aj.

- F. Hoffman, Vilém z Pernštejna (Pokus o portrét moravského pána husitské doby), CMM, 87, 1968, s. 163—186. AC, XVI, Praha 1897, č. 69, 78, 96, 98, 114, 115, 116. F. Matějek, Feudální velkostatek a poddaný, s. 30, 34 mluví o Janových ziscích Kraví hory a Bystřice n. P. z markraběcího majetku za Jiřího z Poděbrad.

- AC, XVI, č. 159, 160, s. 191 an. — Přerov, Helfštejn, Hranice, č. 169 — Drahotuše, rozbor u L. Hosák—J. Schráníl, Dějiny města Přerova, I. díl, Přerov 1970, s. 157 — příslušnou staf zpracoval A. Roubic, Přerov za husitství a do nástupu Pernštejnů.

⁶ J. Emler, Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum, II, Praha 1872, s. 447—448, (zápisy z 23. 4. 1491), AC XVI, č. 460, s. 374 an., č. 21, s. 194 an., č. 470. s. 380 an. Podrobně u F. Šebek a kol., Dějiny Pardubic,

I. díl, Pardubice 1989, s. 86, pozn. 8 — příslušnou staf zpracoval P. Vorel, Za pánů z Pernštejna. Zde o úpisu Jindřicha Minsterberského ve výši 16 000 zl. a vyplacení jednotlivých zástav na panství.

⁷ J. Emler, Rel. tab., II, s. 448 (zápis z 18. 6. 1491). K odprodeji právního nároku na Pardubice Jindřichem Minsterberským srv. F. Šebek a kol, cit. dílo, s. 185, pozn. 10.

⁸ J. Emler, Rel. tab., II, s. 473—474 (zápis z 2. 10 1495). Tamtéž na s. 484 o převodu panství Potštejn do dědičného vlastnictví Viléma z Pernštejna od krále Vladislava Jagellonského (zápis z 26. 4. 1497). Srv. též AČ, XVI, č. 622 a č. 666. Za úvěr 24 000 zl. získává Vilém z Pernštejna Hlubokou r. 1492. AČ, XVI, s. 447.

⁹ Sestaveno podle zatím jediného přehledu teritoriálního vývoje dominia Pernštejnů u J. Soukal, cit. článek, s. 183 an., doplněno podle F. Matějka, Feudální velkostatek a poddaný, s. 34 an. a P. Vorla, Páni z Pernštejna, s. 3 an., údajů z SOA Žitenice, SOA Zámorsk, MZA Brno a ZA Opava, pob. Janovice a příslušné regionální literatury. Nemohl jsem již v zásadě přihlídnout k současnemu referátu P. Vorel, Vývoj pozemkové držby pánů z Pernštejna v 15.—17. století, in: Pernštejnové v českých dějinách. Pardubice, 1995, s. 9—75. — Vilém z Pernštejna a jeho otec Jan patřil ze šlechty mezi největší zcizovatele zeměpanského majetku zejména za Matyáše Korvína (Přerov, Ivančice — Rabštejn) a Vladislava Jagellonského. Na Moravě Vilém zcizil dokonce několik královských měst — Ivančice 1486 (po pánech z Li-pé), Hodonín 1512 a Pohořelice 1514. V úchvatech církevního majetku stál Vilém z Pernštejna jasně na prvním místě — zcizil kláštery Třebíč (81 vsí), Hranice, Žďár n. S. a získal opravy nad kláštery Tišnov, Oslavany, Prostějov, Sv. Kateřiny a Sv. Jakuba v Olomouci. Z tohoto pohledu otevřeného Vilémova kořistnictví vznikají v nás jisté pochybnosti o všeobecně vysokém nejen politickém, ale i morálním hodnocení osobnosti Viléma z Pernštejna. Srv. F. Matějka, Feudální velkostatek a poddaný, s. 34, 59, 60, 57, 433 a J. Válka, „Politická závět“ Viléma z Pernštejna (1520—1521), ČMM, 89, 1970, s. 63—82. ^w J. Janáček, Doba předbělohorská, in: České dějiny, I, 1, Praha 1971, s. 83, pozn. 30 odhaduje k r. 1530 perňštejnský majetek na 500 000—600 000 kop gr. čes., ale neříká zda vlastního, poddanského či obého majetku. K odprodeji Pernštejna MZA Brno, fond Mitrovských, G 147, sign. III/162. J. Emler, Rel. tab., II, s. 429, 432, 447—

¹² A Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království českého, I, Praha 1882 s. 62—74. F. Šebek a kol., cit. dílo, s. 86 uvádí 1 město, 6 městeček a 130 vsí a jejich částí, podle inventáře v SOA Zámorsk, fond Velkostatek Pardubice se počítá na panství s 2 městy, 5 městečky a 147 vesnicemi.

¹³ F. Šebek a kol., cit. dílo, s. 137, 201, pozn. 349 a pozn. 2.

¹⁴ J. Petráň, Skladba pohusitské aristokracie v Čechách, in: AUC, Phil. et historica XIV, Praha 1976, vyšlo 1977, s. 75; A. Mika, Majetkové rozvrstvení české šlechty v předbělohorském období, Sborník historický, 15, 1967, s. 57, tab. IX, s. 63, tab. XIV, s. 68, tab. XVIII. R. 1557 je u Jaroslava z Pernštejna v textu uveden souhrn vlastního a poddanského majetku, pro srovnání s r. 1529 uvádím rovněž výši vlastního Jaroslavova majetku — 118125 kop gr. čes.

¹⁵ AČ, XI, Praha 1892, s. 358. an.; J. Radimský, Berňová registra moravská z první poloviny 16. století, ČMM, 72, 1953, s. 324—327, 73, 1954, s. 266—267, 76, 1957, s. 315—322. V krajských rejstřících z let 1535 a 1538 se neuvádí ani počet osedlých ani vyměřovací základ, a tak je lze jen stěží srovnat s českými.

¹⁰ F. Palacký, Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě, Praha 1921, s. 1117—1118, dále F. Matějka, Feudální velkostatek a poddaný, s. 100 aj., J. Válka, Hospodářská politika feudálního velkostatku na předbělohorské Moravě, Praha 1962, s. 36. Naposledy označuje Viléma z Pernštejna za šlechtice — podnikatele J. Macek, Jagellonský věk v českých zemích, 2, Praha 1994, s. 218 an.

¹⁷ R. Hurt, Dějiny rybníkářství na Moravě a ve Slezsku, Opava 1960, s. 64, dále 113, 229 hodnotí Viléma a Jana z Pernštejna jako „největší rybníčné podnikatele své doby“.

¹⁸ L. Hosák — J. Schránil, cit. dílo, s. 175, 179, 216, 173, 177 (Přerov — stat' zpracoval M. Kouřil, Přerov v období předbělohorském), AČ XVII, s. 219 (závěť r. 1515); J. Baďura, Lipenský okres, in: Vlastivěda moravská, Brno 1919, s. 38 (panství Helfštejn); AČ XVII, č. 1019, s. 232 (panství Tovačov); A. Sedláček, cit. dílo, II, Praha 1883, s. 137; AČ XVII, č. 1018, s. 231 (panství Pardubice, Potštejn, Litice, Brandýs n. O.) ;AČ, XXII, č. 46, s. 71 an., články 94 a 95 (panství Potštejn — Litice r. 1525); AČ, XVI. č. 370, s. 315 (Nedvě-dice); AČ, XVI, č. 608 (Plumlov).

¹⁹ F. Matějek, Feudální velkostatek a podaný, s. 121 an., 131—133.

³⁰ AČ, XVI, č. 608 (Plumlov); AČ, XVI, č. 741 (Přerov r. 1500), č. 742 (Třebíč), č. 746 (Nové Město, Jimramov), č. 747 (Doubravník, Nedvědice), č. 748 (Bystřice n. P.); MZA Brno, fond Bočkova sbírka, G 1, inv. č. 3553 (Měřín), též AČ, XVI, č. 743; MZA Brno, fond Nová sbírka, G 2/3b, sign. 305,5a (Velké Meziříčí r. 1531), 305,5c (Vel. Meziříčí r. 1539), 372/4 (Olešnice); A. Sedláček, cit. dílo, II, s. 104 (Jablonné r. 1523, 1567, Česká Třebová, Ústí n. Orlicí, Lanškroun); AČ XX, č. 185, s. 327 (Česká Třebová); L. Hosák a J. Schránil, cit. dílo, s. 177 (Přerov r. 1530); F. Matějek, K otázce budování pivovarů na našem feudálním velkostatku v 1. polovině 16. století, ČMM, 75, 1956, s. 372, 374 (Třebíč, Olešnice); F. Matějek, Feudální velkostatek a poddaný, s. 171, 175, pozn. 37 (Lobodice, Oplocany, Kralice, Určice a Kostelec).

²¹ R. Hurt, cit. dílo, s. 194, 190. R. 1590 na Tovačovsku 6 rybníků kaprových, 8 výtazních, 4 třecí - plodové, téhož roku na Plumlovsku 8 rybníků kaprových, 21 výtazních, 3 třecí, r. 1573 na Třebíčsku 7 rybníků kaprových a 31 ostatních. H. Rokyta — J. Hilmera, Kunětická hora, Praha 1958 (autor statě J. Herout) uvádí na panství kunětickohorsko-pardubickém 225 rybníků propojených 4 kanály — Sezemickým, Dvakačovickým, Tuněchodským a Opatovickým — poslední byl dlouhý 34 km se 32 mlýny již za Viléma z Pernštejna. Tamtéž s. 8. - J. Soukal, cit. článek, s. 183. Ovšem v řadě dalších šlechticů.

²³ F. Palacký, Dějiny národu českého, s. 1118.

²⁴ J. Janáček, cit. dílo, I, 2, Praha 1984, s. 150. ²³ Tamtéž, I, 2, s. 57, 138—142.

^M B. Chudoba, Španěl na Bílé hoře, Tři kapitoly z evropských politických dějin, Praha, 1945, s. 70 an; Ch. Fritzová — J. Růžička, Španělský sňatek Vratislav z Pernštejna (1555), Sborník prací východočeských archivů, 3, 1975, s. 63—78.

⁻⁷ AC, XXII, Praha 1901, č. 47, s. 80 an. Zřízení pardubické. Článek 14 o příjmech z lesů, mlynářů a rybářů, články 15 a 23 o rybníkářství. Dva tamější dvory sloužily pouze pro vnitřní potřebu vrchnosti a panství — či. 24. Ve Zřízení na panství Potštejn a Litice, tamtéž č. 46, s. 68 an. je podrobněji popsán systém a provoz perňštejnského rybníkářství včetně způsobu prodeje —články 75 — 94, o příjmech z lesnictví či. 53.

²⁸ AC, XVII, s. 284—374; Urbář panství Hluboká z r. 1490, ve kterém nejsou vrchnostenské příjmy uvedeny, pouze příjmy rychtářů, hajných, daně, desátky, kněžské platy a naturální dávky; AC, XVII, s. 109 an., Urbář panství Pardubice z r. 1494, ve kterém jsou vlastně obsaženy dva urbáře — po r. 1494 a z r. 1521; Z. Bičík, K datování urbáře pardubického panství domněle z r. 1494, Český lid, 4, 1949, s. 52—53.

²⁹ F. Višinka, Panství Pernštejnské za doby kolem třicetileté války, CMM, 35, 1910, s. 156, 158, 281. Na dvorech bylo rozvinuto dobytkařství, ovčáctví, pastevectví, ovocnářství (štěpnice), dále zde byla chmelnice, mlýn, lomy na mramor a pila. V textu uvedené procentuální podíly jsou našimi výpočty. Opačné stanovisko u B. Chocholáč, K hospodaření poddaných na perňštejn-ském panství v druhé polovině 16. a první polovině 17. století, CMM, CIX, 1990, s. 87 an, jenž soudí, že skutečný rozvoj režijní výroby nastal až po r. 1605 zvýšením počtu dvorů ze 3 na 5.

³⁰ F. Matějek, Z feudální problematiky moravského předbělohorského období, CMM, 73, 1954, s. 237. Tovačovské panství údajně co do výnosu předstihovalo pouze panství Mor. Krumlov. Tamtéž, pozn. 23.

³¹ J. Válka, Hospodářská politika, s. 92.

³² F. Matějek, Z feudální problematiky, s. 235, 245. Do pol. 16. stol. zaniklo 12 poplužních dvorů, od 60. let zvýšení na dva dvory, v 90. letech tři dvory (Vyklický, Troubky, rakodavy — Manryk).

³³ J. Křivka, Litomyšlský velkostatek za Pernštejnů, (Příspěvek k dějinám českého velkostatku v 16.—17. století), Rozpravy ČSAV, Rada společ. věd, roč. 69, sešit 7, Praha 1959, s. 42, dále 37, 40, 67. Tomu odpovídalo i zjištění o minimálním robotním zatížení poddaných do r. 1620, ačkoliv počet dvorů postupně rostl z jednoho r. 1552 na dva po r. 1580 a 4 v r. 1610. Tamtéž, s. 17, 56.

³⁴ SOA Zitenice, fond Lobkovický rodinný archiv, obsahuje sbírku listin včetně kupních, prodejních, zástavních smluv, pozůstalosti členů rodu, dlužní úpisy a korespondenci domácí i zahraniční včetně korespondence perňštejnských úředníků.

³⁵ F. Palacký, Přehled současný nejvyšších důstojníků a úředníků zemských i dvorských ve království českém, od nejstarších časů až do nynějška, in: J. Charvát, Dílo Františka Palackého, Praha 1941, s. 360, 361. J. Soukal, cit. článek, s. 183. ³⁶ A. Mika, Nástin vývoje cen zemědělského zboží v Cechách v letech 1424 až 1547, CSCH, 7, 1959, s. 568 an.; J. Janáček, cit. dílo, I, 1, s. 71 an., 257, příl. 3, tamtéž na s. 134 hodnotí obdobně Janovu hospodářskou koncepci.

³⁷ F. Šebek a kol., cit. dílo, s. 198, pozn. 263 vypočítává hodnotu zástavy hrabství Kladska pro Jana z Pernštejna před r. 1543 na 83 464 kop gr. čes. a v r. 1543 dokonce na 113 464 kop gr. čes.

³⁸ F. Palacký, Přehled, s. 361, 364, 370; J. Janáček, cit. dílo, I, 2, s. 337, 338, příl. 1, 2; J. Soukal, cit. článek, s. 258, 262.

³⁹ J. Radimský, cit. studie, 72, 1953, s. 348—352, 76, 1957, s. 299—306. V posledním a jiných případech si samozřejmě mohli vypůjčit jinde.

⁴⁰ A. Frohlich, Inventář hradu Helfštýna z r. 1552, Záhorská kronika 20, 1937 až 1938, s. 76 an. Srv. zřízení dílny na výrobu střelného prachu v Pardubicích po r. 1542 a postavení do pole 2500 pěších a 500 jezdců r. 1543 za 12 000 zl. F. Šebek a kol., cit. dílo, s. 128 an.

⁴¹ T. V. Bílek, Dějiny konfiskací v Cechách po r. 1618, Praha 1882, s. 479, 1089, 1096, 1222. A. Rezek, Statky zkonfiskované r. 1547 a jich rozprodávání, PAM, X, 1876, s. 465 an. Prodej konfiskátů Janem podle našeho propočtu. K směně F. Šebek a kol., cit. dílo, s. 132.

⁴² F. Šebek a kol., cit. dílo, s. 137, 201, pozn. 349.

⁴³ MZA Brno, fond Velkostatek Třebíč, urbář z r. 1556 (statek odprodán r. 1557); SOA Zámorsk, fond Vs Lanškroun, urbáře z let 1561, 1568; L. Hosák — J. Schráníl, cit. dílo, s. 180, urbář panství Přerov z r. 1564. K růstu dvorů na Tovačovsku F. Matějek, Z feudální problematiky, s. 245 an.

⁴⁴ R. Kreutz, Přerovský okres, VM, Brno 1927, s. 61; J. Tenora, Bystřičky okres, VM, Brno 1907, s. 36; V. Janoušek, Prostějovský okres, VM, Brno 1938, s. 85; L. Hosák — J. Schráníl, cit. dílo, s. 179 an.

⁴⁵ ZA Opava, pob. Janovice, fond Vs Tovačov, sign. I 30, i. č. 415, kart. 75; L. Hosák — J. Schráníl, cit. dílo, s. 180 an.

⁴⁶ AC, XXII, č. 55, s. 97 an., Zřízení města Nedvědic z r. 1538, č. 40 — srv. zásah proti skupování „peněz gruntovních“ slovy „z toho statkuo živnost svou mohl by míti, a tak mi z nich žebráků naděláte“. K instrukci nezvyšovat roboty srv. AČ, XXII, č. 47, s. 84, č. 33 ve Zřízení pardubickém.

⁴⁷ Obecně se o 17. století mluví jako o krizi stávající společnosti: M. Hroch — J. Petráň, 17. století — krize feudální společnosti, Praha 1976; T. Aston, Crisis in Europe 1560—1660, Londýn 1965; F. Polišínský, Třicetiletá válka a evropská krize XVII. století, Praha 1970, s. 81 an. — poslední autor pojednává o společensko-politické krizi předbělohorských Čech.

⁴⁸ O. Placht, Odhad majetku stavů království českého z r. 1557, Věstník král. čes. společnosti nauk, 1947, vyšlo 1950, s. 24; J. Hone, Populační vývoj šesti generací 125 českých panských rodů v letech 1502—1794, Historická demografie, 3, 1969, s. 20—

⁴⁹ A. Míka, Feudální velkostatek v jižních Čechách (14.—17. stol.), SH, 1, 1953, s. 122—213; J. Křivka, cit. dílo; V. Ledvinka, Ověř a zadlužení feudálního velkostatku v předbělohorských Čechách, (Finanční hospodaření pánů z Hradce 1560—1596), Praha 1985, s. 157 an.

⁵⁰ J. Jurok, Regionální vývoj sociální a majetkové struktury českých stavů v letech 1557—1620, v tisku, týž, Česká a anglická paralela: léta 1618—1620 a 1640—1943, CNM, 161, 1992, s. 14—36.

⁵¹ J. Petráň, Skladba pohusitské aristokracie, s. 75 an. (r. 1529), A. Míka, Majetkové rozvrstvení, s. 59, 67 (roky 1557, 1615), tamtéž k poklesu nejbohatších — s. 57 an., celkově J. Jurok, Regionální vývoj, pozn. 50.

ⁱ J. Janáček, cit. dílo, I, 2, s. 264, příl. 14.

ⁱⁱ J. Jurok, Příspěvky k problematice sociální a majetkové struktury předbělohorské feudální třídy a k otázce příčin českého stavovského povstání, Studia comeniana et historica, XIV, 1984, 28, s. 58 an.; týž, Regionální vývoj, passim. Naznačené v textu mne myslím opravňuje nesouhlasit s názorem V. Bůžka, Majetková skladba šlechty v předbělohorských Čechách, Hospodářské dějiny, 14, 1986, s. 195, že další rozbor berních rejstříků nemůže již přinést nic nového. Přitom autor tohoto tvrzení se rozbohem majetkové skladby v Čechách po r. 1557 zabýval jen zběžně a po r. 1603 v podstatě vůbec ne. Majetkové kategorie C a D znamenají vlastníky statků nad 500 osedlých.— podle kategorizace studie A. Míky z r. 1967.

^y R. H. Tawney, The Rise of the Gentry 1558—1640, Economic History Review, 2, 1941, s. 236 an.; L. Stone, The Crisis of the Aristocracy 1558—1641, Oxford 1965; J. Thirsk, Seventeenth — Century Agriculture and Sociál Change, Agricultural History Review, 18, 1970, suppl. s. 148—172.

^K J. Jurok, Česká a anglická paralela, s. 14 an.

³ⁱ Týž, Šlechtické zemské úřady a rodová majetková moc v předbělohorských Čechách a na Moravě (1526—1620), ČMM, 110, 1991, s. 247 an.

⁷ T. Winkelbauer, Krise der Aristokratie? Zum Strukturwandel des Adels in den böhmischen und niederösterreichischen Landern im 16. und 17. Jahrhundert, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, 100, 1992, s. 340

^M R. Ewans, Das Werden der Habsburgermonarchie 1550—1700, Gesellschaft, Kultur, Institutionen, Vídeň 1986, s. 82 an., 132 an.

⁹ J. Jurok, Reprezenční funkce renesanční architektury a magnátské a aristokratické rody v předbělohorských Čechách a na Moravě (1526—1620) in: Universitas Ostraviensis, Acta facultatis philosophicae — Historica, 2, 1994, s. 49—68. 114, 1995, v tisku.

['] K. Vocelka — M. Reisenleitner, Hofe und Residenzen des Adels in österreichischen Landern im 16. und zu Beginn des 17. Jahrhunderts, referát na sympoziu Život na dvoře a v rezidenčních městech posledních Rožmberků v Českém Krumlově 14. — 16. října 1992. Adel im Wandel. Politik - Kultur - Konfession 1500—1700. Katalog der NO Landesausstellung 1990.

Zdeněk Fišer - Spor o prapor národní gardy v Přerově roku 1848

Když v dubnu roku 1848 v dopise adresovaném pravděpodobně F. V. Průdkovi líčil Jan Kozánek¹ svou nelehkou situaci v Opavě, zmínil se krátce i o situaci v jiném městě: „Z mého rodného města Přerova mám zprávu, že tamnější národní obraně německý prapor dali; můj bratr se vyřknul proti tomu, ale sami šosaci měšťané se mu jako bláznovi vysmáli.“²

Národní obranou byla. míněna jednotka národní gardy. V Přerově i v jiných městech habsburské monarchie vznikla na základě císařského výnosu z 15. března 1848, vydaného ve Vídni pod tlakem tamních vzbouřených měšťanů a studentů. Padl nenáviděný kancléř Metternich; císař slíbil dát říši ústavu, dobově řečeno konstituci.³ Zároveň byla zrušena cenzura knih, vyhlášena neomezená svoboda tisku a povoleno organizovat národní gardu.⁴ To měly být dobrovolnické občanské ozbrojené sbory, jejichž zřízením liberálové sledovali v bouřlivé době dvojí cíl: jednak pojitit získané svobody proti intrikám císaře, dvorské kamarily a s nimi spojených vojenských velitelů; jednak zajistit pořádek ve městech a ochránit majetky měšťanů proti případným vystoupením nemajetných vrstev, zejména městské chudiny a formujícího se dělnictva. Směrování jednotek národní gardy k ochraně osobní a veřejné majetkové bezpečnosti pak vedlo k úzké spolupráci měšťanstva a státních úřadů, ba nezřídka státní úřady toto formování přímo inspirovaly. Státní byrokracii se tak národní gardu podařilo víceméně dostat pod svou kontrolu a využívat ji místo nenáviděné policie všude tam, kde by mohlo docházet k rušení veřejného klidu ze strany radikálních živlů, čímž ovšem mohl být míněn kdokoliv.

Bojová kvalita těchto občanských sborů nebyla příliš velká, stejně jako nekvalitní byla jejich výzbroj — převážně jen šavle, sem tam nějaká puška. O to pestřejší mohlo být zato jejich oblečení — parádní šaty s různými doplňky, jako klobouky, stužkami a šerpami, jež tak dobře vynikaly při nácviu pořadových prvků a zejména při pochodu městem či při různých slavnostech, jimiž doba hýřila.

Vláda i měšťanstvo byli spokojeni. Tu prvou teatrálnost vystupování národních gard nijak neohrožovala, ti druzí jako projev nově nabyté svobody chápali právo držet zbraň, resp. podílet se tak na správě věcí veřejných.

Pochopitelně v Přerově se měšťanstvo a úřady rovněž rozhodly nový útvar vytvořit. Jak uvedl historik města František Bayer, „také v Přerově zřízena národní garda z mužů od 20—50 let a utvořila bataillon několika set mužů, jejichž náčelníkem byl Jan Šerý, soukeník a měšťan na Horním náměstí, bývalý vojín. Plesání v Přerově nebylo konce. Několik dní samá hudba, a zpěv po ulicích, osvětlení a pochodňové průvody. Jinak nebyl klid porušen . . .“⁵

To je také téměř vše, co o přerovské národní gardě víme.⁶ O její činnosti se zachovalo jen minimum materiálů. Pouze z nepřímých dokladů, zejména zpráv novinového tisku, většinou koncipovaných již zmiňovaným Janem Kozánkem, se můžeme zabývat jedním z problémů, který svou existencí v městě samém národní garda vyvolala: sporem o barevnost jejího praporu. Boj o tento symbol byl ovšem pouze formálním projevem sporu daleko hlubšího a dobově důležitějšího. Skrývala se za ním totiž otázka národní orientace obyvatel města.

Pro 19. století otázka národní orientace byl všeobecně základní problém, s nímž se postupně musel vyrovnat každý obyvatel Čech i Moravy. Historickým vývojem obě země získaly německý nátěr. V procesu národního obrození se slovanské obyvatelstvo

postupně vracelo ke svým kořenům a uvědomovalo si svou národní identitu. Tento proces probíhal z různých důvodů rychleji v Čechách než na Moravě. Jeho výsledkem byl rostoucí a stále ostřejší česko-německý antagonismus, jenž výrazně vyvřel na povrch právě v revolučních letech 1848—1849.

Mimo nezůstala samozřejmě ani moravská města. Na Moravě žilo v roce 1848 celkem 1 794 605 obyvatel; z toho k německé národnosti se hlásilo 456 675 osob. Ostatní byli Češi, dobově řečeno Slované. Nepoměrná byla ovšem míra práv, jíž se každá skupina těšila. Německá byla státní správa; němčina se preferovala jako úřední jazyk a německé byly i městské radnice, stejně jako držení hospodářských a politických pozic. České obyvatelstvo Moravy si tento nepříznivý stav uvědomovalo a snažilo se o postupné vyrovnání práv i povinností obou etnik. V jakém stavu (či jak daleko na své cestě postoupilo) se ale před revolucí moravské národní hnutí nacházelo, dokládá i fakt, že ještě v roce 1847 se jeden z vlastenců, brněnský Matěj Mikšíček radoval,⁷ že na Moravě se našlo na 500 předplatitelů prvního českého politického listu, jehož vydávání se mělo uskutečnit od začátku roku 1848! Německé etnikum tento emancipační proces neslo značně nelibě i v dobách klidu a míru. V dobách revolučních si uvědomovalo, že se ztrátou vládní mocenské podpory se ztrácí i jeho naděje trvale vládnout v slovanském moři. A tak u něj začala stále více nabývat na síle všenněmecká myšlenka, myšlenka spojení všech Němců, ať už žijí v habsburské monarchii či ve státech tehdy roztržitého Německa. Pokusem o takové národní sjednocení se stalo svolání německého říšského sněmu do Frankfurtu nad Mohanem/ Jeho organizátoři tehdy za německé považovali i české země. Pozvání k účasti do Frankfurtu a tím i velkoněmeckou myšlenku odmítl ve svém známém dopise František Palacký. Ústřední rakouská vláda frankfurtské hnutí spíše podporovala. Kalkulovala totiž tiše s tím, že by si mohla udržet své rychle upadající pozice v zemích Německého spolku. Proto umožnila, aby se volby do Frankfurtu přece jen v květnu 1848 v českých zemích konaly. Že tím vybičuje nacionální vášně, bylo jejím představitelům také jasné. Ostatně, asi s tím kalkulovala v duchu hesla „Rozděl a panuj“. Otázka voleb do Frankfurtu a velkoněmecká idea se pak pro rok 1848 stala neurgickým bodem české i německé politiky, projevující se prakticky všude.

Ani Přerov nemohl být v tomto směru výjimkou. Ve sledované době patřil na Moravě k městům střední velikosti — čítal 4403 obyvatel.¹⁰ V roce 1843 se z celkového počtu obyvatel zabývalo¹⁰ zemědělstvím 36,4% osob a 11,2% osob vedle obhospodařování pozemků rovněž řemeslnou výrobou. Z větších podniků pracoval v předrevoluční době v městě jen pivovar se sladovnou, vinopalna, soukenická valcha a Fiedlerova škrobárna. Nástup industrializace symbolizovala výstavba železná, tzv. Ferdinandovy severní dráhy (1841). Její zásluhou se město stalo důležitým dopravním centrem, podněcujícím další průmyslový rozvoj.

Národnostně to bylo město české. „Město to je tak zcela moravské, že za každého tam rozeného Němce komukoliv sto zlatých dám“, sděloval¹¹ s nepochybnou jistotou v červenci 1848 v Národních novinách advokát Kozánek. Jako rodák jistě dobře znal tamní poměry. Stejně dobře ovšem znal stav národního uvědomění v místě. Poskytl o tom svědectví již o rok dříve v pražských Květech.¹² Protože jde celkem o ojedinělý materiál k poznání národního života v Přerově, je uvedena dále jeho větší část, neboť jako tehdy i dnes platí, co v úvodu Kozánek psal, totiž že „... každá první zpráva o probuzení se národnosti v některém z moravských měst sama sebou zajímavá jest“.

Jan Kozánek (1819—1890)

„V Přerově je tomu asi rok, co několik mladých mužů k držení časopisů a ke kupování knih českoslovanských se sřeklo. Z nepatrného začátku vyvinul se nyní čtenářský spolek 30 nebo 40 oudů počítajících, z nichžto, co právě nejpotěšitelnější jest, aspoň dvě třetiny stavu průmyslného a řemeslnického jsou. Drží Pražské noviny, Včelu, Květy, Pražského posla a Kocourkov, mimo to koluje laskavostí jednotlivců Poutník, Blahozvěst a Časopis musejní. Z dobrovolných měsíčních příspěvků na knihy koupila se už hezká hromádka českoslovanských knih, které spolu i s těmi, ježto někteří jednotlivci ze své zásoby k tomu za dar určili, činíce již nyní přes dvě stě svazků, za základ pro budoucí městskou knihovnu určeny jsou. Půjčují se nejen čtenářskému spolku, nýbrž komu se líbí, a zdá se, že už mnozí pro tento šlechetnější pokrm ducha zamilované posud hospodě a kartám se zpronevěřili, a jiní že ne jeden desetník místo šalivé loterie za knihy obětovali. Nemalou zásluhu v udržování pořádku s časopisy a knihami má pak učitel Vitásek. Dle přísloví: „Kde Slovan, tam zpěv“ vyloupl se z čtenářského spolku i malý zpěvný spolek, jenžto českými čtvero zpěvy a písněmi národními i jinými obveseluje a dobré věci prospívá. V minulém měsíci vystoupil ponejprv napolo veřejně před obecnstvem, ohledem na místo dosti četným. Ze zpěvů, buď sborem, buď čistým čtvero zpěvem, buď jednotlivým hlasem přednášených, líbily

se nejvíce Radhost od Slobody v mistrné hudbě od Blahoslava (Glückseliga), Dívčino pozdravení od J. Marka, ve čtvero zpěv uvedena p. Förchtgottem, a Furchova píseň z nového Věnce, krásně přednášená od jedné slečinky. Uspokojená společnost se vesele rozešla, a přání, aby se taková pochoutka příležitostně zase, a sice veřejně co řádná beseda opětovala, dalo se čísti při rozchodu v každých očích.

V mnohých bytech byl dopisovatel při návštěvě mile překvapen tím neb oním národním obrazem na stěně. Podobizny Karla ze Žerotína rozebralo se zde a v okolí 40 výtisků. — Znaků živnostnických i tu ještě největší díl německý nápis má, semotam výborně zpotvořený, v nejnovějším čase se teprv čtyry s moravskými nápisy vyvěsily. Snad by to i mnozí jiní učinili, kdyby jim o tu malou výlohu nešlo. Dá Bůh, že zatím, co dřevo na nynějších cizích znacích shnije, i převrácená mysl vyhnije. Ani to dopisovatele nepřekvapilo, nýbrž jen úsměv mu vyloudilo, když setkav se zase ponejprv s některým ryzím Zabečákem neb Hanákem a moravsky ho pozdraviv za odpověď přívětivě: „Kutn morn! šelmikumen!“ nazpět obdržel. I to se samo sebou rozumí, že někteří z tak nazvané vzdělané třídy z krásného a blahodějného počínání oněch mužů, v nichžto vlastenecký duch již procitnul, po straně si posměch dělají. Tak to bývá obyčejně. Známé jest ku př., jaký posměch si asi před 60 lety z oněch mužských, kteří napřed nebožtíky coby shodili, ostatní ocoatěné obecnstvo tropilo: a hle! Před několika lety běhali už za posledním mužským copem, když z Kozlovské ulice vyšel, uličníci s posměchem. Čas vše mění! Takové falešné náhledy o vzdělanosti teprv časem se vyčistí, neboť z Kocourkova cesta dlouhá. Zdá se též, že od té doby, co železnice vedle Přerova jde, někteří Přerov za vídeňské předměstí považují, německý ráz na se vzítí usilující. Ti však zapomínají, že z druhé strany souvisíme s Prahou.

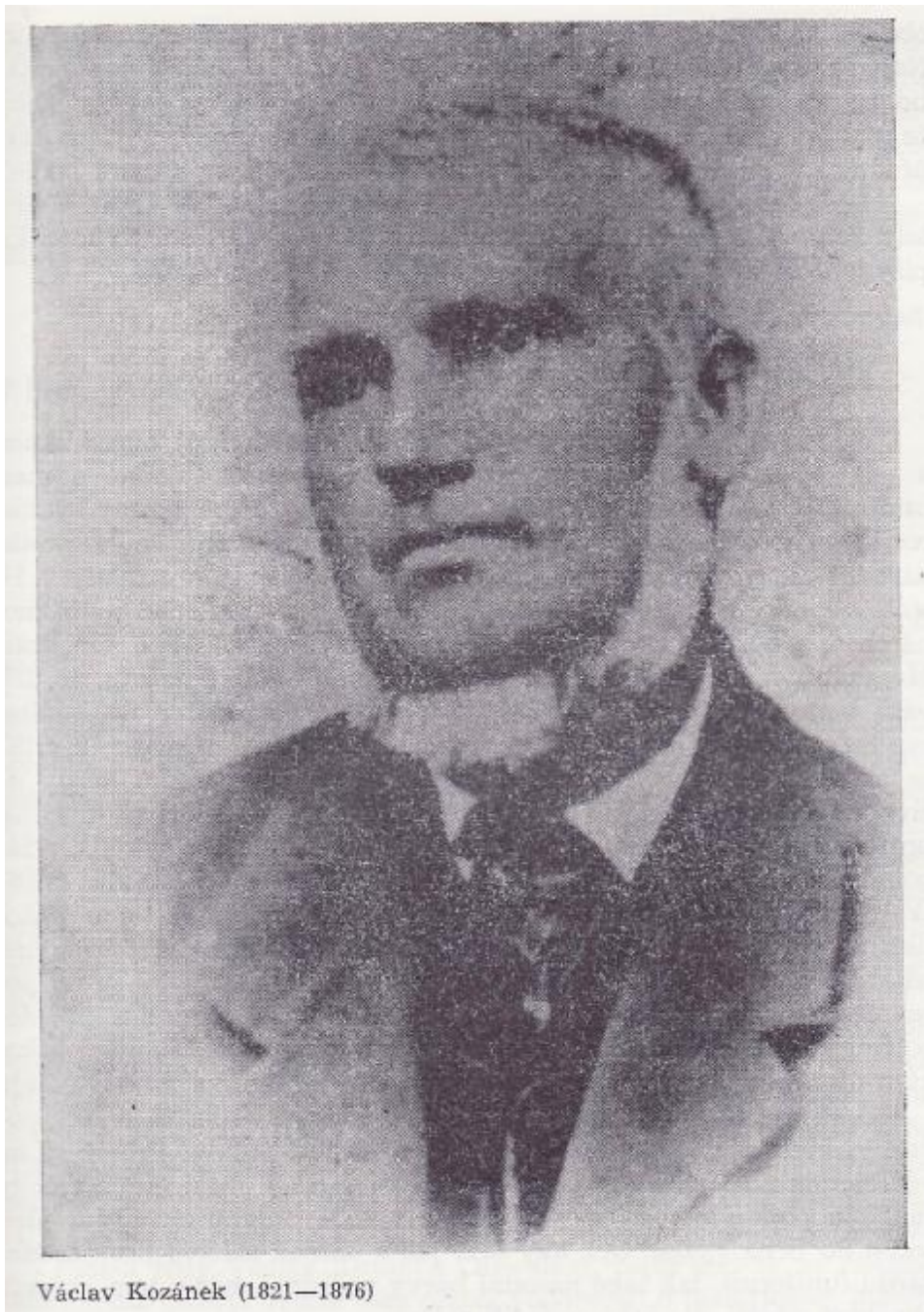
Z toho všeho vidět, že život vlastenecký v Přerově sice daleko ještě vyvinut není, že však přece začátek hezký a nadějný učiněn jest. Zrnko bohumilé vzešlo; by nezaniklo, nýbrž v krásný strom vzrostlo, záleží na vytrvalosti a svornosti pěstitelů. Pohoda k tomu v Přerově ovšem není nejlepší. V jiných městech některý představený úředník v čelo vlasteneckého počínání se postaví; v Přerově by vzdělávání v jazyku mateřském skoro za něco nedovoleného považovali; jinde vystupuje důstojné kněžstvo s podivuhodnou horlivostí pro národní vzdělanost, zakládajíc a vedouc knihovny a vyučujíc lid v nedělních zábavách. Zde se něco podobného teprv od lepších okolností doufá, ovšem že při chvalném vlasteneckém smýšlení pana faráře ne marně, jinde aspoň studující národnost podporují, slovem i skutkem jí cestu klesťce. V Přerově však posud ani jeden takový se nenachází. Co tedy v tom městě se vyvinulo, jest samorostlé, a mohlo by i v jiném z hojných měst na Moravě býti, k tomu jen přičinění několika přesvědčených mužů potřeba. Či snad i ve mnohých jiných moravských městech začátek vlastenského života se ukázal, a jenom posavad neoznámil? Tu by byla povinnost, nějakou zprávu o tom uveřejnit. Či čekají ti páni až na moravský týdeník?"

„Čas vše mění!“ — uvedl Kozánek ve svém příspěvku do Květů. Jistě ani ve snu netušil, jaké změny celou společnost během několika měsíců čekají. Když ovšem přišly, nadšeně je ve svém opavském působišti přivítal.¹³ Neboť příslib konstituce, zřízení národní gardy, zrušení tiskové cenzury — to vše jsou pro něj základy pravé svobody, kterou mají konečně i Cechové jako mnozí jiní, zejména „nejvzdělanější a nejmocnější národové v Evropě a v Americe“. Víтал ji i jako erudovaný právník a měšťanský liberál přesvědčením: „Pravá svoboda se zakládá na tom, že každý občan, buďsi on kníže neb nádeník, před zákonem roven jest jako před Bohem, že žádný od ouředníka, a buďsi on ještě výš postavený, dle jeho libovolnosti zavřen neb trestán býti nesmí, nýbrž jenom tam, kde to zákon dovoluje. Zkrátka, svoboda jest život dle pravého zákona, jest zákon Boží.“¹⁴

Ze ovšem výklady svobody mohou být různé, přesvědčoval se při svém národním usilování Kozánek prakticky denně. Jiná byla totiž svoboda pro Čechy a jiná pro Němce. Platilo to i při zřizování oddílů národních gard, kdy státními i městskými úředníky jednotlivých míst bylo preferováno jednoznačně jejich německé velení. Jana Kozánka to značně roztrpčovalo. V příspěvku do Týdenníku¹⁵ z 27. dubna 1848 se podělil o své osobní zkušenosti: „U nás v Přerově je národní obrana už uspořádána, a jeden hejtman čili setník, dva nadporučíkové a dva poručíkové vyvoleni. Ale kdo by to uvěřil: v našem moravském městě má být velení čili komando německé! Já jsem navrhl, aby bylo moravské, ale vysmáli se mně, že prý velení všude je německé, a my že bychom žvatlali moravsky. To se mně nezdá v pořádku, ano stydím se skoro, něco takového o našich krajanech psátí.“

Článek vyvolal pozornost redakce Týdenníku, tehdy vlastně jediných česky tištěných novin na Moravě. Některý z jeho redaktorů, snad František Matouš Klácel, případně Jan Ohéřal, bezprostředně reagoval na Kozánkův článek a měšťanům v Přerově sděloval: „Toto vyřknutí proti moravskému velení není ani času, ani duchu národnímu, jenž po celé Evropě nyní vládne, přiměřené. Pravda, podobná je situace i v jiných moravských městech; je to důsledek bezohledné germanizace, kterou úřady provádějí již po několik desítek let. Ovšem před Bohem jsou všechny národnosti rovné. A nyní byla rovnost obou zemských jazyků vyslovena také od císaře Pána.“ Redaktor posléze optimisticky končí: „Co se tedy velení čili komanda při národní obraně dotyče, bude ono časem v slovanských městech na každý způsob slovanské.“^U

Jedna věc bylo přání českých vlastenců, druhou tvrdá realita. Přerovští Němci prosadili německé velení národní gardy. Navíc jako přesvědčení stoupenci Frankfurtu a velkoněmeckého hnutí prosazovali jako německé i vnější atributy národní gardy, především kokardy na čapkách a prapor. Naráželi však při tom na odpor jisté části gardy, která myslela již více národně česky. Důležitou roli v tom hrála opět rodina Kozánkova, zejména Václav Kozánek,¹⁷ podněcovaný a spolupracující úzce se svým bratrem, již častěji zmiňovaným Janem Kozánkem. Jaké ovšem bylo jejich postavení a co vše museli pro národní věc vytrpět, dokládá část dalšího dopisu¹⁸ Jana Kozánka, psaného z Opavy kolem 19. dubna patrně F. V. Průdkovi: „. . . Dr. Dietrich, v jehož kanceláři zde jsem, jeden z našich nejhlavnějších nepřátelů, v mém rodném městě Přerově má za přítele tamnějšího syndikusa Pabla z Heinzendorfu, krajana svého a Němce. Tomu dopisuje, aby dal na každé hnutí mého bratra a mého přítele mlynáře Špačka pozor a to plní nejen syndikus s celou svou starou mocí, nýbrž i mnozí jiní mu pomáhají. Právě nyní jsem obdržel zase list z Přerova, který tamější stav znovu smutně líčí. Nejen místní ouředníci, nýbrž i krajští komisaři jezdějí a napomínají lid po dědinách, aby se vyvaroval mlynáře Špačka a ještě někoho, že ti budou v krátkce zatknutí. O mně a mém bratru se tam také úředníci vyjadřují, že bude se v krátkce viděti, co se s námi stane.“ Přes četné výhrůžky se bratři Kozánkové nehodlali vzdát. V den, kdy Janu Kozánkovi vyšel příspěvek o národní gardě v Týdenníku, píše jeho bratr Václav dopis Janu Ohéřalovi, dále citovaný.¹⁹

Václav Kozánek (1821—1876)

Václav Kozánek 1821 – 1876

„Velectěný, velevážený pane redaktore!

Již po nějaký čas panuje u nás v Přerově mezi ouřednikami a některými poněmčelými přerovskými obyvateli z jedné a mezi ostatními, naší svaté národnosti oddanými z druhé strany, veliké rozjitření z ohledu barvy čili znaku. První dokazují, že moravské národní barvy, sice dosaváde bílé, modré a červené, se užívaly v 14. stol., ale od císaře Rudolfa zvláštní milosti, proto, že snad tento monarch v nebezpečnosti života Moravany vysvobozen byl, jim, totiž Moravanům, červenou a žlutou za znak udělil, dále dokazují, že užívání barev těchto od císaře Rudolfa k věčné památce na událost svrchu zmíněnou, u národa moravského v zapomenutí přišlo, a proto se až dosavád státních barev užívalo, teď ale u národní gardy do života vstoupiti musí. Tyto důkazy se nám zdají velmi nedůvodné, protože nemůžeme pochopit, aby takováto věc u celého národa v zapomenutí přišla. Také myslíme, že, poněvadž při naší národní gardě skoro

všecky sestávající oudy neslýchaným násilím k tomu několika ouřednikami a přinucení byli, čepice s žlutýma a červenýma páskami nositi; teď ale kdyby zjiksene měly býti, tito by se na po-ručníky ty obořili, proč že s nimi tak bláznovsky jednali a jím nepotřebné výlohy dělaly. Pročež chtíc tomu předejít, k takovým uskokům útočiště berou a nám dle našeho zdání jen bulíka na nos věšejí.

Z strany těchto barev byly již často mnohé a pestré hádky povstaly, které by snad někdy i v rvačky přejíti mohly. Protož se na větším díle z té poněmčené strany na tom usnesli (mezi nimiž mnohý žádného pojmu nemá, co jaká barva v sobě obsahuje): aby z nich jeden do Brna vyslán byl, aby tam jak z ohledu šatstva pro národní gardu (uniform), tak také národní barvy vyjednal, nás o tom zpravil, abychom věděli, dle čeho se řídit máme.

My ale tomuto a takovému vyjednání nedůvěřujeme a protož se obáváme, poněvadž, jak již podotknuto, ze svého prostředka jednatele zvolili, neohlížeje se na stranu, která více národnosti oddaná jest, aby nám zase ty německé barvy za pravé národní nepředstavovali. Jsa teda u veliké pochybnosti, na čem bychom my Moravané stáli a čím bychom předce zákonem stvrzeným řídit měli, opovažujeme se, velevážený pane, Vás jako věhlasného lidumila a dobro-rádce o to žádati, by ste tak láskav ráčil býti a nás o pravé moravské barvě zvláštním listem zpravil, jakož i možná-li, co nejdříve Týdeníkem zveřejniti. Do Vaší lásky a přízně se poroučeje zůstáváme

Vaši a Vám vždy srdcem oddaní
obyvatelé v městě Přerově.

V Přerově dne 27. dubna 1848.

V jménu všech
Václav Kozánek,
čizmárský mistr v čísle 96."

Kozánkův dopis tak poněkud odhaluje jeden ze sporů tehdejší bouřlivé doby i národnostního ovzduší, na jaře roku 1848 panující v Přerově. Obracel-li se Václav Kozánek na Ohérala, pak to nebylo náhodou. Jan Ohéral²⁰ byl totiž rodák z nedalekých Zalkovic, místě proslulém národním hnutím. Vypracoval se postupně na novináře, působícího dlouhodobě v německé redakci kalendáře „Mährischer Wanderer" a listu „Moravia". Zůstal však věren českému prostředí a stal se známým představitelem národních snah. Výrazně přispěl k založení prvního na Moravě vydávaného českého politického listu, Týdeníku. Byl jeho odpovědným redaktorem; faktickým výkonným redaktorem však byl František Matouš Klácel, neboť Ohéral se písemně česky vyjadřoval dost těžce.

S rodným krajem udržoval Ohéral dlouhodobé styky. Měl např. výrazný podíl na založení jedné z prvních moravských obecních knihoven v Žalkovicích začátkem 40. let 19. století. Okolnosti jejího vzniku i udržování byly posléze předmětem rozsáhlého policejního vyšetřování.²¹ V roce 1848 byl plně stržen do víru revolučních událostí. V polovině toho roku dokonce za Přerovský kraj kandidoval na poslance do říšského sněmu ve Vídni a byl také skutečně zvolen.

Psal-li tedy Václav Kozánek Ohéralovi, neobracel se na někoho neznámého. Ohéral ovšem sám neměl vědomosti o historickém pozadí problému. Proto zřejmě dopis předal spolupracovníkovi Týdeníku a jiné známé" postavě moravského národního hnutí, Aloisi Vojtěchu Semberovi, profesoru české řeči a literatury nejprve v Olomouci, později v Brně a ve Vídni. Jen tak lze vysvětlit příspěvek „Politické zemské barvy Moravské", Šemberou uveřejněný²² dne 4. května v Týdeníku. V úvodu píše: „Došly nás dotazy, jaké jsou vlastně politické barvy Moravské, zdali bílá (stříbrná) a červená, neb žlutá (zlatá) a červená, jelikož mínění o tom jest rozdvojené a při nynějším

zřizování obrany národní na tom záleží, by s jistotou se vědělo, jaká kokarda se má zavést." Po historickém exkurzu pak rezolutně končí: „Jest tedy barva politická markrabství Moravského zlato -- červeno - modrá, a tou se označiti přísluší obyvatelům země této, buďtež Slované anebo Němci."

Šemberův rozklad byl dostatečně přesvědčující, aby jej umírnění členové národní gardy v Přerově převzali a pořídili si v odpovídající zemské barevnosti prapor i kokardy. Vládnoucí německá (či přesněji proněmecká) vrstva ve městě, podporovaná i úředníky Přerovského kraje na čele s jeho hejtmanem, však vnutila přerovské gardě kokardy a prapor ve velkoněmeckých barvách, totiž černé, žluté a červené. Vysvítá to alespoň ze svědectví Jana Kozánka, který zachytil²³ ovzduší panující v květnu 1848 v Přerově. Tamní němečtí úředníci již zcela podlehlí velkoněmeckému šovinismu a nestítli se žádných metod, jen aby získali nějaké hlasy pro Frankfurt: „Na příklad uvádím jen Přerov, kdežto jako ve mnoha jiných městách úřednictvo rodem i smýšlením německé jest, kde syndikus, rozničen teutonismem od slezských Němců, přerovské gardě německé barvy vnutil, čepky s německými znaky gardistům sám kupovati se neostýchal a od hrstky přívržencův roztlučením nábytku ano i vypálením těm vyhrožovati dáti se opovážil, kteří moravské aneb zákonem pro gardu předepsané barvy nositi chtěli. A toto německé úřednictvo v Přerově nebylo v stavu více než asi 100 osob k volení pohnouti; přes 800 k volení oprávněných nechtěli docela volit, a sice z netajeného důvodu, že nechtějí k Německu patřiti. Nicméně volilo se, a bude se, kde toho třeba, psáti a mluvit, že Přerov volil, že Přerov je pro Německo."

Agitace pro Frankfurt tedy neměla odpovídající výsledek. Podobně byla tato tendence odmítnuta také v dalších hanáckých oblastech: na Holešovsku²⁴ i Kroměřížsku, na Vyškovsku²⁵ a Prostějovsku.

Rozzuření němečtí úředníci nemohli přenést v Přerově svůj neúspěch přes srdce. Neslouží jim příliš ke cti, jestliže svou zlobu obrátili vůči bezbranným: „V Přerově přepadli s vědomím úředníků gardisté někteří učitele²⁶ V., jenž má pod dohlídkou sbírku knih českých, ve škole, vystrčili ho při hrozném křiku dětí ze školy a vylili si zlost na spisech českých, že nechtí hlásati slávu úředníků přerovských, libujících si ve Frankfurtě", sděloval²⁷ čtenářům Národních novin začátkem června 1848 Jan Kozánek.

Triviální škola s většinou českých žáků byla vůbec dlouhodobě v pozornosti přátel německého jazyka a národnosti. Pozornost to byla ovšem poněkud zvláštní a její původci se celkem ani nesnažili zastírat, co že svými návštěvami sledují: „Na důkaz, že horlení mé není bez příčiny, stůj zde za příklad město Př. v Moravě. Město to je tak zcela moravské, že za každého tam rozeného Němce komukoliv sto zlatých dám. A v tom městě takové němčující klubko nejen stranění a hrůzou k německým barvám přinucuje, proti knihám a časopisům mateřského jazyka huř než po tatarsku zuří, nýbrž tito pseudoněmci vetřeli se i ke zkoušce čili visitaci tamnější školy, jevíli svou radost, že děti, trápení tím po celý rok od zpozdilého učitele, několik německých slov věděli, ačkoli za to moravsky ani dobře číst neuměli, ano ti pánové nestyděli se žádati, aby malým dítkám už v 1. třídě německé slabikáře se koupily, aby už takové dítky německá slova naznaměť se učily, ano nestyděli se žádat i pana faráře o dovolení, aby dítky zatím aspoň jednou neb dvakrát v týdnu při mši svaté německy zpívat směly."

A Kozánek — neboť příspěvek²⁸ byl opět od něj — rozhorleně dodával: „Nezhrozí se člověk nad takovým kocourkovstvím? Tu máte tedy příklad takových nejpodlejších otroků, kteří, když císař pán upoutané národnosti jejich svobodu dal, po starých ano ještě užších okovách sahají! A proč? Proto že jim je hlídači toho otroctví naší národnosti, totiž němečtí úředníci, schvalují! Pane Bože, smiluj se a osviť pomatené hlavy!"

Kozánek měl své bohaté zkušenosti s poněmčováním z Opavy, kde již několik let působil. V tomto případě však mířil spíše na své krajany, kteří, ač Slované původem, snad aby tento původ zastřeli, slouží o to horlivěji germanizačním tendencím. Považoval je za „nejpodlejší otroky“ a evidentně jimi hluboce pohrdal. V obsáhlé filipice²⁹ proti nim poukazuje Kozánek — zřejmě i na základě četných zkušeností z Přerova — jak vlastně taková německá strana v jinak českých městech vzniká a jaké výhody její představitelé za tuto svou otrockou službu od německých pánů čekají. Ostří své kritiky však zároveň zaměřuje i na ty, kteří své vlastenecké přesvědčení nezradili. Zatímco u výše uvedených přísluhovačů se „toto převrácené počínání aspoň trochu pochopiti dá“, pak „nepochopitelné však je, proč ostatní četnější obyvatelstvo, které city své od Boha obdržené národnosti neztratilo, takové zneuctívání své národnosti trpí, proč se tomu neopře, když hrstka lidí přemluvených od Němců z moravského chleba žijících město jejich moravské za německé vydávati, německé znaky mu vnučovati, moravskou řečí jen jako sprostou opovrhovati a proti hájitelům mateřské řeči surovým ano násilným a právě tatarským způsobem jednati se opovažuje? Ne, taková trpělivost nebyla by ctná, nýbrž byla by malátnost duše! Proč se ctné obyvatelstvo nespojí také mezi sebou a proti takovému zrádnému a hanebnému počínání buď deputací se stížností na krajský úřad. nebo gubernium, nebo na sněm bezprodleně nepošle, anebo vůbec nejkratší a nejpřiměřenější cestou si nepomůže? A nepochopitelné, proč kněžstvo a kde který poctivý a národu neodcizený úředník neb měšťan zaslepenému lidu pravdivý stav věcí a vlastní zkázu z takového převráceného počínání nevysvětlí?“

* * *

Spor o prapor národní gardy, který se na jaře roku 1848 rozhořel v Přerově, byl jen vnějším projevem procesu daleko hlubšího, v němž šlo o mnohem více než jen o barvy na praporu či kokardách tamních „ochránců“ pořádku. Šlo o proces identifikace českého národa, jenž si po dlouhé době opět začal uvědomovat sám sebe. Bylo přirozené, že se chtěl domoci ve svém teritoriu stejných práv jako národnost německá. Toto historické vyrovnání skrývalo v sobě jak možnost dalšího klidného soužití obou národností v Čechách a na Moravě, tak vytvoření antagonistického rozporu, stavícího Čechy a Němce proti sobě. Převážila tendence druhá; neblahé důsledky zde měly především volby do Frankfurtu a s ním spojené všenněmecké hnutí, jež nebralo ohled na slovanské obyvatelstvo monarchie.

Agitace pro či proti volbám zároveň urychlila uvědomovací národnostně český proces. Ukázalo se, že německý ráz mnoha moravských měst je jen zdánlivý a povrchní a že na něm — leckdy více než rodilí Němci — měli podíl jejich přísluhovači z českých řad. Nejinak tomu bylo i v Přerově. Jak se s takovou situací museli vyrovnat ti, kteří si svou národní identitu již zvolili, bylo ukázáno na příkladu bratří Kozánků, Jana a Václava. Příspěvky vzdělanějšího z nich, advokáta Jana, do dobového tisku, zároveň umožnily sledovat střetávání dvou protikladných ideově národních proudů, českého a německého. Jan Kozánek, liberál přesvědčením, v Týdenníku i Národních novinách zároveň tvrdě útočil na ty, kdož v Přerově i jinde se všemi prostředky snažili zabránit vzestupu slovanského etnika.

Osobně se Kozánek ve svých filipikách postupně radikalizoval. Jeho příspěvky byly stále vášnivější a stále více burčující. Netrpělivost, s níž sledoval pomalu se rozvíjející proces národního uvědomování, vyvolávaly patrně zvraty ve vývoji revoluce, včetně potlačení pražských bouří během konání Slovanského sněmu, i podmínky, za nichž musel působit v Opavě u svých německých kolegů. Duševní traumata jej vedly až k výrokům,³⁰ za nimiž cítíme hořkost dočasné rážky i to, jak onu dobu niterně prožíval: „Vy Moravané, Čechové,

Poláci a Vy ostatní Slované rakouští nejste nic, jste jenom hnůj r.a pole německé slávy a německé nadutosti. — Ó, hanba! . . . Spojení to s Německem není spojení bratra s bratrem, nýbrž spojení : ar.a s otrokem, spojení biče se hřbetem dobytčím. A ty národe slovanský nestydíš se býti tím otrokem, tím hřbetem dobytčím. Ó, hanba!"

Na svém příkladu však Kozánek — a vedle něj stovky i tisíce dalších — dokázal, že sice ač sám Slovan, není ani otrokem, ani hřbetem dobytčím. Ač německým prostředím dlouhodobě pronásledován, vybojoval si své místo na slunci, aniž se vzdal svého národního přesvědčení. Poučen zkušenostmi z let 1848—1849 volil ve svém dalším usilování takové prostředky, že se s ním po roce 1861 setkáváme jako s vůdcem české národní strany v Kroměříži. A že ani jeho boj o národní identitu jeho rodného města nebyl marný, dokládá i ten fakt, že za deset let poté, co bratři Kozánkové usilovali „jen" • prapor v národních zemských barvách, zasedl (1861) do purkmistrovského křesla na přerovské radnici Cech František Kramář⁵¹ a že Přerov se stal patrně prvním moravským městem, které nemělo převažující německé zastupitelstvo.

POZNÁMKY

¹ Jan Kozánek se narodil v Přerově dne 29. 6. 1819. Jeho rodiče Jan a Terezie se tam usadili nedlouho předtím, když 25. 2. 1816 oslavili svatbu v Holešově. Mladý Jan byl neobyčejně nadaný. Proto mohl studovat na Akademickém gymnáziu v Olomouci a tamtéž na univerzitě i práva, završená roku 1845 doktorátem. V tu dobu již působil v Opavě, a to až do podzimu 1849. Odbýval si tam povinnou neplacenou tříletou advokátní praxi v kanceláři dr. Dietricha. Prostředky na obživu ale získával jako vychovatel v jedné z tamních měšťanských rodin.

Od časného mládí byl Kozánek přesvědčeným stoupencem českého národního hnutí. V Opavě výrazně přispěl k jeho rozvoji, za což nemálo vytrpěl od svého německého okolí. Nadšeně přivítal revoluci let 1848—1849 a často přispíval do tehdejších českých novin. V příspěvcích líčil především střetávání česko-německé v Opavě, Přerově i ve Slezsku a na Moravě. V roce 1851 se usadil jako státní notář a advokát v Kroměříži. Stal se nejen tamním váženým občanem, ale především vůdcem kroměřížských Čechů a proslulým mecenášem jejího kulturního života. Byl mnoho let poslancem moravského zemského sněmu, v němž vždy obhajoval práva českého národa. Dočkal se ještě toho, že na kroměřížskou radnici zasedl posléze (r.1887) i první český starosta Vojtěch Kulp. Jan Kozánek zemřel v Kroměříži dne 17. ledna 1890 na zápal plic. ²Odložilík, O.: Dva listy Dra Jana Kozánka z r. 1848. ČMM, 32, 1926, s. 687.

³ V letáku „Co jest to konstituce, Svoboda tisku, Národní garda?", který sepsal a vydal Jan Kozánek dne 20. 3. 1848 v Opavě, vysvětloval autor konstituci takto: „Konstituce je tolik co řád zemský, na národní spoluvládě se zakládající. Anebo jinými slovy: je to správa země a lidu nejenom podle rozumu a vůle samého císaře pána a jeho ministrů, nýbrž také dle rozumu a vůle lidu samého." Leták zveřejnil Vachala, J.: Rok 1848 ve Slezsku a na severovýchodní Moravě. Opava 1948, s. 92—97. Dá se předpokládat, že tyto letáky zaslal Jan Kozánek i do Přerova svému bratru Václavu Kozánkovi.

⁴ V témže letáku vysvětluje Kozánek své pojetí národní gardy: „Konšel: Ale co pak je to ta národní garda?"

Farář: Národní garda čili stráž je ozbrojení dospělého lidu, aby sám udržoval pořádek kde ho třeba, aby hájil jmění, aby schopen byl v čas vojny pozdvihnouti se k obraně vlasti. Toto právo nám od nejmilostivějšího císaře dané jest důkaz největší důvěry v rozum náš a v naši lásku. To právo je pravá okrasa každého muže!, neboť jenom dětem neb nebezpečným lidem nedovolujeme vzítí nůž do ruky, tak také lid, pokud se mu zbraň zakazuje, jest považován ještě za nedospělý aneb za nebezpečný. Doufám tedy, že každý měšťan s radostí, ano s hrdostí do této národní stráže vstoupí a povinnosti její

plnití bude! Zatím ráčil Nejmilostivější císař pán povolití jenom měšťanům sestavení národní stráže. Je však jisté, že až po odstranění některých překážek u selského stavu, i tomuto se povolí."

⁵ Bayer, F.: Přerovsko. Město i hejtmanství. Díl I. Přerov 1893, s. 221.

⁶ Bayerovi údaje opakují i další souhrnné práce: Kreutz, R.: Přerovský okres (Vlastivěda moravská). Brno 1927, s. 152; Dějiny města Přerova. Díl 2. Přerov 1971, s. 275 — zde je uvedeno, že přerovská národní garda se rovnala síle jednoho vojenského praporu. Funkci setníka zastával Jan Šerý, jemuž byli podřízeni dva nadporučíci a dva poručíci, velící jednotlivým oddílům. Ale i Bayer citované údaje převzal ze starší práce Struschka, F.: Geschichte der Stadt Prerau (psána 1872), která ovšem zůstala v rukopise. Naposledy o ní psala Wlosoková, D.: Geschichte der Stadt Prerau von Franz Struschka, Svědectví o prvním pokusu zachytit souvislý obraz Přerova od nejstarších dob až do roku 1872. In.: Minulost Přerovska, 1992, s. 79—80. Údajů o revoluci 1848—1849 je ale i v této práci skutečně poskrovnu, ač Struschka mohl ještě čerpat ze vzpomínek pamětníků. Dnes je práce uložena v knihovně Muzea Komenského v Přerově.

⁷ Jednalo se o jeho rukopisné paměti, nazvané „Bublínka" (s. 214). Moravský zemský archiv Brno, fond G-55, pozůstalost M. Mikšíčka, karton 3. (Dále jen MZA.)

⁸ Srv. Kořalka, J.: Pozvání do Frankfurtu. Praha 1990, edice Slovo k historii, sv. 24.

⁹ Uváděl A. V. Šembera v Týdenníku, 1, 1848, č. 17 z 27. 4. Pro srovnání: Olomouc čítala 11637 obyvatel, Šternberk 10 286 osob, Prostějov 8467 osob, Lipník nad Bečvou 5203 osob, Holešov 5289 osob, Kroměříž 5175 osob, Vyškov 3307 osob a Kojetín 2842 osob.

⁰ Dějiny města Přerova, o. c, díl 2, s. 280.

¹ Národní noviny, 1, 1848, č. 68 a 69 z 5. 7., s. 271.

² Květy, 14, 1847, s. 435, podepsán Jan Přerovský. Do novin, konkrétně do redakce České včely, vycházející v Praze, začal Kozánek zasílat své dopisy již v r. 1845, ne-li dříve (viz zmínka v dopise z 23. 4. 1845, uloženém v pozůstalosti M. Mikšíčka, MZA Brno, fond G-55, karton 1). Co z nich bylo ale skutečně zveřejněno, nelze již dnes zjistit.

Stejně tak nadšeně je přivítal i v rodném Přerově, jak svědčí náhodně zachycená epizoda z března 1848. Tehdy dne 20. 3. projel Přerovem vlak s deputací Pražanů vezoucích prvou petici za český národ do Vídně. I když jí toho císař příliš mnoho neslíbil, její návrat byl velkolepý. Např. známý František Skopalík ze Záhlinic ve svém deníku k datu 26. 3. poznamenal:

Odpoledne zase něco podivného a obzvláštního. Cestující z Vídně po železné dráze vyslanci města Prahy, kteří u J. M. císaře pána rozličné prosby přednášeli a zase od něho potěšitelné vyslýchání a odpovědi dosahovali — :tito cestující všude na Moravě házeli z kočáru v prudkém jetí listiny v německém a moravským jazyku, jež o jejich jednání u J. M. císaře pána zněla atd." Viz Fišer, Z.: Deníky Františka Skopalíka z let 1847—1851. Studie Muzea Kroměřížska 92—93, s. 183. A co se dělo tam, kde deputace dokonce zastavila, popisuje již sám Kozánek na příkladě Přerova: „Dne 26. března jeli vyslancové pražského měšťanstva z Vídně k domovu po železnici okolo našeho města, a byli zde srdečně a slavně uvítáni. Na večer bylo město

■svíceno, mladíci chodili s pochodněmi, a hudba hrála po městě. Náš zpěvní spolek vytáhl také za město, a první píseň, kterou jsme zpívali, byla „Vše jen ku chvále", druhá: „Bratři nechme cizoty" (dle krásné horvátské poputnice), třetí: „Hej Moravci ještě naše moravská řeč žije", která se s nadšením opakovala. Když jsme ji právě při bráně do horního města skončili, počali nám z moždířů na sv. Marku střílet. Mnoho set lidu z města a dílen z okolních dědin, vlnící se ulicemi a ozáření od pochodní ze železné

dráhy, poskytovali radostný pohled. Síla selského lidu mně dala nápad, že jsem navrhl ke zpěvu píseň národní: „Čtyry koně v dvoře“. Někteří se začali smáti, že už je stará. Nic nedělá, zvolal jsem, když přijde od srdce, bude jako nová. A hle, šla výborně, selský lid ji zpíval slavně s námi." Týdenník, I. 1848, č. 17 z 27. 4., s. 136.

• Citováno z Kozánkova letáku „Co jest to konstituce, Svoboda tisku, Národní garda?" Týdenník, 1, 1848, č. 17 z 27. 4., s. 136. Podobně jako v Přerově se i na svém opavském působišti Kozánek snažil přesvědčovat, aby velení bylo české tam, kde byla převaha slovanského obyvatelstva. Leč výsledky byly žalostné, jak si jednou posteskl: „V každé skoro dědině máte němčílka nebo dva, jenž vedou slovo a smýšlení. Ve Velké Polome se vyjádřil asi před 14 dní — když p. K. tamnější gardě se nabídnul, že jí české velení obstará, aby se nemusela s cizotnou němčinou trápit — takový skoták „Winsindechte Deutsche, wir vollen nichts Tzechisches haben!" A ti druzí šalami mlčeli. — A však žluč mi útrobu polívá, když mám o takové zpotvořilosti mluvit." Dopis z 25. 10. 1848, pozůstalost A. V. Šembery, Literární archiv památníku národního písemnictví Praha. (Dále jen LA PNP.)

¹ Týdenník, 1, 1848, č. 17 z 27. 4., s. 136 a č. 18 z 4. 5., s. 140.

~ Václav Kozánek se narodil v Přerově dne 11. srpna 1821. Vyučil se otcovu řemeslu — čizmářství. Později si zřídil pohostinství, vypracoval se na měšťana a městského radního v Přerově. Zemřel stár 54 let na vodnatelnost dne

II. 2. 1876. Byl dvakrát ženat, poprvé 10. 1. 1844 s Marianou, nar. 6. 6. 1827 v Přerově, dcerou tamního rolníka Jana Suchánka; zemřela 24. 1. 1856 na tyfus. Podruhé 28. 5. 1856 s Antonií, nar. 2. 6. 1837 v Přerově, dcerou tamního obuvníka Josefa Jasníka; zemřela 18. 9. 1910. Z obou manželství vzešlo celkem 18 dětí. ^H Odložilík, O.: o. c., s. 688.

¹⁹ Opis je uložen v pozůstalosti Jindřicha Spáčila v archivu Muzea Kroměřížska. Originál se pak nalézá v LA PNP v Praze pod signaturou 2 G 62.

²⁰ Více o něm Trapl, M.: Novinář Jan Ohéral. Ostrava 1969.

²¹ Srv. Spáčil, J.: První veřejné knihovny na Kroměřížsku. In: Věstník musea v Kroměříži, č. 2 z ledna 1959, s. 13—16.

²² Týdenník, 1, 1848, č. 18 z 4. 5. 1848, s. 139.

^a Národní noviny, 1, 1848, č. 40 z 21. 5., s. 158.

^v Otto, K.: Průběh voleb na Holešovsku v revolučním roce 1848. In: Historický sborník krajského muzea v Gottwaldově, 1957, s. 70—76.

²⁵ Fišer, Z.: „Vlastencové" z Bohdalic. In: 100 let muzejní práce na Vyškovsku 1893—1993. Brno 1993, s. 51—59.

²⁶ Míněn učitel František Vlach. Byl denunciován i tehdejší přerovským starostou, jenž 20. 5. 1848 upozorňoval krajský úřad na jeho sympatie pro spojení Čech a Moravy. Uvádí Dějiny města Přerova, o. c., s. 276.

²⁷ Národní noviny, 1, 1848, č. 50 z 3. 6., s. 198.

²⁸ Národní noviny, 1, 1848, č. 68 a 69 z 5. 7., s. 271. ²⁸ Tamtéž. Větší část z ní dále uvádím:

„Pravou hanbu a posměch na sebe sypají mnohá moravská a slezská města. Města ne s míchaným, nýbrž s obyvatelstvím veskrz slovanským mají německou stranu v sobě, která si na pána hrá, německé praporce a stužky vnučuje, která po hrobě naší svornosti, nešťastném Frankfurtu, o kterém skoro žádný z obyvatelů jaktěživ co slyšel, šilhala a ještě šilhá, která vlasteneckého ducha hrůzou a tureckým násilím udušovat se opovažuje a němčině nové půdy všemožným způsobem dobývá. A z koho toto vzácné klubko? Jádrem jeho jsou skoro všude dva neb tři úředníci, obyčejně rození Němci, jenž naši mateřskou řeč sotva trochu přes kolo lámou, číst a psát dokonce neumějí. Že tito v

Německu svou spásu hledají, je sice zrada na obyvatelstvu, jenž jim chléb dává, ale přece pochopitelné, neboť ti pánové za jedno v němčině jediné vzdělanost hledají, o jiné pojemu nemajíce; za druhé jde mnohým o úřad, a myslí, že, připojí-li se naše země k Německu, ten samý nešvar posavadního německého úřadování by zůstal, při probuzení vlasteneckého ducha ale že by oni buď spěšně národnímu úřadování se přiučovat anebo z úřadu vystoupit museli; za třetí jsou mnozí z nich jen stanoviti emisari pro Frankfurtské spasení, podpalování od známých teutomanských středíšť. Bud' sobectví, buď zaslepenost, buď cizá krev jsou tedy důvody u těchto, a že se proto ze vsí síly o stranu čili přívrženstvo pro sebe domáhat musejí, je patrné. A že to úředníkům, jako posavadním vladařům v menších městách, jde dosti lehko, přívrženců najíti, ví každý ze zkušenosti. I přidali se k nim napřed kupci, lékárník, slovem ti, jenž sice s málo výminkami rození Slované jsouce, přece od zakořenělé myšlenky, že řeč moravská, kterou tam každý člověk mluví, jen prostá jest, německá však že jakousi důstojnost nad jinými německy nemluvicími dodává, upustiti nemohou. Mužové to z většího dílu poctiví, ale omylem svým přece velmi vlasti škodní. Kdyby se oni ujali národního počínání, stáli by v čele celého obyvatelstva a účinkovali by blahým vlivem na politické vzdělání jiných obyvatelů, a tím způsobem pro vtělení svobody, pro volnou správu obce a vykořenění převlády úřednické, a byli by milováni a ctěni od svých spoluměšťanů, jak to ve mnohých českých jakož i ve mnohých čistě německých městách vidíme. A však i z těch tak nazvaných honoracionů jednájí někteří ze sobectví tak, myslíce, že pokud Německo převládat bude, jenom oni za radní pány vyvoleni být mohou, kdežto by při úplném právu národnosti naši mužové v německé řeči nezběhlí radními se státi mohli. — K těmto Němcomilcům přidává se potom část jiného obyvatelstva rozličného stavu z rozličných důvodů, kteří z nich naučivše se jakž takž německé řeči, drželi se vždy za vzdělanější a hodnější nad jiné, a neřadí by od té myšlenky upustili. Ti pánové však by měli pomyslet, že pravé vzdělanosti oni ve svém stavu jen nejlehčím, tedy přirozeným způsobem, totiž mateřskou řečí z moravských čili českých (nebo to je jedno) časopisů a knih nabýti mohou. Větší ale díl přívrženců oněch němčujících pánů jsou lidé, jenžto ze starého zvyku tak, jak se od slavného úřadu píská, tancují, byt to i docela falešná a škodná rota byla, lidé, kteří to, co tak nazvaná honorace dělá, za pravidlo slušného jednání uznávat uvykli. A ti nepomyšlejí, že se jim pro tu jejich převrácenost celý svět a nejvíce vzdělaní Němci smějí, a že je jenom ti, jimž z této převrácenosti prospěch plyne, chválí. — Konečně uměli sobě takoví páni úředníci hezkou hromadu pěstí tím získati, že sedničkářům a ho-ferům ledacos povolili, tu a onde se jim napít dávají a jim vůbec lichotějí, kdežto s nimi jindy jen jako s lůzou zacházeli. A však i těmto z většího dílu ctným lidem by mohlo napadnout, že kdo se tak najednou v chování k nim přeměnil, sotva to z upřímnosti, nýbrž z jiných sobeckých ohledů dělá; mohli by pomyslet, že když oni, neumějíce ani německy mluvit, přece pro Daitschlond a proti národnosti moravské se potřebovat dávají, tím největší hanu na svůj vlastní rod, na řeč, v nižto se jim slovo Boží káže, metají, a sebe za ponížené otroky německých pánů, jimž by nyní v důstojnosti občanské a národní rovni býti mohli, zahazují."

" Týdenník, 1, 1848, č. 34 z 24. 8., s. 272.

³¹ O něm více Slaměnk, F.: Památce Františka Kramáře. Přerov 1918.

Zdeněk Fišer

Hospodářský spolek v Tovačově na počátku své existence (1865-1870)

Téměř neznámou kapitolu z minulosti města Tovačova tvoří historie tamního hospodářského spolku. Nezmiňuje se o něm ve svých dějinách ani jinak dobře informovaný Antonín Ugwitz,¹ ač např. uvádí založení Občanské záložny v roce 1864, tj. z doby jen krátce předcházející zřízení sledovaného spolku. Ale ani žádný jiný autor tématu nevěnoval pozornost,² patrně pro nedochovanost příslušného archivního materiálu.³

Přítom sledování hospodářských zemědělských spolků, jejich vzniku, vývoje a činnosti má své opodstatnění. Jsou totiž výrazným projevem vesnického agrarismu, tj. ideologie preferující zemědělství.⁴ Z tohoto pohledu pak „rolnictví nejen že jest nejpotřebnější pro lidské pokolení, nýbrž též nejkrásnější zaneprázdnění lidské“.⁵ Jeho nositelé zdůrazňovali, že rolnictvu jako nejpočetnějšímu stavu je nutno ve společnosti zajistit odpovídající, tj. přední či vůbec první místo.

Proces emancipace selského stavu byl odstartován revolucí let 1848—1849. Uvolnění bývalého poddaného z feudálních vztahů vedlo k jeho ekonomické nezávislosti a bylo předpokladem k postupnému růstu jeho sebevědomí jako plnoprávného člena společnosti. Masy rolníků se ovšem jen zvolna probíraly ze staleté letargie a jen pomalu si uvědomovaly, co jejich nové postavení obnáší. Asi největší překážkou byla jejich všeobecná nevzdělanost, lpění na starých tradicích, zarážející nechuť měnit cokoli v zavedeném způsobu života. Ne nadarmo přirovnával⁶ Milota Bedřich Rozehnal, zemský poslanec za Prostějov, ještě v roce 1862 „rolníky k spícím rytířům blanickým, kteřížto po dlouhém spánku probuzeni, přinesou blahobyť vlasti naší“.

Cesta z tohoto stavu vedla jediné přes vzdělání a osvětu. V tom byli zajedno všichni ti, kdož o vzestup selského stavu usilovali. Významné místo v tomto směru náleželo Filipu Stanislavu Kodymovi, v 50. letech redaktoru pražských Hospodářských novin, v tehdejší době jedinému specializovanému zemědělskému časopisu.⁷ Ve stejné době se začal na Moravě prosazovat František Skopalík ze Záhlinic,⁸ průvodce proslulého scelení pozemků v této obci v roce 1857. Ten vedle vzdělání rovněž zdůrazňoval nutnost, aby rolníci našli společnou řeč v záležitostech hospodářských, kulturních i národních. Právě on výrazně přispíval k prosazení názoru, že rolnictvo tvoří nejdůležitější a nejpotřebnější stav ve společnosti. Psal: „Vzdělané - rolnictvo má veliký vliv na trvalý blahobyť ostatních tříd obyvatelstva . . . Povolání rolníka je krásné a milé, tím milejší, čím více mu namáhavé práci napomáhá věda zemědělská, tím milejší, čím více rolník poznává důležitost svého povolání a hledí se vzdělati, aby se mu dostalo zasloužené úcty a vážnosti i od jiných stavů a tříd obyvatelstva, pro něž je prvním výrobitelům věcí, nevyhnutelně potřebných ku živobytí a blahobytu lidskému.“⁹

Jako jednu z cest, vedoucích k povznesení rolnictva, viděli tito první nositelé zemědělského pokroku v organizování hospodářských polku.¹⁰ Jejich prostřednictvím měli být rolníci seznamováni s intenzivními formami hospodaření, se zaváděním nových plodin, s progresivním chovem dobytka, s jednoduchou mechanizací, s technickými úpravami (sjednocováním) nadměru rozdrobených pozemků. To vše bylo nutné, měl-li malý a střední rolník obstát v konkurenci velkostatků, u nichž se stále silněji uplatňovaly výtěžky průmyslové revoluce.¹¹

Základnou pro vznik takových spolků byla C. k. moravsko-slezská společnost pro zvelebení orby, přírodoznalectví a vlastivědy v Brně (dále jen MSHS). Byla to stará

instituce, působící na Moravě od roku 1770 a roku 1811 zreorganizovaná. Další úprava jejích stanov v roce 1849 umožnila následný vznik filiálních hospodářských spolků v Novém Městě, Třebíči, Moravské Třebové, Mikulově (všechny založeny 1850), pak v Tišnově (1852), ve Znojmě (1856), v Jihlavě 1857), v Jevíčku a Šumperku (1859). Pád Bachova absolutismu a liberalizace politických poměrů v habsburské monarchii po roce 1860 vedl i k růstu počtu těchto spolků. Historik A. Verbík udává,¹² že ke konci 60. let 19. století tyto zemědělské spolky sdružovaly asi 12 000 členů. Přitom se neomezovaly již jen na hospodářskou sféru, ale mnohdy v nich probíhal i bouřlivý kvas národně český.

Jedním z menších spolků, který vznikl v polovině šedesátých let, byl hospodářský spolek v Tovačově. Bylo to celkem logické. Městečko leželo v zemědělské oblasti a jeho obyvatelé se také čistě zemědělstvím živili. Podle statistiky z roku 1869 v něm žilo 1674 osob (bez kolonie Annín) ve 266 domech. Šlo většinou o Cechy¹³; několik desítek osob, hlásících se k německé národnosti, patřilo většinou k tamní židovské obci. Okolní vesnice pak byly ryze české (jako Troubky s počtem obyvatel 1293 osob, Věrovany — 1396, Klopotovice — 303. Ivan — 598, Oplocany — 469, Lobodice — 659 a Biskupice - 316 osob).

O důvodech, vedoucích bezprostředně k založení spolku, nic bližšího nevíme. Dají se však vysledovat přibližně tři skupiny podnětů:

1. Zájem několika pokročilejších rolníků, chtějících docílit zlepšení hospodaření na svých statcích a tím i míry finančního zisku vedoucího ke zvýšení jejich životní úrovně. Tito jedinci hledali poučení u již existujících hospodářských spolků, zvláště v těch, působících v nedalekém sousedství. Např. v seznamech členů Hospodářské jednoty záhlinicko-kvasické^w figurují od samého jejího založení (1861) Jan Skalík, panský zahradník v Tovačově, tamní měšťan Rajmud Schuler, dále Jakub Přecechtěl a František Vrtěl, rolníci z Lobodic, Matěj Dočkal, rolník z Klopotovic, či Antonín Mráček a Jan Došla, rolníci z Biskupic.

2. Vliv dobového odborného tisku. Na rozdíl od 50. let, kdy rolník mohl najít poučení skutečně jen v Kodymových Hospodářských novinách, bylo následující desetiletí daleko příznivější. Na Moravě speciálně pro zemědělce vycházela od roku 1861 Besídka hospodářská jako příloha Moravských novin. V roce 1863 jí začal konkurovat Hospodář moravský, vydávaný hospodářským spolkem v Olomouci. Konečně triádu časopisů pro zemědělce završil Rolník, orgán c. k. moravsko-slezské společnosti pro zvelebení orby, přírodu a zeměznalectví (od roku 1864).

V 60. letech pak zemědělec mohl najít poučení již i v řadě odborných spisů. Mezi nimi významné místo zaujímal knižnice Rolník nového věku, vydávaná v Praze péčí Karla Lambly od roku 1860. Sem patřily např. jeho spisy „Rozjímání o nynějším stavu našeho rolnictví“ či „Základy chovu a užitku zvířectva hospodářského“.

3. Konečně působil vliv již založených spolků. Pro Tovačov a okolí vycházely inspirující podněty od dvou spolků. Byla to Hospodářská jednota záhlinicko-kvasická na čele se známým rolníkem Františkem Skopalíkem¹⁵ a Hospodářská jednota v Olomouci na čele s neméně známým národohospodářem prof. J. R. Demlem.¹⁶ Oba spolky patřily k nejpřednějším na Moravě a v řadě věcí, jako při založení první moravské rolnické školy v Přerově (1865), úzce spolupracovaly.

Čas od času se ale i mezi nimi projevily disharmonické tóny, např. v otázce jejich územního působení. Tak J. R. Demel, když Hospodářská jednota záhlinicko-kvasická chtěla uspořádat svou valnou hromadu v Kojetíně, upozorňoval rozladěně v dopise z 30. června 1862 Františka Skopalíka na to, že jeho jednota měla působit spíše na jih až po Uherské Hradiště, zatímco Kojetínsko a Přerovsko by zůstávalo trvale ve sféře vlivu olomouckého spolku.¹⁷ Zájemci o činnost si ovšem nedávali poroučet a přihlašovali se

skutečně dle osobního zájmu do jedné či druhé filiálky. Proto např. v roce 1864 výroční zpráva Hospodářské jednoty záhlinicko-kvasické uvádí, že v jejím členstvu bylo z Přerovska 52 údů a z Kojetínska 42 údů, zatímco v řadách olomouckého spolku bylo v tutéž dobu přihlášeno z Přerovska 49 osob a z Kojetínska 84 osob. Někteří rolníci měli členství dokonce dvojí, v obou jednotách.

Pro Tovačovsko, zdá se, dominoval vliv Hospodářské jednoty v Olomouci. Ta byla přece jen blíže než vzdálená Kroměříž či dokonce Záhlinice. Také vedení olomoucké jednoty tam zanechalo dobrý dojem, když ještě na konci roku 1862 navrhlo konat v Tovačově svou valnou hromadu.¹⁸ Na ní se měly projednávat následující otázky: .1. S jakým výsledkem setkala se pěstování stromoví morušového a hedvábnictví v oboru činnosti spolku?

2. Jakých následků má polní honba na hospodaření menších rolníků a jsou-li následky tyto škodlivé, jak by se dalo odpomoci škodlivosti této?

3. Jest prospěšno zemáky sázeti hluboko?

4. Vyplácí se u nás pěstování řepky?"

Tištěný leták s programem schůze zároveň rolníky vyzýval ke vstupu do „spolku našeho, nehledajíce, jak se to často stává, překážky k vstoupení do spolku v tom, že nepatří do okresu našeho; vstoupiti do spolku jest každému, kdož statutám vyhoví, volno".

Schůze ke všeobecné spokojenosti proběhla 27. prosince 1862, jak svědčí i poděkování J. R. Demla obecní radě z 10. ledna 1863 za přízeň, kterou shromáždění věnovala.¹⁹

Město totiž vzalo na sebe náklady z večerní zábavy a navíc celý zisk ze vstupného ve výši 83 zl. 45 kr. byl věnován na zřízení hospodářské školy.

V následujícím období několik pokročilejších rolníků v Tovačově a okolí dospělo k závěru, že by zřejmě mělo význam zřídit v městečku samostatný hospodářský spolek. Výsledkem jejich úvah byl dopis z 11. června 1865, adresovaný vedení MSHS v Brně. Je dále uveden celý:

.Velectěná c. k. mateřská společnost!

V městě Tovačově a jeho okolí živí se největší část obyvatel hlavně z hospodářství.

Ačkoliv půda zde úrodná jest, výnos hospodářství předce tak skrovný, že nynějšího času kdežto platy vysoké, obilní ceny však nízké jsou, velký počet hospodářů den ode dne klesá a následkem toho hmotné i duševní blaho dříve tak požehnaného kraje očividně hyne.

Jedna z nejdůležitějších příčin, proč zdejší půda tak málo vynáší, jest, že zdejším hospodářům posud žádná příležitost poskytnuta nebyla praktickým a zároveň laciným způsobem v hospodářském umění se vzdělávati, neb nejbližší hospodářský ústav, totiž filiálka Olomúcká má tak rozsáhlý okršlek, že i při nejlepší vůli do jednotlivých obcí vniknouti a na zvláštní jejich poměry ohled bráti nemůže.

Uvedené časové a místní poměry vyžadují tedy, by v městě Tovačově hospodářská filiálka bez prodlení zřízena byla. K tomu účelu předkládáme příležití stanovy, snažně žádajíce:

Velectěná c. k. mateřská společnost, račiz navrhnuté stanovy pro hospodářskou filiálku v Tovačově laskavě schváliti a pak k vysokému potvrzení co nejdříve předložiti.

V Tovačově dne 11. června 1865."²⁰

Dopis tedy celkem jasně objasnil, proč tamní rolníci usilují o zřízení vlastního hospodářského spolku. Mezi těmi, kdož jej podepsali, pak je nutno hledat i iniciátory celé akce. Byli to: Jan Hranáč, měšťan a představený v Tovačově, Antonín Hranáč, rolník a radní z Biskupic, Jan Černý, rolník a představený z Bolelouce, František

Brázda, rolník a představený z Troubek, Čeněk Kovařík, rolník a představený v Klopotovicích, Jan Špalek a Josef Stavěl, rolníci z Troubek, Arnošt Ambrož, mlynář v Oplocanech, Vybíral, rolník z Chrbova, František Přehnilý, farář v Tovačově, Jan Hubáček, rolník z Charvát, Štěpán Fiala, František Škobrtal, Johann Schindler, Antonín Gorlich a několik dalších.

Výbor MSHS na žádost obratem odpověděl²¹ s tím, že „pánům podepsaným občanům se má spokojení vyřknout, že tam pro zvelebení rolnictva zařízení filiálního hospodářského spolku chvalitebnou snahou jest". Následně ale upozorňoval, že stanovy je zapotřebí doplnit, včetně toho, že se mají zaslat třikrát a že mají být opatřeny kolkem. Teprve po zaslání opravených stanov bude moci být nová filiálka schválena od ústředí. Přípravný výbor požadovanou opravu provedl a stanovy na vedení MSHS odeslal znovu 4. září 1865. To je schválilo a postoupilo k potvrzení moravskému místodržitelství, které ale vzápětí vyjádřilo opětné formální připomínky dopisem ze 7. listopadu 1865. Po jejich stranění se stanovy znovu vrátily²² dne 7. února 1866 na místodržitelství, kde byly bez dalších průtahů konečně schváleny.

Podle stanov se v Tovačově utvořila hospodářská jednota jako filiálka MSHS. s účelem „činně vědeckého podporování polního, lesního a průmyslového hospodářství, chovu dobytka a pěstování všech ostatních hospodářských odvětví". Členství bylo dobrovolné, s ročním příspěvkem nejméně jeden zlatý. Každý člen měl mj. právo k veřejným přednáškám na vyhlášená témata. „Kdož by však i mimo programu o nějakém v hospodářství zasahujícím předmětu řečniti chtěl. má to osm dní napřed předsedovi filiálky písemně oznámiti.“¹ Na čele spolku byl výbor, složený z dvanácti členů a volený na tři roky. Úřadování výboru bylo čestné, tj. šlo o neplacené funkce. Povinností výboru bylo oznamovat vedení MSHS data konání schůzi valných hromad, jejich program a následně jejich průběh. Na stanovách bylo podepsáno celkem 39 osob.

Krátce po potvrzení stanov, zaslanych z místodržitelství do Tovačova 5. dubna 1866, proběhla volba výboru.²³ Předsedou byl kupodivu zvolen Němec Volf Heinz, ředitel pivovaru tovačovského velkostatku, místopředsedou Eduard Hranáč, majitel mlýna v Tovačově, skladníkem Kněz Ferdinand Baar, kooperátor v Tovačově a jednatelem Arnošt Ambrož, mlynář v Oplocanech.

Dříve, než mohla nová filiálka zahájit vlastní činnost, přišly události prusko-rakouské války, které i pro Tovačov znamenaly významný zásah do relativně klidného života velké hanácké vesnice. z jeho okolí se odehrála řada šarvátek, obec musela přispět na válečné útraty a tak trvalo řadu měsíců, než se situace opět zklidnila. Teprve 4. března 1867 se sešla první valná hromada tovačovského spolku. Jeho výbor stanovil^{2,1} k projednání celkem pět otázek, na prvním místě pak diskuzi o vlivu stavby železnice Brno-Přerov na hospodářské poměry v okolí Tovačova. Další referáty se zabývaly - výsledky v pěstování cukrové řepy v předchozím roce 1866 či zda e žádoucí vysazovat ovocné stromové podél silnic.

Následně došlo k ochabnutí spolkové činnosti. Důvodem byla nečinnost výboru, zejména užšího vedení, kdy jednotliví hodnostáři své funkce pro různé nemoci či zaneprázdnění složili. Vysvítá to alespoň z dopisu²⁵ Eduarda Hranáče, zasláního 30. října 1867 na vedení MSHS. Vedle rezignace starého výboru v něm oznamoval i volbu nového ve složení - předseda Eduard Hranáč, měšťan v Tovačově. místopředseda František Flessler, správce tovačovského velkostatku. Jednatel Jan Skolil, měšťan a panský zahradník v Tovačově.

Nový výbor pak ke svým povinnostem přistoupil přece jen aktivněji. Ještě na 28. prosince 1867 svolal další valnou hromadu s následujícím programem:

1. Jakého účastenství dosáhla rolnická škola v Přerově u rolníků okolních.
2. Jakých výhod poskytuje rolníkovi průmyslové hospodářství.

3. Jaké stroje jsou pro menšího rolníka užitečné.
4. O přeložení a rozmnožení erárních stanic hřebců.
5. O osnově zákona o scelování pozemků na Moravě.²⁶

Předseda Eduard Hranáč se v souvislosti s pátým bodem programu obrátil²⁷ rovněž na Františka Skopalíka, aby poctil nový spolek svou návštěvou a aby referoval o svých zkušenostech z praktického scelování pozemků, které provedl v Záhlinicích roku 1857. Skopalík se sice pro zaneprázdnění omluvil, ale zaslal k přečtení alespoň svůj písemný náhled k dotyčné problematice.

První valná hromada v roce 1868 se konala o velikonočních, dne 14. dubna. Zprávu o ní přinesl časopis Rolník.²⁸ Podle ní byly projednány otázky „O cestujících učitelích a o polních kázáních“, „Jakou opatrnost potřebuje ovocné stromoví, má-li z něho užitek pěstiteli se dostat?“, „Jakých chyb dopouští se mnohý rolník při setí obilí?“ a „O prospěchu střídavého hospodářství“.

Významná byla valná hromada konaná 19. října 1868 v Klopotovicích. Projednávala se zejména otázka vzdělávání rolnické mládeže. Referent, tovačovský kooperátor P. Tomáš Widermann, horlil:

„Pokrok! Tak zní heslo ducha času, tak zní heslo veškerého společenstva lidského. Veškerí národové úprkem se ženou za cílem svým, ano každý národa stav, každá jeho část, každý vzdělaný jeho člen dychtí po vznešení a ušlechtění svém a hledá pokroku. S pokrokem co nejúžejí spojená jest vzdělanost, ano bez vzdělanosti není pokroku možno. Chce-li proto naše rolnictvo pokročiti, musí se vzdělávati. Stav náš rolnický jest postaven na rovno s jinými stavy, a také svobodný a při tom neodvislý. Porozumí-li rolník náš sám sobě, po-rozumí-li svému povolání, pak musí se vzdělávati neb duch času mu to káže a nouze s potřebou mu to poroučí.“²⁹

Při jednotlivých setkáních bylo projednáváno skutečně široké spektrum otázek, zajímavých rolníky. Např. na valné hromadě 14. dubna 1868 se hovořilo vedle již vzpomínaného ještě o sázení tabáku na Moravě; 28. prosince téhož roku se v Tovačově rolníci zase radili, zda jest „řádno, by co akcionáři k zřizující se tovární na cukr přistoupili“, dále, jaký užitek plyne ze scelování pozemků a „které jsou příčiny vzrůstajících se krádeží v našem okolí“. Při již vzpomínané valné hromadě v Klopotovicích si prohlédli rovněž tamní mlátící stroje. Další schůze v podobném duchu proběhly i v roce 1869 např. 18. října v Troubkách³⁰ nebo 10. července 1870 v Tovačově³¹, . byť o jejich průběhu již tak podrobně informováni nejsme.

.Celkově tedy byla na programu spolku proměna selských hospodářství — sledovala se jeho ekonomika, zkvalitnění dobytkařství, omezení chovu koní, použití strojů, dobré hnojení, zavádění hluboké orby, ovocnářství a pícničářství, scelování pozemků a zemědělské družstevnictví.

Jak vypadala činnost Hospodářského spolku (filiálky) v Tovačově po roce 1870, nevíme. V archivu MSHS další doklady dochovány nejsou a rovněž dobové noviny jsou v tomto směru na potřebné informace skoupé. Jen v časopise Rolník³² se 22. listopadu 1870 objevila krátká zpráva z ruky Eduarda Hranáče, dosavadního předsedy spolku. . Podle ní byl 20. října toho roku zvolen nový výbor na čele s Františkem Adamíkem, ředitelem Hospodářské školy v Přerově. Místopředsedou se stal Eduard Hranáč, jednatelem zvolen P. Tomáš iermann a pokladníkem Arnošt Ambrož.

Pokud spolek dále pracoval — a zřejmě ano, dá se předpokládat, fungoval stejně jako v prvním pětiletí své existence, tj. uspořádal ročně dvě tři valné hromady s příslušným programem. Vzhledem k poměrně úzké základně — do roku 1870 patrně nepřesáhla sto osob³³ — se dají tušit i jisté potíže personální, zejména osazování vedoucích míst ve výboru lidmi, kteří by byli schopni práci .spolku dát určitý směr a cíl. Je možné, že tyto potíže stály v pozadí rozhodnutí, snad už ke konci 70. nebo až na

počátku 80. let, rezignovat na samostatnou filiálku a spojit se raději s tím z okolních spolků, který by byl schopen připravovat kvalitnější program. Zajímavé je, že volba nepadla na nejbližší existující hospodářský spolek v Přerově a Kojetíně,³⁴ kam Tovačov příslušel i správně, ale na hospodářský spolek prostějovský.³⁵ Že šlo o záměrnou fúzi, dokládá i to, že takto vytvořený spolek, s jehož působením se výrazněji setkáváme poloviny 80. let,³⁶ nesl název „Hospodářský spolek prostějovsko-tovačovský“.

Vrátíme-li se zpět k počátkům hospodářského spolku (filiálky) Tovačově, pak je možno konstatovat, že jeho existence byla součástí stále sílícího proudu agrarismu, tj. ideologie uvědomování si pozic rolnického stavu ve společnosti. Rolníci sami jej v uvedené oblasti chápali jen jako prostředek ke zvýšení úrovně jejich hospodářství. Ale právě tím, že se pokusili vymanit ze sevření neměnných tradic dosavadního systému, že si uvědomovali jeho zaostalost a neefektivnost a že se zapojili do diskuzí o aplikacích nových zemědělských metod a pod jejich vlivem je zaváděli do praxe, nastoupili cestu k povznesení selského stavu jako celku, k jeho politickému, sociálnímu i duchovnímu osamostatnění. Nic na tom nevadí, že členy spolku byl relativně úzký okruh osob. Jak známo, příklady táhnou a tak i hanáčtí zemědělci v okolí Tovačova pozorně sledovali, co jejich pokročilejší sousedé dělají. V okamžiku, kdy pochopili výhodnost nových podniků, usilovali o jejich rychlé zavedení i na vlastních hospodářstvích (typické v tomto směru bylo např. zavádění jednoduché mechanizace). Hospodářský spolek v Tovačově, stejně jako desítky spolků obdobných, tak přispíval ve své oblasti ke zformování rolníka ekonomicky pokud možno nezávislého, sociálně sebejistého a vzdělaného natolik, že mohl postupně přecházet od uspokojování „jen“ svých základních hmotných potřeb k veřejně společenské aktivitě, jejímž projevem bylo jeho stále sílící zapojení se do kulturního a politického života tehdejší společnosti.

POZNÁMKY

¹ Ugwitz, A.: Z minulosti města Tovačova a okolí. Prostějov 1907.

² Hospodářský spolek v Tovačově nebyl vzpomenut ani v monografii Kojetínsko. Město Kojetín a okolí. Brno 1933, kde je Tovačovu věnován úsek na str. 43—51.

³ Spolkové doklady nejsou v archivu města Tovačova dochovány. Při koncipování článku jsem proto vycházel ze dvou jiných zdrojů. Šlo jednak o dobové novinové zprávy, jednak o dochovanou korespondenci, vedenou s C. k. moravsko-slezskou společností pro zvelebení orby, přírodoznalectví a vlastivědy v Brně (Moravský zemský archiv Brno, fond G-82, dále jen MZA Brno).

⁴ Srv. Verbík, A.: Formování agrární ideologie na Moravě v 60. letech 19. století. ČMM, 96, 1977, s. 116—128.

⁵ Pronesl Benjamin Demel při zahájení hospodářské výstavy v Kroměříži dne 17. 10. 1865. Viz Demel, J. R.: Kroměřížská výstava hospodářská. Hospodář moravský, 1865, příloha k 11. číslu.

⁶ Stalo se tak na valné hromadě hospodářské jednoty záhlinicko-kvasické 7. 5. 1862. Viz Skopalík, F.: Zpráva o činnosti a jednáních hospodářské filiální jednoty Záhlinicko-kvasické od jejího počátku až do konce roku 1862. Brno 1863, s. 99.

⁷ Srv. Fišer, Z.: Morava na stránkách Kodymových Hospodářských novin. VVM, 47, 1995, s. 136—144.

⁸ Více o něm Fišer, Z.: František Skopalík. 1822—1891. Písmák, vlastenec a hospodář rodného kraje. Kroměříž 1991.

⁹ Skopalík, F.: zručný přehled o činnosti a působení Hospodářské jednoty záhlinicko-kvasické od jejího počátku v r. 1861 až do konce r. 1874. Kroměříž 1875, úvod.

¹⁰ Verbík, A.: Počátky zemědělských spolků na Moravě. ČMM, 89, 1970, s. 226 až 248.

¹¹ Fišer, Z.: Pokrok v zemědělství na Kroměřížsku v letech 1850—1865. VVM, 46, 1994, s. 126—133.

¹² Verbík, A.: o. c, s. 117.

¹³ V roce 1880 se k české národnosti hlásilo 2218 osob, k německé národnosti 232 osob. Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848—1960. Sv. VI. Ostrava 1978, s. 108.

^K Zpráva o činnosti a jednáních hospodářské filiální jednoty Záhlinicko-kva-sické za roky 1865—1866. Kroměříž 1867, s. 158.

¹⁵ Fišer, Z.: František Skopalík a počátky hospodářské jednoty záhlinicko--kvasické. CMM, 110, 1869, s. 253—270.

¹⁶ Dvorský, K.: Hospodářská jednota v Olomouci 1861—1931. Přerov 1931.

¹⁷ Srv. Fišer, Z.: Korespondence Jana Rudolfa Demla v pozůstalosti Františka Skopalíka, Zprávy vlastivědného muzea v Olomouci, 1992, č. 268, str. 16 (resp. 13—23).

^{1a} Dopis J. R. Demla obecní radě Tovačova z 5. 12. 1862. Státní okresní archiv Přerov, Archiv města Tovačova, i. č. 39 — Spolky (Hosp. jednota olomoucká), karton 39. (Dále jen SOkA.) Tam je uložen také tištěný leták s programem schůze z 30. 11. 1862.

^{1b} Dopis uložen tamtéž. Demel doslova psal: „Slavný výbor oslavil a poctil valnou hromadu nížeapsaného spolku odbyvanou dne 27ho prosince 1862 v Tovačově neočekávaným způsobem a vyjevil svým chováním k hromadě této tak přátelskou vzájemnost k nám, že jistě příliš slabá jsou slova naše, bychom nimi vynasnažení Slavného výboru snad odměňovati si domýšleli.“ Viz též referát v Moravanu, 2, 1863. č. 6 z 13. 1.

²⁰ Dopis je dnes ve velmi špatném stavu, téměř nečitelný. MZA Brno, fond G-82, karton 303, rok 1865, složka Tovačov.

²¹ Uloženo tamtéž.

²² Uloženo tamtéž, karton 303. rok 1866, složka Tovačov. Na dopise byli podepsáni: Jan Hranáč, Ferdinand Stéger, Ferdinand Baar, Vojtěch Bocnář, Raimund Schiller, František Škobrtal, Josef Vrána a Antonín Gorlich; snad se jednalo o členy přípravného výboru. Přílohou dopisu jsou stanovy, potvrzené výnosem c. k. místodržitelství č. 5241 a vrácené 5. 4. 1866.

²³ MZA Brno, fond G-82, karton 303, rok 1866, složka Tovačov, dopis ze 7. 5. ^{v>} Viz přípis výboru z 2. 2. 1867, tamtéž, karton 304, rok 1867, složka Tovačov.

Oznámení přinesla rovněž Moravská orlice, 5, 1867, č. 45 z 23. 2. Referát „O dodávání státních potřeb“, přednesený Ant. Mráčkem, přetiskla Moravská orlice v č. 74 z 30. 3.

²⁵ MZA Brno, fond G-82, karton 304, rok 1867, složka Tovačov.

³⁶ Tamtéž, přípis z 1. 11. 1867. Podrobný referát o jejím průběhu přinesl Rolník, 5, 1868, č. 5 z 4. 2., s. 19—20 a MO, 6, 1868, č. 29 z 5. 2. 1868.

²⁷ Viz jeho dopis z 9. 11. 1867, uložený SOkA Kroměříž, fond B-h-26 (Hosp. jednota záhl.-kvasická), i. č. 13, korespondence za rok 1867.

²⁸ Rolník, 5, 1868, č. 27 z 21. 7., s. 107—108.

^{2b} MZA Brno, fond G-82, karton 304, rok 1868, složka Tovačov.

30 Program přinesl Našinec, 1, 1869, č. 61 z 16. 10., či Moravské noviny, 21, 1869, č. 124 z 16. 10.

³¹ Moravské noviny, 22, 1870, č. 82 z 9. 7. Našinec, 2, 1870, č. 55 z 9. 7. Rokovat se mělo o otázkách: 1. Jak by se mělo v okolí tovačovském hleděti louk a které druhy travin by byly nejvhodnější k pěstování; 2. Jaké nedostatky má menší rolník v nářadí hospodářském; 3. Jaký hmyz nejčastěji škodí rostlinám hospodářským a které jsou prostředky k vyhubení jeho.

³² Rolník, 7, 1870, č. 47 z 22. 11. s. 149.

³³ Rolník, 5, 1868, č. 13 z 31. 3., s. 50.

^{34*} Přesněji, v roce 1878 vznikl společný Hospodářský spolek kojetínsko-přerovský. Trval až do roku 1897, kdy byl založen samostatný Hospodářský spolek pro okres kojetínský. ³⁵ Samostatná Hospodářská jednota v Prostějově byla založena 18. 5. 1875

Josefem Hochem z Hrubčic. ³⁶ O jeho činnosti občas informovaly Hlasy z Hané, vycházející v Prostějově od roku 1882.

Jiří Lapáček - Historie přerovského gymnázia do roku 1918

Jak často slycháme u nás frázi:
„Což zmohu já - jednotlivce!"
A obyčejně skrývá se za slovy těmi
jenom fyzická pohodlnost,
duševní lenost, snad okamžitá rozmrzelost.
snad i příčiny jiné, méně nevinné.
Jednotlivec má alespoň chtít
a stále chtít, toužit, hledat a pracovat,
a výsledek těšný dostaví se jistě!
Jet v životě lidském, v životě národním
jako v nějakém roztoku lučebním:
dáš do něho pouhou nit tenkou,
ale směropevnou, a usadí se kolem ní
silný plást křišťálů krásných,
jasných a světvarných.
Jan Neruda¹

Předpoklady vzniku přerovského gymnázia

Podle našich dosavadních znalostí uzrávaly podmínky k založení gymnázia v Přerově řadu let.² Prvým zřetelnějším jevem v tomto směru byla snaha přerovského rodáka Františka Struschky, okresního sudího, který si podnícen dojmy z účasti při slavnostním zahájení provozu na železnici v Přerově 17. října 1841 předsevzal dát přerovské mládeži možnost reálného vzdělání. Vedla jej k tomu ta skutečnost, že po prožitých utrpeních, zvláště po požárech roku 1831 a 1832, poklesly značně materiální blahobyty a intelektuální úroveň města Přerova. Doufal, že k opětovnému povznesení obchodních a řemeslnických poměrů přispějí mladí lidé, jimž bude umožněno získat jinde vědomosti poskytované hlavní školou a nižší reálkou, které v té době v Přerově nebyly. Rozhodl se zřídit nadaci k podpoře studentů, vyzval veřejnost k následování, ale protože šlo o věc ve městě novou, odezva nebyla zprvu taková, jak se původně domníval. Roku 1847 měl vybráno pouze 906 zlatých 54 krejcarů. Nakonec však přece roku 1855 vstoupila nadace, čítající 1400 zlatých, později nazvaná po svém zakladateli Struschkova, v platnost. Ročně byla poskytována tři stipendia, každé po 52 zlatých, chlapcům, kteří navštěvovali hlavní školu nebo nižší reálku mimo město Přerov. Stipendia nemohla být vyplacena studentům gymnázií nebo vyšších reálek či techniky. Teprve v případě, že by se v Přerově zřídila hlavní škola nebo nižší reálka, mohli stipendium obdržet i studenti získávající vzdělání na typech škol v Přerově neexistujících, a to v pořadí vyšší reálka, technika, popř. gymnázium. Tento zvláštní důraz na reálný typ školy již v počátcích existence stipendia vyvolával nesouhlasné reakce některých přispěvatelů, kteří by rádi viděli, aby podporu dostávali gymnazisté ne na posledním místě.³

V polovině 19. století působily v Přerově dvě nižší školy pro výchovu mládeže, a to dvoutřídní farní triviální škola na rohu dnešní Bratrské ulice a Masarykova náměstí a na Šířavě druhá triviální škola pro děti ze Šířavy, Újezdce a Kozlovic. V obou se konaly nedělní opakovači hodiny pro odrostlejší mládež. Zatímco ve farní škole se vyučovalo česky i německy, na Šířavě pouze česky. V 1. třídě farní školy se vyučovalo náboženství, čtení, krasopis, počty z hlavy i číselné a písemné vyjadřování, v druhé

třídě náboženství, čtení česky i německy, základy českého a německého pravopisu, základy zeměpisu, psaní latinkou a kurentem, kancelářské psaní, diktát rychlopisem.⁴

Víme z pozdějších zpráv, že již v padesátých letech za purkmistra Doležela (v úřadu v letech 1853—1855) obyvatelstvo města Přerova dobrovolně upsalo okolo 50 000 zlatých na střední školy. Údajně „nebylo snad dospělého občana, nebylo mistra a rolníka, který by se nebyl se značnější částkou peněz na školy přispěti zavázal“.⁵ Zřejmě se názory na způsob zřízení takové školy různily, ale postupně převládlo mínění využít k tomu účelu reorganizovanou farní hlavní školu. Ta vznikla v roce 1858 přeměnou z farní triviální školy. Byla určena chlapcům z města i z okolních vesnic dříve přiškolených do školy na Šířavě. Vyučovalo se 2 hodiny dopoledne (od 9—11) a 2 hodiny odpoledne (od 13—15) po celý týden s výjimkou čtvrtku a neděle, kdy byly volné dny. V sobotu se učilo jako v kterýkoli jiný den. V 1. třídě bylo věnováno nejvíce hodin (10) názornému vyučování a hláskosloví, 4 hodiny počtům a po 2 hodinách se učilo náboženství, psaní a kreslení, cvičení pro paměť a zpěvu. Ve 2. třídě měli žáci 4 hodiny náboženství, 9 hodin čtení s výkladem, 4 hodiny počtů, 2 hodiny psaní a kreslení a 1 hodinu zpěvu. Ve 3. třídě přistupovala mluvnice a pravopis (3 hodiny), čtení a výklad evangelia (1 hodina), němčina (2 hodiny), počty atd. Také ve 4. třídě bylo podobné složení vyučovacích předmětů s větším důrazem na němčinu, které byly věnovány 4 hodiny týdně. Později se počet předmětů rozšířil o zeměpis a dějepis (tzv. známosti vlasti), ale celkový počet hodin zůstal stejný. Pro dívky sloužila klášterní škola na Šířavě, která vešla v život rovněž ve školním roce 1858/1859.⁶

Od roku 1861 měl nový obecní výbor v čele se starostou Františkem Kramářem snahu zřídit nesamostatnou podreálku ze 4. třídy hlavní školy zavedením nových reálných předmětů. V roce 1860 byl ke zřízení reálné školy určen roční výtěžek 2000 zl. z pronájmu obecního lesa Tmeň o rozloze 84 jiter, od roku 1861 vplynuly tyto prostředky do školního fondu založeného k tomu účelu.⁸ O ochotě přispívat na založení reálky v Přerově mluvil Alfred Skene ve své předvolební agitaci roku 1861.⁹

V době celkového politického uvolnění po zavedení ústavy se také hospodářský život začal rozvíjet novými směry. Živnostenský řád z roku 1859 přímo ukládal nově vznikajícím společenstvům péči o zřizování večerních a nedělních škol pro řemeslnický dorost. Zájem o tuto otázku živily různými anketami i noviny Posel z Prahy, zabývající se šířením osvěty mezi řemeslnictvem. V roce 1861 vzniklá přerovská záložna, do jejíhož čela se dostal starosta František Kramář, tyto noviny odebírala. Podobného zaměření byl i časopis Průmyslník, rovněž v záložně čtený. Pozornosti Přerovanů neušly ani zprávy o rozvoji pražské průmyslové školy.

Na valné hromadě záložny 13. května 1865 byly čteny návrhy, které by se měly předložit sjezdu založen v Hradci Králové, a zvláště bylo jednáno o návrhu na zřízení „reálních řemeslnických škol“. Na následující valné hromadě 16. září 1865 byla přijata již konkrétní opatření. Na návrh Cyrila Vítěze se záložna rozhodla věnovat 100 zlatých jako každoroční příspěvek k zaopatření řemeslnické školy. Zároveň byl ustaven výbor sbírající příspěvky od jiných dobrodinců.¹⁰

Pod dojmem slavnosti při příležitosti odhalení pomníku Komenského v Brandýse nad Orlicí, které se zúčastnila delegace z Přerova pod vedením Františka Kramáře, se objevila o chystané akci tato zpráva dne 20. září 1865 v Olomouckých novinách: „Průmyslová škola. Občané přerovští usnesli se na tom, rok 1871 zasvětit památce velkého Amose Komenského zařízením průmyslové školy na základě zásad toho velikána. Přípravy už započaly. Vyvolen jest výbor, kterému uloženo jest prozkoumati pedagogické spisy Komenského. Voláme této nové myšlence: na zdar!“¹¹

Za vyvrcholení dosavadních snah můžeme považovat události %L následujícího roku. Několikaletý zápas o zrovnoprávnění češtiny s němčinou, vedený na půdě moravského

zemského sněmu od roku 1861 P. Ignátem Wurmem, poslancem zvoleným za Přerov, měl za následek žádost kroměřížského obecního zastupitelstva, aby tamější arcibiskupské gymnázium, které podle návrhu mělo být přeměněno na české, zůstalo německým. Na to okamžitě reagovalo zastupitelstvo města Přerova dne 28. února 1866: „Starosta sděluje výboru, že výbor kroměřížský zadal k zemskému výboru žádost, by gymnasium zůstalo jejich německé, a myslí, že by bylo záhodno žádost k ministerstvu o zařízení gymnasia českého v Přerově.

Výbor souhlasí, by tato žádost se zadala k ministerstvu o zařízení reálného gymnasia.“¹² Následně dne 7. března 1866 byla odeslána žádost ministerstvu kultu a vyučování.¹³

Dochoval se nám koncept dopisu z roku 1866, který poslal František Kramář P. Ignátu Wurmovi v této záležitosti: „Vašnosti! Osměluji se Vašnost s otázkou pro tu důležitost obtěžovati a u Vašnostina věhlasnosti rady hledati. Možno, že Vašnosti známo bude, jak jsme zakročili u ministerstva o zařízení českého gymnasia reálného v Přerově, na základě uzavření výboru od 4. března, co protivy uzavření výboru kroměřížského, který žádal, by jeho gymnasium zůstalo německé. Povolení nám přišlo od ministerstva, ale na zřízení z vlastních prostředků. Teď jsme v tenké [?], nemaje právě ty vlastní prostředky. Poněvadž ale předce něco začít se musí, tehdy myslím nejprv třeba osnovu znát a místnosti, pak výlohy běžný, kterým roční služné náleží.

Žádám Vašnosti o radu, jak to zařízené býti má, by požadavkům časovým vyhovělo, jmenovitě řemeslníky vychovávalo: jakých místností, mnoho-li učitelů atd. třeba by bylo. Nastává otázka, zdali gymnasium nemohlo být tak kombinované, že by spíše ku vzdělání řemeslníků a rolníků sloužilo, jak k jinšímu, aneb má jen zůstati čisté gymnasium reálním s použitím učitelů k vyučování řemeslům.“¹⁴

Jak výše uvedená řemeslnická škola, tak projekt reálného gymnázia zapustily v přerovské veřejnosti kořeny. O tom svědčí např. dar Petra B. Bilky, majitele a ředitele vychovávacího ústavu ve Vídni, který věnoval státní dluhopis na 100 zlatých jako příspěvek k základnímu fondu gymnázia, podobně v témže roce 1866 daroval přerovský farář Arnošt Vychodil městu větší částku, z níž 50 zlatých bylo určeno na budoucí gymnázium nebo na řemeslnickou školu.¹⁵ Prusko-rakouská válka v letních měsících roku 1866, smrt Františka Kramáře a finanční ztráty všechno snažení překazily.

Ne však na dlouho. V sezení obecní rady 20. června 1868 navrhl radní Cyril Vítěz, aby se podala císaři adresa za zřízení více vyšších gymnázií a alespoň dvou reálnými škol s českou vyučovací řečí, které slovanské obyvatelstvo na Moravě postrádá, byť je třikrát početnější než Němci, kteří mají pro sebe všechny vzdělávací ústavy. Návrh byl odkázán do výboru, kde se o něm jednalo 29. června 1868 a kde byla vypracována adresa, jejíž text byl uveřejněn v Almanachu z roku 1870.¹⁶ Spolupodepsaly ji na své schůzi i venkovské obce přerovského okresu. Záhy na to však město prožilo kruté chvíle. Dne 8. července 1868 vypukl požár, který zničil řadu domů a způsobil další velké materiální škody. Ani odpověď císaře nebyla příznivá. Podle ní mělo při zřizování hlavní školy být postupováno v souladu s již vydanými výnosy. Reálné školy spadaly do kompetence zemského sněmu, žádost za ně měla být tedy adresována tam, a ku zřízení nových gymnázií prý není patrná potřeba, tím spíše, že olomoucké gymnázium bude doplněno vyššími třídami tak, jak se to stalo již v Brně.¹⁷

Jakub Škoda

O tom, co předcházelo založení gymnázia, psal František Višňák v životopisu Jakuba Škody. Zmínil v něm důležitou roli, kterou sehrál poslanec P. Ignát Wurm, přerovský farář Arnošt Vychodil, kaplan Jan Ouředníček a v neposlední řadě tehdejší profesor slovanského gymnázia v Olomouci Jakub Škoda.¹⁸

Dle našich dosavadních znalostí můžeme celý průběh jednání rekonstruovat následujícím způsobem. Do poloviny roku 1870 se v sezení obecní rady ani v sezení obecního výboru otázka středních škol neprojednávala. Jestliže se vedla nějaká jednání, tedy pouze na soukromé úrovni.¹⁻¹ Teprve v prvním sezení nově zvoleného přerovského obecního výboru 31. července 1870 po složení slibu radních byla přečtena žádost zastupitelstva, která měla být podána ministerstvu kultu a vyučování.

Clen výboru Hugo Zimek navrhl, aby byla zvolena deputace, která ve Vídni předloží žádost na ministerstvu. Byli zvoleni starosta Josef Dostal, poslanec P. Ignát Wurm, učitel František Vávra a již zmiňovaný Hugo Zimek.

Ten též navrhl, aby byla žádost přeložena pro dotyčného referenta do němčiny. A právě v této podobě známe její obsah, který pro změnu překládáme z němčiny do češtiny: „Vysoké c. k. ministerstvo kultu a vyučování!

V nejhlubší úctě podepsané zastupitelstvo města Přerova na Moravě podává vysokému c. k. ministerstvu oddanou prosbu za laskavou přímluvu u Jeho c. k. apoštolského majestátu za tím účelem, aby v Přerově bylo zřízeno na státní náklady ze státních prostředků nižší reálné gymnasium s českou řečí vyučovací a aby bylo otevřeno začátkem příštího školního roku.

K podpoře této oddané prosby uvádí v úctě podepsané zastupitelstvo následující důvody:

1. Již dříve pociťovalo město a okolí nutkavou potřebu reálné a gymnasiální střední školy. O tom, že vysoká c. k. vláda uznala tuto nutnost, svědčí jako důkaz, že v roce 1866 byla žádost města Přerova o povolení obecního reálného gymnasia dle výnosu vysokého c. k. státního ministerstva z . . . č . . . příznivě vyřízena.

Avšak následkem neblahých ran, kterými bylo město stíženo, stalo se zcela nemožným vyvolat v život ústav, jehož nutnost, všeobecně uznávaná, se městu nutkavě vnucovala. V roce 1866 za neblahé války proti Prusku bylo město zaplaveno nepřátelskými oddíly takovým způsobem, skrze ubytování a arogantní rekvizice nepřátel přiveden na okraj úplného zničení majetek obce stejně jako i privátních osob takovým způsobem, že ani zdaleka nemohlo být pomýšleno na zřízení již povoleného ústavu z obecních prostředků. Sotva se město poněkud zotavilo z tohoto politováníhodného úderu, dopadlo na ubohé město právě tak hrozná neštěstí. V měsíci srpnu roku 1868 vypukl ve městě požár, který pohřbil v troskách a popelu majetek 160 ctihodných občanů. Následkem tohoto druhého neštěstí muselo se zastupitelstvo městě, zcela vzdát myšlenky zřídit z obecních prostředků ústav uznávaný c. k. vysokou vládou za tak nutný. Potřeba tohoto ústavu se od té doby stala ještě neodvolatelnější, má-li být obci, která se dostala na pokraj úpadku, umožněno povznést se poněkud k dřívějšímu blahobytu. Proto se obrací v nejhlubší úctě podepsané zastupitelstvo na vysoké c. k. ministerstvo s oddanou prosbou — vysoké c. k. ministerstvo nechť svou přímluvou u Jeho c. k. apoštolského majestátu vymůže, aby to, co obec již nemůže a v chod neuvede, bylo uskutečněno ze státních prostředků.

2. Potřebu zřízení aspoň nižšího reálného gymnasia v Přerově dokazuje ta okolnost, že přes všecko zaručování rovnoprávnosti, že vzdor článku 19. základních zákonů, jenž prohlašuje, že všem národům podá se příležitost, aby byli vzděláváni svým jazykem mateřským, až posud Slovanům moravským, kteří činí více než tři čtvrtiny obyvatelstva, toliko dvě gymnasia zřízena jsou, a ani jediný ústav reálný se nezřizuje, kdežto jedna čtvrtina obyvatelstva německého čtyři státní gymnasia, dvě státní reálky kromě pěti gymnasií a reálek obecních, podporovaných namnoze z peněz státních a zemských mají a nyní právě dvě vyšší reálky německé ve Znojmě a Jihlavě nákladem zemským se zřizují. Mládež naše jest posud odkázána na reálky německé, na nichž jazyk český z předmětů povinných vymýcen. Nehledíce k tomu, že národnost naše tím

se hubí, poukazujeme jen na to, že nenahraditelná ztráta mládeži naší z toho vyplývá, když musí dvě neb i tři léta než třeba se připravovat, aby si jazyk německý tou měrou osvojila, by jen poněkud s prospěchem na německé reálce studovat a německé mládeži stačit mohla. A tyto potíže, které vyrůstají pro naši mládež v důsledku německé vyučovací řeči, budou v příštím školním roce rozmnoženy ještě o jednu novou potíž, totiž že v reálných školách se zavádí nový předmět, francouzský jazyk, který se bude muset naučit slovanský žák reálky na základě německé vyučovací řeči.

3. Zřízení nižšího reálného gymnasia ze státních prostředků v Přerově s českou vyučovací řečí je spojeno nejen s velmi malým nákladem ze strany státu, dokonce tím bude dosaženo pro státní pokladnu úspory. Jak je známo, jsou nižší třídy slovanského gymnasia a německé reálné školy v Olomouci žáky tak přeplněny, že na obou těchto ústavech musí být rozděleny L. II. i III. třída do paralelních tříd. To by nebylo nutné, kdyby v Přerově bylo zřízeno slovanské nižší reálné gymnasium, na které by přestoupila část žáků slovanského gymnasia a slovanští žáci reálné školy v Olomouci, a tím způsobem by byly zbytečné paralelní třídy při uvedených vyučovacích ústavech. V důsledku existence paralelních tříd je na uvedených ústavech zjednáno více suplentů než profesorů nutných na nižším gymnasiu. Vedle toho jsou ještě pronajaty vlastní školní prostory. Je nutno uvážit, že roční plat suplenta obnáší 600 zlatých a že za školní prostory pro jednu paralelní třídu platí vysoký erár v Olomouci ročně až 300 zlatých, naproti tomu roční plat profesora v Přerově by obnášel 800 zlatých. Dále je nutné uvážit, že na reálném gymnasiu v I. a II. třídě ve všech, v III. a IV. třídě ve většině předmětů by bylo užíváno společné vyučování, naproti tomu na obou ústavech v Olomouci jsou vyučováni gymnasiální žáci odděleně od realistů, takže při takovémto vyučování jsou vždy nutní dva suplenti, kteří dostávají ročně 1200 zlatých. Totéž vyučování na reálném gymnasiu by mohl poskytovat profesor, který stojí vysoký erár ročně jen 800 zlatých. Z toho je dostatečně zřejmé, že náklady ze státních prostředků na nižší reálné gymnasium v Přerově (Přerov — všude člověka bije ten zatrolený Slovan po hlavě — NB Nezařazovat do listiny) by nebyly vyšší než nyní k zachování paralelních tříd slovanského gymnasia a německé reálky v Olomouci. Státní pokladna by tím, že by se řečené paralelní třídy staly nadbytečnými, vykazala ročně ne nevýznamnou úsporu.

4. Obecní zastupitelstvo města Přerova na sebe bere závazek poskytnout nutné místnosti pro třídy, kabinety, kancelář ředitele a byt školníka a udržovat je v dobrém stavu, tak jako třídy, kabinety a kancelář odpovídajícím způsobem zařídit.

Vedle toho na sebe bere v hluboké účtě *podepsané zastupitelstvo* závazek poskytnout k pořízení nutných vyučovacích prostředků roční příspěvek 200 zlatých na dobu deseti let z obecních prostředků.

V nejhlubší účtě *podepsané zastupitelstvo* s hlubokou důvěrou a nadějí, že vysoké c. k. ministerstvo uzná a ocení platnost uvedených důvodů, opakuje svou prosbu: Vysoké c. k. ministerstvo kultu a vyučování nechť se přimluví u Jeho c. k. apoštolského majestátu, aby v Přerově bylo zřízeno nižší reálné gymnasium s českou řečí vyučovací ze státních prostředků a aby bylo otevřeno začátkem příštího školního roku.

Přerov 5. 8. 1870²⁰

Přes různost přání, spíše svědčících pro reálnou školu, se Jakubu Škodovi podařilo přesvědčit zainteresované osoby o prospěšnosti reálného gymnázia poukazem na výhody plynoucí z výuky francouzského jazyka.²¹

Ukázalo se, že do začátku školního roku by nemohla být celá záležitost vyřízena. Proto bylo rozhodnuto, nabídnout ministerstvu otevření gymnázia na obecní náklady, tj. zajistit potřebné místnosti a školní nábytek, učební prostředky pro 1. třídu a platit ředitele a profesory. Dne 1. září 1870 byla v tom smyslu zaslána žádost, jejíž přesný

text neznáme. I když celá akce byla konána jménem výboru, nebyla předmětem jednání v jeho sezení, konaném 18. srpna. Je tedy otázkou, které osoby se ve věci angažovaly.²² Výnosem ministerstva kultu a vyučování č. 8845 ze dne 8. září 1870 bylo povoleno zřízení slovanského nižšího reálného gymnázia s právem veřejnosti, ale jen provizorně na dobu školního roku 1870/1871. na základě plánu aprobovaného pro vídeňská reálná gymnázia. Otázka převzetí gymnázia ve státní správu byla podmíněna dalším jednáním se zemskou školní radou.¹ V sezení obecního výboru 17. září 1870 bylo rozhodnuto poskytnout nově zřizovanému ústavu potřebné místnosti, tj. jednu školní síň, kreslírnu, kancelář pro ředitele a zároveň zasedací sál, místnost k uchovávání učebních prostředků a byt pro školníka. Dále se výbor zavazoval zajistit vytápění a úklid, nakoupit učební pomůcky. Výbor ve svém sezení jmenoval Jakuba Škodu prozatímním řídícím učitelem pro školní rok 1870/1871, Josefa Šikolu vyučujícím zeměpisu, počtářství a přírodopisu a přerovského kaplana Jana Ouředníčka prozatímním katechetou. Následujícího dne byly tyto závazky odeslány pro informaci ministerstva.²¹ Jakub Škoda se den po svém jmenování ujal funkce. Prvým jeho úkolem bylo zařídit přijímací zkoušky. Přihlásilo se na ně 89 chlapců, z nichž bylo 86 přijato. Vedle toho na škole začalo studovat 10 žáků soukromých. Dne 3. října 1870 o 9. hodině ranní se ve farním kostele sv. Vavřince započal školní rok, o dva dny později bylo zahájeno vyučování v místnostech v obecním domě č. 80 na Dolním náměstí.²⁵

Teprve 16. listopadu 1870 došel od okresního hejtmanství přípis zemské školní rady ze dne 28. října 1870 obsahující dotaz ohledně závazků, které je Přerov ochoten poskytnout. Obecní výbor reagoval na zasedání dne 18. listopadu 1870. Usnesl se jednohlasně na tom, věnovat gymnáziu dům číslo 10 na Horním náměstí, zvláště v něm upravit 4 místnosti a kreslírnu, vždy pro 50 studentů, kancelář pro ředitele, konferenční sál, 3 kabiny (přírodopisný, fyzikální, zeměpisný a pro kreslení), knihovnu, chemickou laboratoř a byt pro školníka, skládající se z jedné místnosti, kuchyně a komory. Obec se zavázala upravit místnosti i pro případné paralelní třídy. Dalšími závazky bylo opatření místností školním nábytkem a poskytnutí 200 zlatých na nákup učebních prostředků.²⁶

Následujícího dne byla v tomto smyslu odeslána prostřednictvím okresního hejtmanství odpověď zemské školní radě. Tato kapitola vývoje byla uzavřena výnosem ministerstva kultu a vyučování z 30. května 1871, kterým bylo ustanoveno postupné otevírání vždy vyšších tříd gymnázia až do roku 1874. Zároveň bylo na obci žádáno, aby řediteli dávala byt nebo bytné a do školy potřebné topivo. Nejvyšším císařským rozhodnutím z 12. května 1871 bylo přerovské gymnázium převzato ve státní správu.²⁷

Učební plán přerovského nižšího reálného gymnázia ve školním roce 1873/1874:

Předměty

	I.	II.	III.	IV.
Náboženství	2	2	2	2
Jazyk latinský Jazyk řecký (pouze pro žáky	8	8	6	6
gymnaziijní) Jazyk francouzský (závazný pro žáky reálné)			4	4
Jazyk český	2	2	4	4
Zeměpis a dějepis	3	4	2	4
Matematika	3	3	3	3
			3	

Přírodopis Přírodovědy	3	3	3	3
Měřictví a kreslení	4	4	4	3
Celkem	25	26	31	31

K nepovinným předmětům patřil německý jazyk, kterému se ale učili všichni studenti ve všech třídách po 4 hodinách. Jakub Škoda zvláště dbal, aby němčinu ovládali absolventi gymnázia dokonale, neboť jim měla pomoci v praktickém životě. Pro studenty z židovských rodin bylo židovské náboženství. Nepovinný byl též zpěv.²⁸

Závazek ohledně budovy č. 10 na Horním náměstí, který učinil obecní výbor, se ukázal být velice komplikovanou záležitostí. Od roku 1864 byla totiž budova smluvně využívána okresním soudem, a to na dobu deseti let. Jednání s ministerstvem spravedlnosti ohledně zrušení smlouvy nevedlo k cíli. Okresní soud se odmítl přestěhovat do nově přistavených prostor při obecním domě č. 80 na Dolním náměstí, naopak začátkem roku 1873 sjednal s majitelem pozemků panem Leopoldem Lowenrosenem zakoupení stavební parcely k výstavbě vlastní budovy.⁹ Za této situace čtrnáct členů obecního výboru začalo prosazovat, aby se udělalo vše pro ponechání okresního soudu v dosavadních prostorách. Tehdy také, při úvahách, jak nastalou situaci řešit, padl 15. ledna 1873 poprvé i návrh vystavět potřební místnosti pro gymnázium na jiném místě. Byl též zvolen pěti-členný odbor, který měl vést další potřebná jednání a znovu posoudit vhodnost budovy na Horním náměstí pro školní účely. Další směr celému jednání dal Jakub Škoda, který v 1. schůzi nově zvoleného odboru dne 13. června 1873 volal po doplnění školy o vyšší třídy reálné i gymnazijní. Po obsáhlé diskusi se pak odbor rozhodl navrhnout obecnímu výboru, aby byla podána žádost o zřízení vyššího gymnázia a vyšší reálky. Dále se měl výbor zavázat k vystavění přiměřené budovy do dvou let a k jejímu vybavení nábytkem. Budova na Horním náměstí měla být nabídnuta státu ke zřízení učitelského pedagogia v Přerově.³⁰ Při zasedání obecního výboru dne 26. června 1873 došlo k bouřlivé diskusi a následnému hlasování, v němž se dvacet členů vyslovilo pro návrh podaný odborem a čtyři členové byli proti. Text žádosti vypracoval Jakub Škoda.³¹ Výsledek deputace byl vcelku uspokojivý, získala ústní příslib dalšího jednání, jak oznámil Jan Dvořák v sezení výboru 23. listopadu 1873. Výnosem z 18. února 1874 však ministr vyučování výše uvedenou žádost přerovské obce o doplnění nižšího reálného gymnázia o třídy vyššího gymnázia nebo vyšší reálné školy nepovolil.³² Také žádost adresovaná zemským orgánům se nesečkala s úspěchem. Zemský sněm usnesením z 15. ledna 1874 rozhodl o tom, aby ve věci zřízení vyšší reálky na zemské náklady v Přerově vyjednával dále s obcí zemský výbor. Tím byla obec přípisem ze 7. března 1874 odkázána na ustanovení obsažená v usnesení zemského výboru z 30. října 1869 pojednávající o zřizování reálných škol. Především mělo být na základě smlouvy pevně stanoveno, jak se obec postará o potřebné místnosti a byt pro ředitele a jak zajistí prostředky potřebné k zajištění věcných výdajů na školu. Podle toho byl sestaven návrh smlouvy schválený v sezení obecního výboru 2. dubna 1874.³³

Ve schůzi obecního výboru 30. dubna 1874 navrhl František Polydor, aby se podala žádost ministerstvu vyučování za povolení 5. třídy reálného gymnázia prozatím na obecní útraty. Vypracováním žádosti byl opět pověřen Jakub Škoda. V žádosti ministerstvu kultu a vyučování nesoucí datum 12. května 1874 byla přednesena prosba, aby ministr povolil zřídit ve školním roce 1874/1875 5. třídu reálnou na obecní útraty. Tím by bylo umožněno pokračovat žákům 4. třídy (ze 47 jich bylo 16 místních a 15 z nejbližšího okolí) v dalším studiu v místě. Dále bylo uvedeno, že obec se bude snažit zřídit i vyšší třídu gymnazijní. Při tom doufala, že zemský výbor povolí gymnazijním

studentům návštěvu přednášek hodin společných s reálnou větví. Tím by se ušetřily mzdové prostředky. Takovým způsobem je zřízeno vyšší reálné gymnázium v Táboře.³¹

Dle přípisu zemské školní rady z 27. července 1874 svolil ministr kultu a vyučování výnosem z 15. července 1874 s otevřením 5. třídy reálné školy ve školním roce 1874/1875 zatím na obecní náklady. Budoucně měla být vyšší reálka převzata ve státní správu s tím, že země bude přispívat ročně částkou 7000 zlatých. Naproti tomu ministr zcela zavrhl zřízení tříd vyššího gymnázia a jejich spojení s reálkou.³⁵

Je vidět neúnavnost Jakuba Škody, protože již 17. srpna 1874 v sezení obecního výboru navrhl podat novou žádost. Také její text z 31. srpna 1874 se nám dochoval. Mezi argumenty, které Škoda uváděl, byl jednak celkový vysoký počet studentů ústavu, jednak i vysoký počet těch studentů 3. a 4. třídy, kteří se rozhodli pro gymnázium. Na Moravě existovaly v té době stále jen dva ústavy s českou vyučovací řečí, kterým by zřízení vyšších tříd v Přerově odlehčilo. Vzhledem k tomu, že studenti pocházejí většinou z rodin řemeslníků nebo zaměstnanců u dráhy, znamenalo by další studium mimo Přerov značnou zátěž pro rodinu, ne-li přímo nutnost přerušení. Odmítavé stanovisko ministra z 15. července se Škoda snažil zmírnit tvrzením, že státní dozor bude zajištěn i přes to, že obec bude hradit výdaje spojené s vydržováním vyšších tříd.³⁶

Výnosem ministra kultu a vyučování z 25. června 1875 č. 2318, který byl obsahem výnosu zemské školní rady z 12. července 1875, byla přerovská obec informovaná o souhlasu ministra s doplněním přerovského ústavu i o vyšší třídy gymnázia. Obecní zastupitelstvo proto na svém zasedání 27. července kladně odpovědělo na ministrův dotaz, zda je ochotno přispívat určitým způsobem na vydržování. Výnosem z 13. září téhož roku bylo povoleno zřízení 6. třídy reálné na náklady obecní.³⁷

V následujícím roce 7. dubna svolil moravský sněm přispívat ročně na vyšší reálné třídy přerovské střední školy 7000 zlatými. Dne 10. června bylo nejvyšším rozhodnutím povoleno, aby státní reálné gymnázium v Přerově bylo doplněno zřízením vyšších tříd gymnazijních i reálných a aby vyšší třídy reálné byly převzaty ve státní správu dnem 1. ledna 1877. Vyšší třídy gymnazijní měly být zřizovány dle potřeby postupně. Pátá třída gymnázia mohla být otevřena obecním nákladem ve školním roce 1876/1877 na základě výnosu ministra kultu a vyučování ze 7. září 1876. Výnos ministra kultu a vyučování z 8. května 1877 stanovil převzetí 5. a 6. gymnazijní třídy ve státní správu od školního roku 1877/1878.³⁸ Ve školním roce 1879/1880 měla škola všechny třídy vyšší reálky i vyššího gymnázia. V témže roce se vyučovalo podle následující učební osnovy:

Předměty

	I.	II.	III.	IV.
Náboženství	2	2	2	2
Jazyk latinský	8	8	6	6
Jazyk řecký (gymnázium)	—	—	5	4
Jazyk francouzský (reálka)	—	—	5	4
Jazyk český	2	2	2	2
Zeměpis-dějepis	3	4	3	3
Matematika	3	3	3	3
Přírodopis	3	3	—	—
Fyzika (v 2. semestru IV. tř. chemie)	—	—	3	3
Meřictví a kreslení	4	4	3	4
Jazyk německý	5	4	4	4
Celkem	30	30	31	31

Vyšší gymnázium

	V.	VI.	- VII.	VIII.
Náboženství	2	2	2	2
Jazyk latinský	6	6	6	6
Jazyk řecký	5	5	4	5
Jazyk český	2	3	3	3
Zeměpis a dějepis	4	3	3	3
Matematika	4	3	3	2
Přírodopis	2	2	—	—
Fyzika	—	—	—	—
Filozofická propedeutika	—	—	3	3
Němčina (nepovinná, navštěvovali všichni žáci)	—	—	2	2
	3	3	3	3
Celkem	28	27	29	29

Vyšší třídy reálné

	V.	VI.	VII.
Náboženství	1	1	1

Jazyk český	2	2	3 2
Jazyk francouzský	3	2	4 5
Jazyk a anglický	3	2	
Zeměpis a dějepis	3	3	
Formální logika	6	5	
Deskriptivní geometrie	3	3	2
Přírodopis	3	2	3
Jazyk německý	3	3	3
Kreslení			2
Lučba	—	4	4
Fyzika	4	4	2
Matematika	3	3	3
Tělocvik	2	2	2
Celkem	36	36	36

Dále se vyučovalo nepovinným předmětům — židovské náboženství, francouzský jazyk, kreslení na vyšším gymnáziu, zpěv, tělocvik (pro třídy vyšší reálky povinný), těsнопis.³⁹

První maturitní zkoušky na vyšší reálce se konaly ve školním roce 1876/1877, na vyšším gymnáziu ve školním roce 1879/1880. Škola měla oficiální název C. k. střední školy v Přerově.

Protože gymnázium vzniklo původně jako obecní a teprve postupně přešlo ve státní správu, a navíc na vydržování vyšší reálky se podílela země, bylo třeba smluvně zajistit podíl jednotlivých zainteresovaných orgánů. Místodržitelství svým dopisem z 28. ledna 1873 připomnělo povinnosti obecního výboru vyplývající z jeho usnesení z 18. listopadu 1870 a 11. června 1871 ohledně zabezpečení potřeb pro školu. Především šlo o to, aby obec smluvně zajistila budovu č. 10 na Horním náměstí/⁰ Po dalším vyjednávání byla smlouva s datem 28. července 1874 uzavřena. Na ni navazovala smlouva ze 14. května 1878, v níž se obec zavázala zajistit místnosti pro třídy vyšší reálky a případně i pro potřebné paralelní oddělení, jakož i pro třídy vyššího gymnázia, zároveň s nábytkem dle vyžádání ředitele školy. Dále byla povinna hradit náklady na osvětlení, otop a čištění jak všech učebních místností, tak i schodů a chodeb k nim vedoucích a jiných vedlejších místností. Mimo ročního příspěvku 200 zlatých na učební prostředky pro nižší reálné gymnázium po dobu deseti (tento závazek byl obsažen ve smlouvě z roku 1874) se obec zavázala k placení 200 zlatých ročního příspěvku na učební prostředky pro vyšší třídy reálné i gymnazijní opět po dobu deseti let počínaje rokem 1877/¹

Uvedená jednání by se zřejmě vedla v jiném duchu, kdyby na přelomu let 1873 a 1874 nedošlo k zásadní změně ve vedení obce. Z dosud ne zcela vyjasněných důvodů došlo k rozkolu v řadách zastánců práv českého národa na Moravě. Dosavadní obecní radě v čele s Josefem Dostálem bylo dáváno za vinu špatné hospodaření s obecními prostředky, mimo jiné jí bylo vyčítáno, že připustila, aby se c. k. okresní soud

odstěhoval z Horního náměstí a nepřijal obecním nákladem zadaptované prostory v radnici na Dolním náměstí/²

Proto při volbách 5.—10. srpna 1873 bylo zvoleno nové zastupitelstvo, v němž členové staré obecní rady neměli zastoupení. Výnosem místodržitelství byly volby zrušeny, nové proběhly 14.—19. října 1873. Ani ty však nedošly uznání, teprve volba konaná 7.—12. dubna 1874 byla uznána po určitém váhání za právoplatnou.³ Starostou města byl zvolen Jindřich Matzenauer a do výboru se dostal i Jakub Škoda. Členové staré rady, zvláště starosta Josef. Dostal, tuto skutečnost těžce nesli a byli iniciátory řady akcí, které ztěžovaly práci nově zvolených radních.¹¹

Případ Přerova není ojedinělý. Máme zde co činit s cílenou snahou vládních kruhů změnit národnostní poměr ve vedení řady moravských obcí. Na zajímavosti tento historický jev nabývá právě v souvislosti s tím, že k nátlaku bylo využito školských poměrů v tom kterém místě. Nabízí se srovnání s dalšími třemi městy — Třebíč, Hranice, Valašské Meziříčí.⁴⁵

V sezení přerovského obecního výboru 1. července 1874 vystoupil zpravodaj školního odboru s návrhem, jak dál postupovat ve věci zajištění budovy pro gymnázium. Dle toho mělo být vyjednáno se zemskou školní radou, aby gymnázium zůstalo ještě po dva roky provizorně buď v domě č. 10 na Horním náměstí a v budově zámku, nebo na Dolním náměstí v obecním domě č. 80. S vlastní výstavbou se mělo začít v roce 1875, dokončení se předpokládalo v roce následujícím. Stavba měla být financována jednak ze školního fondu, tj. dosavadní výnosy lesa Tmeně, ale i z dalších výnosů Tmeně, kterými by se umožnila předpokládaná půjčka ve výši 25 000 zlatých. Obec by k financování stavby zavedla i tzv. pivní krejcar, což by znamenalo, že po dobu deseti let by obec vybírala 1 krejcar z mázu piva ve městě spotřebovaného. Školní odbor měl vyhlédnout vhodné stavební místo ⁴⁶

V srpnu byly k dispozici plány na stavbu. Obec vybírala z návrhů, které poskytl Alfréd Skene, přerovský stavitel František Mrkva a architekt Antonín Gruška z Valašského Meziříčí působící ve Vídni/⁷

V sezení obecního výboru 24. září 1874 navrhl Cyril Vítěz, aby městská rada vypracovala návrh na zjednání prostředků na stavbu budovy gymnázia. Dne 13. října 1874 již byla přednesena osnova žádosti zemskému sněmu o půjčku 40 000 zlatých/⁸

V březnu 1875 starosta projednal s majiteli pozemků možnost využít je ke stavbě. Inženýr Bühler byl pověřen vybrat ze 13 míst to nejvhodnější. V jeho vyjádření ze 17. března 1875 se navrhuje dva pozemky. Předně tzv. Zahrádky, (místo, kde dnes stojí budova gymnázia) pro které, i když byly mimo centrum, hovořilo to, že šlo o poměrně nejlevnější stavební parcelu, ke které se sbíhaly jak Kroměřížská, tak i Kostelní ulice, jimiž se dalo dostat do centra. Stavba v tomto místě by přispěla k jeho zkrášlení, neboť by tvořila mezičlánek mezi budovou okresního soudu a budovou pivovaru.

Druhým vhodným stavebním místem se Bühlerovi jevil náměstí Na Marku, v samém středu města, samo o sobě malé, ale s přikoupením jednoho domu dostatečné ke stavbě. Opět by stavba přispěla ke zkrášlení místa, především pro příchozí od Velké Dlážky.⁴⁹

Toto dobrozdání bylo předmětem jednání obecního výboru dne 20. března 1875. Je zajímavé sledovat, jak se prosazovaly zájmy jednotlivých účastníků. V úvodu vystoupil Alfréd Skene jako největší poplatník ve městě a zasazoval se o Zahrádky. Uváděl, že zde by gymnázium stálo uprostřed parku. Oponenta našel v panu Polydorovi, který prosazoval Marek, a to především z toho důvodu, aby nebylo opuštěno staré město. To by mělo za následek snížení ceny domů uvnitř města. Nesouhlasil s tím, aby se centrum stěhovalo k dráze. Jiní odpůrci Zahrádek uváděli, že po komerční cestě, která vede kolem pozemku, je dosti velký provoz, například tu jezdí povozy s řepou. Alfréd Skene nakonec vyzval k vyjádření z ohledu pedagogického Jakuba Škodu. Ten vystoupil

velice obezřetně, vědom si toho, že se jedná o bytí či nebytí ústavu. Uvedl: „Obě místa, o která se tu jedná, jsou od znalce uznána za přiměřená. Nedá se upříti, že místo venkovské jest způsobilé, ale také místo na Marku se hodí. Škole bude tedy poslouženo, ať se vyvolí to neb ono z těchto dvou míst. Jedná se tu ještě jen o otázku finanční a pak o vyhovění přání těch pánů, kteří za větší prospěch pro město považují, bude-li se stavět ve středu města. Co se týče prospěšnosti zahrádky při škole, musí každý ovšem uznati, že jest výhodnější, když je zahrádka, avšak může býti budova školní i bez zahrádky. Jelikož z ohledu školského bude vyhověno jedním i druhým místem a na váhu padá ještě jiný ohled, chci se zdržeti hlasování, ať rozhodnou páni občané tu usedlí.“

Ve chvíli, kdy mělo dojít k hlasování, se zjistilo, že výbor k tomu nemá dostatečný počet členů. Proto byla věc odložena. Následně 22. března 1874 po další debatě bylo hlasováno s tím výsledkem, že pro Marek hlasovalo patnáct členů, pro Zahrádky devět. Třetí místo, které navrhl školský odbor spolu s radou, to jest domy a zahrady paní Dočkalové, pana Zbořila a dědiců Machálkových v Židovské ulici (dnešní Žerotínovo náměstí) nebyl vzat vůbec v úvahu. Tento výsledek však byl napadnut s tím, že patnáct hlasů není nadpoloviční většina, a bylo rozhodnuto hlasovat znovu. Tehdy pronesl Jakub Škoda, který se prvého hlasování nezúčastnil: „Jelikož by výsledek druhého hlasování mohl býti opět takový, že by mohla vzniknouti pochybnost o většině, tak že by celá záležitost do nekonečna mohla se protáhnout, zúčastním se hlasování.“ Škodův hlas pro Marek tehdy rozhodl. Závěrem bylo přijato usnesení vyzvat pana inženýra Bühlera, aby vyhotovil plány, v případě, že by nemohl, měla být práce zadána Antonínu Gruškovi.⁵⁰

Na posledně jmenovaného skutečně připadl úkol vypracovat plány, neboť Arnošt Bühler se omluvil pro nedostatek času. Již 30. dubna 1875 si obecní zastupitelstvo prohlíželo tři navržené půdorysné varianty. Rozpracované plány byly předány posléze k posouzení departementu pro výškové stavby na ministerstvu vnitra. Posudek byl vcelku příznivý. Bylo upozorněno na to, že sklepní prostory nepostačují k uložení dostatečného množství topiva pro celou školu, také navržené záchody měly být rozšířeny. Pouze fasáda byla podrobena kritice, a to proto, že více odpovídá nějakému paláci než školní budově. U rozpracovaných plánů chyběl výpočet nákladů. Za bezpodmínečně nutné se v posudku jevílo provést průzkum podloží stavební parcely.⁵¹

V sezení obecního výboru 25. listopadu 1875 byl přijat rozpočet na rok 1876. Největší položku činil obnos na stavbu gymnázia ve výši 102 619 zlatých 8 krejcarů. Tím však v obecním rozpočtu vznikl schodek v příjmech a vydáních ve výši 101 603 zlatých 41 krejcar. Ke krytí schodku bylo navrženo vypsát osmiprocentní školní přírážku k přímým daním, desetiprocentní přírážku obecní k přímým daním a vedle již učiněné půjčky 40 000 zlatých požádat o povolení půjčky dalších 100 000 zlatých. K placení úroků a amortizace bylo rozhodnuto ustanovit dvaapadesátiprocentní přírážku k dani z deseti-stupňového piva, tj. z jednoho hektolitrů se mělo platit 75 krejcarů, nebo jinak z jednoho litru třičtvrtě krejcaru. Též z jednoho hektolitrů kořalky se měla platit 1 zlatka. Nakonec byla ustanovena daň ze psů a sice 2 zlaté ročně z jednoho každého bez rozdílu.⁵²

Ještě v listopadu 1875 požádala obec okresní úřad o svolání předepsané stavební komise, která se sešla 19. února 1876 za účasti okresního lékaře, c. k. inženýra Josefa Langhammera, obecní rady a autora plánů Antonína Grušky. Ze sepsaného protokolu vyplývá, že po konstatování o nemožnosti posunout stavební místo jinam, protože náklady spojené s výkupem sousedních domů by byly příliš veliké, se komise rozhodla konečné stanovisko odložit do doby, než budou udělány sondy, které zjistí situaci v podloží, protože blízkost řeky Bečvy dávala podnět k různým úvahám.⁵³ A skutečně, ty nejčernější sny se splnily, protože při další schůzce komise 28. února 1876, tentokrát již

nad třemi vykopanými sondami, bylo zjištěno, že na dvou místech byla navážka až do úrovně vodní hladiny. Na třetím místě pak sonda narazila na jíl. Z toho vyplývalo, že při zakládání stavby by bylo třeba značně větší náklady, než se původně předpokládalo. Také nebezpečí záplav by vyvolalo potřebu vystavění ochranné zdi s železným zábradlím, které by chránilo před pádem. Ostatně, jak se konstatovalo v zápise, místo samo připomínalo spíše skládku odpadků a tomu odpovídal i charakter sousedních budov. Nezanedbatelnou roli také hrála blízkost pivovaru, jehož provoz byl hlučný. Výsledkem jednání bylo konstatování, že náměstí Na Marku se pro stavbu gymnázia naprosto nehodí.⁵⁴

Při dalším komisionálním jednání 29. března 1876 vybral přítomný c. k. státní technik ze šesti míst číslo V. „mezi stodolami čili tak zvané zahrádky“. Odůvodnil to tím, že jedině toto „staveniště co do jakosti základů, polohy, světla a vzduchu, pak poměrně láce vypočítané na 10925 zlatých veškerá jiná místa předčí, a budoucí rozšíření města směrem ku nádraží pouze v této části města provedeno býti musí“.⁵⁵

Po hlasování v této věci v obecním výboru dne 1. dubna 1876, které dopadlo vítězně pro Zahrádky (24 pro, 1 proti, 2 prázdné), na sebe stavební povolení nedalo dlouho čekat. Z protokolu v té příčině napsaném z 22. dubna 1876 lze uvést pasáž, ve které je doporučováno městské radě, aby zajistila pro budovu důstojný vnější vzhled, ale netrvala na provedení detailů podle plánů.⁵⁶

V červnu téhož roku proběhlo ofertní řízení, na jehož základě byly stavební práce svěřeny přerovským stavitelům Ondřeji Ginthrovi a Vilému Žákovi. Jak to bývá zvykem, výběr se neobešel bez podezírání a nařčení z protěžování určitých lidí. Přesto byl dne 17. července 1876 položen základní kámen za tiché domácí slavnosti. Stavba pak pokračovala velmi rychle, takže 11. listopadu 1877 bylo slaveno dokončení díla. Za zmínku stojí, že proti původním plánům byl inženýr Arnošt Bühler pověřen vypustit z projektu fasády vše, co by věc příliš zdražilo, popřípadě vyhotovit nový projekt. Celkové náklady stavby dosáhly 125 000 zlatých. Následující dva dny byl z domu č. 10 na Horním náměstí a ze zámku přestěhován nábytek do nové školní budovy. Dne 13. listopadu 1877 odpoledne započalo vyučování.⁵⁷

I když stavba byla předána v pořádku svému účelu, již záhy se projeví některé nedostatky. Od roku 1879 se v některých učebnách objevila houba, na některých místech v 2. patře při římsách zatékalo, ale zvláště na závalu byly nedostatečně vybudované záchody. Zde totiž byly použity pískovcové desky, které nasávaly vlhkost, místo aby ji odváděly. Proto se budovou čas od času linul nepříjemný zápach.⁵⁸

Také umístění budovy se ukázalo za několik let jako ne zcela uvážené. Deset let po dokončení stavby se obecní zastupitelstvo rozhodlo spojit Palackého ulici s ulicí Komenského přímou spojnici, která vyústovala před gymnazijní budovou. Tím se přes odpor ředitelství školy gymnázium octlo v krátkém čase na jednom z nejživějších míst Přerova.⁵⁹

Život na gymnáziu určoval laskavý a čínorodý duch Jakuba Škody. Školní rok začínal slavnostními bohoslužbami ve farním kostele, po nichž se studenti shromáždily v aule školy. Zde jim ředitel školy vysvětlil školní a vyučovací řád, byly jim dány různé pokyny ohledně učebnic, potřeb a rozvrhu hodin a pak nastal rozchod. Před budovou se pak vyvíjel čilý obchod s knihami dle vytištěných seznamů. Stávalo se, že mezi studenty se našly i spekulanti skupující všechny knihy bez ohledu na vlastní potřebu. Později je se ziskem prodávali zpět. Na pořádek ve škole dohlížel školník, byl jím dlouhá léta Antonín Vyplel, který měl svou místnost na chodbě v přízemí. Zde vydával studentům došlé dopisy, prodával uzenky s masným rohlíkem a vůbec po celý den meškal na čekané. V počátcích existence školy se konaly výlety (majálesy) do

Michalova spolu se studenty z Olomouce, později tyto ustaly a obnoveny byly až v 90. letech 19. století.⁶⁰

Od zápisu do každého ročníku se platilo po 60 krejcarech, které byly určeny na zvelebení žákovské knihovny. Nově přibylí studenti kromě toho platili 2 zlaté a 10 krejcarů. Studenti platili do obecní pokladny školné, které mohlo být nemajetným a zachovalým osobám prominuto. K pomoci chudým studentům sloužil podporovací fond, do něž přispívali příznivci ústavu a z něž se poskytovaly příspěvky na nájem, oděv, školné a obědy. Studenti ze vzdálenějších míst bydleli v podnájmu a jedním z příspěvků do podporovacího fondu bylo i poskytování obědů zdarma přerovskými občany.⁶¹ Zvláštní kapitoly tvoří studium židovských žáků na škole a pak pobyt několika desítek slovenských studentů po té, co jim bylo znemožněno studovat v mateřském jazyce na Slovensku.⁶²

Není možné opomenout ani stinnou stránku života studentského, jíž jsou prohršky proti kázni a mravnosti. Dnes se nám většina z toho zdá být nicotná a uvědomíme si, jak se s postupující dobou mění hodnotová a mravní měřítka, ale mnohé studenty poznamenal trest na celý život. Vybrali jsme pro ilustraci případ z roku 1884. Dne 8. listopadu upozornil okresní soud ředitelství gymnázia, že mu byl přípisem okresního hejtmanství sdělen anonym, podle něž zdejší obchodník Josef Vojtek prodává studentům tzv. kotony (kondomy) a vysvětluje jim, jak je mají používat. Protože s ním bylo v té věci zavedeno soudní řízení, obrátil se soud na gymnázium s prosbou, zdali bylo s některými studenty zavedeno disciplinární vyšetřování a s jakým výsledkem.

Dne 9. listopadu seznámil ředitel Jakub Škoda s případem učitelství sbor. Na základě výsledku Ludvíka Ledviny, žáka 6. třídy gymnázia, vyšlo najevo, že 4. listopadu asi o půl druhé odpoledne se sešli Ludvík Ledvina, Vilém Kužela a František Leypolt na náměstí a šli pak Kostelní ulicí do školy. Cestou potkali Jana Otáhalu, žáka 4. třídy. Ledvina jej poslal do krámu Josefa Vojtka, aby mu tam koupil tzv. koton. Při tom mu řekl, že je to obvazek na bolavý prst. Když se Otáhal vrátil, předal onu věc Ledvinovi zabalenou do papírku a odešel. Ledvina papírek rozbalil, foukal do kondomu a vysvětloval, k čemu slouží. Při výsledku uvedl, že se o tzv. kotonu či rybím měchýřku doslechl od žáků 3. ročníku hospodářské školy a také že o tom četl v jedné učebnici. Bylo zjištěno, že ve Vlastivědě markrabství moravského od Filipovského, vydání v Brně 1883, byl v inzertní části uveden prodej kondomů. Ledvina zakoupený kondom odevzdal řediteli, který po zjištění, že jde o podlouhlý červený kaučukový měchýřek, kondom roztrhal a hodil do záchodu. Učitelství sbor se závěrem usnesl jednohlasně, aby byl Ludvík Ledvina „pro nemravnost a poučování jiných o věcech nemravních“ vyloučen ze zdejší školy.⁶³

Jakub Škoda se mohl cítit spokojen. Největší přání přerovských obyvatel se vyplnilo. Bylo však už v jeho čínorodé povaze, že hledal stále další možnosti zlepšení. Několikrát za dobu jeho působení se projednávala možnost zřídit v Přerově učitelskou přípravku. Ve funkci pokladníka přerovské záložny se seznámil s existencí fondu, který byl v roce 1865 založen ke zřízení řemeslnické školy. Po bližším vniknutí do přerovských poměrů pochopil, že vzrůstající se řemeslnická, ale i strojní výroba (zvláště průmysl hospodářských strojů) vyžaduje vzdělání dělníků. Svými doporučeními pomáhal uvést v život řemeslnicko-živnostenskou školu, která zahájila činnost v roce 1882.⁶⁴

Přes toto opatření prohlásil Josef Vítěz při projednávání obecního rozpočtu 29. prosince 1882, že „žáci přerovští nečiní žádoucího pokroku, jaký by se očekávat měl a na jaký nároky jsou, a žádá, aby zvláštní anketa sestavena byla, které by se uložilo prozkoumat a uvážit veškeré okolnosti v tomto ohledu na váhu padající a aby se hleděla pokud možno náprava zjednatí“. Jakub Škoda tehdy odpověděl, že výtku odmítá a rovněž František Stěpka, předseda místní školní rady, se odmítl k věci vyjádřit.⁶⁵ Zdá se, že

příčinou byla chybějící škola poskytující odborné vzdělání. V tom případě by se projevila ona chybná úvaha při volbě reálného gymnázia, že totiž realisté přispějí bezprostředně k hospodářskému pokroku města. Ani měšťanská škola, kterou pomáhal Jakub Škoda v roce 1884 zřídit a která pod vedením Františka Slaměníka měla za cíl svými odchylkami oproti normálnímu učebnímu plánu uspokojit „živnostensko--hospodářské" potřeby, nevedla k onomu cíli.⁶⁶

Není proto nic divného, že Jakub Škoda se zasazoval o založení strojnické školy. V žádosti o její zřízení jím sestavené a odeslané 29. listopadu 1884 zmínil především vynikající polohu Přerova související s rozvojem železniční dopravy, která je v posledních patnácti letech na postupu. Zvláště vyzdvihl vzrůstající se rozvoj výroby strojů, přičemž vyjmenoval sedm hlavních výrobců — Heinick-Konšelík, Kokora-Waldmann, Vítěz, Sofka et Comp., Krátký, Kočí, Vitoušek--Calábek, kteří zaměstnávali na 600 dělníků a jejichž výrobky nacházely odbyt nejen na Moravě, ale i v Čechách, Uhrách, Slezsku, Haliči a již také v Rusku. Aby se toto odvětví mohlo rozvíjet, bylo třeba kvalifikovanou pracovní sílu. Tehdejší dělníci se ovšem vyučili řemeslu buď u řemeslníků nebo v továrních dílnách jen nedokonale, a nezvládali tedy práci v takové kvalitě, jako to dokáže zahraniční konkurence. Tomu by bylo možné odpomoci jen zřízením odborné školy pro strojírenství, pro kterou byly v Přerově nanejvýš vhodné podmínky. Realizace školy se však Jakub Škoda již nedožil.⁶⁷

Za to je uváděn jako jeden ze strůjců rozdělení dosavadní pěti-třídní obecné školy na dvě samostatné pětitřídní školy od školního roku 1885/1886. Jakub Škoda byl také určitou dobu pověřen dozorem k hospodářské škole a byl svědkem zřízení střední hospodářské školy, která započala svou činnost v roce 1875. Nutno však dodat, že tentokrát asi jen divákem pasivním, neboť v té době jej zcela zaměstnávala novostavba a jednání okolo povýšení školy. Tak se mohlo stát, že při projednávání záležitosti zřízení dvou středních hospodářských škol (jedné německé a jedné české) na zemském sněmu na podzim roku 1874 poukázal poslanec Fux na to, že oproti německým městům nejví Přerov o zřízení takové školy zájem. Záchranou byli P. Ignát Wurm, který konstatoval obětavost a horlivost přerovských občanů ve školských věcech, ale především prof. Demel, který o své vůli prohlásil, že obec chce svou obětavost dokázat darem v ceně nejméně 20 000 zlatých. To ovšem nebyla pravda, a je skutečností, že vznik této školy byl momentálně mimo nejvlastnější zájem obce.⁶⁸ Ne v neposlední řadě je třeba u Škodových zásluh v oblasti školství připomenout jeho přítomnost v okresní školní radě.

Není možné postihnout osobnost Jakuba Škody v celé šíři. Jeho velikost se zvláště stala patrnou s jeho odchodem. Jakub Škoda podlehl déle trvající nemoci dne 28. října 1885.

P. Maxmilián Petr Vrzal

V době nemoci Jakuba Škody ústav vedl a po jeho smrti byl správou pověřen Josef Šikola. Jednalo se o profesora, který stál se Škodou u počátků přerovského gymnázia jako učitel matematiky a fyziky.⁶⁹ Projevoval se jako konzervativní, společnost nemilující člověk, za nějž započalo ochlazování dosud přátelských styků mezi ústavem a městem.

Dne 1. srpna 1886 se úřadu ujal nově jmenovaný ředitel P. Maxmilián Vrzal.⁷⁰ S jeho působením je zvláště spojena smutná kapitola v dějinách gymnázia, neboť došlo k zrušení reálných tříd. Již od roku 1877, kdy ministerstvo vydalo svůj nepříznivý úsudek o rozdělení vyučování ve 3. a 4. třídách reálných gymnázií, docházelo k jejich přeměně v gymnázia s povinným kreslením. S nástupem ministra kultu a vyučování barona Paula Gautsche v roce 1885 se prosadila nová školská politika. Obrysy jí dal ve své trůnní řeči z 26. září 1885 sám císař, když mluvil o nutnosti regulace návalu žáctva na střední

školy jeho odlivem na ony živnostenské školy, které jsou určeny k povznesení průmyslu. Ministr Gautsch ohlásil již 19. dubna 1886 v rozpočtové debatě poslanecké sněmovny provedení císařského příkazu. Mimo jiné to mělo i ten důsledek, že dle výnosu ze 4. května 1886 č. 8344 (výnos moravské zemské školní rady z 10. května 1886, intimovaný c. k. okresním hejtmanstvím 20. května 1886) ministr zamýšlel změnit dosavadní zařízení přerovské školy tím způsobem, že ústav se stane budoucně jen normálním gymnáziem s ponecháním obligátního kreslení v nižších třídách. Počítal zároveň, že obec přenese všechny závazky, doposud spojené s vydržováním reálného gymnázia, i na toto nové zařízení. Samozřejmě že tento úmysl vyvolal v řadách přerovské veřejnosti nesouhlas projevený v odmítavém stanovisku jak obecní rady, tak i obecního výboru 24. května 1886. Ministr posléze od svého záměru pro rok 1886/1887 ustoupil. Ovšem již 29. července následujícího roku si nechal od císaře schválit tzv. dislokační plán, podle něž měly být obcím odnímány podpory, které dostávaly na vydržování středních škol, jiné neměly být více udělovány, neměly být postátňovány další školy a některá učiliště státem vydržovaná měla být uzavřena. Tyto plány obecně zvané „ordonance“ nedošly pro odpor především českých poslanců úplného naplnění. Jejich výsledkem však bylo zrušení vyšších reálných tříd na kombinovaných středních školách v Litomyšli, Plzni, Táboře, Kutné Hoře a Přerově. O tom se v Přerově dověděli ze znění Nejvyššího rozhodnutí císaře ze dne 29. července 1887 (výnos ministerstva kultu a vyučování z 9. srpna 1887).⁷¹

Obecní rada vyvinula maximální úsilí, aby zrušení v poslední chvíli odvrátila. Dne 13. září se odebrala deputace, v níž byli zastoupeni pánové František Skácelík, František Štěpka a Josef Vítěz, do Vídně k ministru kultu a vyučování. Ministr je vlídně přijal, avšak bez okolků prohlásil, že zrušení vyšších tříd reálných neodvolá. Přímou řečí řekl: „Pánové, velmi se vždy zvláště o Přerov zajímám a kdyby bylo možno, opravdu bych přání vašemu rád vyhověl. Ale dojistu vám známo, že nejsem přítelem kombinovaných ústavů, poněvadž z pedagogického stanoviska neuznávám, že by mohli žáci nabýti na školách těch důkladného vzdělání. Zrušuji proto školy takové a to nejen snad české, nýbrž i německé, které na mnoze měly více žáků nežli vaše reální školy. Ostatně, pánové, musíte uznati sami, kolik a kolik lidí ze škol takových vyšlých jest v Rakousku bez zaměstnání a že tedy není záhodno rozmnožovati řady nezaměstnaných těchto sil.“ Deputace se tedy otázala, jaké se městu dostane náhrady, zda půjde o průmyslovou školu. Ministr odpověděl kladně, ale podotkl: „Ovšem nesmíte žádati na mně školu velkolepou, jejíž vydržování stálo by značné sumy, nýbrž přiměřenou k velikosti a počtu obyvatelstva vašeho města. Uznávám milerád, že škola taková jest pro Přerov nezbytnou, a proto podejte v čase co nejkratším žádost' o zřízení její a sám, pánové, slibuji vám, že o uspokojivé vyřízení žádosti vaší se postarám. Zároveň však vás žádám, byste neztotožňovali záležitost školy průmyslové se zrušením reálného oddělení, pokud se týče závazného poplatku: neboť musíte i nadále na gymnasium normální tak přispívati jako jste činili dosud na ústav kombinovaný; kdybyste však nechtěli požadavku tomuto vyhověti, pak bych věru — ač nerad — nucen byl použití veškeré své moci a naložiti s gymnasiem vašim tak, jak vám zajisté ve zvláštním přípise sděleno bylo. Co se týče žádosti o školu průmyslovou, vynasnažíme se, by k vaší spokojenosti byla vyřízena.“⁷²

Ve školním roce 1887/1888 nebylo již zřízeno reálné oddělení ve třetí třídě a vůbec se neotevřela 5. třída vyšší reálky. Poslední maturitní zkoušky realistů se konaly ve školním roce 1888/1889.

Ve veřejnosti se objevily v té době názory, že za ředitele Jakuba Škody by se něco takového nemohlo stát. Podíváme-li se podrobněji na celou záležitost, objeví se několik důležitých momentů. Jan Kabelík ve zprávě o prvních dvaceti pěti letech trvání c. k.

gymnázia v Přerově z roku 1896 uvedl: „Střední školy s oddělením reálním a spolu gymnasiijním pokládaly se druhdy za jakous průpravu pro příští jednotnou střední školu, která jest mnohým ideálem. Ale zařízení toto neosvědčilo se z té příčiny, že na ústavech takových obyčejně některý z obou směrů byl jaksi Popelkou. Na všech středních školách českých byl to směr reálný, jehož důležitost dlouho u nás se nepochopovala, ač zjevno, že hmotný blahobyt národa především se rozmáhá obchodem a průmyslem. Zvláště na Moravě záliba ve studiích gymnasiijních vždy převládala, což objevovalo se také při středních školách v Přerově. Návštěva vyšších tříd reálných byla nepoměrně slabší nežli gymnasiijních a stále klesala, zjev to zajisté zvláště v Přerově velmi překvapující, jelikož ze strany města právě prvotně největší váha kladena na reálku, v níž spatřoval se vzdělávací ústav pro dorost, který měl povznášeti obchod a průmysl v městě. Kromě toho ještě veliká část abiturientů reálných věnovala se učitelství, a někteří vystudovavše reálku podrobili se maturitní zkoušce gymnasiijní. Návštěva nižších tříd reálného oddělení utrpěla zase valně nově zřízenou školou měšťanskou, v níž dostávalo se potřebného vzdělání těm, kdo beze studií vyšších hodlali se věnovati životu praktickému.“⁷³

Později v nových poměrech roku 1920 k tomu Jan Kabelík dodal: „. . . Ale v případě přerovském spravedlivý historik vedle nedostatečného tehdy smyslu lidu našeho pro studia reální zjistí do jisté míry tragickou spoluvinu vlastního tvůrce školy. Škoda, vynikající odchovanec estetického novohumanismu latinského gymnasia, radil vždy žákům nadanějším studia gymnasiijní, čímž bezděky ubližoval oddělením reálným. Z víry mé v diplomatický talent jeho plyne ovšem přesvědčení, že za jeho života by bylo došlo k rozřešení otázky té způsobem pro Přerov výhodnějším, nežli se stalo pouze zřízením školy strojnické, ač i z této vyrostl nyní Přerovu ústav mnohoslibný.“^{1<7}“

Podobně uváděl František Slaměník v článku Přerov na dráze pokroku z roku 1913, že profesorský sbor, v němž měli navrch klasičtí filologové, doporučoval nadaným hochům gymnasiijní studium. Malý počet realistů pak byl pro ministerstvo dostatečným důvodem k zrušení reálné větve. •'

O dobré pověsti přerovské školy, kterou získala pod Škodovým vedením, svědčí ta skutečnost, že z 27 členů sboru ve školním roce 1886 1887 se jich později stalo 14 řediteli na středních školách nebo na pedagogiích na Moravě a v Čechách. Po zrušení reálné větve byla nucena řada učitelů odejít — Dr. Viktor z Cintulů, Josef Novotný, Ladislav Kastner, František Bílý.⁷⁶

V době ředitelování Jakuba Škody byla návštěvnost školy velmi vysoká. Svého vrcholu dosáhla ve školním roce 1879 1880, kdy 28 učitelů vyučovalo v 11 třídách rozdělených na 16 oddělení 536 žáků. Počet žáků však začal klesat v souvislosti s otevíráním nových škol, středních či odborných, popřípadě s otevíráním vyšších oddělení na středních školách. To byl případ gymnázia ve Valašském Meziříčí, kde v roce 1881 byly otevřeny vyšší třídy, také českého gymnázia v Kroměříži otevřeného 1883. rovněž českého gymnázia v Uherském Hradišti 1885, ale zvláště vyšších tříd kroměřížského gymnázia zřízených 1889, které odčerpaly žactvo z Kojetína a Tovačova. Na poklesu se podepsalo i samotné zrušení reálného oddělení a zřízení měšťanské školy v Přerově v roce 1884.⁷⁷

K omezování počtu žactva přispěla také vlastní školská politika ministerstva, kterou na Moravě prováděl v intencích ministra Gautsche školní inspektor P. Robert Riedl, nástupce dr. Josefa Nackeho. Projevilo se to hned na výsledcích maturitních zkoušek v roce 1886, ale zvláště v roce 1888. Tehdy ze 46 abiturientů jich odstoupilo 6 před zkouškou, 4 byli uznáni dospělými s vyznamenáním, 21 dospělými, 6 bylo reprobováno a 9 byla povolena opravná zkouška po prázdninách. Také velmi časté inspekce dokazovaly eminentní zájem školských úřadů na přerovském gymnáziu, zájem takřka

policejní. Není divu, že žactvo před inspektorem Riedlem utíkalo nejen z Přerova, ale i z jiných českých středních škol na Moravě do Litomyšle, Rychnova nad Kněžnou a do Vysokého Mýta při česko-moravských hranicích. K. nezdravému ovzduší na ústavu přispěla také některá další ministerská opatření. Bylo upuštěno od germanizování v duchu dob předešlých, za to ale se objevila snaha výchovou mládeže v duchu rakousko-dynastickém vytvořit jednotný politický rakouský národ. Nejzřejmějším projevem toho byla přísná cenzura školních knihoven, která si v ničem nezdala s pozdější cenzurou válečnou, ale i zákaz prázdninových styků a cest se žactvem, mapy s vyřezanými znaky zemí koruny české, vyloučení Palackého spisů politických z profesorských knihoven.⁷⁸ Císařským rozhodnutím z 15. ledna 1889 byl P. Maxmilián Vrzal jmenován ředitelem slovanského gymnázia v Olomouci.⁷⁹

Jan Veselý

Školní rok 1889/1890 znamenal řadu změn v životě školy, která nyní nesla název „C. k. státní vyšší gymnasium v Přerově“. Bez reálného oddělení, pouze s obligátním kreslením v nižších třídách, platila na ústavu tato učební osnova:

Předměty	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Náboženství	2	2	2	2	2	2	2	2
Jazyk latinský	8	8	6	6	6	6	5	5
Jazyk řecký	4	3	5	4	5	5	4	5
Jazyk český	3	4	2	2	3	3	3	3
Zeměpis a dějepis	3	3	3	4	3	4	3	3
Matematika			3	3	4	3	3	2
Přírodopis	2	2	2	—	2	2	—	—
Fyzika	4	4	2	3			3	3
Filozofická propedeutika			4	3			2	2
Kreslení								
Jazyk německý (nepovin.)	4	4	4	4	3	3	3	3
navštěvovali všichni žáci)								
Celkem	30	30	33	31	28	28	28	28

K nepovinným předmětům dále patřil zpěv, těsnopis a tělocvik.⁸⁰ Místnosti v přízemí gymnazijní budovy v levém traktu k parku byly postoupeny nově zřízené c. k. odborné škole strojnické, která zahájila dne 4. listopadu vyučování. Na gymnáziu vedle podporovacího fondu začal od května roku 1890 působit Spolek pro podporu chudých studujících, jehož stanovy byly schváleny místodržitelstvím 18. 2. 1890.⁸¹

Dne 8. února 1839 byl Nejvyšším rozhodnutím jmenován ředitelem přerovského gymnázia Jan Veselý, který 20. února převzal od odcházejícího. P. Maxmiliána Vrzala řízení ústavu. Pět dnů po jmenování se v olomouckých novinách Našinec objevila zpráva tohoto znění: „Jmenování. Profesor Veselý, posavadní místořídící českého gymnasia olomouckého, jmenován byl ředitelem středních škol v Přerově. Gratulujeme ... !!!“ Člověk neznalý poměrů by se domníval, že autor zprávy přeje Přerovu, že se do něj dostává člověk velmi vysokých kvalit.⁸²

Jestliže vřelý vztah mezi městem a gymnáziem za ředitele Škody postupně opadal při jednáních o zrušení reálných oddělení za jeho nástupců, dostal se na nulu s působením Jana Veselého. Období konce 19. století v historii města nebylo ještě dostatečně probádáno, proto jsme odkázáni jen na tendenčně zbarvené zprávy některých současníků. Jelikož se ale jedná o velmi dobře informované osoby, dovolíme si jejich mínění zde citovat. Především ředitel měšťanských škol v Přerově a dlouholetý

předseda Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě František Slaměník pronesl značně zamítavý soud vůči osobě ředitele Veselého. Podle něj Veselý, politickým přesvědčením staročech, přenesl svou intrikánskou činnost z Olomouce, kde se angažoval v Občanské besedě a Občanské záložně, do Přerova. A to přímo tak, že jeho přičiněním vznikla také zde Občanská záložna vedle nejstarší moravské záložny z roku 1864 a Občanská beseda soupeřící od roku 1893 s nejstarším přerovským spolkem — čtenářským. Veselý si rozuměl s děkanem Slámou a byl také podle Slaměníka pravou rukou okresního hejtmána, kterého informoval o poměrech mezi učitelstvem.⁸³

Také ve školských potřebách důležitých pro město se ředitel Veselý nedokázal přizpůsobit. Projevilo se to například v neshodách, které vyplynuly z používání kreslírny gymnázia řemeslnickou školou pokračovací při nedělním vyučování. Značné roztrpčení vyvolal zákaz používat tělocvičnu gymnázia přerovským Sokolem od začátku roku 1893.⁸⁴

Naproti tomu školskými úřady bylo působení Jana Veselého hodnoceno velmi kladně. Zemská školní rada na svém zasedání 30. ledna 1893 projednávala zprávu P. Roberta Riedla o jeho inspekční návštěvě přerovského gymnázia ve dnech 21.—26. listopadu 1892. Výsledek inspekce byl podle toho uspokojivý, zvláště bylo vyzvednuto, že Jan Veselý pokračoval energicky v prosazování disciplíny a pořádku na základě položeném P. Maxmiliánem Vrzalem u vědomí toho, že kázeň a pořádek musí být uznány jako základní podmínky úspěchu každé výchovné a vyučovací činnosti. Také bylo připomenuto, že pokyny a poučení dané při poslední inspekční konferenci z 26. ledna 1889 nalezly odezvu mezi profesorským sborem a staly se normou i pro nově nastoupivší učitele. Ne v neposlední řadě byla vyslovena spokojenost s tím, že výuka němčiny za poslední čtyři roky dosáhla značného rozmachu. Jednotčím článkem tohoto procesu byl podle zemské školní rady ředitel Jan Veselý.⁸⁵

Vztahy mezi městem a erárem byly nově stanoveny ve smlouvě, která byla po složitých jednáních uzavřena v roce 1892. Město se zavazovalo, že „počínajíc školním rokem 1889/1890 po dobu úplného trvání státního vyššího gymnasia s vyučovací řečí českou v Přerově, všechny pro gymnasium potřebné místnosti, byt pro gymnasialního ředitele a školníka opatří a v dobrém stavu udržovati bude, všechny učební síně, jakož i k nim vedoucí chodby, schody a vedlejší místnosti v budově gymnasialní osvětlovati a kde toho potřeba otápěti nechá, zařízení místností pro gymnasium potřebných, zvláště také ředitelny, mimo to zařízení tělocvičny potřebným tělocvičným náradím, udržování, doplňování nábytku v místnostech gymnasialních na se bere a sice všechno to na vlastní náklad . . .“⁸⁶

Za zmínku stojí, že v tomto období došlo k rozvoji tělesných cvičení a sportu na gymnáziu. Tělocvik byl na škole zaveden od školního roku 1874/1875 povinný pro vyšší třídy reálné, pro ostatní nepovinný. Ovšem na základě ministerských výnosů z roku 1890 a 1893 se na gymnáziu odbývala porada v roce 1895 v této věci, která shrnula či nově upravila náplň tohoto předmětu. Tělesná cvičení se konala v budově v tělocvičně vybavené vším potřebným náradím, dvůr sloužil k cvičení za příznivého počasí. Žákům bylo umožněno koupání v řece na místě vyhrazeném městskou radou, teplé koupele poskytla za výhodných podmínek majitelka lázní. Hřiště (rejdiště) bylo za městem, ale chráněné proti prachu. V zimním období bylo k dispozici kluziště opět na řece. K utužování přispívaly procházky konané do okolí. Pro zajímavost uvádíme hry, které se tenkrát hrály: kočka a myš, potyk kuložmo na třetího, s obroučkama, přeskakování a podbíhání lana, — míčové hry: na žebráka, hadač, přestřelky na krále, rohy, pasák, honění míče podávaného, podávání o závod v kruhu a ulici, na hradního, kopání míče z kola, tlučená v kole, vrhaná, házená, kopaná, kriket, kriket, lawn tennis, hockey.⁸⁷

Od roku 1891 se na škole pořádaly celoroční kursy pro učitele a učitelky II. odboru měšťanských škol. Řízení bylo svěřeno Janu Veselému.⁸⁸

Poměrným přínosem bylo i zřízení Spolku pro podporu chudých studujících na českém gymnáziu, který od svého vzniku v roce 1890 pořádal různé kulturní akce, z jejichž výtěžku pak byli financováni nemajetní studenti. Naproti tomuto oficiálnímu spolku existoval na ústavu od roku 1892 tajný studentský spolek.⁸⁹

Město se nechtělo jen tak zřici reálně zaměřené školy, proto Jan Veselý vypracoval v roce 1893 text žádosti o zřízení nižší reálky v Přerově. Zemský výbor ve své odpovědi uvedl, že Přerov se musí obrátit se žádostí přímo na sněm. Výsledek ovšem byl naprosto zamítavý, jak sdělilo místodržitelství na základě ministerského výnosu z 18. května 1895. O rok později samo město na dotaz moravského zemského výboru svou žádost stáhlo.⁹⁰

V roce 1898 se ředitel Jan Veselý vážně roznemohl. To spolu s finančními těžkostmi vedlo zřejmě k tomu, že dne 27. března 1899 skončil dobrovolně svůj život. Smutným epilogem za jeho působení na škole se ukázal být schodek v účtech Spolku pro podporu chudých studujících, jehož byl pokladníkem."

Vincenc Vávra

Po náhlé smrti Jana Veselého byl správou ústavu pověřen profesor Jan Pískač. Nejvyšším rozhodnutím z 18. července 1899 byl ředitelem jmenován s platností od 1. září 1899 Vincenc Vávra, dosavadní profesor při 2. českém státním gymnáziu v Brně.⁹¹

Do Přerova se dostala osobnost s bohatými zkušenostmi, které mohla ve svém novém postavení dále prohlubovat. Právě zjištěním toho, co musel Vincenc Vávra bezprostředně po svém příchodu zabezpečit, vynikne míra nepřilíš šťastného působení Jana Veselého ve funkci ředitele. Vincenc Vávra našel budovu gymnázia ve velmi špatném stavu, jeho prvním úkolem bylo zajistit, aby město uvedlo budovu do pořádku. To, že se mu to podařilo, svědčí o tom, že dovedl najít s obecním výborem společnou řeč. Příznačné pro jeho neúnavnost, srovnatelnou se Škodovou, bylo jeho úsilí o zavedení elektřiny do gymnazijní budovy. Od svého nastoupení žádal celkem třikrát o instalaci elektrického vedení, ale teprve v roce 1911 se obec uvolnila uvolnit k tomu prostředky.⁹²

Vzorná byla Vávrova péče o chudé studující. Převzal funkci pokladníka Spolku pro podporu chudých studujících a pod jeho vedením zaznamenávala pokladna každoroční nárůst. S tím byla spojena vzkvétající koncertní činnost, Vávra například u zemského školního inspektora prosadil, aby se koncerty doposud odbývané v aule gymnázia pořádaly v sále Městského domu. Dokázal zorganizovat řadu zajímavých přednášek, z nichž výtěžek opět plnil pokladnu. Chudým studentům rovněž sloužila Vávrou založená bibliotheca pauperum..

Postaral se o to, aby se ústavu vrátily všechny nadace, které byly zakladateli určeny pro Přerov, ale z různých příčin byly vypláceny jinam. Sám byl iniciátorem dalšího stipendia, jež bylo nazváno stipendiem Bezejmenných.

Za jeho ředitelování byl ústav doplněn všemi kursy nepovinných předmětů a znovu zavedeny učební kursy pro učitele měšťanských škol. Jako znalec a obdivovatel života a díla Boženy Němcové vymohl pro prvou privatistku na gymnáziu Jarmilu Čapkovou (od roku 1901) povolení navštěvovat všechny povinné předměty.⁹³

V roce 1908 byla provedena reforma středních škol, na jejímž základě bylo možné zřizovat dva nové typy reálných gymnázií. Trvalá touha po reálce nedala ani tentokrát přerovským občanům spát, a proto v listopadu téhož roku zaslali na radnici petici, pod kterou se podepsalo 111 občanů, ve které se žádala přeměna gymnázia v reálné od školního roku 1909/1910. Vincenc Vávra ve svém stanovisku radil posečkat s

přeměnou, neboť prozatím byl absolventům těchto typů škol ztížen přístup na univerzitní fakulty. Neúspěchem skončila i obdobná snaha v roce 1914 a ještě jednou v roce 1918.⁹⁵

Obdobně vytrvalá byla snaha města zřici se závazků obsažených ve smlouvě s erárem z roku 1892. Za tou příčinou podala rada v roce 1912 obsírnou zprávu o obecních podnicích zřízených po roce 1905, o připravovaných podnicích a o dlužích, obecních přirážkách a ročních výdajích. Bohužel celá věc se protáhla do roku 1914, ale po vypuknutí války nemohlo dojít k jejímu vyřízení.⁹⁶

V létě roku 1914 vznesl poslanec Marek na zasedání obecního výboru dotaz ohledně celkově špatných výsledků v jednotlivých třídách. Na závěr uvedl: „Jest to tedy záhadou, když 7 roků takový žák studuje s prospěchem, najednou propadne, čímž všechny oběti rodičů jsou marný a jak jemu z hlasů obecnstva známo jest, jeví se strach na všech stranách u rodičů dáti děti na studie.“⁹⁷

V roce 1879 uzavřelo město s erárem smlouvu o využití gymnazijní budovy v případě války jako nemocnice. V době válečných příprav v létě roku 1914 se tato možnost zdála být nanejvýš reálnou, přesto dostal Vincenc Vávra od okresního hejtmanství ujištění, že školní rok může začít 16. září 1914. Proto byl velmi zdrcen, když se k němu 14. září dostavil vojenský ubytovatel a prohlásil, že budova bude ihned zabrána k ubytování vojska. Od následujícího dne školu obsadili nováčci 57. pěšího pluku tarnovského. Vyučování pak muselo být zahájeno po domluvě s ředitelem strojnické školy v nové budově tohoto ústavu v listopadu. Ředitel Vávra těžce nesl devastaci gymnazijní budovy a problémy spojené s vedením ústavu během války přispěly ke zhoršení jeho zdravotního stavu. Proto požádal o udělení dovolené, kterou nastoupil 20. března 1916.⁹⁶ Správy ústavu se ujal profesor Richard Kantor. Nejvyšším rozhodnutím ze dne 15. března 1918 bylo schváleno Vávrou vyžádané přeložení na trvalý odpočinek."

Pohlédneme-li na takřka půl století existence školy, zjistíme, že zakladatelské dílo Jakuba Škody je zde věcí zásadního významu. Bez jeho rozhledu, nadšení a neúnavné energie by škola nedosáhla v tak krátké době toho rozmachu a úrovně, kterými se pyšnila na začátku 80. let 19. století. Škola dostala základ, který jí pomohl překlenout i obtížné období po smrti svého zakladatele spojené s rušením reálného směru. Nový vzestup pak zažila za ředitelování Vincence Vávry, i když i tady platí, že nelze vstoupit dvakrát do téže řeky.

POZNÁMKY

¹ Neruda, J.: *Podobizny*. III. 1885—1888. Sv. 31. Praha 1954, s. 76—77. Původně článek uveřejněn v *Humoristických listech* z 20. 11. 1885, č. 47.

² Literatura o dějinách gymnázia je dosti početná. Prvou v řadě byla životopisná práce Františka Višňáka o Jakubu Škodovi z roku 1886. Vytvořila základ údajů, z nichž čerpali pozdější autoři. V roce 1896 zhodnotil prvních dvacet pět let trvání c. k. gymnázia v Přerově Jan Kabelík. To co nemohl říci za Rakouska-Uherska, uveřejnil ve slavnostní řeči při příležitosti 50 let přerovského gymnázia v roce 1920. Mnoho informací plynoucích převážně ze vzpomínek absolventů obsahuje Památník k šedesátému výročí st. reálného gymnasia v Přerově 1871—1931. Dosavadní poznatky vyčerpané z této literatury byly shrnuty v Almanachu ke stému výročí gymnázia z roku 1970. O popularizaci historie gymnázia se staral později jeho tehdejší ředitel František Sedláček. Bylo to především v obsáhlé stati o životě Jakuba Škody uveřejněné ve sborníku z kolokvia Jakub Škoda, průkopník českého školství, konaného v roce 1985. Naposledy pak v článku *Myšlenky J. A. Komenského v práci českého gymnázia v Přerově v letech 1870—1914* ve sborníku *Učitelé — šířitelé myšlenek Jana Amose Komenského* vydaného v Přerově 1992.

³ Viz Struchka, F.: *Geschichte der Stadt Prerau*. S. 228—230. Rukopis z r. 1872 je uložen v Muzeu Komenského v Přerově, sign. A 1089/66/1. Též *Stadt Prerauer Studentenstiftung*. Moravia, 21. 4. 1847, s. 502—503. Dále Státní okresní archiv v Přerově, fond Archiv města Přerova, nadace č. 14. (Dále jen SOkA Přerov, AM Přerov.)

Podíváme-li se, o jaký typ školy Struschkovi mohlo jít, musíme uvést následující. Podle školního plánu z r. 1804 bylo možné zřízení tříletých reálek jakožto pokračování národní školy. Předpokladem pro přijetí bylo absolvování 4. ročníku hlavní školy, který byl podle politického zřízení školního z 11. 8. 1805 rozdělen na dva ročníky a který se tak stal jakousi přípravkou, tj. nižší reálkou. Reálné školy obecně měly mít praktický ráz a byly chápány jako příprava pro studium na technických ústavech.

V r. 1849 byl spolu s plánem gymnázií vydán i nový plán reálných škol pod názvem *Návrh zřízení gymnázií a reálek v Rakousku*. Určitým způsobem pak byl tento návrh korigován dle mínění ministra vyučování hraběte Lva Thuna, schváleného 2. 3. 1851. V této podobě by tištěný plán distribuován o prázdninách r. 1851. Byl zde obsažen návrh na zřízení tzv. nesamostatných podreálek (*unselbständige Unterrealschulen*) nebo škol měšťanských (*Bürgerschulen*), na rozdíl od vlastních či samostatných reálek. Princip spočíval v tom, že 4. třída hlavní školy byla rozšířena na dva nebo někdy na tři ročníky, v nichž se měli chlapci připravovat pro řemeslnická, obchodní či hospodářská povolání. Takovéto zařízení zůstávalo pod vedením hlavní školy. Učební osnova obsahovala vedle mateřštiny druhou živou řeč, zeměpis a dějepis, aritmetiku s účetnictvím, geometrii, přírodopis a přírodopyt, kreslení a stavitelství. Samostatné reálky měly být šestileté o dvou tříletých stupních, šlo o školy odborné s ryze praktickými předměty, jako bylo směnkářství, účetnictví, celní tarify, strojnictví a stavitelství, technická chemie. Tvořily zároveň přípravku pro techniku. Viz *Česká politika*. Díl IV. a V. Praha 1911 a 1913. Zvi. s. 365—374 (IV) a s. 445—446, 468, 476, 672—715 (V). Též *Československá vlastivěda*. Díl X. Praha 1931. Zvi. s. 18—21, 34, 74—84, 112—156. (Zpracoval O. Kádner.) Dále Památník první české státní reálky v Brně 1880—1950. Brno 1930, s. 11—16.

⁴ Použil jsem rukopisu V. Cekoty, který zpracoval historii obecného školství pro 3. díl *Dějiny Přerova*, dosud nevydaného. Uloženo v SOkA Přerov.

⁵ Viz Našince, 15. 4. 1874, s. 1.

⁶ Viz pozn. 4.

Hvězda, 1859, s. 108; Mahr. Correspondent, 20. 9. 1861, s. 2, 6. 7. 1861, s. 2.

⁸ SOkA Přerov, fond Reálné gymnázium Přerov, inv. č. 530, kart. č. 11, korespondence, koncept dopisu ze 16. 5. 1874. (Dále jen RG Přerov.)

⁹ Viz SOkA Přerov, Sběrka jednotlivin, inv. č. 205.

¹⁰ Tamtéž, fond Přerovská všeobecná záložna v Přerově, Protokoly výboru a valných hromad 1861—1865, 13. 5. a 16. 9. 1865.

¹¹ Olomoucké noviny, 20. 9. 1865, s. 2. Srovnej Lapáček, J.: *Průmyslová škola dle zásad J. A. Komenského*. In: *Učitelé — šířitelé myšlenek Jana Amose Komenského*. Přerov 1991, s. 44—45.

Nelze se nezmínit, že v témže roce na podzim byla v Přerově otevřena hospodářská škola, zřízená z podnětu jednoty záhlinicko-kvasické a olomoucké, pro niž přerovská obec pronajala budovu a polnosti.

¹² SOkA Přerov, AM Přerov, protokol sezení obecního výboru 28. 2. 1866. ³ Tamtéž, inv. č. 746, podací protokol.

⁴ SOkA Přerov, fond Dr. L. Riedl, inv. č. 50. Výše byla zmíněna úprava reálného vyučování ze začátku 50. let 19. století. Zde již byla dána možnost spojit nižší samostatnou reálku s nižším gymnáziem. Radní zvolili typ reálného gymnázia mimo

jiné určitě pod dojmem zpráv o zřízení takové české školy v Táboře r. 1862, německé v Uherském Hradišti v r. 1864 a snah o totéž v roce 1864 ve Strážnici a v Příboře, popř. informací o nově zřízeném reálném gymnáziu v r. 1865 v Praze na Malé Straně a stejných snah v Brně v roce následujícím, nehledě na podobná gymnázia v samotném Rakousku.

V literatuře se objevuje v této souvislosti r. 1864 (poprvé J. Škoda v Kronice reálného gymnasia v Programu c. k. reálného gymnasia v Přerově, Olomouc 1872, s. 14). Jde však o omyl a jak z výše uvedeného vysvítá, prvá žádost a odpověď na m pocházejí z r. 1866.

Další okolnosti nám opět podávají novinové články, především v Olomouckých novinách a v Moravské Orlici. Např. v Olomouckých novinách ze dne 14. 4. 1866: „Z Přerova. Když v městě našem před několika lety začala se hlavní škola na přirozeném základě totiž na mateřském jazyku zakládati, co to bylo úšklebkův. pomluv a obav, zdaž to s vyučovací řečí českou půjde? a hle! veškeré předsudky proti národním hlavním školám jsou vyvráceny úspěchem hlavní školy přerovské. Kde kdo chválí nynější zřízení hlavní školy přerovské a čím dál tím více se k nám dostávají žáci z venkovských obcí; neboť moudří rodičové netolik u Přerova, nýbrž také za Olomoucem, za Lipníkem a za Kroměřížem uznávají patrně výhody škol národně zřízených. Na základě své české hlavní školy uzavřela obecní rada naše dne 4. 3. tohoto roku pokračovati a zříditi reálné gymnasium české, totiž s přijímací zkouškou českou a vyučovací řečí v nižších třídách také českou. Slavné ministerstvo úmysl tento města Přerova ráčilo bez odkladu schváliti a naše obecní rada přikročuje tudíž od slov ke skutku a začala konati rozsáhlé přípravy ku skutečnému zařízení prvního českého gymnasia na Moravě! Jsme přesvědčeni, že celá Morava podniknutí toto s radostí uvítá a jako pomník vlády hraběte Belcrediho považovati bude.“ Olomoucké noviny, 14. 4. 1866, s. 2. Uvažme, že teprve po roce došel schválení a vlastní realizace úmysl zříditi dvě slovanská gymnázia v Brně a v Olomouci. Na Moravě bylo tehdy devět gymnázií s německou vyučovací řečí: státní — Brno, Olomouc, Jihlava, Znojmo; vyšší piaristická — Kroměříž. Mikulov, nižší piaristická — Strážnice, Příbor, Moravská Třebová.

⁵ SOKA Přerov, AM Přerov, protokol sezení obecního výboru 29. 6. 1866.

¹⁶ Viz Dostál, J.: Příspěvek k stému výročí založení gymnasia v Přerově. In: Almanach k stému výročí založení gymnasia v Přerově. Přerov 1970, s. 252 až 253. (Dále jen Almanach.)

⁷ Moravský zemský archiv v Brně, fond B 14, fasc. 1498.

⁸ „Poslanec P. Wurm navštívil totiž kteréhosi dne na jaře r. 1870 Škodu, tehdy profesora v Olomouci. S. psal právě dopis známému sobě panu Přerovskému, bývalému starostovi v Třebíči, aby se za nynější nenepříznivé vlády (vládlol tehdy ministerstvo Potoekého) zasadil o zřízení českého gymnasia v ohroženém a zanedbaném západě moravském, v Třebíči (k čemuž také došlo: dal tedy první podnět ke zřízení Třebíčského gymnasia vzácný nebožtík). Jméno p. Přerovského vybavilo v poslanci Wurmovi myšlenku, zda by se nemohlo něco podobného státi v Přerově, k čemuž Š. podotkl, že by se snad mohl učiniti nějaký v té věci pokus. I zajeli sobě oba do Přerova k nebožtíku faráři dp. Vychodilovi na poradu. Vysvětlivše účel své cesty našli v něm a zvláště také v tehdejším kaplanovi, pozdějším katechetovi P. Ouředníčkovi (nyní už také nebožtíku) horlivé příznivce své myšlenky. Dp. farář radil však posečkati něco málo s dalšími kroky, až budou ukončeny blízké volby obecní a bude zvolen nový starosta. Když tak se stalo, posl. Wurm a řed. Škoda dojeli opět do Přerova na faru. P. farář pozval nyní p. starostu Dostala k sobě a seznámil jej s věcí. P. starosta poznáváje důležitost středních škol pro rozvoj a význam města ochotně slíbil dobrou věc podporovati. Když posléz žádost k ministerstvu, P. Ouředníčkem vypra-

covaná, příslušnými dopisy byla opatřena, poslanec Wurm s ní odjel do Vídně a vymohl, že několik dní na to minister Streemayer dal své svolení, aby v Přerově počátkem škol. roku 1870 1 zřízeno bylo obecní nižší reálné gymnasium. — Odtud se také vysvětluje, proč při volbě ředitele ústavu obrácen zřetel především na spolupůvodce jeho, nebožtíka Škodu." Viz Višňák, F.: Jakub Škoda. Přerov 1886, s. 13.

¹⁹ Bez zajímavosti není ani ta skutečnost, že v létě tohoto roku se v novinách objevily informace o tom, že pod záminkou, že by stavba slovanského gymnázia v Olomouci vyžadovala přílišné finanční náklady od státu, se děly pokusy vymoci přeložení gymnázia do jiného města. Našinec, 16. 7. 1870, s. 3.

²⁰ SOKA Přerov, fond AM Přerov, protokol sezení obecního výboru 31. 7. 1870. Tamtéž, nezpracováno, koncept žádosti z 5. 8. 1870. V dokumentech, které se na tuto prvou žádost odvolávají, se objevují dvě data, 1. 8. 1870 (viz SOKA Přerov, fond AM Přerov, nezpracované, přípis zemské školní rady z 28. 10. 1870 intimováno okr. hejtmanstvím v Kroměříži 16. 11. 1870; koncept dopisu přerovské městské rady adresovaný okr. hejtmanství z 19. 11. 1870) nebo 5. 8. 1870 (tamtéž, protokol sezení obecního výboru 17. 9. 1870). Zatím nemohlo být zjištěno, který den se deputace vypravila do Vídně. Jisté je, že výnosem z 8. 8. 1870 postoupilo ministerstvo žádost k posouzení zemské školní radě. Vzhledem k osobě Jana Ouředníčka, kterému ve vypravování Františka Višňáka byla dána důležitá úloha, musíme připomenout, že až do 13. 7. 1870 působil ve Vsetíně. Viz SOKA Přerov, fond RG Přerov, inv. č. 530, k. č. 11, korespondence 1870/1871. Z toho důvodu k návštěvě Wurma a Škody by mohlo dojít až po 13. 7. 1870. Dle obsahu žádosti, která se podrobně zabývá olomouckými poměry, a z jiných údajů se dá soudit, že jejím autorem byl spíše sám Jakub Škoda, a ne Jan Ouředníček, jak uvádí Višňák. Srovnej Přerovský obzor, 29. 10. 1910, s. 1—2, o vystavení některých listin psaných rukou J. Škody, zvi. konceptu žádosti za zřízení reálného gymnázia, v aule gymnázia u příležitosti 25. výročí úmrtí J. Škody. Podobně tamtéž, 29. 9. 1920, s. 2, je citováno z konceptu žádosti a jako autor je uváděn J. Škoda.

²¹ Informaci o postupu při výběru vhodného typu školy nám zanechal první ředitel gymnázia Jakub Škoda v Programu c. k. reálného gymnasia v Přerově, Olomouc 1872, s. 14—15 (dále jen VZ): „V jediné jen věci různila se přání. Někteří měli za to, že by školy reálné nejlépe posloužily potřebám města, jehož vzkvétání závisí hlavně na zvelebování průmyslu, jiní uznávající důležitost a prospěch škol reálných pro město soudili, že by reálné gymnasium rovnou měrou jako školy reálné potřebám města vyhovělo a tu velikou výhodu poskytovalo, že by obec místo jednoho ústavu nabyla dvou, v jeden sloučených, a že by mládeži teprve po odbytí druhé třídy, když již na jev jest, který obor studií každému vlohy a náklonnost jeho vykazují, rozhodnouti se bylo, má-li se obrátiti na dráhu studií gymnasiálních či reálných. Neupíraly se sice od zastavatelů škol reálných zvláštní výhody reálného gymnasia, ale namítalo se proti tomu, že neprospěšno jest žákům reálným^tudium jazyka latinského, jelikož prý prospěch z učení se latině pro žáka reálného vzešlý nikterak se nesrovnává s prací na předmět ten vynaloženou a se ztrátou času k studium jiných předmětů pro realisty důležitějších potřebného.

Rozhodnutí o té věci stalo se ve schůzi obecného zastupitelstva dne 5. srpna roku 1870 odbývané. Proti těm, kteří školám reálným před reálným gymnasiem z té příčiny přednost dávali, aby na žáky reálné nevaloval se zbytečně málo jim prospěšný jazyk latinský, přiveden důvod nový ve prospěch reálného gymnasia mluvící, totiž, že na moravských školách reálných zaveden jest jazyk francouzský, jsa předmětem pro všecky žáky závazným, jemuž již v první třídě vyměřen značný počet hodin, pět v tém dni, že žáci reálného gymnasia vyučování jsou v třetí a čtvrté třídě jazyku francouzskému na základě mluvnických a lexikálních vědomostí, jichž učením se latině v první

a druhé třídě již nabyli, a jichž jim v třetí a čtvrté stále přibývá, za dvě léta zajisté tak daleko ve franštině dospějí jako žáci škol reálných za čtyři léta, a že latina kromě toho, že pevným jest základem k důkladnému naučení se jazyku francouzskému za dobu aspoň o polovic kratší než bez tohoto základu, i k všeobecnému vzdělání žáků reálných valně přispívá i v praktickém životě v nejednom ohledu jim prospěšnou býti může.

V uvážení toho, že čas a práce na jazyk latinský vynaložená realistům gymnasia reálného hojného ponese ovoce, a v uvážení ostatních výhod, kteréž gymnasium reálné poskytuje obzvláště tam, kde není možno dva ústavy, gymnasium i reálku, zaříditi, uznalo obecné zastupitelstvo jednomyslně, že by nejprospěšnějším ústavem pro město Přerov bylo reálné gymnasium." Nutno však říci, že od dob, kdy přerovská obec začala pomýšlet na reálné školy pro svou mládež, se poměry na nich zásadně změnily. Roku 1867 byly z učební osnovy reálných škol vyloučeny ty předměty, které připravovaly pro speciální směry (zejména stavitelství, strojnictví), naopak zavedeny moderní jazyky, zeměpis, dějepis, matematika a přírodopis. Následujícího roku byla tato změna, tj. odstranění živnostenského rázu, potvrzena zemskými zákony. Tím odpadla dvojakost učebního cíle reálek, připravovat pro praktický život (škola odborná) a být středním stupněm mezi školou obecnou a technikou. Od té doby reálky působily jako střední škola s maturitou nepřipravující k žádnému určitému povolání, s nutností pro její absolventy dokončit vzdělání na některé z vysokých škol. Je otázkou, zda si toho přerovská veřejnost byla vědoma. Vždyť například zavádějící byl i článek v Našinci ze 17. 9. 1870, s. 1. nazvaný O důležitosti reálních gymnasií zvláště českých, který rozdíl mezi oběma směry vzdělání popisoval následovně: „Gymnasium připravuje své žáky více pro stavy tak zvané učené, ono se stará více jen o ducha, aby se tento znenáhla povznesl, co nejvyšší vzdělaností všeobecnou, reální pak škola obrací zřetel svůj více zase jen na poznání hmoty, aby mladík reálně vzdělaný si ve svém dalším živobytí věděl tuto hmotu podrobiti a ku své službě ji upotřebiti."

Viz SOKA Přerov, fond AM Přerov, protokol sezení obecního výboru 17. 9. 1870.

SOKA Přerov, fond RG Přerov, inv. č. 530, kart. č. 11, přípis městské rady 28. 9. 1870.

Viz SOKA Přerov, AM Přerov, protokol sezení obecního výboru 17. 9. 1870; tamtéž, nezpracované, koncept dopisu ministerstvu kultu a vyučování z 18. 9. 1870.

Jakub Škoda se narodil 30. 4. 1835 v městečku Počátky poblíž česko-moravských hranic. Po gymnazijních studiích v Jindřichově Hradci vstoupil na univerzitu v Praze, kde studoval po tři roky klasickou filologii. Na podzim r. 1856 byl jmenován suplujícím učitelem na chebském gymnáziu, po ročním pobytu přesídlil na rok do Litoměřic a odtud v r. 1858 přešel jako skutečný učitel na gymnázium v Jindřichově Hradci. Obstál při zkoušce z klasické filologie pro vyšší gymnázia a aprobován byl též z českého jazyka pro nižší gymnázia. V r. 1867 se stal profesorem na nově zřízeném slovanském gymnáziu v Olomouci, kde pobyl tři roky.

Miloval divadlo, v mládí byl vášnivým ochotníkem a později alespoň využil svých jazykových znalostí (zvláště francouzštiny) při překladech cizích divadelních her do češtiny. Na svých různých působištích se projevoval jako společenský člověk, dobrý organizátor nejen co se týče zábavy. To se mělo záhy projevit i v Přerově. Viz zvi. Višňák, F.: cit. dílo. Též Protokol z kolokvia Jakub škoda — průkopník českého školství. Přerov 1987. 96 s. Viz též VZ, 1872, s. 16—17.

²⁰ SOKA Přerov, AM Přerov, protokol sezení obecního výboru 18. 11. 1870.

²⁷ Viz VZ, 1872, s. 17.

²³ Tamtéž, 1874, s. 25—28. Srovnej SOKA Přerov, RG Přerov, inv. č. 526, kart. č. 1, IX. konf. protokol 1870/1871.

²⁹ Situaci kolem budovy na Horním náměstí 10 zachycuje dopis obecní rady z 1. 3. 1872 adresovaný řediteli gymnázia: „Slavnému ředitelství c. k. reálného gymnasia v Přerově

S úctou podepsaná městská rada sděluje, že jí není posud možno obecní dům č. 10 na horním náměstí, kterýž od obecního zastupitelstva města Přerova pro reálné gymnasium věnován byl, odevzdati, jelikož vysoké ministerium spravedlnosti nesvolilo k tomu, aby c. k. okresní soud, jemuž řečená obecní budova dle smlouvy s obcí zdejší uzavřená až do listopadu r. 1873 pronajatá jest, před uplynutím této doby z řečených místností se vystěhoval. Obecní zastupitelstvo usilujíc o to, aby se reálnému gymnasiu již počátkem tohoto školního roku přiměřených místností, (kterýž řečený dům obecní poskytuje) dostalo, usneslo se, jakmile o nejvyšším povolení k zřízení státního reálného gymnasia v Přerově zvědělo, na tom, aby se pro c. k. okresní soud nové místnosti vystavěly. Se stavbou počalo se na počátku léta roku minulého. Velikým úsilím a velikým nákladem docíleno, že nový dům do konce října minulého roku dohotoven byl, a úřední komise uznala, že co se zdravotních ohledů týče, ihned k obývání hodící jest. Městská rada podala žádost k vysokému c. k. ministerstvu spravedlnosti, aby toto od slovního dodržení smlouvy svrchu podotknuté upustilo a povolení dalo, aby se c. k. soud do místností nově zřízených přestěhoval. Městská rada měla tím pevnější důvěru, že žádosti její vyhověno, ač se tu jednalo o prospěch státního vyučovacího ústavu, aniž by se c. k. okresnímu soudu jaká újma stala. Poněvadž tedy vysoké c. k. ministerium spravedlnosti v zájmu c. k. reálného gymnasia žádnou koncesi učiniti nechce a na tom trvá, aby smlouva, dle kteréž budova, c. k. reálnému gymnasiu věnovaná, až do listopadu 1873 c. k. okresnímu soudu od zdejší obce pronajata jest, do slova dodržena byla; propůjčuje městská rada prozatím tolik místností v obou sousedních a spojených domech obecních na dolním náměstí reálnému gymnasiu, co jich ústav na ten čas potřebuje, a zavazuje se, že pro příští školní rok potřebné učební síně pro tři třídy a dvě paralelky — a bude-li třeba i pro tři paralelky — jakož i kreslírnu upraví a všechny ostatní potřebné místnosti, jako kancelář ředitelskou, kabinety, atd. propůjčují. Konečně podotýká městská rada, že ještě přiměřené kroky učiní, aby budova reálnému gymnasiu věnovaná před vypršením smlouvy svrchu uvedené ústavu tomu odevzdána býti mohla; pak-li i tyto kroky marné budou, oznamuje, že budovu c. k. reálnému gymnasiu určenou, slavnému c. k. ředitelství v listopadu r. 1873 odevzdá." SOkA Přerov, RG Přerov, inv. č. 530, kart. č. 11, dopis městské rady z 1. 3. 1870. Srovnej též koncept dopisu J. Škody ze 14. 3. 1872. ³⁰ Viz SOkA Přerov, AM Přerov, protokol sezení obecního výboru 11. 1. 1873, 15. 1. 1870, 10. 2. 1870, 11. 6. 1870, 26. 6. 1870. Text Škodovy výzvy uvádíme:

„Když město Přerov podalo žádost za zřízení nižšího reálného gymnasia, nabídlo dům obecní na horním náměstí na ubytování ústavu. Zdálo se tehdy, že by dům ten pro čtyry třídy dostačil, poněvadž se nikdo nenadal, že by návštěva byla tak četná, jakou se ukázala. Aniž přitom pomýšleno na budoucnost, že by se město zasadilo o zřízení vyššího ústavu; veškerá snaha obce byla obrácena na zřízení aspoň nižšího ústavu. Vládní komisař do Přerova vyslaný, bývalý zemský inspektor školní pan Dr. Bozděch prohlédl místnosti a maje za to, že návštěva čtyřtřídního ústavu nebude příliš četná a jsa přízniv vyplnění žádosti obce za zřízení státního ústavu, podal na příslušném místě zprávu, že místnosti na horním náměstí dostačují. Kdyby byl řečený p. inspektor o místnostech nepříznivě se vyslovil, byla by žádost obce zajisté odmrštěna bývala. Jemu ale na tom záleželo, aby ústav Přerovu povolen byl; proto o místnostech příznivý úsudek podal, maje to přesvědčení, že obec, nastane-li toho potřeba, o přiměřené místnosti se postará. ...

Ze vláda otázku tu za nevyřízenou považuje, toho důkazem jest i ta okolnost, že zemský inspektor školní pan Dvořák, který v měsíci říjnu tohoto školního roku do Přerova na inspekci r. gymnasia zavítal, vyzván byv od zemské školní rady, obecní dům na horním náměstí prohlížel, pak k panu starostovi do radnice se odebral a jemu u přítomnosti nevím již kterých pánů radních se vyslovil, že neuznává řečený dům za dostatečný k umístění čtyřtřídního reálného gymnasia, kteréž již nyní ve třech třídách, v 6 paralelek rozdělených, má tak velký počet žáctva, jakým mnohé vyšší gymnasium osmitřídní vykázati se nemůže. Pan starosta tuším p. inspektorovi odpověděl, že obec získá vedlejší dům a v něm místnosti tak upraví, aby poskytovaly všecko to, čeho obecnímu domu se nedostává. Touto odpovědí se pan inspektor uspokojil.

Z toho následuje, že zemská školní rada, kteréž její orgán p. zemský inspektor sdělil, že budou v obecním domě a ve vedleším domě místnosti upraveny tak, aby vyhověly potřebám čtyřtřídního reálného gymnasia, že zemská školní rada očekává, že budou místnosti ty skutečně tak upraveny a účelu svému odevzdány. Až by se to stalo, nebude to záležití na řediteli jediném, bude ustanovena zajisté celá komise, které se místnosti odevzdávati budou a která je přijímati a o jejich přiměřenosti rozhodovati bude.

Co se mé osoby týče, jsem toho mínění, že, budou-li kromě místností v obecním domě ještě potřebné místnosti ve vedleším domě tak upraveny, aby potřebám vyhověly, ovšem každá komise je přijme a přijmouti musí. Avšak jsem toho přesvědčení, že pouhými některými opravami v obecním domě se toho nedocílí, aby místnosti ty se staly dostatečnými; a mám za to, že se nedají tak upravit, aby je komise za vhodné uznala, že potřebám školním nyní i pro budoucnost vyhoví.

Připouštím, že by bylo možno, upravit je jakž takž, aby tam byly školy provizorně, prozatím na dvě neb tři léta ubytovány, dokud by se neopatřily místnosti zcela přiměřené; ale myslím, že by bylo škoda každého nákladu, který by snad byl dosti značný, na věc prozatímní, na věc pomíjející. Rok a dvě léta obejde se ústav s těmi místnostmi, kterých nyní užívá, ovšem jen s tou podmínkou, když mu bude ponechán také jeden sál v hlavní škole pro kreslírnu jako letošního roku, a když pro příští školní rok ještě o jednu učební světnici postaráno bude (pro třídu čtvrtou). Myslím tedy, aby se nic prozatím nepožadovalo, nýbrž aby ústav vyčkal v nynějších místnostech až do té doby, až se bude moci přestěhovati do místností definitivních, do místností pro celou budoucnost zbudovaných. Avšak nastává otázka, zdali by bylo praktické pouštěti se do zřizování místností pro pouhé nízsi realne gymnasium? Myslím, že ne. Nepochybuju o tom, že veškeré občanstvo Přerovské bez výminky vroucně si toho přeje, aby nižší ústav doplněn na vyšší, aby nezůstala věc kusou, ale aby se stala celou. Když uvážím, že města jako Příbor, Valašské Meziříčí a jiná uznala potřebu vyšších ústavů, když si pomyslím, že ve Valašském Meziříčí, ačkoliv ještě vyšší nemají povolené, staví nádhernou budovu pro vyšší gymnasium doufajíce, že vláda, když obec místnostmi se vykáže, vyšší ústav povolí, že Prostějov vystavil budovu a pak teprv se škol domáhal, tož jsem přesvědčen, že staroslavný Přerov, na nějž celá Morava slovanská s úctou pohlíží, v nějž skládá velké naděje, nezůstane pozadu, že se osvědčí jakožto město pokročilé, že vysloví ústy zástupců svých jednohlasně: „my uznáváme potřebu vzdělání vyššího pro své syny a potomky, my se přičiníme, aby vláda přání našemu vyhověla, my přineseme obět' a zbudujeme budoucnost pro vyšší reálné gymnasium."

Nepochybuju o tom, že když slavné zastupitelstvo obecní předstoupí před vládu a vyřkne: „Slavná vládo, nižší ústav našim potřebám nestačí, my toužíme po vyšším vzdělání dětí našich", když slavné zastupitelstvo vyřkne: „Slavná vládo, my vezmem na bedra svá také část obětí, totiž zařízení budovy" — nepochybuju, že vláda šlechetnou snahu obce a potřebu vyššího ústavu v Přerově pro město i velikou část Moravy uzná a vznešené na ni žádosti Nejvyššího svolení Jeho Veličenstva vymůže.

Co se pak týče nákladu, kterého budova školní by vyžadovala, dovolím si poukázat na prostředky, kterými město Přerov vládne a které právě pro zařízení škol vyšších určeny jsou. Když se těchto prostředků použije k účelu, kterému bez toho věnovány byly, zařídí město budovu, aniž by přitom na jmění obecné sáhnout aneb k obecné příirážce k vůli škole útočiště vzíti musila.

Prostředky k vystavení školní budovy poskytne Tmeň a obecní dům na horním náměstí — předměty účelům školním již zaslíbené. Musím z předu již podotknouti, že hodlám takový návrh podati, jak by slavný výbor obecní obojího jmenovaného majetku prostředky pro zřízení budovy školní získati a přece majetek ten obci zachovati mohl. Návrh můj jest tento: Na stavbu budiž použito 1.) fondu, který se utvořil z několikaletého výnosu Tmeně školám věnovaného, kterýžto fond tuším, že obnáší 15.000 zlatých 2.) obec opatří si další prostředky půjčkou, kterouž by splatila výnosem z domu na horním náměstí a dalším výnosem Tmeně.

Výnos tento zajisté bude takový, aby za jistou řadu let se jím dal umořiti dluh 40—50.000 zlatých; dejme tomu, že by obec učinila půjčku 45.000 zlatých. Připočítáme-li k tomu fond z výnosu Tmeně získaný, 15 000 zlatých, měla by obec hotovost 60.000 zlatých, a tou sumou možno již něco řádného podniknouti. Během času pak dluh ten bude umořen, výnos z horního domu a Tmeně budou plynouti zase do obecní pokladnice a obec bude míti vyšší ústav střední, aniž by byla použila jiných prostředků, kromě těch, kteréž účelu tomu již určeny jsou." „Vysoké c. k. ministerium kultu a vyučování!

S hlubokou úctou podepsaná obecní rada města Přerova, vykonávajíc usnesení obecního výboru v sezení dne 26. června 1873 učiněné, prosí uctivě, vysoké c. k. ministerium vyučování račiž u Jeho císařského a královského Apoštolského Veličenství milostivě se přimluvíti za povýšení Přerovského čtyřtřídního slovanského reálného gymnasia na úplné slovanské státní reálné gymnasium aneb vyšší gymnasium a vyšší školu reálnou.

Tuto prosbu podporuje s hlubokou úctou podepsaná obecní rada těmito důvody:

1) Návštěva Přerovského reálného gymnasia po tři roky jeho trvání jest vzdor zřízení středních škol ve Valašském Meziříčí a v Hranicích tak četná, že doplnění ústavu skutečnou potřebou býti se ukazuje. Počet veřejných žákův obnášel ve školním roce

1870/1871	I. tř.	a počátku	86	na konci	82
1871/1872	I. tř.		92		85
	II. tř.		62		61
1872/1873	I. tř.		87		
	II. tř.		73		
	III. tř.		60		

2) Návštěva Přerovského reálného gymnasia zajisté ještě se zvýší přibytím žákův reálného gymnasia v Hranicích. Mnozí z těch, kteří tam druhou třídu slovanského oddělení odbudou, nevstoupí do tamější třídy třetí, v kteréž vyučovací jazyk jest německý, nýbrž obrátí se na střední školu s českým jazykem vyučovacím, z většího dílu pak do Přerova.

3) Kdyby žáci Přerovského reálného gymnasia odbyvše štvrtou třídu ve studiích svých v Přerově pokračovati nemohli, musili by žáci gymnasiální na Olomouckém slovanském gymnasium za přijetí se hlásiti. čehož následek by byl, že by na tamějším ústavě, jehož nižší třídy tak přeplněny jsou, že v paralelní oddělení, první třída ve tři paralelky, rozdělena jsou i ve vyšších třídách paralelní oddělení zřízena býti musila. Že takové hromadění se žákův na ústavě jednom, vznikající z toho nutnost, že mnoho

suplujících učitelů ustavováno býti musí pro vyučování v třídách paralelních a častá změna učitelů z toho pocházející, jen záhubně na prospěchy vyučování působiti může, jest patrné. Ostatně vyžaduje ubytování paralelních tříd Olomouckého slovanského gymnasia za příčinou tamějších nadmíru vysokých cen nájemních velkého nákladu.

4) Žáci reální byli by v ještě horším postavení. S hlubokou úctou podepsaná obecní rada dovoluje si jen k tomu poukázat, že na celé Moravě není ani jediné vyšší školy reálné s českou vyučovací řečí. Reální žáci Přerovského reálného gymnasia musili by tedy buď na některé ze šesti německých vyšších škol reálních na Moravě ve svých studiích pokračovati aneb na některý slovanský ústav do Čech se odebrati.

5) Velmi mnozí nadaní žáci Přerovského reálného gymnasia jsou syni nemajetných řemeslníků, sluhů při železnici a chudých vdov, kteří by z nedostatku prostředků studií vzdáti se musili, kdyby v nich ve svém domově pokračovati nemohli.

6) Do páté třídy vyššího reálného gymnasia v Přerově vstoupilo by velmi mnoho žáků čtyřtřídních středních škol, až by čtvrtou třídu odbyli, poněvadž Přerov ze všech stran snadno přístupný, vynikajícím střediskem obchodu jest.

7) Obecní zastupitelstvo, uznávajíc velikou důležitost vyššího reálného gymnasia pro město a velikou část Moravy v sezení výborem dne 26. června 1873 odbývaném to usnesení učinilo, že přiměřenou budovu pro slovanské vyšší reálné gymnasium v Přerově v době co nejkratší z prostředků obecních zřídí, ji v dobrém stavu udržovati a potřebné nářadí školní dodávati bude. V témže sezení výborovém učiněno usnesení, že, jakmile by se povolení k zřízení státního vyššího reálného gymnasia dosáhlo, plán stavební vysokému c. k. ministeriu vyučování ku schválení se předloží a se stavbou se započne.

8) Obecní zastupitelstvo zavazuje se, před dokonáním nové školní budovy potřebné místnosti k ubytování reálného gymnasia opatřiti.

S hlubokou úctou podepsaná obecní rada prosí: Vysoké c. k. ministerium vyučování račiž s uvážením uvedených důvodů doplnění Přerovského slovanského státního reálného gymnasia na státní vyšší reálné gymnasium aneb vyšší gymnasium a vyšší školu reálnou u Nejvyššího místa navrhnouti.

Z obecní rady města Přerova dne 2. července 1873." SOkA Přerov, AM Přerov, nezpracované, koncept z 2. 7. 1873.

³² SOkA Přerov, AM Přerov, nezpracované, připiš zemského místodržitelství z 23. 2. 1874 intimovaný okr. hejtmánství 6. 3. 1874. V roce 1874 byla na Moravě státní vyšší gymnázia německá: Brno, Kroměříž, Olomouc, Znojmo; státní vyšší gymnázia česká: Brno, Olomouc; státní nižší gymnázia německá: Strážnice (piaristické), Třebíč; státní nižší gymnázium české: Valašské Meziříčí; státní nižší reálná gymnázia německá: Brno, Hranice; státní nižší reálné gymnázium české: Přerov; zemská nižší reálná gymnázia německá: Uničov, Šumperk; obecní nižší reálná gymnázia německá: Moravská Třebová, Příbor, Kyjov; státní reálná gymnázia s vyššími třídami gymnazijními německá: Mikulov, Uherské Hradiště; státní vyšší reálky německé: Brno, Olomouc; zemské vyšší reálky německé: Jihlava, Znojmo, Prostějov; obecní vyšší reálky německé: Brno, Kroměříž; soukromá reálka Auspitzova; zemské nižší reálky německé: Hustopeče, Šternberk, Rýmařov; zemská nižší reálka česká: Telč; soukromá nižší reálka česká: Prostějov. Viz Našinec, 22. 7. 1874, s. 1. Srovnej Věstník Ústředního spolku českých profesorů v Praze, 1894, s. 97 až 104.

³³ SOkA Přerov, AM Přerov, nezpracované, připiš zemského výboru ze 7. 3. 1874.

³⁴ SOkA Přerov, AM Přerov, protokol sezení obecního výboru 30. 4. 1874. Tamtéž, nezpracované, koncept z 12. 5. 1874.

^{3í} Tamtéž, opis zemské školní rady z 27. 7. 1874 intimovaný okr. hejtman 1. 8. 1874. Srovnej též tištěnou zprávu moravského zemského výboru ohledně zřízení vyšší reálné školy v Přerově, nedatované.

^{3ff} Tamtéž, koncept z 31. 8. 1874.

³⁷ Tamtéž, inv. č. 92, protokol sezení obecního výboru 27. 7. 1875. Srovnej tamtéž, nezpracované, koncept dopisu městské rady z 27. 7. 1875 adresovaného zemské školní radě.

³ⁱ Viz VZ, 1877, s. 40—41.

^{3i:} VZ 1880, s. 24—33.

⁴⁰ Viz SOkA Přerov, AM Přerov, protokol sezení obecního výboru 10. 2. 1873.

⁴¹ Tamtéž, nezpracované.

⁴² Srovnej Pozor, 12. 11. 1873, s. 1—2.

⁴³ Situaci zhodnotily olomoucké noviny Našinec z 15. 4. 1874, s. 2, následovně: „Strana národní, strana měšťanská osvědčila při všech volbách, že nechce svárů a že by si přála, aby všichni svorně spolupůsobili pro zdar města. Při první volbě zejména neváhal přijmouti do své kandidátní listiny zástupce velkostatku, úřednictva a i Němců, a jen nevděkem jí za to splaceno ...

Sřavským rolníkům učiněny velké ústupky, a proto jest se nadíti, že ukážou, že lichými jsou obavy, které naproti nim chovány, že překážeti chtějí rozkvětu školství v Přerově k vůli nějakým nepatrným obětem, jež město a jeho obyvatelstvo jemu přinéstí musí po příkladu jiných měst a po příkladu nedávných předků svých a posud žijících svědků vzorné obětavosti Přerovanů pro školství. V letech padesátých bylo to, za času purkmistra Doležela, kdy obyvatelstvo města Přerova dobrovolně upsalo okolo 50.000 zl. na střední školy. Nebylo snad dospělého občana, nebylo mistra a rolníka, který by se nebyl se značnější částkou peněz na školy přispěti zavázal... A kdyby bylo se povedlo odpůrcům pomoci nevědomců a nesvědcomů v Přerově zvítěziti, není pochybnosti, že by obyvatelstvo bylo přispívalo ve prospěch obecních zájmů, až by se snad bylo shýbalo, jen že národ náš by nejen nebyl měl z toho žádného užitku, nýbrž spíše škodu. Vidíme to na Prostějovu. Dokud naši lidé měli obecní veslo v rukou, strachovali se před každým novým výdajem; když pak obecní vláda přešla do rukou protivníků, neváhali tito ani okamžikem přistoupiti k zřízení německých reálek, pro něž vystavěli palác, a k zavedení jiných věcí a — lid povídá: ti to znají jinač, a — aspoň něco dělají."

Ještě před definitivním rozhodnutím voleb byl Josef Dostal iniciátorem podpisové akce za přeměnu přerovského českého gymnázia v německé. Dobrozdání v té záležitosti přednesl 25. 2. 1874 ředitel gymnázia, který prohlásil, že je to nesmyslný požadavek a byl by k záhubě města i okolí. Obecní výbor proto zaslal poslancům říšské rady protest. Podobně protestovala obecní zastupitelstva všech obcí soudního okresu Přerov. Viz SOkA Přerov, AM Přerov, protokol sezení obecního výboru 23. 11. 1873. Též Našinec, 1. 3. 1874, s. 3.

O třebíčském starostovi Ignáci Přerovském jsme slyšeli již v prvopočátcích příprav zřízení přerovského gymnázia. On také vedl prvý pokus o založení gymnázia v Třebíči v r. 1867. Teprve však druhý pokus a druhá deputace do Vídně v r. 1871 měly úspěch. Vláda, které od dubna 1870 předsedal hrabě Alfred Potocki a v níž byli zastoupeni dva Češi, a to Karel Hrabětínek jako ministr spravedlnosti a Josef Jireček jako ministr, zahájila s českou stranou jednání, jejímž výsledkem by: tzv. zářijový reskript, jímž císař sliboval uznat státní právo českých zemí. V době tak příznivé povolil císař svým rozhodnutím z 14. 8. 1871 zřízení dvou gymnázií s českou vyučovací řečí ve Valašském Meziříčí a právě v Třebíči.

V r. 1872 začalo vyjednávání třebíčské obce s vládou o postavení nové školní budovy a taktéž o přeměnu v reálné gymnázium. Stalo se tak cestou tehdy obvyklou, to jest, že

žáci si mohli ve vyšších třídách vybrat mezi povinnou řečtinou (humanitní směr) a povinnou francouzštinou (reálný směr).

Za změněných politických poměrů za nové vlády v čele s knížetem Karlem Auerspergem začal být vytvářen tlak na česká obecní zastupitelstva. V Třebíči začala tzv. ústavověrná strana rozhlašovat, že čeští členové obecního zastupitelstva zavádějí celou řadu dávek a platů, konkrétně se jednalo o dávku z lihovin, jejíž výnos měl jít ve prospěch gymnázia. Dokonce ve stížnosti zaslané místodržitelství do Brna i vládě do Vídně se psalo o podvodných finančních machinacích v občanské záložně. Výsledkem bylo odvolání městského zastupitelstva a dosazení správní komise, v níž většinu měli Němci. Po listopadových volbách, v nichž většinu získali Němci spolu s ústavověrnými českými občany, v prvním sezení výboru byla odhlasována přeměna slovanského gymnázia v tom smyslu, jak se již před tím stalo v Hranicích. To znamená, že gymnázium se stalo německým s českými pobočkami v I. a II. třídě. V rezoluci přijaté v sezení obecního výboru 22. 2. 1874 se dokonce mluvilo o tom, že „protestuje Třebíčský obecní výbor slavně i rázně proti možnému znovuzřízení českého gymnasia a vyjadřuje se pro tento případ, že by raději odřekl se vůbec každého takového gymnasia českého“. Záhy se však ukázala krátkozrakost takového jednání, německé třídy trpěly malým počtem žactva. V r. 1885 gymnázium přeměněno opět v české gymnázium s německými pobočkami. I ty byly koncem školního roku 1887/ 1888 zrušeny. Viz Almanach k stému výročí třebíčského gymnasia. Třebíč 1971, s. 6—20. Též XXXV. program c. k. stát. gymnasia v Třebíči na konci školního roku 1911—1912. Třebíč 1912, s. 8—15. Srovnej též články v čas. Moravan 1872—1874.

V čele žadatelů o zřízení českého gymnázia ve Valašském Meziříčí stál advokát dr. Mikyška. On měl též zásluhu na tom, že v r. 1872 byla zahájena stavba gymnazijní budovy podle plánů zdejšího rodáka Antonína Grušky. Německá část obyvatelstva podala v r. 1875 ministerstvu dvě žádosti, jednak aby německá řeč byla na gymnáziu ustanovena za řeč vyučovací, jednak aby při zdejším gymnáziu byly zřízeny německé paralelní třídy. Obecní zastupitelstvo v té době bylo v obtížné finanční situaci související s dostavbou školní budovy. Proto bylo na návrh dr. Mikyšky přijato ohrazení tohoto znění: „Toliko v tom pádu, kdyby doplněním zdejšího státního reálného gymnasia na gymnasium vyšší okršlek školní jeho se zvětšil a dostatečný zákonitý počet žáků národnosti německé se přihlásil, souhlasila by obec se zařízením paralelek s vyučovací řečí německou a byla by ochotna pro paralelky místnosti a náklad na zapravování věcných potřeb opatřiti. Jelikož pak gymn. budova příštím školním rokem účelu svému se odevzdá, vznáší obecní výbor k vysokým úřadům snažnou prosbu, aby žádost města Val. Meziříčí, aby zdejší nižší reál. gymnasium na vyšší bylo zvýšeno, co nejdříve byla vyřízena, aby mohly se ještě potřeby věcné opatřiti a potřebné prohlášení o tom činiti.“ Od školního roku 1875/1876 byly postupně zřizovány německé paralelky ve všech třídách. Ani zde však neměly dlouhého trvání, od školního roku 1880/1881 byly znovu postupně rušeny. Viz Program státního gymnasia ve Valašském Meziříčí. Val. Meziříčí 1874, s. 10—14. Též Píbl, F.: Dějiny pětadvacetiletého trvání c. k. českého státního vyššího gymnasia ve Valašském Meziříčí od r. 1871—1896. In: XVI. zpráva cis. král. vyššího státního gymnasia ve Valašském Meziříčí, Val. Meziříčí 1896, s. 3—47.

Pouze v Hranicích potkal české reálné gymnázium zřízené obecním nákladem v tomtéž r. 1871 hořký osud. Když byl odmítnut návrh smlouvy se zemským výborem o převzetí gymnázia do zemské správy a ani jednání s erárem nevedla k úspěchu, rozhodlo se městské zastupitelstvo podat státní správě žádost, aby v Hranicích bylo zřízeno na státní náklad čtyřtřídní reálné gymnázium, jehož I. a II. třída bude mít české a německé pobočky bez ohledu na počet zapsaných žáků, v českých pobočkách bude povinným

předmětem němčina, v německých zase čeština, v III. a IV. třídě bude vyučovacím jazykem němčina a češtině se bude vyučovat jako povinnému předmětu. Pod takovýmto zorným úhlem pohledu přejal stát gymnázium do své správy od 1. 10. 1873. Již ve školním roce 1875/1876 se do české pobočky I. třídy nepřihlásil žádný žák a ústav v Hranicích působil jako německý. Viz *Erstes Jahresbericht des k. k. Realgymnasiums zu Mahr. Weisskirchen für das Schuljahr 1874—5*. Hranice 1874, s. 24—33. Dále První výroční zpráva městského reálného gymnasia v Hranicích. Hranice 1913, s. 3—Tamtéž, šk. rok 1928—1929, s. 9—11. Též 25 let českého reál. gymnasia v Hranicích 1912—1937. Hranice 1937, s. 74—87, 87—99. 100 let prvního gymnasia v Hranicích. Hranice 1971, s. 13—14.

⁴⁰ SOkA Přerov, AM Přerov, protokol sezení obecního výboru 1. 7. 1874. Školní rok 1874/1875 se vyučovalo již v nových prostorách, a to v domě č. 10 na Horním náměstí a v místnostech přerovského zámku, které k tomu účelu pronajal hrabě Magnis. Viz tamtéž, nezpracované, nájemní smlouva z 30. 9. 1874. Jednalo se o místnosti v prvním a druhém patře.

⁴⁷ Tamtéž, protokol sezení obecního výboru 17. 8. 1874. Víme, že v případě návrhu Antonína Grušky šlo o plány navrhuující jednak adaptaci domu č. 10 na Horním náměstí spolu s domem vpravo od něj k účelům gymnázia, podobně plány adaptace téhož domu s oběma sousedními domy a nakonec projekt gymnázia na volném prostranství.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁹ Tamtéž, dopis obecnímu výboru ze 17. 3. 1875.

⁵⁰ Tamtéž, protokol sezení obecního výboru 20. 3. 1875. Opravujeme tímto líčení, podle něž se měl Jakub Škoda jednoznačně vyslovit pro Zahrádky.

⁵¹ Tamtéž, protokol sezení obecního výboru 30. 4. 1875. Též nedatovaný dopis departementu pro výškové budovy ministerstva vnitra.

⁵² Tamtéž, protokol sezení obecního výboru 25. 11. 1875. A právě posledně jmenovaná přírážka dala podnět k jednomu z nejkrutějších útoků na Jakuba Škodu, který byl považován provládní stranou za strůjce veškerých nesnází. V novinách *Moravan*, s. 3, totiž dne 19. 12. 1875 vyšel dopis, z něž vyjímáme: „... 25. 11. ... odbývalo se sezení obecního výboru a uzavřela se půjčka jedenkrátstotísíc zlatých na stavbu reálného gymnasia a zároveň nová 10percentní přírážka k potravní dani. ... Vloni měli jsme obecní rozpočet, jenž příjmy obce o 4800 zl. převyšoval, letos pak máme rozpočet, jenž obecní příjem o 100.496 zl. převyšuje. Nota bene, ještě se ani nestaví a již máme obecních přírážek 18 krejcarů ku každé zlatovce přímých daní a okolo 200.000 zl. dluhů. Jak pak, až začnou stavět? Tu teprv naskočí přírážka, že sotva hřbet náš ji unese a my pod břemenem tím jazyky plaziti budeme. ... Pan ředitel reálného gymnasia, jenž vlastně to dělá dluhů zosno-vává a o obec víc než oč jiného se stará, překvapil nás kapucinádou pro domo sua, to jest on mluvil o psech, z nichž by se vyškrtit mohlo trochu daní na stavbu domu reálného gymnasia. Jednoho dne jarmarečného nechal mládež mládeží a chodě po ulicích mezi ploty, sestavoval statistiku všech pinčlů, moráků, blafků, káro a sultánů, promluvil s každým psem, mnoho-li má příbuzných, kolik dětí doma a s kterou psí rodinou je pošvakřen (totiž ten pes) a tak sestavil (totiž pan ředitel Škoda) statistiku psů, že jich totiž máme aspoň 2000; dejme tomu, že 1000 psů u nás tu daň k srdci tak si vezme, že jí ani nepřezíje, zbude pořád ještě 1000 psů a vypotí-li každý jen 2 zlatičky, poplyne do obecní pokladny 2000 zl., což v rozšklebených obecní kasy vnitřnostech zmenší trapnou prázdnotu a na pár šindeláků na reálné gymnasium vystačí. A skutečně pochválen návrh pana ředitele Škody a co nevidět budeme mít „štemplovaný“ psy! Na památku tohoto tak šťastného nápadu hodlají psíci, jimž z daní kyne povýšení mezi poplatníky města, složit se vynálezci té daně na pomník a má-li horní náměstí pomník A. Komenského s chlapečkem, může mít

dolní náměstí pomník Škody se psem; babičky pak budou myslet, že to je sv. Roch, jenž obyčejně se s psíkem maluje a budou se k němu chodit modlit, volajíce: „A ty svatý Rochu pomáhej nám trochu!“ Kolem jdoucí psík ale doloží: „Nám už pomohl, -aby ho vzal haf, haf, haf!“ Já bych ale navrhol, aby ten pomník nedělal se z kamene, nýbrž ze dřeva, poněvadž přihlížejíc k zásluhám páně Škodovým o nás, nabyl jsem přesvědčení, že pan ředitel nezasluhuje vytesání, nýbrž — vyřezání.“⁵³ SOkA Přerov, AM Přerov, nezpracované, protokol z 19. 2. 1876. Na nebezpečí vyplývající z nedostatečných základových vrstev poukazoval i další dopis v Moravanu z 13. 2. 1876, s. 3, s názvem Ať žije samospráva!:

„Hněval jsem se v dopisech svých, že nynější obecní zastupitelstvo, pamětlivo jsouc jen svých vavříků a své nesmrtelnosti, vynakládá poslední obecní majetek a důchodu celého budoucího půlstoletí na stavby paláců školních, čímž na měšťanstvo uvaluje břemena nesnesitelná. Ale od té doby, co jsem se dověděl, jak na toto tropení našich „otcův města“ pohlížejí kruhové vyšší, naučil jsem se pohlížet na to též tím vyšším rozhledem a přijímati to také tak — humoristicky. Mohu vás pane redaktore ubezpečiti, že ve vyšších kruzích, — však vy víte v kterých — vzbuzuje klopotný chvat našeho Matzenauera a spoluotcův města, s jakýmž perou se o věnce nesmrtelnosti hejslovanské, — lítostný úsměv a nanejvýš věnuje se tam v těch kruzích naší obci — upřímné politování. Znáte Valašské Meziříčí? A znáte největší v něm korunu občanstva? Uhodnete snad, že míním p. dr. Mikyšku. Ano, ten to jest. Ten v Meziříčí postavil školy a když byly pod krovem, tak došly peníze a šalanda teď stojí bez oken a bez dveří. Místo vrat jsou zataraseny vchody prkny a každé okno vypadá jako z vejce vejdunek nebo jako ty slepé oči na vyzáblé lebce mrtvolky. A proč to? Rozběhli se páni otcové Meziříčtí se svým dlouhonožným kapitánem Mikyškou, vyhnali palác ze země do výšky a u samé římsy jim došly měchy i dechy, tak že nedostávalo se jim — na vnitřnosti, ba ty prostory marně čekají na tolik dětí mnoho-li by jich zaujmouti mohly. Tak tomu je ve Val. Meziříčí. Poněvadž ale Slovan všude bratry má, tak náš Matzenauer a Škoda mají v Mikyškovi bratra, bratr bratrovi leccos udělá a tak Mikyška doporučil našim otcům svého architekta, aby také udělal plán pro školné palác do Přerova. Umělec architekt dělal, pak také počítal a když plán i rozpočet hotov, odevzdal vše otcům Přerovským. I byl já sot a ples ve Slovanstvu, přátelům obce ale vyrážela kůže na těle. Hajdy pospíšili si otcové města na příslušné úřady, aby dostalo se slovanskému plánu potvrzení a aby Přerov nezůstal za Meziříčí. Na vyšších místech a vůbec mezi lidmi zdravého rozumu učiněna byla otcům některá upřímná „upozornění“, předloženo jim, že ta nádhera slohu jest snad zbytečná, ukázáno na nesouměrnost, ba na nesrovnalost tak orientálního slohu palácového s těmi římsami a arkýři a monumentální architekturou, porovná-li se s oučty školskými, — otázáno se pánů otců, zdaž budou s to, nákladem města takový palác vystavěti, aniž by se obec ukrvácela: ale otcové zůstali při svém. „Nu, — pomysleli si rozumní lidé, — když tomu tak chtějí, habeant sibi! Nač bychom jim vysvětlovali a osvícenost do slovanských lebek pumpovali, vždyť mají — samosprávu! A byť i po hlavě do rybníka skákali, co je nám do toho? vždyť mají samosprávu!“

Rozpočet sdělán na tu školní budovu na 40.000 zlatých, později nahlédnuto, že to bude státí snad 80.000 zl., ale když už učinili krok první, chtěli zůstat i při druhém, a byť se jim při něm voda až až do hub nabírala! Apropos! Mluvíme-li o vodě, musím upozornit také na staveniště, kde ten náš palác má státí: Jest to grunt, jenž bude muset být velkým nákladem teprv odňat bařině a vodě; než-li tam pevná půda se zřídí a první kámen do základu položen bude, prasknou tisíce a ještě tisíce, bude muset dělána být zvláštní hráz a tak stane se potom pravdou, co rozpočítaví znalci tvrdili, řkouce, že stavba tohoto paláce bude nás státí jedenkrátstošedesát až stosmdesát tisíc! A jiný znalec podotkl: „A

nejprvnější příval vody na jaře podmele hráz a odnese nám palác ke všem čertům!" Já pak k tomu dokládám: amen. To máte z té blechy, kterou vám nasadil Mikyška do ucha! Mikyšku to svrbělo a my Přerované se musíme teď zaň drbat! — Tento můj dopis jest zároveň makavým vysvětlením toho, co ondy vidělo se na vratech úřadu obecního stran těch 100.000 zl. půjčky, ač se původně mluvilo pouze o půjčce 40.000 zl.

Velké lámání hlavy způsobuje panu řediteli Škodovi filosofická otázka, zdaž má mezi poplatníky ze psů vepsán být také sv. Roch, aby platil 2 zl. ze svého sekla Amidora. Svätý Roch se prý dosud rozhodně tomu opírá a nechce ani krejcaru platit. Nu, at si žertuje, však on se brzy octne v kriminále; naši páni otcové neznají žertu a nenechají se za nos tahat."

F. Višňák v citovaném životopisu J. Škody píše na s. 15 o tom, že v jednom z dopisů uveřejněných v Moravanu se psalo, že „česká strana čili Škodami hodlá vystavěti palác pro profesory, v kterémž tito bydlíce a z oken pohodlně vyhlédající z dýmek budou kouřiti a plivati na přerovské občany, kteří kolem choditi budou — bez kabátů, poněvadž přirážkami obecními z nich budou vyslečeni". Nebylo však zjištěno přesné znění dopisu.

⁵⁴ SOkA Přerov, AM Přerov, nezpracované, pokračování protokolu z 19. 2. 1876. Toto pro mnohé snad nečekané konstatování vyvolalo horečnou aktivitu. Zvláště se znovu vyjádřil František Bühler. Obhajoval svůj původní kladný posudek, především zdůraznil, že ve městě, které sedmadvacetkrát utrpělo požárem, z toho dvakrát bylo takřka do základu zničeno, nelze najít místo, kde by nebyla navážka. To však nemůže vzít v úvahu člověk neznalý místních poměrů. Poukázal také na to, že na náměstí stál kostel svatého Marka s vysokou věží, jehož základy je doposud možné pozorovat. Blízkost vody není vůbec na závalu, jak dokazují příklady, například ve Vídni je tomu v případě státního gymnázia obdobně. Z technického hlediska by se možná v Přerově našla vhodnější místa, ne však taková, aby zúplna vyhovovala místním poměrům, a to co se vysoké ceny pozemků týče, nebo jejich odlehlosti od centra.

Mohlo by se třeba uvažovat o Zahrádkách, místu u silnice z Přerova do Moštěnice. Zde by však žáci museli přecházet frekventovanou ulici, na podzim a v zimě plnou bláta, v suchých letních měsících zase plnou prachu. Tamtéž, dopis obecnímu výboru z 3. 3. 1876.

⁵⁵ Tamtéž, dopis okresního hejtmanství z 31. 3. 1876.

⁵⁸ Tamtéž, AM Přerov, protokol sezení obecního výboru 1. 4. 1876. Tamtéž, protokol z 22. 4. 1876.

⁵⁷ Viz tamtéž, inv. č. 841, kart. č. 16, protokoly o schůzích obecní rady a odboru k provedení stavby reálného gymnázia. Též VZ, 1878, s. 34—37. Ještě v květnu téhož roku zaslalo ředitelství školy výkonnému výboru komitétu pro světovou výstavu v Paříži, která se měla konat roku 1878, mimo žákovských kreseb a knih zpracovaných členy učitelského sboru (Gramatika francouzská pro reálné školy a reálná gymnázia, Francouzská cvičebna kniha pro reálné školy a reálná gymnázia od Jakuba Škody, Problémy hmoty od Oldřicha Kramáře) i deset kusů plánů gymnázia, to jest kopie originálů, které provedli profesor Josef Novotný a suplující učitel Jan Měsl. Plány byly vyznamenány a škola obdržela v roce 1880 diplom zlaté medaile. Viz SOkA Přerov, RG Přerov, inv. č. 530, kart. č. 11.

Na tomto místě je třeba se zmínit o autoru plánů Antonínu Gruškovi. Narodil se v r. 1840 ve Valašském Meziříčí, jako architekt působil ve Vídni.

Připomínáme že před přerovskou gymnazijní budovou realizoval piany pro gymnázium ve svém rodišti. Ve srovnání s ní je přerovská budova větší, mohutnější, půdorysně odlišně pojímaná, ale hlavní průčelí nápadně připomene starší budovu ve Valašském Meziříčí. Jako architekt je Antonín Gruška představitelem směru novorenesanční

architektonické tvorby. V hodnocení uměleckých historiků vychází přerovská stavba spíše jako „prototyp škol, u nichž byla původní invenční bohatost, čerpající z italských vzorů, redukována na více méně jednotvárné schéma horizontálního hmotového bloku s mírně zvýrazněným osovým vstupním rizalitem“. Viz Zatloukal, P.: *Architektura školních budov v období historismu na Moravě*. In: *Středisko*. Olomouc 1987/1988, s. 83—90. Též Podzemná, A.: *Architekt Antonín Gruška a stavba budovy gymnázia ve Valašském Meziříčí*. In: *Valašsko včera a dnes*. Vsetín 1986, s. 56—68.

Tak trochu smutným epilogem, který vrhá stín na idylicky líčenou spolupráci architekta s městem Přerovem a snad i s Jakubem Škodou, je vymáhání dlužné částky od města za vykonané projekční práce. Od srpna 1878 žádal architekt několikrát marně o zaplacení částky 500 zlatých, kterou mu podle něj přerovská obec zůstala dlužná z celkové částky 3000 zlatých. Zároveň si postěžoval, že nebyl přizván jako technický dozor při vlastní stavbě, čímž jednak přišel o 5 zlatých za den, jednak tím by ochuzen vnější vzhled stavby. Exekuční prodej movitých věcí v letech 1878 a 1879 a vymáhání dluhu z pozůstalosti po Antonínu Gruškově, který zemřel v r. 1882, dokazují jeho tehdejší neblahou finanční situaci. Viz SOkA Přerov, AM Přerov, protokoly sezení obecního výboru 1. 12. 1878, 17. 4. 1879, 20. 3. 1880.

⁵⁸ Tamtéž, 30. 12. 1879, 20. 3. 1880, 23. 10. 1882.

⁵³ Tamtéž, 19. 8. 1887, 11. 11. 1887.

⁶⁰ Viz Ptáček, V.: *My a děti. Rodinná kronika*. 1945. S. 1—40. Rkp. uložen v SOkA Přerov, sbírka rukopisů, inv. č. 12, kart. č. 1. (Vzpomínky na léta 1880—1884). Srovnej Památník šedesátého výročí českého gymnasia v Olomouci 1867—1927. Olomouc 1927, s. 77, 88, 96 o návštěvách studentů olomouckého gymnázia v Přerově.

⁶¹ Ptáček, V.: cit. dílo.

⁶² Viz Ditrichová, K.: *Slovenskí studenti na přerovském gymnáziu v letech 1874—1915*. In: *Protokol z kolokvia Jakub Škoda — průkopník českého školství*. Přerov 1987, s. 48—53. Též Hýbl, F.: *Slovenští studenti na moravských středních školách v 19. století*. In: *Česko-slovenské vztahy v oblasti školství*. Přerov 1994, s. 65—72.

⁶³ SOkA Přerov, RG Přerov, inv. č. 530, kart. č. 13.

⁶⁴ Srovnej Lapáček, J.: *Jakub Škoda a průmyslové školství v Přerově*. In: *Jakub Škoda — průkopník českého školství*, Přerov 1887, s. 59—65.

⁶³ SOkA Přerov, AM Přerov, protokol sezení obecního výboru 29. 12. 1882. ^{6,5} Viz pozn. 64.

⁶⁷ SOkA Přerov, AM Přerov, nezpracované, koncept žádosti z 29. 11. 1884. Srovnej *Sborník k 100. výročí založení Střední průmyslové školy Přerov*. Přerov 1989, s. 10—13.

⁶⁸ Viz Našinec, 16. 10. 1874, s. 3.

⁸⁹ Narodil se v Mukařově 6. 3. 1837. Po několika letech gymnazijních studiích v Jičíně a v Litomyšli vstoupil do piaristického řádu a středoškolské studium dokončil na gymnáziu v Mikulově. Později však z řádu vystoupil. Absolvoval šest semestrů na pražské univerzitě, kde navštěvoval přednášky z matematiky a fyziky, ve Vídni na univerzitě poslouchal v r. 1869 přednášky z vyšší matematiky a fyziky. Dle vysvědčení zkušební komise gymnazijní z 25. 10. 1870 se stal způsobilým pro matematiku na celém a pro fyziku na nižším gymnáziu. V r. 1907 odešel na odpočinek, zemřel 21. 10. 1915. Viz nekrolog od V. Vávry ve VZ, 1916, s. 3—4.

⁷⁰ Narodil se 29. 4. 1839 v Brtnici u Jihlavy, v r. 1861 vstoupil do řádu premonstrátů, v r. 1866 byl vysvěcen na kněze. Nejprve byl učitelem na řádových ústavech, později profesorem klasické filologie na gymnáziích v Mikulově a před příchodem do Přerova na 1. státním německém gymnáziu v Brně. Viz nekrolog od V. Vávry ve VZ, 1914, s. 6. V Moravské Orlici z 20. 6. 1886 byl vysloven odpor k jmenování Vrzala ředitelem

přerovského gymnázia, a to z toho titulu, že jde o nepřítele české národnosti. Ostatně při výběru vhodného nástupce Jakuba Škody se angažovala řada osob. Dochoval se dopis Františka Višňáka z 13. 12. 1885 adresovaný starostovi Františku Skácelíkovi. Doporučoval v něm profesora Solperu, toho času působící v Jindřichově Hradci, těmito slovy: „Tolik Ti ovšem říci mohu dle dobrého svědomí, že z dosaváde jmenovaných kandidátů Kaplana, Šikoly, Bartoše a nevím ještě koho byl by on co do veřejného působení nejlepším, maje v tom již dlouholetou zkušenost a praxi.“ SOkA Přerov, MUDr. František Skácelík, inv. č. 17, kart. č. 1.

⁷¹ Viz Urban, O.: Česká společnost 1848—1918. Praha 1982, s. 385—387; srovnej Tobolka, Z.: Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby. III. díl. Praha 1934, s. 81—91; Srb, A.: Politické dějiny národa českého od roku 1861 až do nastoupení ministerstva Badenova r. 1895. Praha 1899, s. 712; Česká politika. 3. díl. Praha 1909, s. 471.

Na okraj poznamenejme, že nejen zde se ukázala řevnivost mezi dvěma hanáckými městy v případě školských institucí. V novinách Našinec. 19. 5. 1886, s. 1, se například v této souvislosti objevila takováto úvaha. „Co se konečně týká českého reálního gymnasia v Přerově, jest známo, že zřízení jeho slouží za argument proti oprávněnému požadavku, aby v Olomouci, druhém hlavním městě a politickém i hospodářském středisku větší polovice Moravy vedle českého gymnasia zřízena byla také česká reálka, jakož olomoučtí Němci, kteří přece v obvodu olomouckém tvoří nepatrnou menšinu, mají v Olomouci gymnasium i reálku.“

⁷² Viz Našinec, 21. 9. 1887, s. 1—2. Moravská Orlice, 22. 9. 1887, o návštěvě psala takto: „Ministr Gautsch deputaci Přerova i Kutné Hory kladl důraz na odborné školy průmyslové, místo zrušených reálek. Motiv: nynější střední školy jsou prý vlastně výchovnou národních agitátorů, a proto opatření rázu vlasteneckého, je zvláštní, že to obrací výlučně proti slovanským školám, ač je zjištěno, že se rekrutují nejružnější političtí polotvorové německo-národního tábora právě ve sborech profesorských na německých středních ústavech. Jest to zvláštní spravedlnost, když za křiky německých agitátorů mají pykati české ústavy.“ Jako nepodložené se ukázaly zvěsti o přeložení gymnázia do Hranic. Viz SOkA Přerov, AM Přerov, protokoly sezení obecního výboru 29. 6. 1888, s. 2.

⁷⁵ Kabelík, J.: Prvních dvacet pět let trvání c. k. gymnasia v Přerově. In: XXII. program c. k. vyššího státního gymnasia v Přerově. Přerov 1896, s. 34. ⁷⁴ Týž: 50 let přerovského gymnasia. Příloha Obzoru z 3. 10. 1920. ¹⁵ Slaměník, F.: Přerov na dráze pokroku. Přerovský obzor, 1913, č. 41, s. 1—2.

⁷³ Viz Brdlík, F.: Přerovu a jeho gymnasiu. In: Památník k šedesátému výročí st. reálního gymnasia v Přerově. Přerov 1931, s. 27. Též Minařík, K.: Vzpomínky na moje první učitelská léta na přerovských středních školách. Tamtéž, s. 40.

"Viz pozn. 73, s. 34—35. Tamtéž Přehled návštěvnosti žactva v letech 1871 a 1895, s. 44. Srovnej SOkA Přerov, RG, inv. č. 526, kart. č. 1, konf. protokol; č. XII z 25. 6. 1884.

⁷⁸ Viz pozn. 74. Srovnej též vzpomínky, např. Brdlík, F.: cit. dílo, s. 26—29 J. Bartocha v Památníku, s. 145, vzpomínal: „Také zkoušky maturitní poskytly nejednou příležitosti, abych se v rozhodném okamžiku přimluvil za některého abiturienta. Tehdejší předpisy mívaly často tendenci, aby se stlač:: prospěch žáků zvláště na ústavech českých, a jsou známy křiklavé případy z některých ústavů českých (v Přerově, Val. Meziříčí, Uh. Hradišti aj.) způsobené hlavně slepým a co nejvydatnějším prováděním těchto krutých předpisů.“

⁷⁹ Tamní veřejnost to uvítala s povděkem, neboť očekávala, že povznese opět školu na její bývalou úroveň. Skutečně také v novém působišti splnil očekávání do něj vkládané.

Studentům přál zábavy, učitelům účast na společenském životě, takže poměr gymnázia k české společnosti se upravil správným směrem. Ve svém úřadu setrval až do r. 1907, kdy odešel na odpočinek. Jeho různé hodnocení viz Našinec, 23. 1. 1889, s. 2; Símě hořčičné. Památník osmdesáti let Slovanského gymnázia v Olomouci. Olomouc 1947, s. 16—17; Za hlasem Komenského. Památník slovanského gymnasia v Olomouci 1867 až 1957. Olomouc 1957, s. 86—87.

⁸⁰ Viz VZ 1890, s. 23—26.

⁸¹ Tamtéž, s. 41.

⁸² Našinec, 13. 2. 1889, s. 3. Jan Veselý se narodil 7. 4. 1837 ve Sv. Kříži v Cechách. Absolvoval filologická studia na pražské univerzitě. Od podzimu r. 1861 se stal suplujícím učitelem piaristického gymnázia v Praze, na němž setrval až do r. 1868. V té době se podrobil státní zkoušce z řečtiny a češtiny pro vyšší, z latiny a němčiny pro nižší gymnázia. Mimo to složil i zkoušky z italštiny. V r. 1868 byl jmenován skutečným učitelem na c. k. gymnáziu v Hradci Králové a po dvou letech přesazen do Olomouce. Zde vedle výuky na gymnáziu byl po osmnáct let učitelem na soukromém knížecím — arcibiskupském ústavu ku vzdělávání učitelů, členem zkušební komise pro školy obecné a měšťanské a dozorcem veřejné české školy. VZ, 1899, s. 7—8. Za ředitele Vojtěcha Kotsmícha (1878—1888) patřil k jeho nejvěrnějším spolupracovníkům a spolu s ním si vysloužil pro své až nedůstojně loajální smýšlení značnou neoblíbenost v národně naladěných kruzích olomoucké veřejnosti. V první půli školního roku 1888/1889 byl správcem ústavu. Viz Símě hořčičné. Olomouc 1947, s. 16—17. V tomto kontextu je proto třeba chápat zprávu o jeho odchodu z Olomouce jako informaci plnou ironie, ne-li zlomyslnosti.

⁸³ Viz např. Slaměník, F.: Přerov na dráze pokroku. Přerovský obzor, 1913, č. 44, s. 1—2. Podobně Bayer, F.: Prof. František Oščádal. Přerov 1902, s. 13—14.

⁸⁴ Viz Kronika gymnázia, s. 35—36, uloženo v gymnáziu. Srovnej Dvořák, F.: Vznik a činnost Družstva pro vystavění tělocvičny „Sokola“, zřízení a udržování veřejné čítárny v Přerově. In: Památník Sokolstva přerovského 1871 až 1911, s. 26—27. Jako důvod ředitelství uvádělo nepořádek při mytí cvičenců, zpívání či „řvaní“ Hej Slované apod. Zklamání z dosavadního vývoje na gymnáziu vyjadřuje i článek v Pozoru, 9. 8. 1892, s. 2: „Z našeho gymnasia. V těchto dnech rozlétna se Přerovem zpráva, že prý ředitelem zdejšího c. k. stát. gymnasia má se znovu státi — p. P. Vrzal. Nevíme dnes ještě, co na zprávě té jest pravdivého, nedivili bychom se tomu ale pra nic, kdyby s gymnasiem naším učiněn byl znovu tak nebezpečný experiment, který by značil úplné zničení českého ústavu tohoto. Třeba by jisté kruhy sebe více dušovaly, že jde jim jen „o rozkvět“ gymnasia—to smutné faktum, že ústav rok od roku klesá — to zatušovat nedovedou.“

⁸⁵ SOkA Přerov, RG Přerov, inv. č. 530, kart. č. 15, korespondence.

⁸⁶ Tamtéž, AM Přerov, nezpracované.

⁸⁷ VZ, 1896, s. 80—84.

⁸⁸ Tamtéž, 1891, s. 49.

⁸⁹ Viz SOkA Přerov, Spolek pro podporu chudých studujících na českém gymnasiu v Přerově, inv. č. 1, protokol o schůzích. Na činnost tajného spolku vzpomínal R. Schultz: „Jeho (Leopolda Mohapla, pozn. aut.) a Brandstättrovým (později ředitel reálky v Husovicích) popudem založen byl v r. 1892 studentský tajný kroužek, k němuž patřila velká část tehdejší septimy a oktávy. Jak často vzpomínám na ta milá a dnes ponejvíce zvučná jména jejich. Stačí uvést: Bohuše Oščádala, Frant. Skácelíka, Kavku, Mohapla, Brandstatter atd. V kroužku tom doháněli jsme, co zanedbávala tehdy důsledně tehdejší výchova našich středních škol, totiž výchovu svou pro život společenský, veřejný. Založení kroužku toho bylo důsledkem tehdejších oslav našeho největšího pedagoga

Komenského, kterýchžto oslav se zúčastniti nám studentům tehdejší rakouská spravedlnost zakázala. Kroužek náš pojmenovali jsme jménem „Komenský“. V něm každou sobotu pěstovány rozhovory literární, politické, hudební seance a společenská zábava. Volený předseda přiděloval jednotlivcům určitá témata k řečím připravovaným a řečím s patra a nebylo jediné tehdejší důležitější otázky časové, která by byla zůstala v našem kroužku nepovšimnuta. Tehdejší mimsterstvo vyučování by bylo se zhrozilo, kdyby bylo se dovědělo, jak kdysi tehdejší předseda kroužku Mohapl přidělil případné téma Bohuši Oščádaloovi „O významu Ruska pro národy slovanské“. Dnes zdá se všem téma to dosti nevinným, tehdy mohlo pro nás zúčastněné i s panem předsedou a referentem v první řadě znamenati „vyhazov“ z gymnázia. Proslovená řeč tato uložena posud v archivech našeho kroužku, ač bohužel nemohla býti zpracována tehdy naším Bohušem Oščádalem, který na delší dobu tehdy onemocněl. Byla v příští schůzi přidělena předsedou mně jako tehdejšímu jednateli spolku, jako řeč s patra. Kroužek ten přenesen byl později do Prahy ...“ Obzor, 16. 11. 1924, s. 1.

^{9U} „Vysoký zemský výbor markrabství Moravského!

Na základě Nejvyššího rozhodnutí ze dne 29. července r. 1887. přestala koncem šk. r. 1888/9. reálná oddělení na státní střední škole v Přerově. Než příčiny, pro které toto zrušení reálných oddělení na státní střední škole v Přerově se stalo, pozbyly dalším postupem času své platnosti. Od několika let hlásí se mládež vždy ve větším a větším počtu ku vyššímu vzdělání pro praktické obory v životě, ano se tu často přiměřeně vzdělaných a vhodných sil již nedostává.

Vysoký zemský sněm uznává také důležitost vyššího praktického vzdělání ve prospěch obyvatelů této země tím, že zařídil hojně reálných škol. Pro obyvatele české národnosti jsou na jihu, západě a severu tři vyšší reálné školy v Brně, Telči a Prostějově zařízeny, z nichž dvě jsou od země vydržovány; než východní Morava a velická část jižní Moravy českých reálných škol úplně postrádá.

Již dle sčítání r. 1880. mají c. k. okresní hejtmanství: Kyjov, Hodonín, Holešov, Kroměříž (venkov), Místek, Nový Jičín, Přerov, Uherský Brod, Uherské Hradiště (venkov), Valašské Meziříčí, Hranice, Kroměříž (město), Uherské Hradiště (město) úhrnem 634.857. českých obyvatelů, ale žádné české reálné školy.

V krajinách kolem Přerova daleko široko vyvinul se bohatý a rozmanitý průmysl; pociťuje se tu na všech stranách velická potřeba vyššího vzdělání pro zdárné působení v rozličných odvětvích průmyslu.

Samo město Přerov se svými 13.000 obyvateli vyvinuje neobyčejnou čilost v různých průmyslových oborech. Město toto leží skoro uprostřed krajin shora vyznačených a má s nimi velmi pohodlné železniční spojení, proto se hodí výborně k tomu, by zde reálná škola zařízena byla.

Obecní zastupitelstvo města Přerova majíc na zřeteli všeobecně uznávanou potřebu české reálné školy pro tyto kraje, a uváživši příznivé podmínky pro toto zařízení ve zdejší městi, jakož i tu okolnost, že až do r. 1889 reálné školy, totiž reálná vyšší oddělení při státní střední škole v Přerově zavedena byla, usneslo ve svém zasedání dne 7. června 1893 jednomyslně na tom, podati vysokému sněmu markrabství Moravského uctivou žádost za zařízení prozatím nižší reálné školy s českou vyučovací řečí v Přerově za podmínek, za jakých v jiných městech na Moravě podobné ústavy od země zařízeny a vydržovány jsou, chovajíc plnou důvěru, že vysoký sněm ve své spravedlnosti naléhavé potřebě českého obyvatelstva východní a jižní Moravy v brzkém čase milostivě vyhověti ráčí.

Na základě toho vznáší obecní rada města Přerova zdvořilou prosbu:

„Vysoký sněm markrabství Moravského račiž milostivě žádost obecního zastupitelstva města Přerova za zařízení prozatím nižší reálné školy s českou vyučovací řečí v Přerově

za podmínek, za jakých v jiných městech na Moravě podobné ústavy od země zařízeny a vydržovány, příznivě vyřídití a čeho zapotřebí co nejdříve blahosklonně zařídití. Obecní rada města Přerova dne 19. listopadu 1893"

SOkA Přerov, AM Přerov, nezpracované, koncept z 19. 11. 1893. Tamtéž, protokol sezení obecního výboru 4. 7. 1895, 5. 8. 1896.⁹¹ Viz tamtéž, Spolek pro podporu chudých studujících . . ., inv. č. 1, protokol

výborové schůze 13. 4. 1899, protokol valné hromady 29. 10. 1899.⁹² Narodil se 26. 7. 1849 v Ujezdci u České Skalice. Navštěvoval gymnázium v Hradci Králové, šest semestrů strávil na filozofické fakultě studiem klasické filologie. V r. 1875 byl ustanoven suplentem při 2. reálném gymnáziu v Praze, po pěti letech byl jmenován profesorem při 1. českém gymnáziu v Brně. Odtud přešel v r. 1883 na 2. české gymnázium v Brně. Viz Dorazil, V.: Vincenc Vávra, životopisec Boženy Němcové. Přerov 1934. 30 s. O přáních přerovské veřejnosti v záležitosti jmenování nového ředitele se vyslovily Hlasy z Pobečví, 7. 4. 1899, s. 2: „Správcem zdejšího gymnasia jmenován byl do té doby, než se definitivně místo ředitelské obsadí, pan profesor Jan Pískač. Mluví se všeobecně, a jest to přáním obecnstva, aby za ředitele tohoto ústavu dosazen byl muž, jenž by se řídil duchem Škodovým. Město přineslo ohromné oběti tomuto ústavu a zajisté nemůže býti jemu lhostejno, aby někdo do Přerova přišel, který by gymnasium — ubil.“⁹³ Viz Vávra, V.: Tak rád vzpomínám na Přerov ... In: Památník k šedesátému výročí st. reálného gymnasia v Přerově. Přerov 1931, s. 53—58. SOkA Přerov, AM Přerov, nezpracované, různé přípisy v letech 1904—1911. O rok později byly na toaletách instalovány splachovací klozety.⁹⁴ Vávra, V.: **cit. dílo.**

SOkA Přerov, AM Přerov, nezpracované, dopis V. Vávry z 27. 10. 1908. Viz též protokol sezení obecního výboru 29. 7. 1914.

⁹⁶ Tamtéž, kopie dopisu adresovaného okr. hejtmanství z 27. 6. 1912.

⁹⁷ Tamtéž, protokol sezení obecního výboru 8. 7. 1914.

⁹⁸ Viz zápisy školní kroniky z let 1914—1916. Uložena na gymnáziu.

⁹⁹ Při rozloučení Vincence Vávry se školou 6. 6. 1918 pronesl Richard Kantor stručné zhodnocení jeho práce: „Slovutný pane rado!

Přišel jste se s námi rozloučit a budete v nás vzpomínky a cit hluboké vděčnosti. S úctou vzhlížíme k Vám, který jste po více než 40 let, věk lidský, obětoval veškeré síly své ve službách výchovy. Jsa otcem chudých, rádcem, učitelem a přítelem všech studentů, jako ředitel bezpečnou oporou sborů profesorských, viděl jste přicházeti a míjeti celé generace v práci neúnavné, jež rozsahem, hloubkou a mnohostranností budí upřímný obdiv. Kdyby se ozvali všichni, kdož Vám zavázáni jsou díky za pomoc, radu nebo poučení, byl by to věru impozantní zástup, jehož přítomní tuto jsou jen pranepatrnou částkou.

Nevšední zkušeností a znalostí věcnou pronikl jste všemi směry životem a vyvažoval nezištně hojnou číši každému, kdokoli ať žák ať učitel, k Vám se utíkal. Proto také jako osvědčený znalec školství zvolen jste byl členem a místopředsedou okresní školní rady a zástupcem správy vyučovací v kuratoriu zdejší obchodní školy.

Ačkoli jste zasvětil školství celý Svůj život, přece síla Vaše stačila také jiným sborům kulturním a humánním. O tom svědčí horlivá Vaše činnost osvětová v Brně, v Hranicích a v Přerově, za kterou se Vám dostalo čestného občanství v obou městech posléze jmenovaných.

Známa jest lidumilnost Vaše a ryzí vlastenectví. Z kraje Boženy Němcové přinesl jste Sobě lásku k poezii a badatelský zájem pro činnost této podivuhodné ženy, kterou jste mladým i starým vzkřísil k novému životu. Bohatá jest Vaše žeň, bohatý vděk Vašich žáků a přátel. Zvěst o Vašem působení dostoupila stupňů nejvyššího trůnu a Jeho Veličenstvo neváhalo oceniti Vaše veliké zásluhy skvělým vyznamenáním.

Co nejvíce milujete: zeleň přírody, mládež a zpěv, sdružilo se zde, aby Vám vtisklo nezapomenutelnou vzpomínku na Vaše přerovské ctitele. Jsem přesvědčen, že také všem ostatním přítomným památka na tuto posvátnou chvíli utkví navždy. Přání nás všech je stejné: užívejte zaslouženého klidu v plném zdraví a nás nezapomeňte!" SOkA Přerov, RG Přerov, inv. č. 530, kart. č. 27, korespondence 4. 6. 1918.

SBORNÍK STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU V PŘEROVĚ 1995

Vojtěch Cekota - Přerovské gymnázium od roku 1918 do současnosti

Za první republiky

Změny, ke kterým došlo po první světové válce, výrazně ovlivnily život všech vrstev naší společnosti. Dotkly se také našeho školství, jeho organizace, učebních osnov i obsahu učiva. Především se však změnil celkový duch. Radost ze vzniku samostatného státu, pocit svobody, který mohutně zavanul v republice, vzrůst národního sebevědomí zasáhly také profesory a žáky přerovského gymnázia.

Pro středoškolské studium v Rakousku **byl** charakteristický **klid**. Jak napsal jeden z pamětníků, byl to „klid představovaný neměnným, pomalým střídáním šesti vyučovacích dnů, z nichž každý měl po neměnné stejných vyučovacích hodinách. Několik málo týdnů bylo přerušeno církevními svátky. Před válkou pak bývalo ještě prázdno v den, kdy měl pan ředitel svátek a dále o studentské slavnosti majáles. Vystřídání vyučovacích dnů na konci týdne nedělemi znamenalo konec konců jenom půldenní volno, neboť v 8 hodin jsme se v neděli shromažďovali na exhortě, domácím to kázání v ústavu, a v 9 hodin jsme odcházeli v dvojstupu do farního kostela na mši. Seřazení isme byli podle tříd až do čtvrté. Za kvartou šla nejvyšší třída, oktáva, dále pak sestupně, až průvod končil pátou třídou. To proto, že nižší gymnázium (I.—IV. třída) stálo při bohoslužbách před oltářem a po značnou část mše klečelo, kdežto vyšší třídy usedaly do lavic v zadní pravé, to jest v mužské části kostela. Tak mělo být umožněno nejstarším studentům, aby usedli do lavic, a kdyby se místa nedostalo, aby museli stát ti mladší. Privilegované postavení měli čtyři studenti z vyššího gymnázia, kteří směli šlapat měchy u varhan, na něž hrál o studentské mši některý z profesorů."¹

Do těchto starých ustálených poměrů zasáhla mimořádnými opatřeními první světová válka. Do budovy škol se nastěhovalo vojsko, bylo zavedeno střídavé vyučování, kdy se tři dny v týdnu učilo dopoledne, další dny odpoledne, tehdy vyučování končilo kolem 18 hod., včetně soboty. Rada profesorů byla povolána k vojsku, často se suplovalo, některým předmětům se i po několik týdnů neučilo, kreslení bylo zrušeno, podobně nepovinné předměty zpěv, těsnopis, cizí jazyky. Narukovali i někteří studenti. Školní rok v posledním válečném roce 1918 začínal ve stísněné náladě za obtížné zásobovací situace a za očekávání blízkého konce války. Od 8. října do 4. listopadu 1918 řádila v Přerově úporná španělská chřipka. Z nařízení okresního lékaře bylo gymnázium uzavřeno a studenti měli prázdno. Vznik samostatné republiky prožívali profesori a žáci školy doma, či spíše na různých schůzích, manifestacích nebo při honbě za aprovizací. Den 28. říjen 1918 proběhl v Přerově ještě klidně, ale už následujícího dne projevovali občané města nesmírnou radost ze vzniku samostatného státu. Městem prošel mohutný průvod, jehož početnou část tvořili studenti vedení profesorem Stanislavem Kovandou. Když procházeli kolem budovy gymnázia, odstranili z ní symbol bývalého režimu — zlatého dvojhlavého orla — a odvěkli ho k Bečvě. Bezprostředně po ustavení Národního výboru v Přerově se řada studentů přihlásila do národní gardy. Byli pověřeni hlídáním různých stanovišť. Jedním z prvních úkolů, při kterých studenti VI.—VIII. tříd

pomáhali, byla doprava vojenských pušek z nádraží do tělocvičny chlapecké školy v Palackého ulici v noci z 30. na 31. října. Strážní oddíly studentů hlídaly budovy úřadů, peněžních ústavů, skladišť potravin, sýpky a mosty, zdravotní hlídky poskytovaly pomoc osobám z různých transportů projíždějících přerovským nádražím, pomáhaly při vykládání raněných vojáků z posledních lazaretních vlaků.²

Teprve 5. listopadu 1918 bylo obnoveno vyučování v náhradních prostorách průmyslové školy, když budova gymnázia nebyla do té doby ještě vyklizena. Slavnostní proslov pronesl profesor Dominik Vičar. Postupně se do školy navrátili studenti a profesori, kteří bojovali na frontách. Byl to návrat radostný, neboť ve škole zavládl nový duch a nový poměr profesorů ke studentům i studentů k sobě navzájem. Ještě jednou studenti obětavě vypomáhali republice při přípravě a vlastním kolkování bankovek ve dnech 26. února až 9. března 1919. Z profesorů se na této akci podílel Rajmund Žižka, jemuž se dostalo všeobecného uznání.

Se vznikem samostatného státu zavanul ve školství nejen nový duch, ale dostavila se také celá řada opatření, která podstatně změnila bývalou jednotvárnost gymnazijního studia. Koncem listopadu roku 1918 byl zrušen výnos, kterým se zakazovala žákům středních škol účast na cvičeních tělocvičných spolků Sokola, Orla, Lassala, dalším výnosem došlo k zrovnoprávnění studia chlapců s dívkami, které se staly řádnými žákyněmi ústavu, byla provedena prozatímní úprava školského řádu pro střední školy. Výnosem ministerstva školství byla zdobrovolněna účast studentů na náboženských úkonech v neděli a ve svátek. Záleželo na náboženském cítění studentů nebo vůli jejich rodičů, zda-li se těchto úkonů zúčastní. Den osmého listopadu 1918 byl rozhodnutím Národního výboru v Praze prohlášen dnem feriálním, aby se žáci mohli zúčastnit vzpomínkových slavností na památku bitvy na Bílé Hoře. Na slavnostním shromáždění v budově státní průmyslové školy k shromážděným studentům opět promluvil profesor Dominik Vičar o významu československé státní samostatnosti. Také v dalších měsících školního roku uspořádalo ředitelství školy několik slavnostních shromáždění: na počest návratu presidenta T. G. Masaryka do vlasti, na památku J. A. Komenského, M. Jana Husa, smuteční vzpomínku k tragické smrti generála M. R. Štefánika.

Mezi studenty sílily snahy po založení vlastního sdružení. Počátkem prosince 1918 byla po delší přestávce opět otevřena žakovská čítárna. Tehdy studenti gymnázia společně se studenty pedagogia, střední hospodářské školy a obchodní akademie ustavili čítarenské sdružení „Komenský“, které odebíralo 14 časopisů a 40 revuí. Jen o málo dní později vzniklo v Přerově „Sdružení studujících reálného gymnázia v Přerově“ a „Vzdělávací sdružení studujících středních škol v Přerově“. Oběma sdružením se dostalo podpory od členů profesorského sboru. „Vzdělávací sdružení“ však nemělo dlouhého trvání a bylo v březnu roku 1921 rozpuštěno, protože nevyhovovalo příslušnému paragrafu (22) Školského řádu. „Komenský“ i „Sdružení“ však pokračovaly dále a podílely se na kulturním a společenském vyživání studentů. Nelze hovořit o studentské samosprávě, která na přerovském ústavě nebyla ani přechodně zavedena. Podle ředitele R. Kantora „žactvo samo uznalo, že rozvážené vedení učitelů nejbezpečněji dovede je k žádoucímu cíli a nejlépe je uchrání od ukvapenosti. Zato obrácená mysl ke všemu, co povznáší, ať krásou, ať dobrem, co prohlubuje vědomosti a šíří rozhled“.³

Po nezbytných úpravách gymnazijní budovy, v níž po dobu války byl umístěn vojenský rekonvalescentní dům, se žactvo počátkem školního roku 1919/1920 vrátilo do své budovy. Současně došlo k důležité organizační změně, když dosavadní klasické gymnázium, v kterém se kladl důraz především na humanitní vzdělání, bylo přeměněno na reálné gymnázium s rovnoměrným zastoupením reálných a humanitních předmětů. Přejít na reálné gymnázium probíhal postupně od školního roku 1919/1920, od

školního roku 1924/1925 nebyla už v ústavě ani jedna gymnazijní třída. Charakter reálného gymnázia se v dalších letech nezměnil.

Na normálních reálných gymnáziích se učilo podle osnov vydaných ministerstvem školství a národní osvěty 14. června 1919 opravených a doplněných v roce 1923 a 1927. V roce 1933 byl zpracován nový návrh učebních osnov pro střední školy, podle kterých se začalo učit na přerovském gymnáziu ve třídách I.—VI. od školního roku 1935/1936. V roce 1923 se stala povinným jazykem němčina¹ počátkem školního roku 1927/1928 byly zavedeny nové osnovy pro jazyk československý, byla určena souvislá četba a nařízeno vyučování „druhému znění jazyka československého“, na školách s vyučovacím jazykem československým bylo doporučeno vyučování azbuce (cyrilici) a počáteční četba slovanských textů. Také učební osnovy pro další předměty doznaly několika úprav, změnil se obsah výuky i počet hodin.

Ve dvacátých letech se učilo těmito povinnými předměty:⁵

P ř e d m ě t	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Náboženství	2	2	2	1	1	—	—	—
Jazyk český	5	4	3	3	3	4	3	4
Jazyk latinský	6	6	6	6	6	5	4	6
Jazyk francouzský	—	—	4	4	5	4	3	3
Dějepis	—	2	2	2	3	3	3	4
Zeměpis	2	2	2	2	2	2	2	—
Matematika	4	3	3	3	3	3	3	2
Přírodopis	2	2	—	2	2	2	2	2
Chemie	—	—	—	—	2	2	—	—
Fyzika	—	—	2	2	—	—	4	4
Deskrip. geometrie	—	—	—	—	—	2	2	1
Filosof. propedeutika	—	—	—	—	—	—	2	2
Kreslení	3	3	2	2	—	—	—	—
Psaní	1	—	—	—	—	—	—	—
Tělocvik	2	2	2	2	2	2	2	2
Jazyk německý	3	4	3	3	3	3	2	2
C e l k e m	30	30	31	32	32	32	32	32

K nepovinným předmětům patřil těsnopis, zpěv, angličtina, ženské ruční práce a katolické náboženství ve vyšších třídách (VI.—VIII.). V dalších letech došlo k menším úpravám v počtu hodin jednotlivých předmětů, které se však nedotkly celkového zaměření ústavu.

Důsledky mnichovské dohody ve škole

Tragické události let 1938—1939 zasáhly i zdánlivě klidné školské prostředí. Už začátek školního roku 1938/1939 probíhal v neklidné a vzrušené době. Žákům byla zakázána účast na jakýchkoliv projevech, demonstracích, shluknutích apod., dále byl jim zakázán pobyt mimo domov po 18. hod. pod disciplinárními důsledky, ředitelům se přikazovalo, aby zajistili nerušený chod vyučování. Když však byla 23. září 1938 vyhlášena všeobecná mobilizace mužů do 40 let, odešli 4 profesori — Vladimír Dorazil, Arnošt Křístek, Jindřich Preč a František Skoumal — k vojsku, nastaly potíže s

obsazením vyučovacích hodin. Žáci vyšších ročníků pomáhali při pořádkové a dopravní službě a obdrželi poděkování městské rady. Teprve v druhé polovině října se narukovaní profesori vraceli zpět do školy. Krátce potom v listopadu 1938 přicházeli další profesori, kteří museli opustit gymnázia v městech zabraných Německem či Polskem. Z Českého Těšína přišel Josef Barvíř, ze Šternberka Václav Dragoun, ze Zábřehu Vladimír Horčíčka, z Nového Jičína Marie Koulová a František Vajdíků, z Jablunkova Aloisie Zizlavská, z Orlové Adéla Kostjunková, z Liptovského Sv. Mikuláše dr. František Pospíšil.⁶

Vedle pedagogických sil přicházeli také žáci ze zabraného území, aby pokračovali ve studiu v Přerově. Začátkem října bylo jich přes 30, do konce roku vzrostl jejich počet víc než dvojnásobně. Přicházeli také žáci ze Slovenska i Podkarpatské Rusi. Není nezajímavé, že přerovské gymnázium bylo vybráno k uschování písemností zrušeného gymnázia v Užhorodě.'

Vzhledem ke zvýšení počtu žáků v některých třídách obrátilo se ředitelství gymnázia na Zemskou školní radu v Brně s žádostí o povolení čtyř poboček při II., III., IV. a VII. třídě, v každé z nich bylo přes 50 žáků. Mezi důvody ředitel uvedl především velký počet žáků v poměrně malých třídách, dále „různorodost žakovského materiálu, opožděnost v probrané látce, u mnohých žáků rozrušenost mysli pro útrapy nedávno prožité, pro ztrátu domova a majetku, pro nejistotu o osud rodičů i vlastní, špatné ubytování, někdy i stravování, špatné poměry dopravní, nedostatek učebních pomůcek ap".⁸ Celkem bylo v říjnu na škole 653 žáků a 20 profesorů, ale noví žáci stále přicházeli nejen z pohraničí, ale také ze zabraných území Slovenska a Podkarpatské Rusi. Pobočky byly povoleny, takže škola měla 18 tříd, zavedlo se odpolední vyučování, přišly také pokyny, jak za těchto mimořádných poměrů udržet na středních školách a učitelských ústavech normální chod a potřebný klid pro vyučování. Mimo jiné se doporučovalo:

154

- omezit předepsané učivo ve všech předmětech a třídách na nezbytnou míru k pochopení předmětu;
- upustit od zbytečných podrobností a omezit memorování;
- domácí práce omezit na „míru co nejmenší" (včetně písemných);
- zkoušení omezit na zkoušení orientační, „při zkoušení budiž učitel laskavý, při klasifikování nechť jest spravedlivý, ale také ohleduplný a blahovolný.....";
- veškeré vyučování budiž prodchnuto vážností dnešní doby. „Žactvu budiž vhodně připomínáno těžké utrpení, jímž prošel náš stát, a že jen poctivá, cílevědomá a soustředěná práce může nás přivést k lepší budoucnosti."⁹

Výroční den naší samostatnosti 28. říjen 1938 byl poprvé od vzniku samostatného státu pracovním dnem, kdy se normálně vyučovalo. Všichni však neuposlechli. Např. v lipnické reálce se nevyučovalo, žáci měli volno. Tehdejší tercián J. Jirka si poznamenal: „Nám v první hodině v tělocviku, který jsme měli v aule, protože v tělocvičně bylo ubytováno naše vojsko, profesor Skoumal připomněl tento den a mimo jiné řekl: Doufám, že mluvím i za vás, když vám pravím, že se zrušením národního svátku nesouhlasím. Jsme sice menším státem, ale bude nám vše vráceno, vše, co nám vždy patřilo, možná, že se toho i vy dočkáte, neboť historie je spravedlivá."¹⁰

V Přerově uspořádala městská rada vzpomínkovou slavnost již v předvečer svátku v Městském domě, které se mohli zúčastnit i žáci ústavu. O měsíc později 30. listopadu vyučující vysvětlovali žákům význam volby nového presidenta republiky, kterým po abdikaci dr. Edvarda Beneše byl zvolen předseda ústavního soudu dr. Emil Hácha.

Období nacistické okupace

Jestliže rok 1938 přinesl řadu nečekaných a pro naši republiku nepříznivých rozhodnutí, byl rok 1939 ještě smutnějším. V únoru byla z ústavu propuštěna profesorka Adéla Kostjuková v rámci akce propouštění vdaných žen ze státní (školské) služby. Ještě v témže měsíci požadovala Zemská školní rada seznamy židovských zaměstnanců školy, začátkem března znovu byla ředitelství škol upozorněna na trvání zákazu účasti žactva národních a středních škol na jakýchkoliv projevech, shromážděních apod. Dne 14. března 1939 se odtrhlo od Československé republiky Slovensko, které ustavilo samostatný stát. Následujícího dne 15. března byly naše země obsazeny nacistickým Německem, krátké trvání okleštěné druhé republiky skončilo, vznikl Protektorát Čechy a Morava. Do Přerova přijelo německé vojsko přesně v půl desáté dopoledne, „právě druhou hodinu, kdy nám v tercii zrovna profesor Zlatník vysvětlil větu Pythagorovu“, jak si poznamenal dr. Jan Jirka.¹¹ Nedovolil však žákům, aby se podívali na vojska. Koncem března německé vojsko zabralo tři učebny a učitelskou knihovnu, do budovy gymnázia byly přemístěny čtyři třídy chlapecké měšťanské školy, jejíž budovu zabrali Němci. Škola byla přeplněna. Němcům se však nedostávalo ubytovacích prostor a 10. srpna 1939 zabrali celou budovu, která po dobu okupace sloužila jako vojenská kasárna. Třebaže ředitel školy protestoval a požadoval uvolnění budovy, jeho žádost podporovaná okresním hejtmanem byla zamítnuta.¹² Prostorová situace byla svízelná. Vyučování probíhalo v náhradních prostorách v průmyslové škole a obchodní akademii, od 4. října byla většina tříd umístěna v budově bývalého pedagogia, část však zůstala v obchodní akademii.

Těžko si představíme, za jakých podmínek probíhalo vyučování. Podle zprávy ředitele z října roku 1939 měl ústav s 18 třídami k dispozici 9 učeben a kreslírnu, a to ve dvou školních budovách, které ležely v téže ulici proti sobě. Proto se vyučovalo dopoledne i odpoledne, od 8 — 12,10, od 13 do 17,05, vyučovací hodina trvala 45 minut, přestávky byly po pěti minutách, jenom dopoledne byla jedna přestávka desetiminutová.

V budově obchodní akademie se vyučovalo ve 4 učebnách dopoledne, v jiných 4 učebnách odpoledne a celý den v učtárně, kde byla kreslárna. Učili se tu žáci z vyšších tříd. Pro pedagogický sbor byla malá sborovna a nouzová ředitelna s psacím stolem a strojem. V budově bývalého pedagogia se vyučovalo v 5 učebnách v přízemí dopoledne i odpoledne, dále tu byla místnost pro školníka a dvě místnosti v prvním poschodí pro fyzikální sbírky. Chodili tu žáci nižších ročníků, na kreslení docházeli do obchodní akademie. Také tu bylo střídavé vyučování, třídy se střídaly po týdnech. S výjimkou fyziky se vyučovalo bez pomůcek, které zůstaly jednak v budově zabraného ústavu, jednak se přemístily do jiné vzdálenější školy a staly se také nepřístupné (knihovna, přírodopisné, chemické a kreslicí pomůcky). Profesori „bolestně“ postrádali zařízených knihoven a téměř všech pomůcek. „V malé sborovně nelze se posadit ani profesorskému sboru (stále ze 2/3 nepřítomnému) ani informovat rodiče, sešity, katalogy, knihy není kam uložit. Ředitele zdržuje v agendě, že je od 8 hod. do 17 hod. přítomen v budově, kde nemá posud archiv ani tiskopisy. Vzdálená tělocvična a nynější způsob příchodu a odchodu zkracuje vyučování tělocviku i jiných předmětů.“¹³

I když se později poměry poněkud zlepšily, k podstatné změně až do konce války nedošlo. Když pak v lednu roku 1945 pedagogium zabrali zákopníci, stěhovaly se gymnazijní třídy do budovy průmyslové školy. Vzhledem k situaci na frontách, které se přibližovaly, pravidelné vyučování, narušované od roku 1944 přelety anglo-amerických bombardovacích svazů, ani nezačalo a žákům byly zadávány domácí úkoly, pro které si chodili do školy. K přerušování vyučování docházelo i z dalších důvodů. Pro nedostatek topiva byly prodlužovány vánoční prázdniny, které v zimním období roku 1942—1943 trvaly až do 3. března. Počínaje tímto školním rokem byli žáci nejvyšších tříd (sedmé a

osmé) pracovně nasazení při zemědělských pracích, na dráze i v průmyslu. O prázdninách následovala pracovní povinnost žáků zejména při žních nebo při sklizni chmele na Žatecku. Ani někteří profesori neunikli pracovnímu nasazení v Optikotečně (prof. J. Kovář, Fr. Zlatník, B. Vechtová, dr. J. Charouzek), v chemické továrně (J. Lukeš), v Ostravě (J. Nelhubel, J. Vrba, B. Bákala) a v Lipníku (J. Kanyza).¹⁴

Tíživějším břemenem byl národnostní a duchovní útlak doprovázený neustálým strachem či hrozbou z udání, zatčení, vyšetřování, uvěznění. Již v březnu 1939 ředitelé škol měli vyhotovit seznam státních profesorů, kteří byli organizováni v komunistické straně, a kteří, třeba neorganizovaní, se pro komunismus a marxismus veřejně exponovali. Z rasových důvodů profesorka Helena Reissová musela v druhé polovině dubna odejít s okamžitou platností na placenou dovolenou. Školské úřady současně zjišťovali, zdali H. Reissová odejde ze školské služby dobrovolně nebo požádá o penzionování. V odpovědi ředitelství se uvádí, že H. Reissová se vzdá dobrovolně, „bude-li jí vyplaceno odstupné co nejdříve, poněvadž hodlá odcestovat a potřebuje peníze“.¹⁵

Po uzavření českých vysokých škol na podzim roku 1939 usilovali Němci administrativními opatřeními omezit také počet českých středních škol a snížit stavy českých studentů, aby zamezili rozšiřování řad inteligence, která je nositelem národní vzdělanosti, kultury, osvěty, tradice, je nejučinnější zbraní proti germanizaci. Ještě ve školním roce 1941/1942 byl na přerovském gymnáziu vysoký počet žáků 775, vůbec nejvyšší v celých dějinách školy, tříd bylo 22, profesorský sbor čítal 41 učitelů. Podobná situace byla i na dalších ústavech. To nemohlo uniknout pozornosti Němců, kteří po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha koncem května 1942 rozpoutali na území Cech a Moravy neslýchaný teror proti všemu českému. Následovala řada přísných opatření, která zasáhla i české školství. Bylo omezeno přijímání žáků do první třídy. Již ve školním roce 1941/42 bylo přijato jen 40 žáků, následujícího roku 35, z toho jen 5 dívek. Byly zpřísněny přijímací zkoušky, k přijetí či nepřijetí žáka se vyslovoval německý poradce, který z těchto důvodů byl u zkoušek přítomen.

Dalším opatřením ke snížení počtu studentů na českých středních školách byl výnos ministerstva školství a národní osvěty z 27. května 1942 určený ředitelům všech středních škol s českým vyučovacím jazykem. Jeho cílem bylo snížení vysokého počtu studentů ve čtvrtých, pátých a šestých třídách tak, aby se přiblížil předválečnému stavu. Kritériem byl celkový prospěch žáků. Ti, kteří měli horší studijní výsledky, byli ze školy vyloučeni. Opatření bylo velmi kruté ke všem žákům, zejména pak k dívkám. Ústav museli opustit především ti, kteří neprospěli, nebyli klasifikováni nebo měli horší průměrný prospěch. Mezi vyloučenými byly však i tři žákyně z páté třídy s vyznamenáním (Ludmila Černá, Žofie Rakovčíková a Jarmila Bošinová). Nejhorší průměr z 18 žákyň, které mohly ve škole zůstat, byl 1,55. Třebaže ředitelství gymnázia doporučovalo, aby dvěma dívkám bylo dovoleno pokračovat ve studiu, k němuž měly mimořádné předpoklady, v dalším školním roce se mezi žáky školy neobjevily. Jak postihlo toto opatření žáky přerovského gymnázia, je patrné z tabulky:¹⁶

třída	celkem žáků	z toho		vyloučeno		
		chlapců	děvčat	celkem	chlapců	děvčat
IV	119	87	32	51	35 (40,2 ⁰ / ₀)	16 (50 ⁰ / ₀)
V	66	42	24	13	7 (16,6 ⁰ / ₀)	6 (25 ⁰ / ₀)
VI	101	85	16	23	18 (20,5 ⁰ / ₀)	5 (30,7 ⁰ / ₀)
celkem	286	214	72	87	60	27

Mezi vyloučenými žáky bylo také 17 s nedostatečným prospěchem, 11 ve IV. třídách, 2 v pátých a 4 v šestých. Poslední žák, který mohl pokračovat v dalším studiu, měl ve čtvrté třídě průměrný prospěch 2,66 (u děvčat 1,83), v páté třídě 3,18 (u děvčat 1,55) a v šesté třídě 3,22 (u děvčat 2,72).

Těmito administrativními opatřeními poklesl v dalších letech války počet žáků, tříd i profesorů. V posledním válečném roce 1944/45 mělo gymnázium jenom 350 žáků (z toho pouze 75 dívek), 11 tříd a 21 profesorů.

Národní a duchovní útlak byl daleko závažnější. Korespondence se zemskou školní radou a dalšími úřady byla vedena německy, od června 1942 se německy psaly konferenční protokoly a od roku 1943 i školní kronika. Také tiskopisy, třídní knihy a katalogy byly německé nebo německo-české, české učebnice byly zprvu opraveny, pak vyřazeny. Čistka postihla žákovskou i profesorskou knihovnu.

Učební osnovy doznaly také podstatných změn. Největší důraz byl věnován němčině, také v některých předmětech profesori museli část látky přednášet německy. Počátkem školního roku 1941/42 byly střední školy s českým vyučovacím jazykem nově organizovány, nově byly upraveny počty vyučovacích hodin. Na reálných gymnáziích se učilo předmětům s tímto počtem hodin:¹⁷

Předměty	Třídy							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Tělesná výchova	4	4	4	4	3	4	4	4
Jazyk německý	6	6	6	6	6	6	6	6
Jazyk český	5	5	4	4	4	4	4	4
Jazyk anglický nebo francouzský	—	—	—	—	6	6	7	7
Jazyk latinský	—	—	5	5	5	5	4	4
Dějepis	1	2	2	2	3	3	3	3
Zeměpis	2	2	2	2	2	2	—	—
Přírodopis	3	3	—	—	—	3	2	2
Chemie	—	—	—	2	3	—	—	—
Fyzika	—	—	3	2	—	—	3	3
Matematika	4	4	3	3	3	3	3	3
Umělecká výchova	4	4	2	2	—	—	—	—
Zpěv	2	2	2	2	—	—	—	—
Náboženství	2	2	2	1	1	—	—	—
Celkem	33	34	35	35	36	36	36	36

V dalších letech se počet hodin němčiny zvýšil na osm, z kterých se některé měly věnovat konverzaci. Pětistupňová stupnice známek byla rozšířena na šestistupňovou.

Přes veškerou snahu úřadů se nedařilo potlačit národní cítění studentů i profesorů. Někteří z nich se zúčastnili odboje, jiní se podíleli na akcích proti Němcům za přerovského povstání dne 1. května 1945. Byly také oběti na životech — tři profesori Jan Machovec, Helena Reissová, František Skoumal — se nedočkali našeho osvobození. Obětí nacismu se stalo také 37 abiturientů ústavu, kterým byla po válce v budově gymnázia odhalena pamětní deska.¹⁸

Ani obtížné podmínky, za kterých se v letech 1939—1945 v gymnáziu učilo, nemohly oslabit úsilí profesorů poskytnout žákům soli: vedomosti. Počátkem školního roku 1939/1940 se ředitelství Výzkumného ústavu pro výtvarnou výchovu obrátilo na střední školy s dotazníkem, jaké zkušenosti získali profesori při vyučování kresle: . Profesor Antonín Kubát, akademický malíř, si stěžoval, že žáci „velu těžce a slabě“ zvládají ve třetí třídě jednoduché práce rázu typografického, stejně nesamostatně si však počínají všichni žáci, „jichž několik desítek přišlo během letošního bouřlivého roku ze škol cizích“ V další části své obsáhlé odpovědi se zamýšlel nad obsahem učiva v reálném gymnáziu, kde „jsou stále předměty zcela zbytečné (krasopis) nebo zastaralé jako latina a řečtina a spousta gramatik. . Že žactvo biflováním latiny doslovně zabíjí denně 2 hodiny, že mu ke studiu ostatnímu zbude velmi málo času a žádná chuť, dosvědčí každý student i jeho rodiče, nehledě ovšem k tomu, že důležitost, jaká se činí při klasifikaci těchto vysloveně pomocných disciplín. znervosní celou školu i celé rodiny, takže kdyby stejným tempem měli prováděti klasifikaci učitelé technických (přírodních věd, mateřské řeči a vlastivědy se zeměpisem) — obrácena by byla“. V další části svého vyjádření uvádí, že není zaujat proti latině a gramatikám. „Toho jsem dalek, uznávaje jako malíř už dokazatelné — ohromnost antické kultury pro celou kulturu moderní! Uznávám také skvělý zušlechťující vliv studia antiky na duši člověka i toho nejmodernějšího. A zase umění výtvarné je při vyučování latině na místě nejposlednějším a zušlechťující vliv antiky jeví se adeptu 14—18letému pouze jako strašidlo v notesu pana profesora latiny — nic víc a nic méně.“¹⁹

Doba okupace nebyla příznivá k diskuzi o těchto otázkách, k jejichž řešení se přistoupilo až v poválečných letech. Přesto dávají nahlédnout do poměrů ve školství na začátku okupace. I když později byly upraveny počty vyučovacích hodin některých předmětů, na postavení výtvarné výchovy i reálných předmětů se mnoho nezměnilo.

Poválečné období 1945—1948

Osvobozením naší vlasti, obnovením samostatnosti spolu s ukončením jedné z nejstrašnějších válek vytvořily se příznivější podmínky pro studium na všech typech středních škol. Pokud jde o organizaci škol, obnovil se předválečný stav. Potíže se však objevily při přípravě budov a učeben k vyučování. Bylo třeba vynaložit hodně dobrovolné práce, aby se vytvořilo vhodné prostředí pro žáky i profesory, z nichž někteří odešli na jiné ústavy. Slavnostní zahájení výuky se uskutečnilo 28. května 1945 v prostorách pedagogia, protože původní budova gymnázia si po šestiletém pobytu německých vojsk vyžádala větších oprav. Stěhování školního nábytku se uskutečnilo během srpna a začátkem září se již mohlo vyučovat ve vlastní budově na Komenského ulici.

Pro závěr školního roku 1944/45 vydala Zemská školní rada pokyny ze 7. června 1945 o počtu hodin v jednotlivých třídách. Odchyly proti předválečnému stavu si vynutily předměty, které za režimu útlaku byly zanedbávány a vyžadovaly si proto zvýšeného úsilí učitelstva i žactva. Okamžitě bylo zastaveno vyučování němčiny a německy vedené vyučování některým předmětům ve všech třídách. I když chápeme všeobecný odpor vůči všemu německému, přece jenom výuka jazyka by se tím neměla ovlivnit. Posílilo se vyučování českého jazyka, dějepisu a zeměpisu. Od třetí třídy se nově

zavádělo vyučování ruštině, které mělo být pouze přípravou na normální vyučování v dalším školním roce. Jednalo se vlastně jenom o čtení a psaní azbuky. Týdenní pracovní úvazek profesorů činil 21 vyučovacích hodin.²⁰

Vzhledem k nasazení žáků osmých tříd v průmyslu a zemědělství, ministerstvo školství a národní osvěty umožnilo těmto žákům dokončit osmou třídu ve zkráceném tříměsíčním vyučování během letních měsíců roku 1945, vyučování a tím i studium na reálném gymnáziu pro ně skončilo 15. září 1945. Pokud žáci „v tomto vyučování prospěli“, obdrželi vysvědčení dospělosti.²¹

Začátek školního roku 1945/46 přinesl zvýšený příliv studentů. Reálné gymnázium mělo 509 žáků v 15 třídách, profesorský sbor čítal 22 sil. Mezi studenty převažovali chlapci, kterých bylo 360, zatímco dívek 149. Vyučování bylo narušováno různými brigádami, národními směnami, výpomocnými pracemi v zemědělství i při odstraňování následků válečných událostí.

Z vyučovacích předmětů byl kladen velký důraz na vyučování dějepisu pro výchovu národa v duchu nové doby. Výmluvný je v tomto směru oběžník Zemské školní rady z 25. června 1945, v němž se mimo jiné píše: „Protože není dostatek vhodných učebnic dějepisu, záleží velice na učitelově poměru k obecně historickým otázkám, které se dotýkají přítomnosti. Protože na část učitelů dějepisu za vysokoškolského studia působil sugestivní vliv osobnosti profesora Josefa Pekaře, odporovalo by duchu **nové doby**, kdyby snad učitel dějepisu byl při svých výkladech o českých dějinách veden jeho liberalisticko-konzervativním postojem k nejvýznamnějším obdobím našeho národního vývoje, jako je přílišné zdůrazňování svatováclavské tradice proti tradici husitské a obrozené, jeho nepříznivý soud o působení husitské revoluce na kulturní vývoj našeho národa, důrazná obhajoba protireformačního baroka, odsudek pozemkové reformy aj. Tradice husitská a obrozená, na nichž je založeno životní dílo Masarykovo a Benešovo a na nichž spočívá duch nové, činorodé a tvořivé lidové demokracie, jsou základním pilířem našich dějin a mají vysokou výchovnou hodnotu.“²²

Z obsahu je až příliš patrné, že snahou není hledání pravdy, ale přivlastňování si některých úseků našich dějin k politicko-národním cílům. Později za komunistické totality se tato tendence projevila ještě výrazněji.

Dalším předmětem, kterému Zemská školní rada věnovala zvýšenou pozornost, bylo vyučování politické výchově. Podle pokynů z října roku 1945 se vyučování tomuto předmětu mělo svěřit jen zkušeným učitelům, kteří se těší obecné vážnosti. Přednost měli dostat učitelé dějepisu a mladší pedagogické síly. Počet hodin politické výchovy nesměl být omezován nebo zkracován.²³ Jednoročním vyučováním se zjistilo, že nový předmět trpí dvěma nedostatky: nemá jasně vymezený obsah a metodu práce a má nezkušené učitele. Proto se ředitelům přikazovalo, aby pro občanskou výchovu vybrali učitele, který má o tento předmět zájem, rozumí dění politickému u nás i ve světě, zná vážnost sboru i žactva a je zárukou, že nebude vnášet do předmětu politikaření, ale naopak bude ulamovat hrot stranické nevráživosti, přinášené do školy z rodiny a společnosti. Vyžadovalo se, aby učitel „stál ideově za Košickým vládním programem a dvouletým budovatelským plánem“. Doporučovalo se, aby si žáci připravovali krátké referáty, zavedli si nástěnku, vystříhovali zajímavé zprávy z novin a časopisů atd.²⁴

Profesor Josef Vymazal, který vyučoval občanské výchově ve vyšších třídách reálného gymnázia v Přerově, uvedl v roce 1947, že se snažil vésti žáky 5.-8. tříd „k poznání snah naší lidové demokracie, k státnosti, k výchově charakteru, k odpovědnosti, k solidaritě a k zvýšení pracovní morálky“. Opíral se o látku předepsanou osnovami, zadával 5—10 minutové referáty, které mnohdy vyvolávaly živou debatu. Pokud šlo o práci samosprávy, její činnost podle prof. Vymazala „po prudkém rozmachu porevolučním trpěla v letošním roce nedostatkem aktivity a zájmu, zvláště v některých

třídách. Také úpadek prospěchu, nekázeň a drobné přestupky poskytly příležitost vést žáky k pracovitosti, důslednosti, ukázněnosti, kladnému poměru k celku a k altruismu". Celkem hodnotil zájem žáků o tento předmět kladně, pouze „v některých třídách se vyskytly ojedinělé případy netečnosti a náznaky negativního postoje, vyvolané zřejmě mimoškolními, zvláště rodinnými vlivy".²⁵

Podobným způsobem hodnotili výuku občanské výchovy profesori vyučující v I—IV. třídách. Opírali se o časopisy Junák, Český domov, Svět v obrazech, ale nástěnek nemohlo „být pro nedostatek volného času dostatečně využito". Žákovská samospráva v nižších třídách se setkávala většinou s netečností. Příčinu spatřovali profesori v tom, že mnoho žáků bylo přespolních a mnoho se vyžívalo ve spolkové činnosti, tj. v Sokole, Junáku apod.

Počty hodin jednotlivých předmětů se každým rokem znovu upravovaly. Ve školním roce 1946/1947 měli žáci nižších i vyšších tříd tento počet hodin:²⁶

Předmět	Třída							
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Jazyk český	5	5	5	5	5	5	5	5
Jazyk ruský	3	3	3	3	3	3	3	3
Jazyk latinský	—	—	4 (—)	5 (—)	4 (—)	6 (—)	4	5
Druhý živý jazyk	—	—	—	—	5 (4)	5 (4)	3	3
Filosofická propedeutika	—	—	—	—	—	—	2	2
Občanská a politická výchova	2	2	2	2	2	2	2	2
Dějepis	2	2	2	2	2	4	3	3
Zeměpis s naukou o hospodářství	2	2	2	2	2	2	2	2
Matematika	4	4	3 (4)	3 (5)	3 (4)	3 (4)	2	2
Biologie a mineralogie	3	3	2	—	2	2	3	2
Chemie	—	—	—	3	2	2 (3)	—	—
Fyzika	—	—	3 (4)	2 (3)	—	—	3	3
Rýsování	1	1	— (2)	— (2)	—	—	—	—
Deskript. geometrie	—	—	—	—	— (3)	— (3)	2	2
Hudební výchova	2	2	2	2	2	—	—	—
Výtvarná výchova	4	4	2	2	1 (2)	— (2)	—	—
Tělesná výchova	3	3	3	3	2	2	2	2
Náboženství	2	2	2	1	1	—	—	—
Celkem	33	33	35	35	36	36	36	36

Žáci ve třetích a pátých třídách si mohli zvolit větev základní s latinou nebo technickou s deskriptivní geometrií (počty hodin uvedeny v závorkách).

Zájem o studium na reálném gymnáziu byl značný, v letech 1945—1948 navštěvovalo ústav každým rokem přes 500 žáků, počet tříd se zvýšil na 16, početní stav profesorského sboru dosáhl 26 osob. V prvním poválečném roce byli na školu přijati

také žáci z měšťanských škol, kteří zde utvořili jednu třídu. Když se po dvou letech hodnotily zkušenosti s těmito žáky, zejména pak jejich prospěch v porovnání se žáky kmenové třídy, kteří navštěvovali ústav od první třídy, zjistilo se, že tato třída (ve školním roce 1947/48 to byla VI. b.) s 20 žáky „je velmi slušného chování, velmi pilná, velmi svědomitá, ale vědomostmi nedostihuje souběžnou třídu VI. a. V jazyce latinském se nepodařilo položit bezpečné základy mluvnické, letos se např. zcela nezdařila písemná zkouška, jejíž látka nesnadností se jen blížila zkoušce kmenové třídy. Nejlepší žákyně mají mimoškolní pomoc. Ani v matematice se dosud nepodařilo přivést žáky na stejnou úroveň s třídou kmenovou“.²⁷ Postupně se však tyto rozdíly zmenšovaly.

V lednu roku 1946 studovalo ve třídách II.—IV. 321 žáků, z nichž se 266 hlásilo k náboženství římsko-katolickému, 22 k československému, 11 k evangelickému-československému, 3 k pravoslavnému, 17 bylo bez vyznání a 2 se hlásilo k jinému náboženství. Pokud šlo o sociální rozvrstvení, pak z celkového počtu žáků 149 uvedlo povolání otce úředník, 51 řemeslník či živnostníky 45 zřízenec, 35 rolník, 20 svobodné povolání, 14 dělník atd. Až na jednoho uvedli všichni národnost českou.²⁸

O prázdninách v roce 1946 bylo vyhláškou ministra sociální péče povoláno k pracovní povinnosti žactvo vyšších ročníků narozené v roce 1928 a 1929. Každý žák uvedených ročníků, pokud se nemohl prokázat potvrzením pracovního úřadu, že je od pracovní povinnosti osvobozen, musel několik týdnů odpracovat v zemědělství, a to v pohraničí.²⁹ Nepodařilo se mi zjistit, kolik žáků přerovského gymnázia této pracovní povinnosti podléhalo.

V letech 1945—1948 žáci školy rozvinuli rozsáhlou sportovní i kulturně osvětovou činnost. Týkalo se to zejména oslav různých výročí významných osob i událostí, k nimž žáci s profesory uspořádali hodnotné akademie. Zdálo se, že pedagogové i žactvo se budou moci soustředit na studium a tak se připravovat na své budoucí povolání nebo na vysokoškolské studium. Ale události na počátku roku 1948 podstatně změnilly poměry v celém státě a citelně se dotkly našeho školství i našeho ústavu.

Ústav po komunistickém uchopení moci

Již první poválečná léta zradikalizovala situaci ve státě. Revoluční opatření proti Němcům a Maďarům, znárodnění velkého průmyslu, bank a peněžnictví, osídlování pohraničí, parcelace konfiskovaných pozemků, vzrůst vlivu socialistických stran, volební vítězství KSC v roce 1946 naznačovaly směr, kterým se bude vývoj v republice ubírat. Bylo zřejmé, že ani školství nemůže zůstat stranou, že je téměř nemožný návrat k poválečným poměrům. Dekretem prezidenta republiky z 21. září 1945 se na všech státních středních školách zrušilo školné, a to se zpětnou platností od 1. září 1945. Do té doby rodiče žáků, pokud nebyli od školného osvobozeni, měsíčně platili 200 Kčs.³⁰ Zavedení nového předmětu — občanské výchovy, pokyny pro vyučování dějepisu a zejména příprava nového školského zákona svědčily o snaze změnit dosavadní systém školství a přiblížit výuku potřebám současné společnosti. I když na přerovském reálném gymnáziu od roku 1945 působila závodní rada, i když se objevily pokusy založit Svaz české mládeže, zůstávala škola stranou politického dění, třebaže profesori i žáci, zejména ve vyšších třídách, vedli o aktuálních otázkách vzrušené debaty.

V únorových dnech roku 1948 byla situace ve společnosti i ve školách napjatá a vzrušená. Po demisi ministrů z lidové, národně socialistické a sociálně demokratické strany, po jednodinové generální stávce, která se uskutečnila i ve školách, po sestavení nové vlády Národní fronty vedené K. Gottwaldem se s netrpělivostí čekalo vystoupení prezidenta dr. Edvarda Beneše, zejména jeho reakce na probíhající události. Výuka na škole za mnoho nestála. Když pak prezident republiky přijal demisi některých

ministrů a potvrdil Gottwaldův návrh na doplnění vlády jinými osobami, zavládlo ve společnosti i ve školách rozčarování a zklamání. Ve vzduchu visela otázka, co bude dále. Většina občanů měla obavy. Nejistota a strach do značné míry ovlivnily chování lidí, a to i profesorů a studentů. Byl to strach ze ztráty zaměstnání, z vyloučení, z postihů za dřívější vystupování, za odlišné názory. Všude vznikaly akční výbory, jejichž prvním úkolem bylo „očišťení společnosti od reakčních živlů“. Členy akčních výborů byli především příslušníci KSC, zástupci odborů a SCM, ojedinele nestraník či člen jiné politické strany, které však stály před rozpadem.

Dosud se nikde nepsalo, jak únorové události proběhly na přerovském reálném gymnáziu. V posledním almanachu je uvedena pouze jedna věta — „únor 1948 hluboce zasáhl do práce celého školství“, což je naprostá pravda, ale o situaci v ústavě se mlčí.³¹

Po ustavení Okresního akčního výboru Národní fronty dne 26. února 1948 vznikaly akční výbory při MNV, na školách, ve všech spolcích. Dne 2. března 1948 se ustavil Okresní akční výbor NF učitelů a profesorů v Přerově za účasti 8 učitelů. Na své první schůzi byl zvolen předsedou Zdeněk Vychodil z Předmostí, místopředsedou Josef Vymazal z reálného gymnázia, jednatelem Jan Konečný z obchodní akademie, mezi 11 členy byli učitelé z různých škol. Již při této ustavující schůzi bylo rozhodnuto provést očistu v řadách učitelských sborů všech druhů škol, rozeslat příписы místním akčním výborům s výzvou, aby oznamovaly „námítky proti chování a působení učitelů a profesorů“. V další části jednání přítomní „jednomyslně“ souhlasili s dodatečným návrhem Okresního akčního výboru NF, aby:

1. Ředitel Bayer (v originálu psáno Bajer) z gymnázia byl dán na dočasnou dovolenou.
2. Ředitel Duněvič z průmyslovky byl dán na dočasnou dovolenou. Odmítal zásadně odborovou organizaci, závodní radu přehlížel, se sborem nespolupracoval, typ byrokrata a člověk asociální vůči studujícím.
3. Ředitel ing. Ferulík byl dán na dočasnou dovolenou. Politický útlak proti profesorům, nedává předpoklad, že by vedl žáky v duchu lidově demokratickém. (Důvody tytéž u ředitele Bayera.)
4. Odborný učitel Janík z Brodku u Př. byl dán s okamžitou platností na dovolenou až do vyřízení případu. Spolupracovník „Nový národ“ a nedává předpoklad, že bude mít kladný postoj.³²

Ještě tentýž den oznámil Okresní akční výbor NF v Přerově řediteli státního reálného gymnázia Františku Bayerovi, že byl poslán na dovolenou a že správou školy byl pověřen profesor Josef Vymazal, současně byl J. Vymazal vyzván, aby na reálném gymnáziu utvořil akční výbor. Ve své odpovědi prof. J. Vymazal uvedl, že správu ústavu převzal od ředitele Fr. Bayera 3. března 1948 a že akční výbor na reálném gymnáziu se ustavil již 1. března, „ale nebyl hlášen“. O jeho složení se zachoval doklad z 9. března, kdy se konala jeho schůze za řízení prof. J. Vymazala a za přítomnosti „kolegů Fr. Vajdíka, Boh. Bákaly, Boženy Věchtové, Ant. Koutného, Jar. Ambrože, Jana Tesaře, Frant. Kočáry, Jar. Svobody a Ludvíka Kvasnici“. Přítomní byli vyzváni, aby se vyjádřili k chování a působení kolegů ve škole. „Tyto námítky mají být odůvodněny a nesmějí vyplývat z osobního zaujetí.“ Ke cti přítomných je třeba dodat, že žádných námítek „proti působení a chování kolegů nebylo“, jak hlásil zapisovatel Jar. Svoboda.³³ Později měl akční výbor jen sedm členů, odpadli poslední tři.

Složení akčních výborů se v prvních dnech po ustavení měnilo, a to jak v okresním měřítku, tak i na školách. Okresní akční výbor NF učitelů a profesorů se rozšířil na 14 členů, z nichž bylo 9 příslušníků KSC, 3 sociální demokraté a 2 nestraníci. Dne 10. března 1948 vydali prohlášení, v němž s odvoláním na tradici českého učitelstva, které vždy ve svém celku neslo prapor pokroku, slibovali:³⁴

1. že budou vychovávat novou generaci k socialismu ve smyslu státnosti a cílevědomé zodpovědnosti vůči národu;

2. že budou vychovávatí platné a uvědomělé tvůrce socialismu. Řídící se revoluční náplní dějin našeho národa, historií husitskou, revolučním přínosem 1848, jehož sociální dynamičnost se dovršuje znovu po sto letech, slibují;

3. že budou pevně státi za usnesením, které vyplynulo ze spravedlivých požadavků pracujícího lidu, jak byly formulovány na sjezdu závodních rad dne 22. února 1948.

Vedle vydaného prohlášení výbor navrhl opatření proti některým učitelům a učitelkám i proti jednomu studentu obchodní akademie. Profesorům reálného gymnázia dr. Jahnovi a Janu Sovkovi bylo navrženo udělení důtky „protože Váš postoj k lidově demokratické republice nebyl vždy takový, jaký se žádá od pokrokového učitele v socializující demokracii“. Oba profesori byli vyzváni, aby při svém učitelském působení vychovávali mládež v kladném poměru k lidově demokratickému a socialistickému řádu, v záporném případě „bude proti vám zakročeno s veškerou přísností“, jak se uvádělo v přípisu okresního akčního výboru z 21. 3. 1948.³⁵

Okresní akční výbor si koncem března vyžádal od ředitelství školy seznam profesorů, kteří vyučovali politickou (občanskou) výchovu, „abychom mohli řádně posoudit, zda je tato výchova mládeže řádně prováděna“ v duchu lidově demokratických zásad. Na reálném gymnáziu tento předmět vyučovali Jar. Ambroš, Fr. Kočava, Jos. Válek, Jos. Vymazal.

Činnost akčních výborů vnášela neklid mezi členy učitelských a profesorských sborů. Podle směrnice z 3. 3. 1948 měla se všechna vedoucí místa bezpodmínečně obsadit osobami spolehlivými a věrnými lidově demokratickému režimu. Všechny osoby, které se ve svém dosavadním působišti a práci „provinily vůči lidové demokracii a k nimž není pro budoucnost důvěry, je nutno odstranit, resp. potrestat podle velikosti provinění“.³⁶ K trestům náleželo propuštění a předání úřadu práce, odchod do penze, přeřazení na podřízené místo, přeložení na jiné místo v okrese či v zemi, důtka či veřejné pokárání. Zaráží, že učitelé byli postihováni za své názory, přesvědčení a vystupování před únorem 1948, kdy nic z toho, co se jim vyčítalo, nebylo nejen trestné, ale nebylo ani v rozporu s tehdejšími školskými předpisy. Ovšem, podobně se postupovalo na všech úsecích veřejného života — v úřadech, podnicích, ve spolcích i společenských organizacích.

Opatření akčních výborů se dotkla i tří přerovských studentů, z nichž dva studovali na obchodní akademii a jeden na reálném gymnáziu. Rozhodnutím okresního akčního výboru ze 7. dubna 1948 byl vyloučen z veřejného studia na státním reálném gymnáziu v Přerově a ze studia na vysokých školách v republice Československé žák třídy VIII. b. Jan Horehled „pro nepřátelský postoj k lidově demokratickému zřízení a provokativní jednání“.³⁷ Stalo se tak dva měsíce před maturitou. V usnesení se však žákovi poskytla možnost, aby dokončil osmou třídu soukromým studiem a „složením zkoušky dospělosti v podzimním období na státním reálném gymnáziu v Přerově či na ústavě jiném“. Na vysvědčení dospělosti se muselo poznamenat, že neopravňuje k vstupu na žádnou z vysokých škol v Československé republice. Čeho se dopustil? Z korespondence je patrné, že jeden z profesorů ve třídě rozdával žákům přihlášky do Svazu československo-sovětského přátelství. Hned po jejím obdržení ji Jan Horehled za zády profesora provokativně roztrhal. Za tento čin, který profesorovi oznámili někteří Horehledovi spolužáci, následovalo vyloučení ze školy, zřejmě s cílem zastrašit ostatní. Potrestaný student v září dokončil studia jako privatista a složil zkoušku dospělosti s vyznamenáním. Byl to jeden z vynikajících studentů.

Třebaže Okresní akční výbor NF trval na tom, aby na maturitním vysvědčení byla poznámka, že neopravňuje ke studiu na vysokých školách, Zemská školní rada to

odmítla, protože tuto klausuli na vysvědčení nemůže změnit.³⁸ Proto si Jan Horehled přihlášku na vysokou školu podal. Zdali byl přijat či nikoliv, v písemnostech školy není uvedeno. Ze seznamu abiturientů je však zřejmé, že se dříve nebo později na vysokou školu dostal a že ji úspěšně dokončil a stal se hlavním technologem n. p. Léčiva Dolní Měcholupy.

Na pedagogické pracovníky byl vyvíjen nátlak ke vstupu do komunistické strany, jejímž členem byl do února 1948 pouze prof. J. Vymazal, ale už koncem května 1948 ředitelství školy hlásilo, že z 25 členů sboru je 18 komunistů.³⁹ Ve školním roce 1950/51 z 13 členů profesorského sboru jen 4 byli nestraníci, 4 členové KSC a 5 kandidátů KSČ.⁴⁰ Pro profesorský sbor byly pořádány přednášky a politická školení, o hlavních prázdninách se museli zúčastnit žňových prací. Také žáci se účastnili různých brigád, pomáhali při žních, při sklizni chmele, brambor a cukrovky, podíleli se na sběru odpadních surovin.

Už pro školní rok 1948/49 byla přijata opatření, aby se na školu dostal větší počet dětí z dělnických a rolnických rodin a tím se změnilo dosud nepříznivé sociální složení žactva. Ze 37 žáků první třídy bylo 8 z dělnických, 5 z rolnických, 10 z úřednických rodin. Rodiče 5 žáků byli zřizenci, 3 živnostníci, 2 obchodníci a jeden žák uváděl svobodné povolání otce. V roce 1950 ze 151 žáků prvních, třetích a čtvrtých tříd bylo 78 z úřednických a 32 z dělnických rodin/⁴¹

Učitelé i žáci se brzy přizpůsobili novým podmínkám. Jako samozřejmost pokládali různá politická školení, oslavy únorových událostí, květnové oslavy 1. máje a Dne osvobození, VRSR, 17. listopadu, běh vítězství a další. Podobnou nezbytností bývaly brigády, zejména v zemědělství, ale také při zalesňovacích pracích. V roce 1949 se s výjimkou osmých tříd všechny ostatní zúčastnily zalesňování v obcích Kozlov, Zlaté Hory, Rabštýn, Oskava, Vrbno, Karlovice, celkem 257 žáků a 10 profesorů, kteří odpracovali téměř 13 500 hod. Pracovní morálka, jak se uvádí v hlášení, byla velmi dobrá. Učitelé a profesori spolupracovali při soupisech hospodářského zvířectva. Jak uvedl v lednu roku 1950 ředitel gymnázia, „profesorský sbor se zúčastní ochotně každé práce, požadované v zájmu celku a budovatelské činnosti. . .“ - Ředitelům se ukládalo, „aby do pravidelného měsíčního hlášení o činnosti škol poznamenali, jak a v kterých předmětech žáci sledují plnění kontingentů (dodávek)“. Škola měla také spolupracovat s úřady při zajišťování pracovních sil pro průmysl v roce 1950 i v dalších. Profesori občanské nauky a filosofie „prodiskutovali se žáky otázky výstavby těžkého průmyslu a nutnosti zapojení žen do pracovního procesu, zvláště se zřetelem k potřebám našeho okresu. Profesori jazyka českého pak užíli tohoto námětu k slohovým úkolům, jež žáci dali podepsat rodičům.“⁴³

Profesori museli také pomáhat při organizování školské skupiny Svazu české mládeže, přejmenované v r. 1949 na Československý svaz mládeže (CSM), o jehož práci nebyl takový zájem, jak se očekávalo. Přesto na osudy žáků měl svůj vliv. Když v rámci kulturní výměny mezi CSR a Polskem byla navržena žákyně 4b Dagmar Zajoncová k zájezdu do Polska, výbor školské skupiny při gymnáziu návrh nedoporučil, „když její zapojení do budovatelské práce CSM není takové, že by mohla dobře reprezentovat náš ústav v cizině“.⁴⁴ Ve zdůvodnění se uvádělo, že přes výborný prospěch chová se k ČSM spíše netečně. Podle mínění výboru neměl být prospěch jediným měřítkem. Proto skupina navrhla pro tuto akci svého předsedu či místopředsedkyni. Přitom D. Zajoncová byla odměněna ministerstvem práce a sociální péče za „příkladnou práci“ v rámci chmelové soutěže česačů. CSM se podílel na rezoluci, kterou ředitelství školy odsuzovalo „imperialistickou agresi v Koreji“, organizoval shromáždění žáků 9. června 1950 k výsledkům procesu s „nepřáteli lidu“, prováděl školení, sběr odpadových surovin, soutěže atd.^{4a} Ve dnech 20.—25. listopadu 1950 školská skupina CSM

vyhlásila tzv. Gottwaldův týden vzorné práce s cílem snížení absence, odstranění pozdního příchodu do vyučovacích hodin a vzornou přípravu do vyučování. Ředitelství školy hodnotilo průběh akce ČSM dobře, třebaže klasifikační zkoušení ztěžovalo kontrolu přípravy u všech žáků i některé samostatné akce ŠS ČSM. Byla provedena druhá lekce školení ČSM, uspořádána výzdoba ke Gottwaldovým narozeninám a výstavka jeho knih. Úspěšně si počínal „dramatický kroužek, který spolu s pěveckým souborem třídy 3b vystoupil na okresní konferenci ROH v socialistické hře Sklárna“.⁴⁶ Tento kroužek si dobře počínal také v soutěži STM, za vítězství v krajském kole obdržel čtrnáctidenní rekreaci v mládežnickém středisku Vysoká Lípa, okres Nový Bor. Od začátku padesátých let školská skupina sdružovala všechny žáky školy, v období jedenáctiletky a dvanáctiletky jenom žáky nejvyšších ročníků. Žáci z nižších tříd se stávali pionýry. Ve školním roce 1954/55 se uvádělo, že ve všech třídách byly založeny kroužky Fučíkova odznaku, v počtu jeho nositelů byla škola na prvním místě v okrese. Také v počtu pionýrských vedoucích se školská skupina umístila na prvním místě v kraji. ČSM za podpory některých učitelů pořádal besedy s funkcionáři KSČ a lidosprávy, s účastníky odboje za druhé světové války, organizoval přednášky a brigády, sportovní soutěže, kulturní vystoupení atd. Aktivita nebyvala vždy stejně velká. V polovině padesátých let se objevily stížnosti na nečinnost a výzvy k „zaktivizování svazáckého kolektivu na škole, k ukáznění všech svazáků, k jejich získání pro aktivní podporu sboru v otázce přísného dodržování vnitřního režimu školy“.⁴⁷ Po svazácích se vyžadovalo, aby bojovali proti falešné solidaritě a při studiu užívali soudružské kritiky.

Členství a činnost v ČSM se objevovaly také v hodnocení žáků, zejména těch, kteří se hlásili ke studiu na vysokých školách. Když koncem šedesátých let došlo k politickému uvolnění, projevil se to také ve vztahu žáků k členství v ČSM. V roce 1968 se školská organizace, která byla do té doby jedinou a jednotnou organizací mládeže na škole, rozpadla a místo ní vznikla celkem spontánně organizace začleněná do Unie středoškoláků a učňů (USU). Vedle ní se na škole ustavila také organizace Svazu klubů mládeže (SKM). Někteří studenti byli organizováni v dalších mládežnických organizacích — Junák, Juvena apod. Koncem školního roku 1968/69 podle výroční zprávy většina studentů stála mimo mládežnické organizace/⁴⁸ Mezi organizacemi SKM a USU na škole byla dobrá spolupráce. Vzhledem k různorodosti mládežnických organizací byla v druhém pololetí školního roku 1968/69 vytvořena žákovská samospráva bez ohledu na příslušnost studentů k jednotlivým organizacím mládeže.

Vyučování bylo narušované celou řadou mimořádných akcí. V přehledu za školní rok 1949/50 bylo vykázáno z celkového počtu 238 půldnů 30 ztracených, tj. 12,6%. Nejvíce jich připadalo na brigády (15), společné filmy (5), oslavy (3), kulturní podniky (3), schůze (2), přednášky (1) a zdravotnické akce (1). Vedle těchto zásahů ředitelství uvedlo další, které se týkaly jenom některých tříd: školení žáků (20) a profesorů (83), sběr odpadních surovin (5), sčítání lidu (prof. B. Bákala 16 půldnů), rekreace 20 žáků a 1 profesora (14 dní), sklizeň brambor (31 žáků a 1 profesor 6 dní).⁴⁹ K narušování vyučování docházelo i v dalších letech, zejména v době socializace vesnice, kdy bylo třeba pomoci se sklizní cukrovky a brambor, když nebylo v silách některých družstev zvládnout tyto práce před příchodem mrazů a sněhu.

Organizační změny a učební osnovy

Únorové události přinesly podstatné změny také v organizaci našeho školství. Začala řada reforem, z nichž žádná vývoji a rozvoji gymnázia neprospěla. Již v dubnu roku 1948 byl schválen nový školský zákon č. 95 1948 Sb. o základní úpravě jednotného školství z 21. dubna 1948, kterým se zřizovala čtyřtřídní gymnázia místo dosavadních osmitřídních. Jejich posláním bylo rozšiřování přírodních, kulturních, technických a

sociálních znalostí žáků, všestranný rozvoj jejich osobnosti a příprava ke studiu na vysokých školách. Současně se při gymnáziu mohly zřizovat kurzy (tzv. studium při zaměstnání) zakončené maturitou. V Přerově byl první kurz pro pracující osoby zřízen na počátku školního roku 1950/51 pro 20 osob, z nichž 9 se přihlásilo do základní větve s latinou, 11 do větve technické s deskriptivní geometrií. V kurzu vyučovali profesori ústavu od pondělí do pátku od 14.55 hod. do 17.35 hod. Podle tohoto zákona byly nižší ročníky dosavadního reálného gymnázia převedeny zpět na nově zřízenou střední školu, zatímco čtyři nejvyšší ročníky od školního roku 1948/49 tvořily čtyřtřídní reálné gymnázium. Mělo 12 tříd s 301 žákem a 25 profesory. Počet profesorů však postupně klesal, též počet tříd a žáků. Podle hlášení ředitele z 29. listopadu 1950 působilo na ústavě 12 profesorů, z nichž pouze 4 prošli ideovým školením v krajské politické škole v Olomouci, zatímco na ostatní to teprve čekalo.³⁰ Ředitel Josef Vymazal už o prázdninách v roce 1948 absolvoval odborně politický kurz pro ředitele škol třetího stupně. Ve školním roce 1951/52 měla škola 189 žáků, 15 profesorů a pouze 6 tříd. V dalších letech se početní stavy zvyšovaly.

Málo známá je skutečnost, že v těchto letech byla ohrožena sama existence reálného gymnázia, které se mělo v roce 1949 přemístit do Lipníka nad Bečvou. Ředitelství ústavu proti tomuto záměru protestovalo a uvádělo, že ústav měl od svého založení velký význam nejen pro město, ale i pro široký kraj, který hospodářsky i kulturně přirozeně inklinuje k svému průmyslovému středisku. Dětem pracujících a dětem drobných rolníků by se přeložením ústavu studium značně ztížilo, ne-li úplně znemožnilo. Přeložením do Lipníka nad Bečvou „byla by nucena většina žáků dojížděti a ztrácela potřebný čas ke studiu, nehledě k ohrožení zdraví nejmladší válkou poznamenané generace“. Ředitelství dále uvádělo, že Přerov je křižovatkou vlakových i autobusových spojů, že ústav, jehož ztrátu by obyvatelstvo těžko neslo, vchoval řadu významných vědeckých pracovníků, že město Přerov má pro náležitou výchovu dorostu řadu předpokladů (sportovní hřiště, muzeum, Hanácké divadlo), že by rodičům žáků vzrostly výdaje spojené s dojížděním do školy. Reálné gymnázium zůstalo Přerovu zachováno, naopak reálka v Lipníku byla zrušena a žáci přeloženi do reálného gymnázia v Přerově a Hranicích.⁵¹

Jako čtyřleté reálné gymnázium trval ústav pouze do roku 1953, kdy zákonem č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů, byla zrušena dosavadní čtyřtřídní gymnázia a podle sovětského vzoru vytvořen nový typ škol — osmiletá střední škola a jedenáctiletá střední škola, jejichž prvních osm ročníků poskytovalo základní všeobecné vzdělání. Teprve poslední 3 ročníky měly obsáhnout učivo zrušených reálných gymnázií. Snížením povinné školní docházky na 8 let a gymnázií na 3 léta znamenalo úpadek gymnazijního školství, neboť látku ve všech předmětech bylo nutno redukovat. Reforma postihla hlavně žáky dosavadních třetích tříd, kteří během prázdnin od 6. července do 15. srpna 1953 museli absolvovat ve zkrácené formě učivo čtvrtého ročníku a složit maturitní zkoušku ve dnech 24.-29. srpna 1953. Počínaje školním rokem 1953/54 v budově ústavu působila jedenáctiletá střední škola pod vedením ředitele dr. Jaroslava Bubeníka. Administrativním spojením všech tří stupňů škol se správa zkomplikovala. V roce 1958 se přerovská jedenáctiletá střední škola stala jednou z 15 výzkumných dvanáctiletých středních škol. K další reformě školství došlo v roce 1961, kdy byla prodloužena povinná školní docházka na devět let. Vznikla základní devítiletá škola a tříletá střední všeobecně vzdělávací škola (SVVŠ). Až do 1. září 1963 obě školy sídlily v jedné budově a pod správou jednoho ředitelství. Teprve ve školním roce 1963/64 zůstala v budově gymnázia pouze SVVŠ, zatímco ZDŠ byla připojena k ZDŠ v Palackého ulici č. 19.⁵²

Třebaže název není to podstatné v přípravě žáků, přece jenom vypovídá o strachu režimu, který nechtěl, aby ústav v něčem připomínal bývalé gymnázium. Mezi učiteli (označení profesor bylo stále na indexu) a veřejností přibývaly hlasy po čtyřleté škole a po změně názvu na gymnázium. A tak od 1. září 1966 staly se první ročníky střední všeobecně vzdělávací školy v Přerově již prvními ročníky gymnázia. Koncem roku 1968 pak byl schválen zákon č. 168/ 1968 Sb., kterým se změnilo tříleté střední všeobecně vzdělávací školy na čtyřletá gymnázia. Od 1. září 1969 byly v Přerově otevřeny také první třídy experimentálního osmiletého gymnázia. Přerovské gymnázium se tak stalo jedním z deseti v celé republice, které k tomuto účelu byly vybrány. První ročníky byly určeny pro mimořádně nadanou mládež, tedy pro děti pátých tříd ZDŠ, u kterých byl předpoklad studia na vysoké škole. Zájem o studium byl obrovský a několikanásobně převýšil počet, který ústav mohl přijmout. Středoškolská pracovníci předpokládali, že jejich požadavek o obnovení víceletých gymnázií bude v dalších letech realizován. Období normalizace však tyto snahy potlačilo a už v příštím školním roce nebyly další třídy otevřeny, naopak žáci experimentálních tříd se vrátili zpět na ZDŠ. Čtyřletá gymnázia zůstala zachována až do současnosti.⁵³ Změny, které přinesl listopad roku 1989, znovu oživilo myšlenky na zřízení víceletých gymnázií. V Přerově byly počátkem školního roku 1991/92 otevřeny dvě první třídy nižšího gymnázia, zatímco na vyšším gymnáziu nadále zůstaly čtyři ročníky, každý o několika třídách.

Jestliže organizace ústavu se často měnila a teprve po listopadové revoluci se znovu vrací k svému původnímu vzoru, nejinak tomu bylo s obsahem učiva, s učebními osnovami a pojetím výuky a výchovy. Školský zákon z roku 1948 kladl důraz na vzdělávání mládeže „v duchu pokrokových národních tradic a ideálů humanity“ a školám ukládal, aby vychovávaly žáky k samostatnému myšlení a vedly je „k činné účasti na životě školy a na budovatelském díle republiky“.⁵⁴ Mládež měla být vychovávána v národně a politicky uvědomělé občany lidově demokratického státu, v oddané zastánce pracujícího lidu a socialismu. V zákoně z roku 1953 se kladl důraz na socialistickou školu, která „musí vychovávat všestranně rozvité a dokonale připravené nové socialistické občany — dělníky, rolníky a inteligenci“.⁵⁵ U učitelů se zdůrazňovala ideová a odborná úroveň. O národních tradicích a humanistických ideálech nepadlo ani slovo. O několik let později v roce 1960 se podle zákona č. 186/60 Sb. z 15. prosince 1960 školám ukládalo za povinnost „vychovávat mládež a pracující v duchu vědeckého světového názoru v občany vzdělané ... prodchnuté ideami socialistického vlastenectví a internacionalismu ... v nadšené budovatele komunismu“.⁵⁶

Jestliže rok 1968 přinesl určité uvolnění a pedagogům dal přece jenom více prostoru k tomu, aby žáky vedli k samostatnému myšlení, období normalizace znovu utužilo přísná ideologická hlediska. Na učitele i žáky zesílil dohled stranických orgánů, které prosazovaly „jedině správný“ vědecký názor marxismus-leninismus včetně důsledného ateismu. Bylo velmi ztíženo, aby se do gymnázia dostali žáci z věřících rodin, kteří na základní škole navštěvovali hodiny náboženství, téměř nemožné bylo, aby se na krku žákyně objevil křížek. Změnu přinesly až listopadové události roku 1989, které odstranily tuhý ideologický dohled stranického sekretariátu KSČ a umožnily profesorům, aby se věnovali skutečnému a všestrannému rozvoji schopností žáků, aby z nich vychovali myslící občany a nikoliv masu opakující naučené fráze.

Učební osnovy se měnily ještě častěji než organizace škol. V roce 1953 stala se latina jenom nepovinným předmětem o dvou hodinách týdně. Kdysi obávaný předmět se po odchodu latinářů v dalších letech učil jenom v některých třídách. Většina absolventů SVVŠ latinu vůbec neznala. Omezena byla výuka moderním jazykům. Humanitním předmětům byla věnována menší pozornost, přednost dostávaly přírodní vědy. Při

experimentálním zavádění dvanáctiletky v roce 1958 byl zaveden nový předmět základy výroby, kterému byla vymezena někdy i více než pětina všech týdenních vyučovacích hodin. Teprve v polovině šedesátých let docházelo k omezování základů výroby, jejichž hodiny podle vyjádření zástupce ředitele gymnázia „byly nejčastěji promarněny málo produktivní a často i zbytečnou prací v továrnách a na poli“.⁵⁷ To si zřejmě uvědomovalo i ministerstvo školství, které v roce 1963 snížilo počet hodin základů výroby aspoň ve III. ročníku SVVŠ z 10 na 8 hod. týdně, tj. 6 hodin výrobní praxe a 2 hodiny odborné teorie, aby se vytvořily žákům příznivější podmínky k přípravě na maturitní zkoušky.⁵⁸ Se zánikem SVVŠ a po vytvoření čtyřtřídních gymnázií koncem šedesátých let tento předmět z učebních osnov vypadl.

Tabulka podává přehled počtu hodin vyučovacích předmětů v jednotlivých třídách v letech 1953—1970:⁵⁹

Civilní obraně bylo v letech 1958—1970 vyhrazeno 20 hodin, k volitelným předmětům patřily deskriptivní geometrie a konverzace v živém jazyku. Od vzniku čtyřletého gymnázia si žáci mohli vybrat mezi třinácti volitelnými předměty dva, které se pro ně stávaly povinné.

Obsah učiva byl ovlivněn sovětským příkladem. Ze SSSR byla přebírána nejen organizace školství, ale také učebnice, ať již to byly jejich překlady nebo vlastní zpracování vycházející ze sovětských vzorů. Týkalo se to hlavně humanitních věd, ale také biologie, fyziky, chemie, kde byly zdůrazňovány zejména úspěchy sovětských vědců (Oparinova teorie), zatímco západní věda byla podceňována a její výsledky zpochybňovány (kybernetika, kosmonautika). Situaci odrážejí i témata domácích písemných prací i maturitní písemky z jazyka českého a zejména z jazyka ruského

Školní rok

P ř e d m ě t	Školní rok													
	1953/54			1961/62			1969/70				1969/70			
	třída	9	10	11	1	2	3	hum. v.				přír. v.		
							1	2	3	4	1	2	3	4
Mateřský jazyk a literatura	5	5	4	4	3	3	3	3	4	4	3	3	3	3
Ruský jazyk a lit.	4	4	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Další živý jazyk	2	2	2	3	3	2	4	4	4	3	4	3	3	2
Dějepis	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	—
Zeměpis	2	2	2	2	2	—	2	2	—	2	2	2	—	2
Psychologie	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Logika	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Matematika	6	5	5	4	4	5	3	3	3	3	4	4	4	3
Fyzika	3	3	5	3	2	4	3	—	2	2	3	4	3	3
Chemie	3	3	3	2	2	2	2	2	2	—	3	2	2	2
Biologie	2	2	2	2	2	1	2	2	2	2	2	3	2	3
Tělesná výchova	2	2	2	3	2	2	3	3	3	2	3	3	2	2
Rýsování	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Občanská výchova	—	—	—	1	0	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Základy výroby	—	—	—	8	10	10	—	—	—	—	—	—	—	—
Volitelné předměty	—	—	—	—	2	2	—	—	2	4	—	—	2	4
Civilní obrana	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Latina	—	—	—	—	—	—	2	2	2	2	—	—	—	—
Úvod do fil.	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	2	2
Deskr. geometrie	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
Estetická výchova	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	2	2	—	—
Celkem týdně	33	33	33	36	36	36	30	30	30	30	30	30	30	30

. Ve školním roce 1953/ 54 tématem maturitní písemky bylo zhodnocení práce školské organizace CSM, v roce 1956/57 národohospodářský význam nafty, v roce 1960/61 vztah Julia Fučika k Sovětskému svazu, v roce 1963/64 přechod od staré techniky k nové. Z ruského jazyka uveďme téma „Gigantické úsilí SSSR pro udržení světového míru“ v roce 1959/60.⁶⁰

„Přes veškerý balast i morální apatii, které se šířily, naše základní a střední školy“, jak v jednom ze svých projevů uvedl rektor Univerzity Palackého prof. J. Jařab, „ani během totalitních let na vzdělání nerezignovaly.“⁶¹ Zasloužili se o to mnozí učitelé a profesori, kteří i za nepříznivých podmínek se snažili poskytnout žákům solidní vědomosti. Vzdělanostní kapitál, který byl historicky v našem národě nastřádán, mohl tedy být po roce 1989 aktivován.

O životě školy v letech 1948—1970, o činnosti svazácké a stranické organizace, o působení SČSP, o družbě se sovětskými školami i v dalších státech, o rozsáhlé školní i mimoškolní aktivitě studentů i profesorů, o kulturní a sportovní činnosti bylo podrobně psáno v Almanachu ke 100. výročí gymnázia v roce 1970.⁶² Přesto je možno připojit několik dalších poznámek, zejména k činnosti základní organizace KSC, k náboženské otázce a k polytechnické výchově.⁶³

Ve školní kronice je první zmínka o základní organizaci KSC až u školního roku 1957 58, třebaže na škole působila od únorových událostí. Na tehdejší jedenáctileté střední škole působilo v roce 1957/58 33 učitelů, z nichž 18 bylo členy KSC, jeden byl kandidátem, ostatní nestraníci. Činnost řídil pětičlenný výbor. Na svých schůzích stranická organizace mimo jiných záležitostí řešila otázku výběru žáků pro výběrové a

vysoké školy, zabývala se postojem členů učitelského sboru k náboženské otázce, pomáhala řediteli při plnění denních úkolů. Na počátku šedesátých let i v pozdějším období náleželo k největším úkolům základní organizace KSC zvyšování politické uvědomělosti a politické aktivity nejen u všech členů strany, ale také u všech nestraníků, svazáků i pionýrů. Pro straníky byla organizována různá politickoideová školení a zvláště studium marxistické literatury. Účast učitelů na školeních bývala povinná.

Na počátku roku 1958 se ve dnech 3.-7. února konaly politické prověrky všech členů učitelského sboru, kteří jednotlivě přicházeli před prověřkovou komisí ustavenou OV KSC. Cílem bylo zjistit ideovou a politickou uvědomělost učitelů. Jak se píše v kronice, komisi se podařilo „u mnohých soudruhů učitelů překonat pozůstatky náboženského světového názoru, takže z 26 učitelů pouze jeden člen sboru setrvává dosud při náboženském vyznání — všichni ostatní jsou bez vyznání — situace byla usnadněna osobním působením a příkladem uvědomělých komunistů“.⁶⁴

S náboženskou otázkou se na sklonku padesátých let setkáváme častěji — a to jak u učitelů tak i u žáků a jejich rodičů, pokud se rozhodli přihlásit své dítě do nepovinných hodin náboženství. Týkalo se to přirozeně jenom žáků druhých až sedmých tříd, kterým jediné byla povolena návštěva hodin náboženství. Ještě ve školním roce 1958/59 z 226 žáků 78 se přihlásilo do náboženství. To bylo vysoké číslo, které se ředitelství snažilo co nejvíce snížit. Opíralo se o několik učitelů, „bojových ateistů“, ale s učiteli nejnižších tříd to bylo složitější. Ukládalo se jim, aby „výrazněji“ působili na rodiče žáků. Přesvědčovalo se takovým způsobem, že se žák nedostane na střední ani vysokou školu. Tento argument spolu s obavou, že dítě bude mít ve škole potíže, zapůsobil. V roce 1959/60 se do náboženství přihlásilo z 252 jen 18 dětí a v dalším roce se náboženství na škole vůbec nevyučovalo, neboť se přihlásili jenom 4 žáci. Jako povinný předmět pro žáky 6.—12. třídy byl zaveden nový předmět — občanská výchova.

Na škole působila vedle KSC, CSM také organizace ROH, jejímiž členy byli všichni zaměstnanci. Podobně v SCSP bývali organizováni téměř všichni učitelé. Jejich zapojení do mimoškolní práce v padesátých letech bylo značné, v mnoha případech až neúnosné a nerovnoměrně rozdělené na jednotlivé členy. Vedle povinného úvazku se po učitelích vyžadovalo, aby vzhledem k experimentu se zaváděním předmětu základy výroby na školách mimo okres seznamovali ostatní učitele se svými zkušenostmi, aby „propagovali spojení školy se životem a zvláště s výrobou“. Na druhé straně žáci školy velmi často museli brigádnicky vypomáhat zejména při zemědělských pracích. V roce 1958 si autor zápisu ve školní kronice povzdychl nad neúměrným brigádnickým nasazením studentů, které bylo „až na újmu vyučování“.⁶⁵

Ve školním roce 1960/61 byly poprvé žákům dány zdarma učebnice a školní potřeby a tak „učiněn další krok k přechodu naší společnosti směrem ke komunismu“, jak se uvádí ve školní kronice. K tomu směřoval také sílící tlak na polytechnizaci výchovy. Žáci III. ročníků SVVŠ jako první na škole skládali vedle maturitních zkoušek také učňovské v zemědělství z oboru pěstitel - chovatel. Zkoušky byly písemné, praktické, ústní. V rámci předmětu základy výroby měli žáci SVVŠ povinnou dvoutýdenní praxi na státním statku v Újezdci, v JZD Prosenice, v Přerovských strojárnách, v Meoptě, v Liazu, ve Frutě, v Pozemních stavbách, v ÚP závodech.

Není bez zajímavosti poznámka o chování a prospěchu žactva ve školním roce 1960/61, učitelský sbor byl nespokojen s chováním mnoha žáků, z nichž řada nemá kladný vztah ke společenskému vlastnictví (poškození malby ve třídách, oken, lavic), řada žáků se nechová taktně, mnozí si neosvojili normy chování mladých občanů „žijících a pracujících v socialistické zemi“. Prospěch žáků hodnotil ředitel jako poměrně slušný, přispěly k tomu lepší osnovy, učebnice i houževnatá práce učitelů.

K nejvýznamnějším událostem v druhé polovině šedesátých let nesporně patřila příprava a oslavy 100. výročí založení ústavu. Počínaje rokem 1967 začalo se po velmi dlouhé době s vydáváním tištěných výročních zpráv, které velmi podrobně informovaly o činnosti učitelů i žáků školy.¹⁶ V roce 1970 vyšel rozsáhlý Almanach k stému výročí českého gymnázia v Přerově. Přikročilo se ke generální opravě školy (1967—1939), koncem roku 1968 byla odhalena busta prvního ředitele školy Jakuba Škody, dílo akademického sochaře Josefa Bajáka, byla obnovena a moderně vybavena aula, v dubnu roku 1970 obdržela škola státní vyznamenání. Hlavní oslavy proběhly v druhé polovině roku 1970, vrcholily ve dnech 2.-4. října. Zúčastnilo se jich přes 2000 absolventů školy, mnoho představitelů veřejného i politického života. Třebaže průběh všech akcí v rámci stoletého jubilea gymnázia byl důstojný a slavnostní, přece jenom ležel na nich stín politických událostí.

Uvolnění, které se projevilo v první polovině roku 1968 a které vzbuzovalo oprávněné naděje na prosazení demokracie a svobody ve veřejném životě, bylo zastaveno invazí vojsk Varšavského paktu, obsazením naší republiky, změnami ve vedení státu, obnovením výsadního postavení KSČ. Na přerovském gymnáziu, podobně jako v celé společnosti, se profesori i žáci netajili svými sympatiemi k tzv. obrodnému procesu. Vstupem sovětských vojsk v srpnu 1968 však byli velmi zklamáni. Následovaly politické prověrky, při pohovorech zněla jedna z otázek: Jak se díváte na vstup sovětských vojsk na naše území v srpnu 1968? Výsledek těchto prověrek sloužil jako podklad k hodnocení učitelů i zaměstnanců školy. K přímým postihům profesorů na přerovském gymnáziu nedošlo.⁶⁷

Období normalizace 1970—1989

Po neúspěšném pokusu o demokratizaci naší společnosti se opět utužil politický a ideový dohled nad školami a upevnil vliv bezpečnosti a KSČ, která ze svých řad vyloučila desetitisíce členů. Znovu se vrátil strach a obava z možného propuštění, odvolání z funkce, přeložení nebo vyšetřování pro tzv. protistátní činnost. Po politických prověrkách v roce 1970 následovaly v pravidelných obdobích další, při kterých se sledovala hlavně tzv. veřejná a společenská angažovanost, politická uvědomělost a ideová vyspělost. Každý profesor se musel zúčastnit některé formy školení (stranické, odborářské), někteří byli navrženi ke studiu VUML — tj. večerní univerzity marxismu--ieninismu při OV KSČ. Někteří profesori na této „univerzitě“ později sami přednášeli, což mělo vliv na jejich hodnocení.

Po celé období byla škola organizována jako čtyřleté gymnázium, které mělo větev humanitní a přírodovědnou.⁶⁸ Počet žáků, tříd i profesorů se měnil. Jestliže ve školním roce 1970/71 studovalo na gymnáziu v 13 třídách 427 žáků a působilo tu 32 profesorů, v roce 1980 vzrostl počet žáků na 628, tříd na 18, profesorů na 36. Ve školním roce 1987/88 měla škola 685 žáků ve 20 třídách a 43 profesorů. Od poloviny sedmdesátých let se pravidelně otevíralo 4—5 prvních tříd.

Počínaje školním rokem 1972/73 se přerovské gymnázium stalo jedním z devíti v CSR, která byla vybrána pro experimentální výuku nového předmětu technického a ekonomického charakteru nazvaného základy techniky a ekonomiky. V rámci polytechnizace středního všeobecného vzdělání měla se tak umožnit žákům orientace pro uvědomělou volbu dalších specializovaných technických a ekonomických odborných předmětů. Později došlo k rozčlenění na čtyři obory: strojírenství, ekonomika, zemědělství, průmyslová chemie. Cílem bylo spojení teorie a praxe, spojení školy se životem a výrobou s praxí. První absolventi ukončili studium tohoto předmětu ve školním roce 1974/75, získali kvalifikaci středních odborných pracovníků a lepší

připravenost ke studiu na vysokých školách technického, ekonomického, chemického a zemědělského zaměření.

V roce 1980 se přerovské gymnázium stalo metodickým střediskem pro výuku předmětu odborné přípravy na gymnáziích v Severomoravském kraji a školícím střediskem pro elektronizaci. Stovky učitelů středních i základních škol navštívily gymnázium, aby se seznámily s problematikou výuky. Podle rozhodnutí ministerstva školství se přerovské gymnázium zaměřilo na tyto odborné předměty: strojírenství, programování, ekonomika a organizace, technická chemie, zemědělství.

Součástí výchovně vzdělávacího procesu byla odborná praxe, která měla posílit pracovní výchovu a současně ovlivnit profesionální orientaci žáků. Tuto praxi vykonávali žáci druhých a třetích tříd v přerovských závodech Meopta, Chemopetrol, Přerovské strojírně, Kazeto, Restaurace a jídelny, Okresní stavební podnik.

Vedle metodického střediska stalo se přerovské gymnázium výzkumnou školou Krajského pedagogického ústavu a Výzkumného ústavu pedagogického v Praze. Znamenalo to, že na škole se ověřují výsledky výchovné a vzdělávací práce v předmětech, v nichž se vyučovalo od roku 1985 podle nové koncepce výchovně vzdělávací soustavy mající co nejlépe připravit žáky pro život a práci v socialistické společnosti. Proto byly posíleny složky přírodovědného, polytechnického a odborného vzdělání. Humanitní vzdělání, které na přerovském ústavě mělo v minulosti významné postavení, ustoupilo do pozadí.

V posledních desetiletích bylo nemalé úsilí vynaloženo na stavební i vnitřní úpravy a modernizaci učeben. K výročním oslavám v r. 1970 se podařilo dokončit generální opravu školy, poříditi novou elektroinstalaci v celé budově, nahradit starý, nevyhovující školní nábytek novým, moderním. Současně se přikročilo k rekonstrukci poslucháren, ke zřízení nové laboratoře a jazykové učebny. V těchto tendencích se pokračovalo i v sedmdesátých a osmdesátých letech. Nejrozsáhlejší akcí byla přístavba učeben v Havlíčkově ulici, které byly 26. ledna 1984 slavnostně otevřeny. Jelikož téměř všechny stavební akce za socialismu se potýkaly s mnoha problémy, nebyla výjimkou ani přístavba školních učeben. Potíže byly hlavně se stavebními organizacemi, jednu chvíli se zdálo, že se stavba neúměrně protáhne, dokončovací práce se uskutečnily zásluhou podpory města Přerova v akci „Z“. Přístavbou v hodnotě téměř 5 miliónů Kčs získala škola 6 nových učeben, novou klubovnu, sborovnu a místnosti pro vedení školy. V prostorách přístavby byly vybudovány šatny pro žáky. Dosavadní sborovna, ředitelna a kanceláře byly stavebně upraveny pro výuku žáků.⁶⁹

Pokračovala modernizace učeben a jejich vybavení nejmodernější didaktickou technikou. Patřily k nim především učebny pro výuku předmětů základy výroby a odborné přípravy, jazykové učebny, laboratoře fyziky, chemie, informatiky a výpočetní techniky, učebna zeměpisu atd. Je třeba připomenout i vybudování tzv. „síně pokrokových tradic“, která svým jednostranným zaměřením podávala nepřesný obraz o minulosti přerovského gymnázia poplatný komunistickému hodnocení našich dějin. V této síni se pořádala každoročně odborná kolokvia o životě „pokrokových“ učitelských osobností, jejichž činnost byla nekriticky hodnocena, či spíše oslavována.⁷⁰ Jejich organizátorem bývalo ředitelství školy s přerovským muzeem.

Organizace na škole

Ve výročních zprávách gymnázia je velmi podrobně popisována veškerá školní i mimoškolní činnost profesorů i žáků školy. Přesto překvapí, že zde není zmínka o

působení základní organizace KSČ, která podstatně ovlivňovala veškeré dění v ústavě, dohlížela na činnost SSM, vyjadřovala se k hodnocení profesorů i k žádostem žáků, kteří se hlásili na vysokou školu.

Mnoho zpráv je o činnosti Socialistického svazu mládeže (SSM), který se ustavil na škole již počátkem sedmdesátých let, pokračoval v tradici bývalého CSM. Jednalo se o masovou organizaci, když všichni studenti se stali jejími členy. Téměř žádný student se neodvážil zůstat stranou SSM, neboť se to mohlo negativně projevit při maturitních zkouškách i v posudku k přijetí na vysokou školu. Práci řídil celoškolský výbor, ale vlastní činnost se prováděla ve třídách, které tvořily základní organizaci.

Ve svazácké činnosti se hlavní důraz kladl na ideově politickou výchovu, která probíhala formou přednášek a seminářů, jako lektoři vystupovali většinou „zkušení soudruzi profesori“, kteří pomáhali také jako porotci při různých soutěžích. Dostí rozsáhlá bývala kulturní činnost, zejména účast svazáků v soutěžích jako např.: O zemi, kde zítra již znamená včera, olympiáda v ruském jazyce, Puškinův památník — Rossiana apod. Tradiční akcí na škole bývala prosincová jolka, která v předvánočním období měla poněkud zmírnit náboženský ráz svátků. Pod záštitou SSM probíhala každoročně středoškolská odborná činnost jako jedna z forem studijní iniciativy a zájmové činnosti žáků. Mnozí studenti dosáhli tu pěkných úspěchů. SSM organizoval řadu sportovních akcí a též brigádnickou pomoc při sklizni chmele, brambor a řepy.

V gymnáziu si úspěšně počínal recitační soubor, jehož začátky jsou spojeny s rokem 1972. Vystupoval na kulturních akcích pořádaných školou, městem, na slavnostních akademiích a schůzích KSČ a SČSP. Nejlepší recitátoři se zúčastňovali soutěží zájmové umělecké činnosti (ZUČ), v níž se zpravidla umísťovali v okresním i krajském kole na předních místech.

Na škole se v podzimních měsících roku 1986 studenti rozhodli vydávat svůj časopis Jonáš (název je odvozen Je o všem a náš), který vycházel měsíčně a přinášel reportáže, fejetony, povídky, básně.

Činnost odbočky SČSP se soustředila především na oslavy VŘSR a Měsíce československo-sovětského přátelství, na udržování styků s družební školou v Kaluže v SSSR, na nábor odběru sovětského tisku, na propagaci přátelství se Sovětským svazem. Výmluvná je skutečnost, že např. ve školním roce 1983/84 bylo na škole 657 předplatitelů sovětského tisku, tj. téměř každý student gymnázia v Přerově odebíral sovětský tisk v originále. Že nábor nebyl zcela dobrovolný, je zbytečné dodávat.

Na škole působil od roku 1972 také Ruský klub, jehož úkolem bylo zapojení studentů do akcí, které výrazně napomáhají rozšiřovat znalosti ruského jazyka a popularizovat sovětské realie. Využívalo se zejména zkušeností studentů, kteří navštívili SSSR, o svých zážitcích pak hovořili na různých besedách.

Činnost SRPŠ se zaměřovala na podporu akcí pořádaných gymnáziem. I když se každoročně zdůrazňovalo jednotné výchovné působení školy a rodiny, v praxi se to nepodařilo. Zájem rodičů byl jednoznačně zaměřen na třídní schůzky a na informace o prospěchu a chování studentů než na problémy, s nimiž se potýká škola. Proto také působení výboru SRPS bylo velmi omezené a zaměřilo se spíše na materiálně technickou pomoc škole.

Účast v olympiádách a soutěžích, zájmové kroužky

Žáci přerovského gymnázia se účastnili různých olympiád a soutěží s dobrými výsledky v okresních i krajských kolech, některým se podařilo postoupit do národního kola. V

80. letech to byly tyto soutěže: olympiáda v ruském jazyce, Puškinův památník Rossiana — soutěž v přednesu poezie a prózy v ruském jazyku, O češtině trochu jinak — olympiáda v českém jazyce, matematická olympiáda, fyzikální olympiáda, biologická olympiáda, chemická olympiáda, soutěž Počítáme na elektronických kalkulátorech.

V rámci středoškolské odborné činnosti (SOČ) se objevila řada zajímavých prací, v nichž studenti řešili dílčí úkoly z různých oborů. Jejich přehled je uveden v každé výroční zprávě. Také zájmová umělecká činnost (ZUČ) — zvláště soutěž v uměleckém přednesu, výtvarná soutěž a „Strážnice Marušky Kudeřkové“ — tj. soutěž v literární tvořivosti mládeže ve věku od 14 do 19 let v oborech poezie, próza, publicistické žánry — se těšila každoročně zájmu studentů.

Nelze opomenout tělesnou výchovu a různé sportovní soutěže, v nichž mnozí studenti dosáhli dobrých výsledků. Některé soutěže se konaly v rámci středoškolských her. Byly to soutěže v basketbalu, volejbalu, ve sportovní gymnastice, v lyžování, v lehké atletice, v ledním hokeji, ve vícebojích: „Oznamenání zdatnosti“, v běhu 17. listopadu a Nového Přerovska. Z branných soutěží bývala škola zastoupena ve střelbě ze vzduchovky a v závodech branné všestrannosti. Na škole působilo také výchovné středisko branců, které pro žáky — brance — pořádalo hodiny politické, střelecké, zdravotnické, topografické a pořadové přípravy. Jmenovitě uvádět sportovní úspěchy žáků školy by si vyžádalo více prostoru. Přesto alespoň jedno jméno je třeba uvést, a to Janu Novotnou, která dosáhla mnoha úspěchů na tenisových turnajích doma i v zahraničí. V roce 1988 se zúčastnila XXIV. letních olympijských her v Soulu, na kterých získala stříbrnou medaili ve čtyřhře žen spolu s Helenou Sukovou. V témže roce se stala wimbledonskou vítězkou ve čtyřhře a smíšené čtyřhře a mistryní světa ve čtyřhře pro rok 1988.

Své schopnosti a odborné zájmy si mohli žáci školy vyzkoušet a uplatnit také v různých kroužcích, které se utvořily buď přímo ve škole nebo i mimo ni. Patřily k nim: kroužek programování, výpočetní techniky při Závodním klubu ROH železničářů, kroužek HiFi, dívčí komorní sbor Villanella, pěvecký soubor, šachový kroužek, zdravotnická družina. Ke studiu sloužila žákům knihovna, která v roce 1989 měla 6865 svazků.

Součástí vyučovacího procesu byly četné exkurze, především vlastivědné zájezdy 3. a 4. tříd do Prahy, exkurze na hvězdárnu ve Valašském Meziříčí a v Brně. v průmyslových závodech v Přerově, návštěvy strojírenského veletrhu v Brně, divadelní zájezdy na představení v Olomouci atd. K rozšíření kulturního obzoru přispívaly také družební styky a zájezdy do Kalugy v SSSR a NDR (od roku 1982), kde se návštěvy uskutečnily v Institutu pro vzdělávání učitelů v Radebeulu u Drážďan. Vzájemné návštěvy a výměny delegací studentů i profesorů přispěly k navázání nových, neformálních přátelství.

Listopadová revoluce 1989

Nespokojenost s centrálně řízeným hospodářstvím, totalitním komunistickým režimem a s jediné přístupnou marxisticko-leninskou ideologií narůstala od poloviny 80. let a vrcholila studentskými a občanskými shromážděními v listopadu **1989**. **Skončila** vláda jedné strany, staré vedení odstoupilo a nové se přihlásilo k demokratickým tradicím země. Zvítězila idea svobody, demokracie. Nový duch a nové myšlenky pronikly i do školství. Došlo k personálním změnám na ministerstvu, ale také na přerovském gymnáziu, odkud odešel dlouholetý ředitel PhDr. František Sedláček, novým ředitelem byl jmenován RNDr. Miroslav Bartošek, který po dvou letech přešel na ministerstvo školství do Prahy. Od 1. února 1993 stojí v čele přerovského gymnázia ředitel Ladislav Netopil, jeho zástupkyní jsou prof. Hana Kobrová a Vladimíra Králová. Členové

profesorského sboru jednoznačně vyjádřili podporu demokratickým myšlenkám i souhlas s navrhovanými změnami ve školství. Také studenti podpořili změny ve společnosti, zejména žáci vyšších ročníků se aktivně zúčastnili masových shromáždění na náměstí a při vyučování vystupovali se svými názory. Stranická a svazácká organizace KSC a SSM se rozpadly, skončila činnost odbočky SČSP — a nikdo jejich nepřítomnost ve škole nepostrádal. Někteří profesori odložili legitimaci KSC a ze strany vystoupili. Odbory živořily. Jestliže již v minulosti neměly velký vliv, po listopadu 1989 pak vůbec žádný. Skončilo se také s řadou vynucených aktivit a mezi profesorský sbor i studenty se vrátil pojem dobrovolnosti. Utvořilo se Občanské fórum. Škoda, že s aversí proti všemu sovětskému se ze školy téměř vytratila ruština, jejíž znalost není a ani v budoucnosti nebude bezvýznamná.

Do školy pronikly nové myšlenky, zesílila snaha vrátit gymnáziu ono poslání, které vždy mělo — všestranný rozvoj osobnosti žáků, výchova k samostatnému myšlení, příprava ke studiu na vysokých školách. Aby škola mohla toto své poslání plnit, bylo rozhodnuto rozšířit dosavadní čtyřtřídní gymnázium na osmitřídní. Počátkem školního roku 1992/93 byly otevřeny první dvě třídy nižšího gymnázia, označené tradičním názvem prima, postupně k nim v dalších letech přibudou ostatní třídy. Vedle nižšího gymnázia zůstává vyšší gymnázium se všemi 4 ročníky, každý o pěti třídách, ve třetím ročníku bylo ve školním roce 1993/94 dokonce 6 tříd, takže škola měla 21 tříd na vyšším gymnáziu a 4 třídy nižšího gymnázia, profesorský sbor čítal 52 členů, 6 externích učitelů a 4 externí lektory.

Podstatné změny pronikly také do učebních osnov. Došlo k pronikavému snížení počtu hodin ruštiny, nebyvalé vzrostl zájem o západní jazyky — především angličtinu a němčinu. Žákům vyšších ročníků se poskytlo více možností při výběru volitelných předmětů, odpadla výrobní praxe. Změnil se také obsah učiva, žáci se v hodinách literatury konečně mohli dozvědět o tvorbě do té doby umlčovaných autorů, o exilové literatuře, v hodinách dějepisu se vyučující mohli objektivněji vyjadřovat o naší minulosti a představitelích první republiky atd. Jak se změnila učební plány ukazují následující přehledy:⁷¹

Od školního roku 1992/93 se rodičům poskytuje možnost, aby své děti přihlašovali do prvních ročníků víceletého studia. Žáci, kteří navštěvovali pět tříd základní školy, vykonají přijímací zkoušky. Ti, kteří při nich uspějí, jsou zařazeni do primy, kde vyučují profesori gymnázia. Učební plán je podobný učebnímu plánu 6.-8. tříd základní školy. Po absolvování nižšího gymnázia přecházejí na vyšší čtyřleté gymnázium. Výhodou je dlouhodobější soustředěná příprava žáků k vysokoškolskému studiu. Pokud se žákům při studiu nedaří, mohou z nižšího gymnázia přejít zpět na základní školu. V prime si žák vybere dva z cizích jazyků — angličtinu, němčinu, francouzštinu, ruštinu, španělštinu — z nichž jeden studuje již od nástupu, druhý přibere postupně, nejpozději v prvním ročníku vyššího gymnázia.

A. Nižší ročníky víceletého studia:

P ř e d m ě t	Počet hodin v ročnících		
	I.	III.	II.
Český jazyk a literatura	5	4	4
Cizí jazyk	4	4	4
Občanská výchova	1	1	1
Dějepis	2	2	2
Zeměpis	2	2	2
Matematika	5	5	4
Fyzika	2	2	2
Chemie	—	2	2
Biologie/geologie	2	2	2
Informatika a výp. technika	—	—	2
Estetická výchova	3	3	2
Tělesná výchova	3	3	3
Volitelný předmět — (latina nebo cvičení z matem.)	1	1	1
C e l k e m	30	31	31

B. Čtyřleté studium:

P ř e d m ě t	Počet hodin v ročnících			
	1	2	3	4
Český jazyk	3	3	4	4
Cizí jazyk 1	3	3	3	4
Cizí jazyk 2	2	2	3	3
Základy společenských věd	—	1	2	2
Dějepis	2	2	2	2
Zeměpis	2	2	2	—
Matematika	4	3	3	2
Fyzika	2	3	2	—
Chemie	2	3	2	—
Biologie/geologie	3	2	2	2
Informatika a výp. technika	2	—	—	—
Estetická vých. (ž. volí VV/HV)	2	2	—	—
Tělesná výchova	2	2	2	2
Vol. př. 1 (LA nebo CM)	—	2	2	2
Vol. př. 2	—	—	2	2
Vol. př. 3–5	—	—	—	6
Cvičení z F a Ch	1	—	—	—
C e l k e m	30	30	31	31

Ke čtyřletému studiu na vyšším gymnáziu jsou přijímáni žáci osmých, případně devátých tříd základních škol, podle výsledku přijímacího řízení. Základ gymnazijního čtyřletého studia tvoří výuka českého jazyka, dvou cizích jazyků, základů společenských věd, dějepisu, matematiky, biologie a tělesné výchovy. V ostatních předmětech je povinný základní kurz ukončen nejpozději ve třetím ročníku. Počínaje

druhým ročníkem se zvyšuje počet volitelných předmětů až na pět ve čtvrtém ročníku. Umožňuje se žákům, aby se věnovali těm předmětům, o kterých soudí, že jsou pro ně a jejich celkové studijní zaměření užitečné. Nabídka volitelných předmětů je velmi pestrá: latina, konverzace v cizím jazyce, cvičení z fyziky, chemie, biologie, matematiky, estetická výchova, výpočetní technika, všeobecná ekonomika, manažerství.

Během velmi krátké doby se podařilo rozvinout styky se zahraničními gymnázii ve Wilhelmsdorfu (SRN) a v Birkfeldu (Rakouská republika). Skupina 20 žáků se v roce 1993 zúčastnila kurzu angličtiny v městě Bamstaple v jihozápadní Anglii. Kurz pořádá organizace Services for Open Learning. Proti předcházejícímu komunistickému režimu, který téměř znemožňoval výměnu studentů i profesorů se západními zeměmi, mají dnešní studenti nespornou výhodu a řadu možností rozšířit si své jazykové znalosti i všeobecné vzdělání. Ve školním roce 1992/93 dosáhl významného úspěchu student 3. ročníku Jaromír Frurášek, který se zúčastnil mezinárodní fyzikální olympiády v USA, odkud si přivezl stříbrnou medaili.

Ředitelé gymnázia

Na výsledcích pedagogického působení školy se výrazně podíleli ředitelé a profesori. Od roku 1918 jich bylo mnoho desítek. Bylo by zajímavé zpracovat jejich působení, ale překročilo by to rámec této studie. A tak alespoň několika řádky se zastavme u těch, kterým bylo svěřeno řízení přerovského gymnázia — u ředitele ústavu. V období 1918—1990 se jich vystříдалo osm. Každý z nich podle svých schopností i povahových vlastností do dějin ústavu zasáhl a přispěl k jeho rozvoji či stagnaci.

Richard Kantor (1873—1931), přerovský rodák, profesor klasické filologie, učil na přerovském gymnáziu od roku 1905, od roku 1916 byl tu zatímním správcem a od září roku 1918 ředitelem. V letech 1901 až 1904 byl učitelem českého jazyka u arcivévodky Karla, pozdějšího posledního rakouského císaře. Budil respekt šíří a hloubkou svých vědomostí, vytříbeným společenským vystupováním a jemným taktem. Jako vychovatel dbal na čistotu, přesnost, pořádek a dochvilnost, nesnesl povrchnost a ledabylost. Přes chatrné zdraví věnoval se svým povinnostem velmi intenzivně. Převrat a vznik CSR uvítal, ale jeho pozice zprvu nebyla snadná. Část sboru očekávala jeho odvolání, ke kterému však nedošlo. Svou činností se zasloužil o klidnou přeměnu klasického gymnázia v reálné. Byl činný také literárně, řada jeho básní byla zveřejněna v *Obzoru*. Při hašení požáru v místnosti kreslírny o vánocích roku 1930 se nachladil, onemocněl zápallem plic a 2. března roku 1931 zemřel.⁷²

Po dobu jeho nemoci a do jmenování nového správce řídil ústav profesor František Bayer, jako jeho zatímní správce. Ke dni 1. září 1931 byl jmenován zatímním správcem profesor **Stanislav Podivínský** (1877—1947), který do té doby učil latinu a řečtinu na státním reálném gymnáziu v Olomouci. V Přerově převzal výuku latiny a němčiny, stal se pokladníkem Podpůrného spolku a správcem fondů ústavu. Teprve dekretem prezidenta republiky z 28. února 1933 byl ustanoven státním ředitelem přerovského reálného gymnázia. Pod jeho vedením se na ústavě uskutečnila reforma učebních osnov. Na rozdíl od svého předchůdce se při vydávání ročních zpráv omezil na stručné kronikářsko-statistické údaje. Působil na škole jen krátkou dobu do 31. srpna 1937, kdy odešel na trvalý odpočinek.⁷³

Zatímním správcem se stal František Bayer (1887—1973), profesor češtiny a němčiny, ředitelem byl jmenován s účinností od 1. července 1938. Řídil ústav ve velmi pohnuté době. Jako přerovský rodák a absolvent zdejšího gymnázia měl k němu vřelý, osobní vztah. Vyvinul nemalé úsilí, aby po záboru gymnazijní budovy německým voj-

skem dosáhl jejího uvolnění pro školní výuku. Bylo k tomu zapotřebí hodně statečnosti. Odmítal dělat cokoli, co by škodilo českému národu, co by podporovalo nacistickou ideologii. Dovedl se zastat žáků i profesorů. Proto byl v roce 1941 poslán nacistickými úřady do nuceného důchodu. Brzy po svém nástupu do funkce ředitele přikročil v roce 1938 ke stavbě nové tělocvičny podle návrhu městského stavebního úřadu, od ledna roku 1938 už sloužila svému poslání. Po osvobození se znovu ujal řízení školy, ale pro krátkost času nemohl všechny své plány uskutečnit. Podařilo se mu připravit budovu gymnázia pro vyučování, překonat poválečné těžkosti, zajistit učitelské síly na místa těch, kteří odešli na znovuobnovená gymnázia. Patřil k velmi pracovitým, čestným, přímým a přátelským lidem, s kterými komunistický režim nechtěl spolupracovat. Proto byl už 3. března 1948 penzionován. Rozhodnutí akčního výboru přijal bez protestu a správu ústavu předal svému nástupci. Žil pak v Přerově, kde 23. ledna 1973 zemřel.^{7,1}

Josef Večerka, profesor matematiky a fyziky, řídil gymnázium po předčasném penzionování Františka Bayera v letech 1942—1945. Jeho postavení v době druhé světové války bylo velmi obtížné. Protože byl dosazen protektorátními úřady, musel po válce odejít.

Josef Vymazal, profesor češtiny a němčiny, byl po roce 1945 jediným organizovaným komunistou na ústavě. Po převzetí moci komunistickou stranou v únoru 1948 se postavil na stranu „vítězů“, stal se zatímním správcem a pak ředitelem gymnázia, přijal členství v okresním akčním výboru učitelů a profesorů na Přerovsku, podílel se na očistě učitelstva od tzv. reakčních sil. S jeho jménem jsou spojena všechna opatření politického a ideologického charakteru, k nimž po únoru 1948 na reálném gymnáziu v Přerově došlo (školení, mimoškolní činnost učitelů i žáků, školská reforma, CSM, brigády). Výstižná jsou jeho slova v přípisu z roku 1950, v němž ujišťuje nadřízený úřad, „že profesorský sbor gymnázia se zúčastní — jak to činil vždy při jiných příležitostech — ochotně každé práce, požadované v zájmu celku a budovatelské činnosti“.⁷⁵ Je třeba dodat, že zásluhou Josefa Vymazala nedošlo po únoru 1948 k propuštění profesorů (až na Františka Bayera) ani žáků (s výjimkou Jana Horehleda). Na ústavě se podařilo udržet klid a zajistit potřebné podmínky pro vyučování podle nových osnov. Zemřel během léčení v Karlových Varech 16. července 1952.

Po smrti ředitele Josefa Vymazala stala se ředitelkou ústavu **Marie Kubínová** (1908—1979), profesorka zeměpisu a tělesné výchovy, která spravovala ústav v letech 1952—1953. Byla to příliš krátká doba, než aby vývoj školy nějak ovlivnila.

V roce 1953 byl jmenován ředitelem tehdejší jedenáctiletky **PhDr. Jaroslav Bubeník**, profesor češtiny a filosofie, člověk neobyčejně vzdělaný, pracovitý a obětavý. Měl ztíženou pozici, když měl řídit učitelský sbor, v němž byli zastoupeni učitelé tří stupňů škol — od základní, přes střední až po výběrovou. Vyžadovalo velkého umění sjednotit tak rozdílný kolektiv. Pod jeho vedením se škola podílela na tvorbě nových učebních plánů, na tvorbě osnov všech předmětů i osnov výchovné práce. Řídil školu v těžkých 50. letech, v době socializace vesnice a budování velkých průmyslových závodů. Není jeho vinou, že úroveň gymnázia poklesla. Zkrácení studia na tři roky v roce 1953 nutně vedlo k redukci učiva ve všech předmětech. Podstatně se zmenšil počet hodin v jednotlivých předmětech, zrušila se výtvarná výchova i hudební výchova, cizímu jazyku se vyučovalo jen dvě hodiny týdně bez dělení třídy na skupiny, zavedlo se pracovní vyučování. Přes dílčí úpravy zůstávalo střední školství na nízké úrovni, kterou nelze srovnávat s předcházejícím obdobím. Vnější podmínky a poměry ve státě vůbec neposkytovaly možnost projevit vlastní iniciativu. Ředitel PhDr. Jaroslav Bubeník, řídil školu v letech 1953—1962, zemřel po delší nemoci 27. listopadu 1964 v Přerově.⁷⁶

Jeho nástupcem se stal **PhDr. František Sedláček** (nar. roku 1930), profesor dějepisu, češtiny a občanské nauky, který řídil ústav v letech 1962—1990. S jeho jménem je spojena řada stavebních akcí (generální oprava školy, přístavba), obnova vnitřního vybavení školy, modernizace učeben, vybudování moderních laboratoří. Za jeho působení došlo ke změně tříletých SVVŠ v čtyřletá gymnázia, k zavedení nového předmětu základy výroby, k polytechnizaci učení, v roce 1966 se obnovilo vydávání tištěných výročních zpráv, které podrobně informovaly o životě a činnosti školy. PhDr. Františku Sedláčkovi se podařilo zajistit důstojný průběh oslav 100. výročí školy v roce 1970, kterých se zúčastnilo na 2000 absolventů školy a hostů. Jistě by bylo předčasné hodnotit jeho politickou i pedagogickou činnost, jeho vystupování ve funkcích svazáckých i stranických, jako člena okresního výboru Národní fronty, předsedy Okresní mírové rady, člena okresního výboru KSC, socialistické akademie, VUML atd. I mezi členy profesorského sboru se názory na jeho ředitelské působení různí. Zůstává však skutečností, že bouřlivé události roku 1968 neoslabily jeho pozici. Jeho přičiněním nebyl na přerovském gymnáziu nikdo z řad žáků i členů profesorského sboru vyloučen nebo propuštěn. V období normalizace po roce 1970 ve funkci ředitele setrval a uskutečňoval to, co po něm požadovaly nadřízené školské úřady. Jeho publikační činnost obsahuje přes 200 článků, zpráv a studií zveřejněných v Pedagogických listech, v Kultuře Přerova, v Novém Přerovsku, v Učitelských novinách, v Tvorbě, ve sbornících přerovského muzea atd. Jejich obsahem je školská problematika, minulost gymnázia, boj za mír, sepětí teorie a praxe, „pokrokové“ učitelské osobnosti, protifašistický odboj a další. Po listopadové revoluci se koncem školního roku 1989/1990 vzdal funkce ředitele školy a odešel do Prahy.⁷⁷

Za podstatně změněných poměrů stal se v roce 1990 ředitelem přerovského gymnázia **RNDr. Miroslav Bartošek**, který řídil ústav jen dva roky v letech 1990—1992. Od roku 1993 je ředitelem gymnázia **Zdeněk Netopil**. Pozice obou nebyla a není snadná, neboť v rámci přestavby celého českého školství musí řešit nové úkoly jak v otázkách ekonomických (finanční zabezpečení školy), tak i pedagogických (rozšiřování volitelných předmětů, obsazení předmětů kvalitními silami) a prostorových.

Závěr

Za 125 let svého trvání prošlo přerovské gymnázium různými obdobími, která svým způsobem poznamenala tu či onu generaci studentů i jejich profesorů. Byly to doby rozmachu a duchovního vzepětí, ale byly to i doby stagnace a úpadku či přímo degradace gymnazijního studia. Některé okamžiky jsme se snažili oživit a připomenout, aby bylo vidět, jak si počínali naši předchůdci v dávné i v zcela nedávné minulosti. Zůstává skutečností, že přerovské gymnázium vychovalo a vzdělalo několik tisíc maturantů, z nichž více než polovina pokračovala ve studiu na vysokých školách. Není třeba uvádět, že mezi absolventy byla celá řada významných odborníků, vědců, kulturních pracovníků, umělců i sportovců.

Také mezi profesorským sborem bylo mnoho vynikajících učitelů s mimořádnými vědomostmi, na jejichž hodiny studenti rádi vzpomínají. Právě vděčnost žáků je pro každého učitele tou nejkrásnější odměnou, která znamená a znamená daleko více než komunistickým režimem udělovaný titul „Vzorný učitel“. Za všechny uveďme alespoň část z dopisu bývalé studentky k 85. narozeninám Františka Bayera: „Vzpomínáme na Vás často a velmi rádi. Jako hluboce zasvěcený znalec literatury dával jste nám celou svou erudici a literární jevy jste dovedl charakterizovat tak, že utkvěly na celý život. A byl jste nám i lidsky blízký jako starší bratr našeho spolužáka. A za obojí Vám děkujeme.“⁷⁸ Ze takové ocenění potěší, je samozřejmé.

Před naším školstvím stojí nemalé úkoly, s nimiž se potýká také přerovské gymnázium. Není to jenom úsilí obnovit komunisty přerušenu tradici, ale především vytvořit takový systém, který by umožnil žákům rozvinout jejich schopnosti a připravil je ke studiu na vysokých školách, případně pro praktický život. Od profesorů i studentů to vyžaduje nový přístup, hodně iniciativy a zapálení pro svůj obor i ohleduplnost k oborům ostatním. K tomuto úsilí připojujeme svá upřímná přání.

Vivat, crescat, floreat gymnasium!

POZNÁMKY

¹ Kopecký, J.: Jak se žilo před půlstoletím. In: Almanach k 100. výročí založení gymnasia v Přerově. Přerov 1970, s. 227.

² Klimeš, V.: Vzpomínky na převrat v roce 1918. Tamtéž, s. 232—234.

³ Výroční zpráva Státního reálného gymnázia v Přerově (dále jen VZ), školní rok 1927—1928. Přerov, 1928, s. 14.

⁴ § § 3 a 8 zákona ze dne 8. 6. 1923 č. 137/23 Sb. z. a n.

⁵ Výnos ministerstva školství a národní osvěty ze dne 14. 6. 1919, č. 25552, a ze dne 24. 7. 1921, č. 37549. Srovn.: VZ 1927/28. Přerov 1928, s. 30.

⁶ VZ 1938/1939. Přerov 1939, s. 6—7.

ⁿ Státní okresní archiv Přerov. Fond Reálné gymnázium Přerov (dále jen RG), inv. č. 530 korespondence, kart. č. 40, č. j. 886/38.

⁸ Tamtéž, č. j. 793/38 a 888/38.

⁹ Tamtéž, č. j. 818/38.

¹⁰ Ze vzpomínek JUDr. Jana Jirky, uvedeno v dopise ze dne 14. 6. 1993 řediteli archivu.

¹¹ Tamtéž.

¹² RG, inv. č. 530, kart. č. 41, č. j. 1144/39.

¹³ Tamtéž, č. j. 1464/39. Podobně píše J. Jirka ve svých vzpomínkách.

¹¹ Sedláček, F.: 100 let českého gymnázia v Přerově. In: Almanach k 100. výročí založení gymnázia v Přerově. Přerov 1970, s. 58—59. ¹³ RG, inv. č. 530, kart. č. 41, č. j. 497/39, 562/39. ^u RG, inv. č. 530, kart. č. 45, č. j. 1120/42, 1228/42. ¹⁷ Výnos ministerstva školství a národní osvěty z 6. 8. 1941, č. 98445-2 o změně

PRAMENY:

Státní okresní archiv v Přerově, fond Gymnázium Přerov (zvláště korespondence, konferenční protokoly, oběžníky).

Tamtéž, fond Okresní výbor Národní fronty v Přerově (zvláště korespondence, zápisy ze schůzí).

Tamtéž, fond Archiv města Přerova (nezpracováno, zvláště stavební záležitosti, smlouvy města s erárem).

Tamtéž, sbírka rukopisů, Vojtěch Ptáček, Rodinná kronika, inv. č. 12. Tamtéž, fond Spolek pro podporu chudých studujících na českém gymnasiu v Přerově.

Tamtéž, sbírka Kulturní místopis okresu Přerov, dokumentace k působení ředitelů školy.

Spisovna Gymnázia Jakuba Škody v Přerově:

— školní kroniky z let 1886—1926 (1 kniha), 1927—1948 (1), 1940—1948 (2), 1953—1971 (2); v letech 1971—1993 nebyla kronika vedena, protože byly místo ní vydávány od roku 1966 tištěné výroční zprávy.

— knihy výstřížků z novin a časopisů 1970—1994.

Osobní poznámky JUDr. Jana Jirky na léta 1936—1944.

Dopisy prof. Františka Zlatníka obsahující osobní vzpomínky na dobu okupace.

Výpisy ze školní kroniky (1953—1965) pořízené prof. Antonínem Pospíšilem.
Tištěné výroční zprávy z let 1872, 1874, 1877—1917, 1919—1939, 1946—
1948, 1966—1989, 1992.
Věstník Ministerstva školství a kultury z let 1945—1990.

LITERATURA:

Almanach k 100. výročí založení gymnasia v Přerově. Přerov 1970. Dorazil, Vlastimil:
Vincenc Vávra, životopisec B. Němcové. Přerov 1934. Kabelík, Jan: Prvních 25 let c. k.
gymnasia v Přerově. **Přerov 1896. Týž: 50 let přerovského gymnasia. In: Obzor,**
příloha z 3. 10. 1920. Kantor, Richard: Dějiny ústavu za první desetiletí republiky.
In: Výroční zpráva státního reálného gymnasia v Přerově za školní rok 1927—28.
Přerov 1928, s. 5—28.

Památník k šedesátému výročí st. reálného gymnasia v Přerově. Přerov 1931.
Protokol z kolokvia Jakub Škoda — průkopník českého školství. Přerov 1987.
Sedláček, František: Myšlenky J. A. Komenského v práci českého gymnázia v
Přerově v letech 1870—1914. In: Učitelé — šířitelé myšlenek Jana Amose
Komenského. Přerov 1992, s. 47—51. Višňák, František: Jakub Skoda. Přerov
1886.

Olomoucké noviny, Moravská orlice, Našinec, Pozor, Morava, Obzor, Nové
Přerovsko.

PŘÍLOHA

Přehled změn v názvu školy

C. k. reálné gymnasium	1870—1877
C. k. střední škola	1877—1889
C. k. státní vyšší gymnasium	1889—1918
Státní reálné gymnasium	1919—1948
Reálné gymnasium	1948—1953
Jedenáctiletá střední škola	1953—1958
Dvanáctiletá střední škola	1958—1963
Střední všeobecně vzdělávací škola	1963—1968
Gymnázium	1969—1991
Gymnázium Jakuba Škody	1991—dosud

C. k. státní gymnasium v Přerově

1914 No. 4.

